

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

**Aralık/December 2016
Cilt/Volume XVII Sayı/Issue 2**

**Özel Sayı/Special Issue
Neoliberalizmin Cinsiyeti/Gender of Neoliberalism**

Misafir Editör/Guest Editor:

Aksu Bora

Doğu Akdeniz Üniversitesi/Eastern Mediterranean University

© 2016 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi

© 2016 Eastern Mediterranean University Press

Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing
House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Publisher

Prof. Dr. Necdet Osam (acting Rector) (on behalf of)
Eastern Mediterranean University (EMU)
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Editors

Assoc.Prof. Hanife Aliefendioğlu, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Prof. Fatma Güven Lisaniler, Eastern Mediterranean University-North Cyprus

Members

Prof. Sevda Alankuş, Kadir Has University-Turkey
Assoc.Prof. Süheyla Üçışık Erbilen, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc.Prof. Anne Ciecko, University of Massachusetts- Amherst USA
Assoc.Prof. María Alicia Garza, Boise State University-USA
Assoc.Prof. Cynthia Forson, Lancaster University-Ghana

Associate Editors (English Editors)

Cemil Sarıçizmeli, Eastern Mediterranean University - North Cyprus
Ikechukwu D. Nwaka, Eastern Mediterranean University - North Cyprus
Hüseyin Demirel, Eastern Mediterranean University - North Cyprus

Journal Secretary: Bilcan Bladanlı

Language: Turkish / English

Cover Design: Roya Alagheband

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Eastern Mediterranean University-Center for Women's Studies,
Faculty of Business and Economics, Annex Building, BE159
Gazimağusa - North Cyprus (via Mersin 10 - Turkey)
E-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Sahibi

Prof. Dr. Necdet Osam (Rektör v.)
Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) (adına)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Editörler

Doç. Dr. Hanife Aliefendioğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Prof. Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Üyeler

Prof. Dr. Sevdalankuş , Kadir Has Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Anne Ciecko, Massachusetts Üniversitesi- Amherst ABD
Doç. Dr. María Alicia Garza, Boise Eyalet Üniversitesi-ABD
Doç. Dr. Cynthia Forson, Lanchester Üniversitesi-Gana

Yardımcı Editörler (İngilizce Editörleri)

Cemil Sarçizmeli, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Ikechukwu D. Nwaka, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Hüseyin Demirel, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Dergi Sekreteri: Bilcan Bladanlı

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Kapak Tasarım: Roya Alagheband

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi,
İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Ek-Bina, BE159
Gazimağusa - KKTC
E-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Academic Advisory Board

Prof. Aksu Bora (Hacettepe University-Turkey)
Prof. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl University-Turkey)
Prof. Ayşe Işık Gürşimşek (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Biran Mertan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-France)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam-Netherlands)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Başkent University-Turkey)
Prof. Sevda Alankuş (Kadir Has University-Turkey)
Prof. Şeyma Güngör (University of İstanbul-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Prof. Yonca Al (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University-Switzerland)
Assoc.Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University-USA)
Assoc.Prof. Hülya Şimga (Koç University-Turkey)
Assoc.Prof. Netice Yıldız (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Nurten Kara (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Türkan Ulusu Uraz (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist.Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually on June and December and is a multi-disciplinary, peer and blind reviewed, bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women's issues. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos Index, and TÜBİTAK ULAKBİM Social Sciences and Humanities Database.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Akademik Danışma Kurulu

Prof.Dr. Aksu Bora (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Ayşe Işık Gürşimşek (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof.Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi-İsveç)
Prof.Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi-ABD)
Prof.Dr. Biran Mertan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof.Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof.Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof.Dr. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-Fransa)
Prof.Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi-Hollanda)
Prof.Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi-İngiltere)
Prof.Dr. Mutlu Binark (Başkent Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Sevda Alankuş (Kadir Has Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Şeyma Güngör (İstanbul Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Yonca Al (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi-İsviçre)
Doç.Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi-ABD)
Doç.Dr. Hülya Şimşak (Koç Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr. Netice Yıldız (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Nurten Kara (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Türkan Ulusu Uraz (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi-Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde çift-kör akran değerlendirmesi olan bir dergidir. Her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarına yer verir.

Veritabanları

GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos İndeks ve TUBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı.

İçindekiler/Contents

Cilt/Volume XVII

Sayı/Issue 2

Aralık/December 2016

Editörden/From the Editors!

Misafir Editörden/From the Guest Editor

Aksu Bora

Makaleler/ Articles

Neoliberal Ahlak ve Yoksulluk Kıskaçında Batmanlı Kadınların Mikro kredi Deneyimleri (Women on Microcredit: Experiences of Women Trapped Between the Neoliberal Ethics and Poverty)

Original research article

Semiha Arı & Çağla Diner..... 1

Women Labour Under the Grip of Neoliberal/Conservative Care Policies: An Assessment on Home Care Practices (Neoliberal/

Muhafazakar Evde Bakım Politikaları Kıskaçında Kadın Emeli: Evde Bakım Uygulamalarının Değerlendirilmesi)

Original research article

Özge Sanem Özateş Gelmez..... 27

Poor Women at the Grip of Neoliberal Urbanism (Neoliberal Kentleşme Kıskaçında Yoksul Kadınlar)

Original research article

Burcu Hatiboğlu Eren 43

Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Cinsiyet Temelli

Mekânlardaki Karakteristikleri (The Characteristics of Domestic Violence against Women on Gendered Spaces in Turkey)

Type: Original research article

İlknur Yüksel Kaptanoğlu & M. Murat Yüceşahin..... 65

‘Tıbbi’ Doğuma Karşı ‘Doğal’ Doğum: Okuyucu Yorumlarında Sezaryen Tartışmaları (‘Medical’ Childbirth versus ‘Natural’ Childbirth: Discussions about Cesarean Section in the Readers’ Comments)

Type: Original research article

Çağla Kubilay..... 83

Marissa’s Choice: Media Coverage of Yahoo CEO Marissa Mayer

(Marissa’nın Seçimi: Yahoo CEO’su Marissa Mayer’in Medyada Yer Alışı)

Type: Original research article

Karen Grandy..... 109

Yaşam Kalitesi ve Mutluluk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Kadının

Durumu (The Conditions of Woman in Turkey: The Relationship Between Quality of Life and Happiness)

Type: Original research article

Aylin Çakıroğlu-Çevik..... 133

Neoliberalizm, Avukatlık Mesleğinin Dönüşümü ve Kadın Avukatlar

(Neoliberalism, the Transformation of the Practice of Law and Women)

Attorneys)

Type: Original research article

Nagehan Gürbüz Ersoy & Burcu Konakçı..... 161

Eser Tanıtımları/Book Reviews

Gül Özyeğin (2015). *New Desires, New Selves: Sex, Love, and Piety among Turkish Youth*

(Zeynep Direk)..... 177

Neoliberalizm ve Mahremiyet:Türkiye'de Beden Sağlık ve Cinsellik

(Serra Sezgin)..... 181

Bu Sayıya Katkı Koyan Yazarlar/Authors of This Issue..... 186

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar/Referees of This Issue..... 187

Yayın İlkeleri/Notes for Contributors..... 188

From the Editors!

Dear Readers,

We are happy to introduce to you the second issue (Volume 17, Issue 2) of our fifth special issue *Gender of Neoliberalism* that is dedicated to the scholarly analysis of the fundamental problematics of feminist politics in neoliberal period. We continue discussing several aspects of neoliberalism through 8 selected papers and two books review.

We want to repeat how grateful we are to Aksu Bora for accepting being the guest editor of this volume and sharing her priceless accumulation in gender studies and for her time as well. Without her guidance and commitment to the theme, this volume would have never been completed. We are also indebted to the authors for their valuable contribution to the Journal and to the literature.

We would also like to express our acknowledgement to all those who worked very hard reviewing papers and publicizing the journal. We are indebted to Prof. Necdet Osam, the acting Rector of our University and the Chair of the Executive Board of EMUpress. We are also grateful to Ikechukwu D. Nwaka for his help in proofreading, and to Selda Adaöz, Ersev Sarper, and their team in the EMU printing office without whose generous contributions; this work would have never been completed.

Editors

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Editörden

Sevgili okurlar,

Dergimizin beşinci özel cildi olan *Neoliberalizmin Cinsiyeti*'nin (Cilt 17, ikinci sayısını sizinle paylaşmaktan mutluyuz. Bu sayıda da seçilmiş sekiz değerli çalışma, ve iki kitap tanıtımıyla neoliberalizm bağlamında feminist teorinin temel kavramları ve patikalarını oluşturan kamusalılık, emek sömürüsü, ezilme ve cinsiyet kavramlarını irdelemeye devam ediyoruz. Ve umuyoruz ki bu çalışmaların yarattığı dinamizm aktivist, araştırmacı ve akademisyenlerin katkılarıyla artarak devam eder.

Bu özel cildin misafir editörü olmayı kabul ederek, toplumsal cinsiyet çalışmaları alanındaki bilgi birikimini, değerli zamanını sakınmadan bizimle paylaşarak bu cildin hayata geçmesine olanak sağlayan değerli bilim insanı Prof. Aksu Bora'ya en içten teşekkür ve şükranlarımızı sunuyoruz. Ayrıca değerli çalışmalarıyla derginin kesintisiz yayın hayatına devam etmesine ve alan yazınına katkı koyan yazarlara da sonsuz teşekkürlerimizi iletiriz.

Hiç bir karşılık beklemeden değerlendirme ve danışmanlık yaparak katkıda bulunan herkese de ayrıca teşekkürlerimizi sunuyoruz. Her zaman yanımızda olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi Yönetim Kurulu'na, Rektör vekili ve Yayınevi Yönetim Kurulu başkanı Prof. Dr. Necdet Osam'a, İngilizce metinlerin tashihindeki titiz çalışmaları için Ikechukwu D. Nwaka'ya, derginin basımı konusunda gösterdikleri cömert ve titiz çalışmalarından dolayı Selda Adaöz, Ersev Sarper ve DAÜ Basımevi ekibine teşekkürü borç biliriz. Onların değerli katkıları olmadan bu sayı tamamlanamazdı.

Editörler

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Who is Aksu Bora?

Aksu Bora works in Hacettepe University, Faculty of Communication. Editor of two books: Feminism in Turkey in 90's and Optimism of the Will. Writer and cowriter of six books: Domestic Workers in Turkey (2005), Democratization Process and the Family in Turkey (2005), Collected Essays (2011), Urban Poverty in Turkey (2002), They Were Child in Republic/A Oral History of Childhood in Turkey (2002), White Collar Unemployment in Turkey (2011).

Aksu Bora kimdir?

Aksu Bora Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesidir. 90'larda Türkiye'de Feminizm (2002) İradenin İyimserliği (2015) isimli iki derlemesi, Kadınların Sınıfı (2005), Sıcak Aile Ortamı (2005), Feminizm Kendi Arasında (2011) isimli kitapları yayınlandı. Yoksulluk Halleri (2002), Cumhuriyette Çocuklar (2002) ve Boşuna mı Okuduk (2011) isimli ortak kitapların hem saha araştırması hem de yazımında çalıştı, çok sayıda makale ve çevirileri var. Amargi Feminist Dergi ve Ayizi Yayınları'nda editörlük yapmaktadır.

From the Guest Editor

Dear Readers,

We are glad to introduce the second issue of *Gender of Neoliberalism*. Including the previous issue published in June 2016, the volume of *Gender of Neoliberalism* aims at addressing the various dimensions of this multidimensional phenomenon from different perspectives. In accordance with this aim, we present significantly valuable papers again. There are two focal points in the issue: social policy and body politics. The papers are able to address the key debates of these focal points which are difficult to encompass entirely.

Semiha Arı and Çağla Diner's paper titled *Women on Microcredit: Experiences of Women Trapped Between the Neoliberal Ethics and Poverty* analyses the development of finance sector, reconstruction of the state and the extent of which gender relations 'operate' within this context. The discussion which is improved by the knowledge derived from the fieldwork provides an impressive perspective to the reader about the world that s/he lives in.

Özge Sanem Özateş Gelmez's paper, titled *Women Labour Under The Grip of Neoliberal/Conservative Care Policies: An Evaluation on Home Care Practice*, suggests us to look at inside the home. We learn the ways in which women's traditional care work is re-defined after women have been invited to a particular 'citizenship' by social policy making and, more importantly, how women experienced this new status.

The author of the third article Burcu Hatiboğlu Eren in her paper titled *Poor Women at the Grip of Neoliberal Urbanism* evaluates the connections between poverty, gender and space within the context of urban transformation. The paper looks at the transformation of a deprived neighborhood in Ankara and analyses the impact of this transformation on women's lives.

In a similar vein, the fourth paper of this issue provides a discussion on space. Drawing on the micro-data of the Research on Domestic Violence Against Women which was conducted in 2008, İlknur Yüksel Kaptanoğlu and Murat Yüceşahin elaborate on different types of violence in terms of space and the strategies developed by women against these particular types in their paper titled *The Characteristics of Domestic Violence Against Women in Turkey in Gender Based Spaces*. The paper is also significant as it exemplifies the ways in which a qualitative study can benefit from the quantitative data.

From a geography in which women's bodily experience can only be discussed in terms of violence, we introduce an interesting paper on caesarian birth: *Natural Birth Against Medical Birth: Ceasarian in Readers' Comments*. Çağla Kubilay examines newspaper readers' comments regarding the limitation of caesarian birth which has been a burning issue in Turkey's

political agenda in 2012. As well as providing insights from Turkey's political climate of the period, the paper discusses how woman body becomes an arena for a political contest in terms of motherhood, naturality and medicality.

Addressing a different geographical context, Karen Grandy discusses the ways in which women's bodily experiences and life choices are framed by particular political debates in *Marissa's Choice: Media Coverage of Yahoo CEO Marissa Mayer*. We think that you will find this paper interesting. It shows how the idea of 'choice' in work and motherhood constructed and reconstructed through media representations obstructs the social inequality,.

Following a similar path in her paper *The Conditions of Woman in Turkey in the Context of the Relationship Between Quality of Life and Happiness*, Aylın Çakıroğlu-Çevik demonstrates that the concept of 'choice' is not limited to roles such as motherhood, but it shows capability in diffusing to the entire life, to 'life styles'. She discusses the extent of which seemingly subjective matter of 'happiness' is experienced differently by women and men.

The last paper of the volume by Nagehan Gürbüz Ersoy and Burcu Konakçı is an interesting discussion titled *Neoliberalism, The Transformation of the Practice of Law and Women Attorneys*. The paper shows that the new middle class who work in a highly competitive environment in ultra-modern buildings is framed by the 'outdated' problems of sexism and work insecurity and highlights the necessity of reflecting on the novelty and the subjecthood of the 'neoliberal subject'.

We hope that the pathways opened up by the papers in both of the issues themed *Gender of Neoliberalism* can help us to see the significance of grasping gender of the world we live in as a main problematic, thus can inspire new researches.

Enjoy your reading

Aksu Bora

Guest Editor

Misafir Editörden

Değerli Okurlar,

Neoliberalizmin Cinsiyeti tamamızın ikinci cildiyle karşınızdayız. İlk cildini Haziran 2016'da yayınladığımız Neoliberalizmin Cinsiyeti sayısı, çok boyutlu bir gerçekliğin mümkün olduğunca farklı boyutlarını ve farklı bakış açılarından ele almayı hedefliyor. Bu hedef doğrultusunda yine değerli ve önemli yazılara yer veriyoruz. Bu ciltteki yazılar, iki odak etrafında dolaşiyor: Sosyal politikalar ve beden politikaları. Neoliberal dönemin bu iki kritik boyutunu kuşatamasa bile, bazı nokta atışlar yapabilen yazılar.

Semiha Arı ve Çağla Diner'in *Neoliberal Ahlak ve Yoksulluk Kıskaçında Batmanlı Kadınların Mikrokredi Deneyimleri* başlıklı yazıları, finans sektörünün gelişimi ile devletin yeniden yapılanmasını ve böyle bir bağlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl 'işlediği'ni tartışıyor. Sahanın bilgisiyle yoğrulan tartışma, okura içinde yaşadığı dünyaya dair son derece etkileyici bir perspektif sunuyor.

Özge Sanem Özateş Gelmez'in *Neoliberal/ Muhafazakar Evde Bakım Politikaları Kıskaçında Kadın Emeği: Evde Bakım Uygulamalarının Değerlendirilmesi* başlıklı yazısı, bu kez gözümüzü evin içine çevirmemizi öneriyor. Kadınların geleneksel bakım işlerinin sosyal politikanın yeni 'vatandaşlık' konumuyla birlikte nasıl yeniden tanımlandığını ve daha önemlisi, kadınların kendilerinin bu yeni konumu nasıl deneyimlediklerini öğreniyoruz.

Neoliberal Kentleşme Kıskaçında Yoksul Kadınlar başlıklı Burcu Hatiboğlu Eren'in çalışması, kentsel dönüşüm bağlamında yoksulluk, cinsiyet ve mekân arasındaki bağlantıları tartışıyor. Ankara'da bir kentsel çöküntü alanının TOKİ'nin müdahalesiyle dönüşümüne bakıyor ve bu dönüşümün kadınların hayatını nasıl etkilediğini tartışıyor.

Bu sayının dördüncü yazısı, yine mekâna ilişkin bir tartışma izleğini kuruyor: *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Cinsiyet Temelli Mekânlardaki Karakteristikleri* başlıklı yazılarında İlknur Yüksel Kaptanoğlu ve Murat Yüceşahin, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2008'in mikroyerini kullanarak farklı şiddet türleri ve bunlara karşı kadınların geliştirdikleri stratejileri mekân kullanımı bağlamında tartışıyorlar. Bu yazının bir önemi de niceliksel verinin niteliksel bir problem çerçevesinde yeniden işlenmesinin iyi bir örneğini vermesi.

Kadınların bedensel deneyimlerinin maalesef neredeyse sadece şiddet bağlamında tartışılabilirdiği bir coğrafyada, sezaryen doğuma ilişkin son derece ilginç bir yazıya yer verdik: *Tıbbi Doğuma Karşı Doğal Doğum: Okuyucu Yorumlarında Sezaryen Tartışmaları*. Çağla Kubilay, bu yazısında 2012 yılında Türkiye'nin siyasal gündeminde üst sıralarda yer alan sezaryenin sınırlandırılması tartışmasının gazete okur yorumlarında nasıl tezahür ettiğine bakıyor. Annelik, 'doğallık', tıp, kadın bedenlerinin her türlü siyasal tartışmanın arenası haline gelmesi... gibi çeşitli açılardan okunabilecek bu

yazı, belirli bir zaman aralığında Türkiye'nin politik iklimine ilişkin de iyi bir fikir veriyor.

Karen Grandy, epeyce farklı bir bağlam ve coğrafyadan konuşarak, kadınların bedensel deneyimlerinin ve hayat tercihlerinin nasıl politik tartışmalarla çevrelendiğini tartışıyor: *Marissa'nın Seçimi: Yahoo CEO'su Marissa Mayer'in Medyada Yer Alışı*. Çalışmanın ve anneliğin medya temsillerinde yeniden ve yeniden kurulan 'tercih' fikrinin toplumsal eşitsizliği görünmez kılan yapısının ortaya konduğu bu yazının ilginizi çekeceğini tahmin ediyoruz.

Yaşam Kalitesi ve Mutluluk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'de Kadının Durumu başlıklı yazısında, Aylın Çakıroğlu-Çevik de benzer bir perspektiften yola çıkarak, 'tercih'in annelik ya da çalışma gibi rollerle sınırlı kalmayıp, bütün yaşama, 'yaşam tarzı'na yayılma istidadı gösteren bir kavram olduğunu ortaya koyuyor. 'Mutluluk' gibi son derece öznel görünen bir konuda, kadınlarla erkeklerin nasıl farklılaştığını tartışıyor.

Bu cildin son yazısı, Nagehan Gürbüz Ersoy ve Burcu Konakçı'nın *Neoliberalizm, Avukatlık Mesleğinin Dönüşümü ve Kadın Avukatlar* başlıklı ilginç tartışması. Ultra-modern binalarda, son derece rekabetçi bir ortamda çalışan yeni orta sınıfların cinsiyetçilik ve güvencesiz çalışma türünden 'demode' problemlerle nasıl çevrelenmiş olduklarını hatırlatan bu yazı, yeni 'neoliberal özne'nin yeniliğini de özneliğini de yeniden tartışmamız gerektiğini ortaya koyuyor.

Umuyoruz ki Neoliberalizmin Cinsiyeti temalı bu iki ciltte yer alan yazıların açtığı patikalar, içinde yaşadığımız dünyanın cinsiyetini temel bir problematik olarak kavramamızın önemini gösterebilir ve böylelikle yapılacak yeni çalışmalara ilham verebilir.

İyi okumalar

Aksu Bora

Misafir Editör

Neoliberal Ahlak ve Yoksulluk Kısılcacında Batmanlı Kadınların Mikro kredi Deneyimleri

Semiha Arı^{*}
Anadolu Üniversitesi

Çağla Diner^{**}
Kadir Has Üniversitesi

Öz

Bu çalışma, Batman’da Türkiye Grameen Mikrofinans Programı’na katılan kadınların kredileri ne amaçla kullandıkları bilgisinin yanı sıra onların program hakkındaki görüşlerini, borçluluk deneyimlerini ve yaşam koşullarını kadınların ağızından aktaracaktır. Küçük bir grup kadınla yapılan niteliksel bir araştırmaya dayanan çalışmanın ortaya çıkardığı bulgular, 2000’li yıllarda dünyada ve Türkiye’de giderek yaygınlaşan mikro kredi programlarının gerek söylemsel olarak gerekse de uygulamada neden bu kadar önem kazandığının sorgulanması gerektiğine işaret etmiştir. Mikro kredi programlarının bir parçası olduğu mikrofinans sektörünün büyümesi ve Türkiye’nin de arasında olduğu birçok devlet ve uluslararası kuruluş tarafından bizzat desteklenmesi kapitalizmin bugün ancak finansal genişleme yoluyla varlığını sürdürebiliyor olması ile yakından ilgilidir. Çoğu kere yoksullukla mücadele amacını güttüğünü iddia eden mikro kredi programları ayrıca devletlerin halklarına karşı sahip oldukları birçok yükümlülüğün sınırlamalarını öngören neoliberal yönetim mantığı ile de iyi bir uyum içerisinde. Batman’da mikro kredi kullanan kadınlarla yapılan görüşmelere dayanan bu araştırma neoliberalizmle birlikte devletin nasıl dönüştüğü üzerine düşünmemize imkân tanımış ve devletin, ekonominin ve yönetim mantığının değiştiği bu dönüşümde kadınlara ne tür rol ve fonksiyonlar biçildiğini daha açık bir şekilde görmemizi sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: mikro kredi, neoliberalizm, yoksulluk, kadın yoksulluğu, kadınların güçlenmesi.

^{*}Semiha Arı, Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Doktora Programı, Eskişehir-Türkiye. E-posta: semihaan@gmail.com.

^{**}Yrd.Doç.Dr. Çağla Diner, Kadir Has Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul-Türkiye. E-posta: cagla.diner@khas.edu.tr.

Women on Microcredit: Experiences of Women Trapped Between the Neoliberal Ethics and Poverty

Semiha An
Anadolu University

Çağla Diner
Kadir Has University

Abstract

This study intends to narrate the life conditions of the poor women members of the Turkish Grameen Microfinance Program (TGMP) in Batman along with their experiences with indebtedness and their views on the program. It will also give information on how the women spend the credits they receive with a focus on whether or not the microcredit program of the TGMP enables women to establish small businesses from which they can earn income. The findings of the qualitative research carried out with a small group of women show that we need to question why the microcredit programs are becoming more widespread both in practice and in the development discourse in Turkey as well as all over the globe in the past fifteen years. The expansion of the microfinance sector and the related support that these programs receive from many different states, including Turkey, and international organizations should be regarded as one of the consequences of the fact that today capitalism can only be sustained through financial expansion. The microcredit programs, most of which hold the claim to struggle with poverty, actually fit in very well with the neoliberal governance strategies that embrace the view that states should be rid of most of the responsibilities they used to carry for the welfare of their people. The research that is based on qualitative interviews with women who use microcredit in Batman has given us the opportunity to reflect on how the state has been transforming in the neoliberal era. It has also led us to see what kind of roles and functions are regarded as appropriate for women in this transformation of not only the economy but also the state and its governance strategies.

Keywords: *microcredit, neoliberalism, poverty, feminization of poverty, women's empowerment.*

Giriş

Küçük bir grup kadınla yapılan niteliksel bir araştırmaya dayanan bu makale, Batman'da Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'na katılan kadınların gündelik yaşamları, yoksulluk deneyimleri, mikrokrediyi ne amaçla kullandıkları, program hakkındaki görüşleri ve borçluluk ile ilişkileri hakkında gözlemler içermektedir. Makalenin ilk bölümü mikrokreditin ortaya çıkışını anlatırken özellikle 2000'li yıllarda gerek uygulamada gerekse de söylemsel düzlemde nasıl yaygınlaştığını göstermektedir. Bu yaygınlaşma kapitalizmin içinde bulunduğu finansal genişleme dönemiyle ve varlığını ancak bu şekilde sürdürebiliyor olması ile ilgilidir. Türkiye'nin de arasında olduğu birçok devlet ve uluslararası kuruluşun mikrokredi programlarını destekliyor olmasının arkasında bu olgunun olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Makalenin ikinci bölümü, Türkiye'de mikrokredi programlarını uygulayan temel kurum olan Türkiye Grameen Mikrofinans Programı'nın kuruluşu ve yapısının yanı sıra programların pratikte nasıl uygulandığı, kredilerin nasıl ve kimlere verildiği, nasıl geri ödendiği gibi bilgiler içermektedir. Üçüncü bölüm, araştırma bulgularının paylaşıldığı bölümdür. Bu bölümde Batman'da mikrokredi kullanan kadınların yoksulluk halleri, gündelik yaşamları, mikrokredi ile ne yaptıkları, faiz ödemekle ve borçluluk ile nasıl ilişkilendikleri hakkındaki gözlemlere yer verilmiştir. Bilindiği üzere mikrokredi programlarının temel hedef kitlesi kadınlardan oluşmaktadır. Mikrokrediyi kadınlara vermek ise kadınların yoksulluğu ve işsizliği daha ağır yaşamaları, hane refahından sorumlu olmaları ve borç ödemediği erkeklere göre daha sadık olmaları gibi argümanlarla gerekçelendirilmektedir. Mikrokredi programlarının uygulayıcıları ve savunucuları her ne kadar kadınların mikrokrediyi iş kurup, para kazanıp hem ailelerinin refahını yükselteceğini hem de kendisinin hane içerisinde güçleneceğini iddia etseler de, kadınların deneyimlerinin ve anlatılarının bize farklı şeyler söylediğini göreceğiz. Dolayısıyla geleneksel cinsiyet rolleri üzerinden işleyen bu mekanizma karşısında, kadınların deneyimlerine feminist bir perspektiften bakılması gerektiğini savunuyoruz.

Esas tartışmanın yer aldığı son bölümde ise, neoliberalizmle birlikte değişenin yalnızca ekonominin ve devletin yapısı olmadığı, aynı zamanda yönetim mantığının değiştiği, bu yönetim mantığının talep ettiği bireyin nasıl bir birey olduğu hakkındaki görüşler ortaya konmuştur. Burada, Batman özelinde incelenen mikrokredi programının, programın iddia ettiği gibi yoksullukla mücadeleye hizmet etmediği, ancak neoliberal ahlaka sahip bireyler yaratma kaygısında olduğu iddia edilmektedir. Yoksullara sadece kredi vererek ve bu kredinin geri ödenmesi koşullarının var olup olmadığını kontrol ederek bu ahlaka sahip bireyler yaratmak mümkün olmayabilir, ancak söz konusu programın halkın refahını artırmayı hedeflemek yerine halkın sorunları ile kendi kendine mücadele etmesi gerektiğini vurguladığı ve bu yaklaşımın neoliberal devlet ve yönetim anlayışı ile son derece uyumlu olduğu aşikârdır. Burada dikkat çekilen bir başka husus da mikrokredi programlarının kadın istihdamını desteklemeyi ve kadın yoksulluğunu azaltmayı hedeflediğini iddia

etmesi ile ilgilidir. Batman örneğini inceleyen bu araştırmaya göre, şehrin ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullarının böyle bir amacı gerçekleştirmeye elverişli olmadığı ortadadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan tahakküm ve yoksulluk nedeniyle iki kere ezilen kadınların, söz konusu finansal genişleme sürecinde borçlandırılarak daha fazla ezilmelerine yol açmaktadır.

Mikrokredi Programları ve Yoksullukla Mücadele

Grameen Bankası Muhammed Yunus tarafından, standart bankacılık sisteminde kredi alma şansı olmayan yoksul kimselere kredi vermek amacıyla kurulmuştur. 1970'lerde Bangladeş'in köylerinde gözlemlediği yoksullukla mücadele etmek isteyen Yunus, bambudan sandalye yapan kadınların bu işi sürdürmek için ihtiyaç duydukları sermayeye tefecilerden borç alarak ulaştıklarını görmüş, bu kadınlara çok az miktarlarda kredi verilse tefecilerden kurtulacaklarını ve yaptıkları iş sayesinde durumlarını düzeltereklerine kanaat getirmiştir. Bunun üzerine yoksullara az miktarlarda kredi veren bir sistem kurmak için girişimlerde bulunan Yunus, 1983 yılında Grameen Bankası'nı kurmuştur. Özellikle yoksul kadınların küçük çaplı, enformel işler yapmak suretiyle yoksulluktan kurtulmasını amaçlayan mikrokredi sisteminin temeli bu şekilde atılmıştır. Aradan geçen zaman içinde mikrokredi programları gitgide önem kazanmış, dünyanın birçok ülkesinde yoksullukla mücadele ve kadınların güçlendirilmesi amacıyla uygulamaya konulmuş ve yaygınlaşmıştır. 1997 yılında Washington D.C.'de ilki gerçekleştirilen Mikrokredi Zirvesi Kampanyası'nda dünyanın her yerinden 3,000'e yakın katılımcı bir araya gelerek 2005 sonu itibarıyla dünyadaki en yoksul 100 milyon aileye ve özellikle bu ailelerdeki kadınlara mikrokredi hizmetlerinin ulaştırılmasına yönelik bir anlaşma yapmıştır. Düzenli olarak mikrokredi ile ilgili raporlar yayınlayan kampanya daha sonra amaçlarını yenileyerek ulaşmak istediği fakir aile sayısını 175 milyona çıkarmış ve 100 milyon ailenin kendisini aşırı yoksulluktan kurtarmasını hedeflediğini açıklamıştır (Microcredit Summit Campaign). Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar da mikrokredi programlarının yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunmuşlardır. BM 2005 yılını "Uluslararası Mikrokredi Yılı" ilan etmiş ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşabilmek için finans sektörüne katılımın yaygınlaşmasının ve yoksulların mikrokredi almalarının önemini vurgulamıştır (UNCDF, 2005). Mikrokredi sisteminin yaratıcısı olan Muhammed Yunus'a da iktisadi ve toplumsal kalkınmaya yaptığı katkılarından dolayı 2006 yılında Nobel ödülü verilmiştir. Aşağıdaki tablo (Tablo 1) mikrokredi programlarının yaygınlığı ve finansal büyüklükleri hakkında bir fikir vermektedir.

Tablo 1. Dünyanın Değişik Bölgelerinde Faaliyet Gösteren Mikro Finans Kuruluşları ve Finansal Büyüklükleri

	Mikro finans kuruluş sayısı	Aktif borçlu sayısı	Kredi portfolyosu (ABD doları)
Afrika	229	4.7 milyon	7 milyar
Doğu Asya ve Pasifik	99	12.9 milyon	9.7 milyar
Doğu Avrupa & Orta Asya	150	2.7 milyon	12.1 milyar
Latin Amerika & Karayipler	316	19.8 milyon	35 milyar
Orta Doğu & Kuzey Afrika	30	1.6 milyon	1.1 milyar
Güney Asya	127	52.9 milyon	9.5 milyar
Toplam	951	94.6 milyon	74.4 milyar

Kaynak: Mixmarket web sitesi (2013). alınmıştır: Mixmarket kendini, bilgi ve veri sayesinde finansal katılımı teşvik eden bir kurum olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi mikrokredi programları yoksulların sadece finansal hizmetlerden faydalanmasını sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda yoksullukla mücadele aracı olarak da yaygınlaşmıştır. Ne yazık ki yapılan çalışmalardan bu programların yoksullukla savaşmakta etkin olduğu sonucunu çıkmamaktadır, elde edilen veriler farklı sonuçlar vermektedir. Bu hususta dikkati çeken bir nokta, her program için geçerli olmasa bile mikrokredi veren bazı kurumların çok yüksek faiz alması ve yüksek kârlar elde etmesidir. Örneğin, Meksika'nın en büyük ve kârlı mikrofinans kurumu Compartamos'un 2013 yılında kurumun hissedarlarına dağıttığı kârlar (154 milyon dolar) Avrupa'nın en büyük bankası olan Credit Agricole'un dağıttığı kârların (302 milyon dolar) yarısından bile fazladır. Mikrokredi analistlerinin dikkat çektiği bir başka nokta ise, müşterilerin önemli bir kısmının birden fazla kuruma borçlanması, bunların bazılarının aşırı borçlu ve taksitleri ödemeyi sürdüremeyecek durumda olmasıdır. Yüksek kârlılık ve aşırı borçlanma mikrokredi kullananların kitlesel bir şekilde borç yükümlülüklerini yerine getirmeme olasılığını artırmaktadır. Nitekim 2007-2010 yıllarında Fas, Bosna, Nikaragua, Pakistan ve Hindistan'da bu tür krizler ortaya çıkmıştır. Özellikle Hindistan'ın Andra Pradeş eyaletindeki kriz, kredi kullananlar arasında intihar oranlarının arttığı yönündeki yorumlarla medyaya yansımıştır. Bu tür krizlerin sıklaşması bir yana, yoksullukla savaşmak amacıyla olduğunu iddia eden bir sektöre dâhil bankaların bu oranda kâr ediyor olması başlı başına ilgi çekici bir durumdur. Rozas (2015) çok yerinde bir yorumla, bu sektörün yoksullara ve formel bir yoldan krediye ulaşma şansı olmayanlara finansal hizmet sağlamakla yetinmesi gerektiğini, yoksullukla mücadele gibi bir amaca soyunmasının anlamlı olmadığını söylemiştir.

Yoksullukla Mücadelede ‘Onurlu’ Bir Yaklaşım: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP), *Yoksulluğun olmadığı bir Türkiye’ye doğru ve Mikrokrediyle ben istersem her şey olur* sloganlarıyla Yunus’un Grameen sistemini temel alarak yoksul kadınlara kredi vermektedir. Kendisini kâr amacı gütmeyen bir mikrofinans programı olarak tanıtmakta ve misyonunu girişimci bireylere ve özellikle kadınlara finansal ve finansal olmayan hizmetler sunarak, onların yoksulluktan kurtulmalarını sağlamak ve sosyoekonomik statülerini yükseltmek olarak ifade etmektedir. TGMP’nin Grameen Bankası’ndan farkı banka değil, vakıf statüsüne sahip olmasıdır. Grameen Bankası (GB) modelinin Türkiye’deki uyarlaması olan TGMP, yoksulun başkasına avuç açmadan, *onurlu* bir biçimde çalışarak para kazanabileceği ve hatta aldığı kredinin miktarını her sene artırmak suretiyle bir *sermaye birikimi merdiveni* oluşturabileceğini iddia etmektedir (TGMP, 2008).

TGMP ilk şubesini 2003 yılında Diyarbakır’da açmış ve kısa sürede sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde değil, Türkiye genelinde hızla yayılmaya devam etmiştir. Programın bugün itibarıyla 69 ilde 106 şubesi ve 52 bin aktif üyesi (kredi kullanan kadın) bulunmaktadır. TGMP şimdiye kadar 350 milyon TL kredi vermiştir (TGMP, 2015). Diyarbakır’daki projeyi hayata geçiren Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı (TİSVA) ve Grameen Vakfı’dır. Grameen Vakfı, Bangladeş’teki mikrokredi programının bir modelinin Diyarbakır’da uygulanması için gerekli bilgiyi ve lojistik altyapıyı sağlamış, TİSVA ise proje için gereken finansal kaynağı bulmuştur. TİSVA’nın kurucusu ve Yönetim Kurulu Başkanı Aziz Akgül’ün o dönemde AKP milletvekili olması TGMP’nin hükümetten hem siyasi hem finansal destek almasını sağlamıştır. Örneğin, 25 Temmuz 2008’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde *10,000’inci Üyeye Grameen Mikrokredi Töreni* yapılmış ve törende dönemin Meclis Başkanı Köksal Toptan, Başbakan Tayyip Erdoğan ve Aziz Akgül uygulamalardan ne kadar memnun olduklarını, mikrokreditinin ne kadar başarılı olduğunu ve daha fazla yaygınlaşması gerektiğini ifade eden konuşmalar yapmışlardır (TGMP, 2008). TGMP kredi vermek için ihtiyaç duyduğu fonları kamu bütçesinden aldığı finansal desteğin yanı sıra bağışlar ve banka kredileri yoluyla da karşılamaktadır. Vakfın bu kaynağı sağlamak için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’ndan mikrokredi projesine nakit para aktarılmasını sağlaması, önemli sosyal politika tartışmalarına yol açmıştır (Adaman ve Bulut, 2007: 24).

Devlet desteğinin yanı sıra TGMP’nin geniş yelpazede bağışçısı ve destekçisi bulunmaktadır. TGMP şubeleri kişi ya da kurumların yaptığı bağışlar ve İl Özel İdareleri’nin¹ sağladığı fonlarla kurulmuştur. Mesela Whole Planet Foundation, Açık Toplum Vakfı, bazı belediyeler ve hatta yoksulları kredi verilemez olarak ilân eden bankalar (HSBC ve Citibank) bile bağışçı olarak TGMP’ye destek vermektedir. İş kadınları/adamları ve holdingler de önemli ölçüde bağış sağlamaktadır. TGMP’nin yirmi şubesi tamamen bağışlarla kurulmuştur². Ayrıca TGMP’nin web sayfasında online olarak da bağış toplanmaktadır.

Son yıllarda Türk devleti finansal tabanı genişletme (tabana yayılma) hedefini ulusal kalkınma gündeminin üst sırasına koymuştur. 2011 yılında kurulan Finansal İstikrar Komitesi, 2014 yılında yayınlanan *Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı* adlı Başbakanlık Genelgesi'ni uygulamakla yükümlüdür. Türkiye'de sadece iki mikrofinans kuruluşu hizmet vermektedir: TGMP ve Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi. İkisinin de kuruluşu belirli bir plân ve yasal düzenleme çerçevesinde gerçekleşmemiş, özel süreçler olarak yürütülmüştür. Söz konusu Başbakanlık Genelgesi mikrofinans sektörünün denetlenmesi için gerekli yasal düzenlemeleri içermektedir. Kişilere finansal hizmet götürme, yani finansal tabanın genişlemesi hususunda oldukça ileri olan Türkiye, finansal hizmetlerin tüketicilerinin korunması konusunda aynı derecede ilerlemiş olarak görünmemektedir. *Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı*'nın finansal hizmetlerin tabana yayılmasının yanında tüketicilerin korunması ve eğitilmesi gibi amaçları da vardır (EIU, 2014).

Mikrokredi Programının uygulanması: Kredi Türleri, Faiz Oranı, Eğitim ve Mikrosigorta

TGMP'de temel kredi, girişimcilik kredisi, hayvancılık kredisi, sosyal kalkınma kredisi ve iletişim kredisi olmak üzere beş çeşit kredi uygulaması vardır. En yaygın verilen kredi türü, miktarı 100 ile 1,000 TL arasında değişen temel kredidir. Üye, önce düşük miktarda kredi alabilmekte, ancak temel krediye başladıktan sonra ödemelerini düzenli yaparsa aldığı kredinin miktarı 1,000 TL'ye kadar artabilmektedir. Sürekli kazanç getiren bir iş yerine sahip vergi mükellefi kadınlara ise miktarı 15,000 TL'ye kadar çıkan girişimci kredisi verilmektedir. Hayvancılık kredisi, sosyal kalkınma kredisi ve iletişim kredisi TGMP'nin uygulamaya başladığı yeni kredi türleridir. Temel kredi ve girişimci kredisinin geri ödeme süresi 46 hafta iken, hayvan yetiştiren üyelerin 2,000 TL'ye kadar kullanabilecekleri krediyi geri ödeme süresi 26 haftadır. Sosyal Kalkınma Kredisi, ek gelir sağlamak amacıyla temizlik ürünü ve kozmetik satan kadınların 15 çeşit ürün alabildikleri bir kredi türüdür. İletişim Kredisi ise kadınların akıllı telefon satın alabilmeleri için verilen bir kredi türüdür.

Krediler, GB'de olduğu gibi, kadınların birbirine kefil edilmesi esasına dayalı sosyal teminat mantığıyla verilmektedir. Mikrokredi alabilmek için kadınların beş kişilik bir grup kurduktan sonra TGMP'ye başvuru yapmaları gerekmektedir. Grup kurmanın şartları ise kadınların aynı mahalleden olmaları, aynı evde yaşamamaları ve birbirlerine güvenmeleri olarak belirlenmiştir. Kadınların TGMP'ye başvurduktan sonra üç gün süren bir eğitim programına katılmaları gerekmektedir. Eğitimin amacı kadınlara mikrokrediyi geri ödeme sürecini, uymaları gereken kuralları anlatmak ve kadınlarla ilgili ayrıntılı bilgiler edinmektir. Eğer kadınlar tüm kuralları öğrenir ve borçlarını ödeyecekleri konusunda görevlinin güvenini kazanırsa, mikrokrediyi almaya hak kazanmaktadırlar.

Geri ödemeler ise, kredi alındıktan üç gün sonra başlamakta ve haftalık ödemeler şeklinde kırk altı hafta sürmektedir. Kadınlar her hafta TGMP tarafından belirlenen merkezlere giderek taksitlerini ödemekle yükümlüdürler. Araştırmanın yapıldığı 2012 yılında 700 TL kredi alan birinin haftalık ödemesi 20 TL idi, bunun 17,5 TL'si anapara artı hizmet bedeli, 2,5 TL'si de üyenin *kumbarasına* giden paradan oluşmaktaydı. Bu 2,5 TL kredi alanlar için zorunlu bir tasarruf uygulamasıdır. Türkiye'deki ilk mikrokredi programı olan Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi, kredi üzerinden aldıkları paranın faiz olduğunu belirtirken, TGMP bunun kesinlikle faiz olmadığını, sadece hizmet karşılığında alınan bir bedel olduğunu ifade etmektedir. Bu paraya "hizmet bedeli" demek, Güneydoğu'da yaşayan geniş dindar kitlelerin mikrokredi karşısındaki direncini kırmada çok işlevsel bir rol oynamaktadır. TGMP'nin bu direnci kırmaya yönelik girişimi sadece bir isim değişikliğiyle sınırlı kalmamıştır. TGMP, alınan farkın faiz olmadığını göstermek için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir fetva çıkarmasını sağlamıştır. Program görevlileri faiz korkusu nedeniyle mikrokredi almak istemeyen üyelere 5 Kasım 2004 tarihli fetvayı göstermektedirler. Aziz Akgül de alınan farkın faiz olmadığını şöyle açıklamıştır:

Mikrokredi uygulamasındaki kurumsal bakış, geleneksel bankacılık sistemine faizin para üzerinden kazanılan bir para olduğudur. Dolayısıyla yoksullar üzerinden para kazanmak da ahlaki bir davranış değildir. Sadece mikrokredi uygulamalarında sürdürülebilirliğin sağlanması için kredi verilenlerden bir hizmet bedeli talep edilmektedir (Lofça vd., 2010: 29).

TGMP görevlileri kadınlara hizmet bedelini anlatırken "Biz arabayla size geliyoruz, kırtasiye masraflarınız oluyor, o yüzden bunun parasını sizden alıyoruz" şeklinde bir açıklama yapmaktadırlar. Ancak her kadına aynı hizmet gitmesine rağmen hizmet bedeli alınan kredinin miktarına göre değişmektedir. Mesela 700 TL kredi alan bir üye fazladan 105 TL öderken, 7,000 TL alan bir başka üye fazladan 1050 TL ödemektedir. Yani burada alınan fark hizmete göre değil, kredinin miktarına göre değişmektedir. Bu durum ise klasik bankacılık sisteminde uygulanan, para üzerinden faiz alma, durumuyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Kumbara ise, *kadınlar için birikim* diye tanıtılmaktadır. Örneğin haftalık ödemesi 15 TL olan biri en az 1 TL de kumbaraya atmak zorunda bırakılmaktadır. Kadınlar kırk altı hafta sonunda bu biriken parayı geri almakta ya da son haftalardaki borçlarını denkleştirmek için kullanabilmektedir. Kumbarada biriken paranın tamamını borçlar bitmeden almak mümkün değildir; kadınlar ancak ihtiyaçları olan durumlarda yarısını alabilmektedirler.

TGMP'nin kredi kullanan kadınlara zorunlu kıldığı bir başka şey de daha yeni olan mikrosigorta uygulamasıdır. Bu uygulamayla beraber kadınlara TGMP üyesi oldukları süre boyunca hayat sigortası yapılmakta ve her ay 1 TL ödemeleri beklenmektedir. Görevliye göre buradaki amaç, kadınları sigortalı olmaya teşvik etmek ve onları güvence altına almaktır. Sigorta doğal afet, yangın, ölüm ve bir de koca şiddetini kapsamaktadır. Mesela kadının

vücudunda kalıcı bir hasar kaldığında ya da dayak sonucunda sakat, kör, topal kalması durumunda kendisine para ödenmekte; ölmesi durumunda ise ailesine 10,000 TL ödenmektedir.

Batman'da Mikrokredi Kullanan Kadınların Deneyimleri

Aşağıdaki bilgiler, Ocak 2011 ve Ocak 2012'de Batman'ın merkezinde yapılan alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında, 4 TGMP görevlisi ve mikrokredi kullanan 42 kadınla görüşülmüştür. 25 kadınla yapılan görüşmeler kredilerin haftalık borçlarının toplandığı merkezlerde yapılmıştır. Haftalık toplantılar kredi kullanan üyelerden birinin evinde yapılmakta ve bu evlere *merkez* adı verilmektedir. Araştırmacılar üç toplantıda katılımcı gözlem yapmış ve bu sırada 25 kadınla görüşmüşlerdir³. Bu görüşmelerin dördü kadınların Türkçe bilmemesi nedeniyle Kürtçe yapılmıştır. Bunun dışında 17 kadının evi ziyaret edilmiş ve orada bire bir görüşmeler yapılmıştır⁴. Toplantıların yapıldığı merkezlerdeki görüşmeler, araştırmacıları ve kadınları direkt olarak dinlemeseler de TGMP çalışanları ile aynı ortamda gerçekleşmiştir. Diğer 17 görüşme TGMP çalışanlarının olmadığı ortamlarda yapılmıştır. Görüşmeler yarım saat ile bir saat arasında sürmüştür. Bunun dışında araştırmacılardan biri, Türkçe gerçekleştirilen bir eğitim toplantısına katılımcı gözlemci olarak katılmıştır⁵.

TGMP Batman şubesi, 2006 yılında PEMİ petrol şirketinin sağladığı fonlarla Kozluk ilçesinin Yanıkaya köyünde açılmıştır. Uygulamalar bugün Kozluk ilçesiyle beraber, Batman'ın sekiz köyünde ve merkezindeki hemen tüm mahallelerde devam etmektedir. TGMP Batman merkez ofisinde dört kişi çalışmakta ve maaşları TGMP'nin kurucusu olan Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) tarafından ödenmektedir. Ofis, Valiliğe bağlı bir toplum merkezinde faaliyet gösterdiği için TGMP ofis için kira ödememektedir.

Görüşmelerin yapıldığı tarihlerde Batman'da toplam 1,100 mikrokredi kullanan üye bulunmaktaydı ve bu üyelerin borçlarını geri ödeme oranı %100'dü. Araştırmacıların görüştüğü 37 kadın, miktarı en fazla 700 TL'yi bulan temel kredi kullanmaktaydı. Diğer beş kişi ise miktarı 7,000 TL'ye kadar çıkan girişimci kredisi almaktaydı. Araştırmacılar, girişimci kredisi kullanan beş kadına TGMP Batman şubesi yetkililerinin yönlendirilmesi sayesinde ulaşımlardır. TGMP yetkililerinden öğrendikleri üzere, Batman'da bu beş kadının dışında girişimci kredisi alan on kadın daha bulunmaktaydı, ancak bu beş kadın TGMP görevlilerinin en başarılı gördükleri mikrokredi kullanıcılarıydı.

Aşağıda kadınların yoksulluk deneyimleri ve gündelik yaşamları betimlenecek ve kadınların mikrokrediyi kullanma biçimleri, borç ve faiz ile ilişkileri gibi temalar çerçevesinde niteliksel bir değerlendirme yapılacaktır.

Kadınların Yoksulluk Halleri ve Gündelik Yaşamları

Batman'ın yoksul ve kenar mahallelerinde yaşayan kadınlarla yaptığımız mülakatlarda, anlatılarının ana temasını fakirlik, mahrumiyet ve yoksullukla

İlgili unsurlar oluşturuyordu. Kadınların anlatılarında yoksulluklarını ifade eden şeyler, kimi zaman yemek alacak paranın olmaması, kendileri için hiçbir şey alamamak, çocuklarını okula gönderememek ve temel ihtiyaçlarını ancak borçla temin edebilmektir. İşsizliğin ve yoksulluğun getirdiği bir diğer önemli sorun ise, son derece kötü evlerde yaşamalarıydı. Görüşülen kadınlardan yedisi, tuvaleti ve banyosu dışarıda olan, derme çatma, tek ya da iki odalı evlerde aileleriyle beraber yaşamaya çalışıyordu. Nitekim *En büyük hayaliniz nedir?* sorusuna verdikleri cevaplar da iyi bir evde yaşama arzusunu ifade ediyordu:

Durumumuz olsaydı. Gelirimiz olsaydı. Bir evimiz olsaydı. En büyük beklentim evdir. Ev yüzünden biraz sıkıntı yaşıyoruz. Yazın evde akrep çok oluyor, ilaçlıyoruz. Daha sıcak olmadan (hava ısınmadan) dama çıkıyoruz, damda yatıyoruz. Hava soğumaya başladığı zaman giriyoruz eve. Çocuklarım hastalandı, soğuktan ve ilaçtan astım oldular. Çocuklarımı çok tedavi ettim bu yüzden uzun süre (Zozan).

Kendime bir ev almak istiyorum. En büyük hayalim odur, başka hiçbir şey istemiyorum. Kiradan kurtulayım yeter. İş olsa zaten ev de alırım. Ama iş olmasa ne ev alırsın ne yer içersin (Berfin).

Görüştüğümüz kadınlar arasında yoksulluğu belki de en şiddetli yaşayanlardan birisi Berfin'di; beş çocuğu vardı ve eve düzenli bir para girmiyordu. Valilikten aldığı kömür yardımı ve çocuk maaşı (altı ayda 130 TL) dışında hiçbir geliri yoktu; tek güvencesi yeşil karttı. Evde hiç kimse çalışmadığı için temel ihtiyaçlar çoğunlukla borçla karşılanıyordu. Onun yoksulluk algısı, her şeyden mahrum olmak demektir:

Fakirlik gören anlar nasıl olduğunu. Bazen hiç yemek de olmuyor mesela. İnsan çalışmasa, kocası çalışmasa, oğlu çalışmasa nereden gelecek? (...) Arkadaşlar, mesela komşu veriyor. Tanıdıklar var, veriyorlar, giyiyoruz. Bayram oldu mu elbise alıyoruz, olmadı mı almıyoruz valla, onu yalan söylemem ben. Yani işte fakirlik öyledir (...) Başkalarının eskileriyle ömür çürüttük gitti. Ne yapalım? Allaha çok şükür. Dünya öyledir kardeşim, boştur. İnsan yaşıyor. Paran yoksa, işin yoksa, evin yoksa... Yemin ederim daha çocuklarıma okul elbisesini almamışım. Bak okulun ikinci yarısı da gitti, daha elbise (önlük) almamışım onlara. Böyle elbiselerle gidiyorlar. E ne yapayım? Öğretmen diyor, ben de yalvarıyorum. O da acıdı bize, idare edeceğim diyor. Yani olmadığında fakirlere çok zordur (Berfin).

Yoksulluk durumu kadınların gündelik yaşamlarını belirleyen en önemli unsurlardan biriydi. Çünkü bu nedenle kadınlar mahallerinden dışarı çıkamıyor ve eve/ev işlerine daha fazla hapsoluyorlardı. Kadınlara bir günlerinin nasıl geçtiğini, dışarıya (örneğin çarşıya) ne sıklıkla çıktıklarını ve en son ne zaman bir yerlere gittiklerini sorduğumuzda aldığımız cevaplar da bunu doğruluyordu. Sakine durumunu, "Valla insan ister her yeri de gezmek, ama para olmadıktan sonra zor" diye ifade ediyordu.

Elbette kadınların gündelik yaşamlarını ev eksenli yaşamlarına neden olan tek ve en önemli neden ekonomik yoksulluk değildi. Zira Berfin'in ailesinin

hiçbir geliri olmamasına rağmen, kocasının yaşamı onunkinden farklıydı, en azından o öyle algılıyordu. Toplumsal cinsiyet rollerinin erkeklere tanıdığı ayrıcalık, Berfin'nin kocasına dışarıda da bir yaşam alanı sunuyordu:

O çalışsa çalışmasa her gün çıkıyor. Ben onun işine karışamıyorum. Çünkü evin içinde, mesela yemek, iş, çarşı benimdir, ama dışarısı onundur. Hakkım yok ki ona sorayım (Berfin).

Mikrokredi savunucularının en çok vurguladığı konu kadınların yaşadığı ağır yoksulluk ve bunun giderilmesinin en etkin yolunun mikrokredi olduğudur. Muhammed Yunus da “En yoksula yardım etmeyi amaçlıyorsak ilimizi kadınlara yönlendirmek zorundayız. Kadınlar, yoksulluğu ve açlığı erkeklere oranlara çok daha yoğun şekilde yaşıyorlar” diyerek, mikrokredinin neden özellikle kadınlara verilmesi gerektiğini böyle açıklamıştır (Yunus, 1998: 59). Böylelikle literatürde de yoksulluğun kadınlaşması olarak geçen ciddi bir sorunun mikrokredi yoluyla çözülebileceği inancı yaratılmakta; yani bu sorunun nedeni basitçe mali kaynaklara erişememek olarak gösterilmektedir. Ancak yoksulluğa yönelik feminist yaklaşımlar, cinsiyet eşitsizliklerinin ve aile içindeki önyargıların, iş gücü piyasalarının, yasal kodların ve dünyanın her yerindeki siyasal sistemlerin, yoksulluk karşısında kadınları erkeklerden daha savunmasız kıldığına dikkat çekmektedir (Moghadam, 2005: 6). Toplumdaki ve ev içindeki cinsiyet hiyerarşilerinin kadınları yoksulluğa karşı daha savunmasız bıraktığı olgusunu, yoksul mahallelerde görüştüğümüz kadınlarda da gözlediğimizi söyleyebiliriz. Elbette yoksulluğu hane olarak yaşıyorlardı, fakat bu durum geleneksel kadınlık rollerinin getirdiği yüklerle birleşince, kadınların gündelik yaşamları her şeyden mahrum olma noktasına varıyordu. Kadınlar gün içinde ev işi ve çocuk bakımını (varsa hasta ve yaşlı bakımını da) sürdürüp yeniden üretim kıskaçında yaşarken, kocaları ve/veya evdeki diğer erkekler dışarıda sosyal yaşama dâhil oluyor ve -bilhassa kiraathanelere giderek- sahip oldukları az miktarda parayı kendi keyifleri için kullanabiliyorlardı.

Daha önce de değinildiği gibi mikrokredi uygulayıcılarının ve savunucularının temel savı, mali kaynaklara ulaşamayan yoksul kadınların mikrokredi aracılığıyla bir iş kurarak yoksulluktan kurtulabilecekleridir. Ancak, aşağıda göreceğimiz üzere bu çalışmada, mikrokredinin iş kurma amacı dışında kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri yoksulluk olarak karşımıza çıkmıştır. Zira gündelik temel ihtiyaçlardan yoksun olma durumu kadınların mikrokrediyi çoğu durumda bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullandığını göstermiştir.

Yoksul Kadınlar Mikrokrediyle Ne Yapar?

2010 tarihli bir TGMP broşüründe “30,000’den fazla kadını iş sahibi yaptık. Kendi işinizi kurmak ister misiniz?” ifadesi yer almaktadır. Görüştüğümüz TGMP görevlisi de mikrokrediyi kadınlara sadece iş kurmaları ya da var olan işlerini geliştirmeleri koşuluyla verdiklerini söylüyordu; ya da kadınlar yapmasa bile kocalarının iş için kullanmaları kabul ediliyordu. Görevliye göre, Batman’da mikrokredi alan kadınların %70’i mikrokrediyi amacına uygun olarak

kullanıyordu. Bu, Batman'da 770 kadının mikrokredi sayesinde iş sahibi olduğu ya da işine katkı yaptığı anlamına gelmektedir.

Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmeler, mikrokredi almak için iş yapmanın şart koşulduğu ya da kadınların mikrokredi sayesinde iş sahibi olduğu iddialarını doğrulamamaktadır. Aslında şöyle bir durum söz konusudur: Görevliler ilk etapta kadınlara “Bununla el işi yapın, para kazanın, ayaklarınızın üzerinde durun...” gibi şeyler söylemekte, ancak daha sonra paranın ne amaçla kullanıldığını denetlememektedirler. Geri ödemeler düzenli ve eksiksiz yapıldığı sürece, TGMP görevlileri için paranın aslında iş için kullanılıp kullanılmadığının bir önemi kalmamaktaydı. Kadınlar da amaç dışı kullanabileceklerini bildikleri için, mikrokrediyi genellikle başka ihtiyaçları için kullanıyorlardı. Burada TGMP ve kadınlar arasında dile getirilmeyen/itiraf edilmeyen bir anlaşma var gibi görünmektedir. Bu anlaşmanın varlığını hissettirdiği örnekleri haftalık toplantılarda gözlemledik.

Haftalık toplantılarda 60 civarında üye olmasına rağmen, sadece 25'i mikrokrediyi ne amaçla kullandığının cevabını verdi. Ezici çoğunluğun mikrokrediyi ne yaptığı konusunda konuşmamayı tercih etmesinin nedeni, yukarıda belirttiğimiz “görevli ve kadınlar arasında dile getirilmeyen anlaşma” olarak düşünülebilir; yani bu kadınlar, görevlinin de iyi bildiği üzere, mikrokrediyi iş yapmak için kullanmamıştı, ama ne iş için kullandıklarını da söylemek istememişlerdi. Ancak, bu dile getirmeme durumu hepsi için geçerli değildi: 25 kadının 13'ü “Mikrokrediyi el işi/gözleme yaptım”, “Bir kısmını işe yatırdım”, “İşe yatırdım ama para kazanamadım”. gibi cevaplar verirken, 12 kişi açıkça, “Borç ödedim”, “Kocama verdim”, “Hastane masraflarına verdim”, “Evi tamir ettim” gibi cevaplar verdi.

Yukarıda söylediğimiz gibi bu araştırma kapsamında haftalık toplantı dışında TGMP görevlilerinin bulunmadığı ortamda 17 kadınla yüz yüze mülakat yaptık. Bu 17 kadından 12'si mikrokrediyi iş sahibi olmamıştı. Sadece iki kişi çalışıyordu, ama icra ettikleri terzilik mesleğini uzun yıllardır (biri 10 diğeri 17 yıldır) devam ettiriyorlardı. Bunlardan biri mikrokrediyi üç, diğeri dört kez almış ve her ikisi de çektikleri ilk mikrokrediyi dikiş makinesi almışlardı; yani burada bir kereliğine de olsa mikrokrediyi işe katkı yapmak amacıyla kullanma durumu söz konusuydu. Ancak birinci dönem mikrokredi borçlarını ödedikten sonra almaya devam ettikleri kredileri, evin ihtiyaçlarını karşılamak ya da borç ödemek amacıyla kullanmışlardı. Diğer 10 kadın mikrokrediyi borç ödeme, erzak alma, evi tamir etme, hastane masrafı karşılama gibi ağırlıklı olarak temel ihtiyaçları gidermeye yönelik alanlarda kullanmıştı. Mesela Zozan ve Berfin, evin yiyecek/içecek ihtiyaçlarını toptancılardan ya da bakkallardan veresiye olarak temin etmiş ve daha sonra mikrokrediyi oraya olan borçlarını kapatmışlardı:

İşte 500 aldım geçenlerde; iki üç aydır (...) Bana lâzımdı. Toptancıdan eşya getirmiştim, parası (borcu) bendeydi, gittim [mikrokrediyi] ona verdim (...) Eşya, yiyecek filan. Babaları çalışmıyordu. Erzak aldım (Berfin).

Allah razı olsun yine bakkallar borç (veresiye) veriyorlar. Vermeselerdi çok zor olurdu, aç katırdık (Zozan).

Tablo 2: Batmanlı Kadınların Aldıkları Mikrokredi Türleri ve Kullanma Amaçları

#	Ses	İsim	Görüşme yılı	Kartopu ya da TGMP'nin yönlendirildiği	Kredi türü	Çalışma geçmişi	İş için kullanım
1	Yoksul	Asya	2011	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
2	Yoksul	Rojda	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
3	Yoksul	Berfin	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
4	Yoksul	Sakine	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
5	Yoksul	Zelal	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
6	Yoksul	Raife	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
7	Yoksul	Emine	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
8	Yoksul	Sevin	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
9	Yoksul	Fatma	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
10	Yoksul	Mevlide	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Hayır
11	Yoksul	Nurin	2012	Kartopu	Temel	Hayır	Terzilik
12	Yoksul	Fadime	2011-12	Kartopu	Temel	Hayır	Terzilik
13	Alt orta sınıf	Ber cem	2011-12	TGMP	Girişimci 7000 TL	Evet, 10 yıl	Gümüşçülük
14	Alt orta sınıf	Seyhan	2011	TGMP	Girişimci 5000 TL	Hayır	Gelinlik dükkânı
15	Alt orta sınıf	Ayseniz	2012	TGMP	Girişimci	Evet, 17 yıl	Kuaför salonu
16	Alt orta sınıf	Cane	2012	TGMP	Girişimci 3000 TL	Evet, 10 yıl	Gözlemcilik
17	Alt orta sınıf	Fidan	2012	TGMP	Girişimci 8500 TL	Evet, 1 yıl, oğluna yardımcı	Fırıncılık

Yukarıda değindiğimiz üzere, kadınların yoksulluğun bir sonucu olarak yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri kötü evlerde yaşamalarıydı. Evler yaşanılabilir durumda olmayınca, mikrokredi kadınların bu eksikliklerinin bir kısmını da olsa kapatmaları için aslında *kötü gün dostu* görevi görüyordu. Mesela Zelal, mikrokrediyi sürekli akan damına naylon almıştı. Rojda da yedi çocuğuyla yaşadığı iki odalı evini biraz yaşanılır kılabilmek için, aldığı üç dönem mikrokrediden birini evin tamirine harcamıştı.

Temel ihtiyaçlardan yoksun olma, mikrokreditinin amaç dışı kullanılmasının en önemli nedenlerden biri olmak düşünülmelidir. Ancak bu, kadınların mikrokrediyi bir iş kurmasının önündeki tek engel değildir. Örneğin dört kadın mikrokrediyi iş için kullanma ve para kazanma umuduyla almış, fakat bunu gerçekleştirememişti. TGMP, kadınlara bir alışveriş merkezinde mikrokredi kullanan kadınların el işlerini sergileyip satabilecekleri bir dükkân açmış ve mikrokrediyi verirken “Sizin için dükkân açtık, orada satar para kazanırsınız” demişti. Kadınlar da buna güvenerek mikrokrediyi almış, fakat hiçbir şey umdukları gibi olmamıştı. Hatta kadınlardan biri TGMP'nin onları kandırdığını düşünüyordu:

Vallah söylemeseydiler size dükkân açacağız, eşya getirin satacağız, doğrusu biz almıyorduk. O durumda yani bizi kandırdılar. Dediler işte bir

dükkân açmışız, eşyanızı getirin, satın, bir şeyler yapın. Ben de onun için aldım. Dedim alacağız, bir şeyler götürüp satacağız, belki onun (mikrokredinin) borcunu ödeyeceğiz. Ama bir ay belki olmadı, dediler dükkânı kapattık gelin eşyalarınızı götürün (...) Herkes yazma yaptı, çorap yaptı, paspas yaptı. Ben tülbent yapmıştım. Götürdük, diyorduk yavaş yavaş götüreceğiz. Ama daha bir ay olmadan dükkânı kapattılar (...) Valla bazıları (el işleri) kayboldu. Hiçbir şey satılmadı (Zelal).

TGMP görevlisi, dükkânın kapanmasının nedenini, kadınların becerikli olmamasına ve işi yürütememesine bağlıyordu; yani kadınlar, onlara verilen bu fırsatı iyi değerlendirmemiş ve başarısız oldukları için dükkân kapanmıştı. Ancak, girişimci üyelerden biri, satışların aslında iyi olduğunu, fakat Valiliğin dükkânı sadece altı aylığına tahsis ettiğini ve süre dolunca da dükkânın kapandığını söylüyordu. Hatta kendisi de ilk etapta orada bir tezgâh açarak hem kendi ürünlerini hem de diğer kadınların ürünlerini onlar adına satmıştı.

Ancak en temelde, kadınların bir iş edinmesine engel olacak şu yapısal sorun üzerine düşünmek gerekmektedir: En fazla ilkokul okumuş, kimisi okur-yazar olmayan, hiçbir mesleki eğitim görmemiş, hayatları ev içinde yeniden üretim kıskacında süren, özellikle de muhafazakâr yapı nedeniyle evden çıkması bile zor olan kadınlar Batman'da ne iş yapabilir? Kadınlara mikrokrediyi tekrar iş yapmak için kullanıp kullanmayacaklarını ve genel olarak bir iş sahibi olmak isteyip istemediklerini sorduğumuzda, verdikleri cevaplar kadınların güçsüzlüğünü sermayeye ve paraya erişimden yoksun olmalarına bağlayan mikrokredi varsayımlarının gerçeklikten uzak olduğunu gösteriyordu:

Ama benim gibi biri de ne yapabilir ki? Okumamışız, bir diplomamız yok, bir okumamız yok. Bir şey geliyor imza atacağız, ne olduğunu bile bilmiyoruz imza atıyoruz. Ne yapabiliriz ki? Neyi başarabiliriz? Yani yapacağım şey ya yine bir lokantada ev yemekleri olur ya da bulaşıkçı olur ya da temizlikçi olur. Zaten bunları da evde yaptığım için gerek duymuyorum. Diyorum ne yapabilirim ki? Neyi başarabilirim ki? (Emine)

Ne iş yapacağız ki? Biz mecbur olduğumuz için alıyoruz. İhtiyacım olmasa niye alayım ki? Niye o kadar fazla ödeyeyim ki? (Sakine)

Yapılabilecek başka bir iş olmayınca da pek çok kadın, görevlilerin de tavsiyesine uygun olarak, ev içi sorumluluklarının devamı olan ve *kadın işi* olarak adlandırılan alanlarda yoğunlaşmışlardır. Bu tarz işler her ne kadar gelir getirici işler olarak tanımlansa da, kazanç getirip getirmediği ayrı bir konudur. Bir kere kadınların bu satışı nerede ve kime yapacakları gibi önemli bir sorun vardır. Batman'da kadınların çok önemli bir kısmı el işi ya da gözleme yapmayı zaten bilmekte; yani bu tarz ürünleri satın almaya ihtiyaçları söz konusu olmamaktadır. Bununla beraber, mikrokredi kullanan yoksul kadınların önemli bir kısmının yaşama alanının ev ve mahalle ile sınırlı olduğunu ve satışı bu alan dâhilinde yapacaklarını hesaba katmak gerekmektedir; yani kadın ürünlerini yine kendisi gibi el işi yapmayı bilen, ama en önemlisi alım gücü son derece sınırlı olan komşularına satmak durumundadır. Zaten Türkiye'de konu hakkındaki tartışmalar, bu tür bir programın böyle yoksul bir bölgede eğitim ve

istihdam olanaklarından mahrum bırakılmış yoksul kadınların kalkınmasına olanak sağlayamayacağına, bu kadınların kısıtlı imkânlarına, yaşadıkları bölgedeki piyasanın cansızlığına ve darlığına ve bu ortamda pazarlanabilir meta üretmelerinin imkânsızlığına dikkat çekmektedir (Buğra, 2007).

Görüldüğü üzere, yoksul kadınların mikrokrediyi kullanma biçimlerini toplumsal cinsiyet rolleri, yoksulluk halleri ve yaşadıkları bölgedeki piyasanın durumu etkilemektedir. Ancak burada karşımıza çıkan en belirleyici etken, özellikle ev içi iş ve bakım yükünü sadece kadınlara yükleyen ve yoksulluğu daha ağır yaşamalarına neden olan eşitsiz cinsiyet rolleridir. Eğitimli ve iyi işlerde çalışan kadınların bile çocuk bakımı ve artan ev içi iş yükü nedeniyle çalışma yaşamından kopmak zorunda kaldığı gerçeği önümüzde dururken, hiç eğitim almamış, hiç çalışmamış, piyasa bilgisine sahip olmayan, bütün bakım yükünü üstlenmek zorunda kalan yoksul kadınların mikrokrediyi iş kurup güçleneceği varsayımı pratikte karşılık bulmamaktadır. Özel koşullara (bekâr olmak, çocuk bakımı sorumluluğundan kurtulmuş yaşta olmak, iş deneyimi sahibi olmak, yoksul olmamak vs.) sahip olduğu için mikrokrediyi iş kurabilmiş birkaç kadın örneğinden yola çıkarak, mikrokreditinin kadınları güçlendireceği iddiasının altını doldurmak mümkün görünmemektedir. Bununla beraber toplumsal cinsiyet rollerinin değişim konusunda en dirençli alan olduğunu, tek başına yoksulluktan kurtulmanın ya da mali kaynaklara erişmenin bu rolleri aşındırmada yeterli olamayacağını önemle vurgulamak gerekmektedir.

Sonuç olarak, yoksul mahallelerde yaşayan, şehir merkezine gidecek parayı bile bulamayacak durumda olan, parayı bulsa bile evde çocuk, hasta, yaşlı baktığı ve yaşlılardan ya da kocasından izin alamadığı için mahalle dışına çıkması çok zor olan kadınların iş yaparak kendilerini ve ailelerini kurtaracaklarını, güçleneceklerini düşünmek gerçekçi değildir. Eğitimi ve iş deneyimi olmayan kadınlara TGMP görevlilerinin önerdiği işler örgü örnek, dantel yapmak, gözleme, börek yapmak ve bu ürünleri satmak gibi işler olmuştur. Bunlar, kadınların ev içinde yaptığı işlerin devamı niteliğindedir. Ayrıca önerilen işler enformel ve güvencesiz istihdam biçimleridir. Bu tür işler yaparak kadınların cinsiyet temelli eşitsizliklerden kurtulacaklarını ve güçlenecekleri beklemek pek gerçekçi değildir. Açıkçası bu öneriler kadınların emeklerinin daha da fazla sömürülmesini çağırılmaktadır.

Girişimcilik Hikâyeleri

Mikrokreditinin iş kurma dışında kullanıldığını gösteren örnekler çoğaldıkça, “Nerede bu girişimci kadınlar?” diye sorduk ve TGMP’nin bizi yönlendirdiği girişimci kredisi alan beş kadınla görüştük. Bunlardan ikisi hâlihazırda yaptıkları işe mikrokrediyi başlamışlar ve işlerini ilerletince de girişimci kredisi almaya hak kazanmışlardı. Örneğin Berçem, ilk aldığı 700 TL’lik krediyi gümüş alıp satmaya başlamış ve işini ilerletip bir gümüş dükkânı açmıştı; görüştüğümüz sırada en son aldığı 7,000 TL’lik mikrokredi borcunu ödemeye devam ediyordu. Berçem’in gümüş işine başlamadan önce sahip olduğu satış ve pazarlama alanındaki on yıllık iş deneyimi, başarısının en

önemli nedenlerinden biriydi. Seyhan'ın ise hiç iş deneyimi yoktu, fakat kuaförlük ve dikiş-nakiş kurslarına gitmiş ve sertifika almıştı. Kendi deyimiyle “becerikli, aktif, akıllı ve azimli” olduğu için işini büyütmüş ve bir gelinlik dükkânı açmıştı. TGMP'den aldığı 5,000 TL'lik kredinin yanı sıra, artık bankalardan da kredi alabildiğini söylüyordu.

Diğer üç kadın ise yaptıkları işi mikrokrediyle açmamıştı: Biri zaten on yedi yıldır kuaförlük yapıyordu ve yaklaşık on kez aldığı mikrokrediyle ya bankaya olan borcunu ödemiş ya da evini daha lüks eşyalarla dayayıp döşemişti. Aynı şekilde on senedir esnaflık yapan Cane de dört kez aldığı mikrokrediyi kredi kartı borçlarını ödemek ve sadece bir kez yeni açtığı gözleme dükkânına ürün almak için kullanmıştı. Görevlilerin “büyük bir başarı örneği” diye anlattığı Fidan ise aile fertleriyle bir grup kurmuş ve aldıkları 3,500 TL ile ailece işlettikleri fırında tatlı yapıp satmışlardı. Ancak Fidan o fırında sadece bir yıl çalışmıştı ve iş yerinin sahibi oğluydu. Kendisi çalışmasa bile girişimci kredisi almaya devam ediyordu. En son yine aynı grupta başvurarak toplam 8,500 lira almışlardı ve paranın tamamı yine ilk seferde olduğu gibi ailece kullanılmıştı.

Bu kadınları diğerlerinden ayıran en önemli şey “girişimci ruha” sahip olmaları değil, yoksul olmamalarıydı. Hepsi orta ve üstü bir eğitime sahipti ve iş deneyimleri ya da mesleki eğitimleri vardı, iyi evlerde yaşıyorlardı. Beş kadından dördü evliydi ve evli olan dört kadının kocası düzenli geliri olan bir işe sahipti; yani eve düzenli olarak belli bir miktarda para giriyordu. Sonuç olarak, yoksul olmayan ve belli bir yaşam standardına sahip kadınlar -kâğıt üzerinde bile olsa- girişimci sıfatı kazanıp TGMP tarafından birer “başarı hikâyesi” olarak tanıtılır ve reklam malzemesi olarak kullanılırken, yoksul kadınlar temel ihtiyaçları için kullandıkları mikrokredinin borçlarını her hafta nasıl geri ödeyecekleri endişesiyle yaşıyorlardı.

Mikrokredi Borcunu Geri Ödeme: Kadınların Borçluluk Deneyimleri

Yunus'a göre, Grameen Bank'ın kalkınma dünyasına gösterdiği en önemli şey yoksulların kapitalistler için iyi bir yatırım olduğu ve kâr getirdiğidir; çünkü yoksulların borçlarını her daim geri ödediği inancı söz konusudur (Karim, 2008: 14). Mikrokredi programlarının uygulandığı hemen her yerde geri ödeme oranlarının neredeyse yüzde yüz oluşu, mikrokredi savunucularının bu tarz programları başarılı olarak nitelendirmelerine önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Batman'da geri ödeme oranının yüzde yüz oluşu da, program görevlileri tarafından *inanılmaz bir başarı* olarak tanımlanıyordu. Çalışarak para kazanan ya da ailesi yoksul olmayan kadınların borçlarını geri ödeyebilmeleri anlaşılır bir durumken, çalışmamızda sıkça bahsettiğimiz hiçbir geliri olmayan yoksul kadınların borçlarını nasıl ödeyebildikleri, üzerinde tartışılması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

TGMP görevlileri, borcun ödenmemesinin ve hatta bir hafta bile aksatılmasının mümkün olmadığını kesin bir şekilde belirtmişlerdir. Zaten onların görevlerinin önemli bir parçası kadınları her hafta görmek, aileleriyle tanışmak, borçlarını gerçekten ödeyip ödemeyeceklerini anlamaya çalışmak,

kadınları birbirine kefil etmek ve böylelikle bir zincir oluşturmaktı. Bu mikrokrediyi yine gündeme gelen sosyal sermaye kavramı ile bağlantılı bir pratiktir. Yani burada birbirini iyi tanıyan ve aralarında güven bağı bulunan kadınlar arasında sosyal teminat mantığıyla bir borç ilişkisi kurulmakta ve haftalık taksitini ödeyemeyen üyenin borcunu gruptaki arkadaşlarının ödemesi sağlanmaktadır. Burada sosyal sermaye, borçların ödenmesinde garantör rolü oynamaktadır. Ancak hem görevlilerle hem de kadınlarla yaptığımız görüşmeler, sosyal sermaye politikasının geri ödeme oranının yüzde yüz oluşunu tek başına açıklamadığını ortaya koymaktadır.

Üyelerin borçlarını ödemek için bir araya geldikleri borç merkezleri, konunun anlaşılmasında önem taşımaktadır. Bu merkezlerde yirmi ila kırk kadın bir araya gelmekte ve orada meydana gelen bir sorundan -yani birinin borcunu ödememesinden- hepsi sorumlu tutulmaktadır. Görevliye göre kadınlar, sorun kendilerine yansımın diye ya taksitini ödemedi sürekli sorun çıkaran kadına kefil olmayı bırakmakta ya da onun yerine borcunu ödemektedir. Çünkü kadınlar o sorunu çözmedikleri sürece kredilerinin yükselmeyeceği ve hatta bir daha kredi alamayacakları tehdidiyle karşı karşıya bırakılmaktadır. Borç merkezleriyle ilgili diğer bir önemli konu, burada üyenin sadece çok yakın olduğu grup arkadaşlarıyla değil, aynı zamanda daha az tanıdığı ya da hiç tanımadığı kadınlarla da bir araya geliyor olmasıdır. Bu noktada ise topluluk karşısında mahcup olmaktan kaynaklanan korku, kadınların taksitlerini her hafta temin etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Görevlinin sözleri de böyle bir durumun varlığını doğrulamaktadır:

Düşünün ki hani bayan geliyor, kırk tane bayan, benim param yok. Cüzi bir miktar: 20 milyon veya 10 milyon veya 15 milyon. Ben 15 [lira] için o kadar bayanın içinde ve hani sonuçta benim mahallem... Kendi mahallemdeki bayanlar. Onlara mahcup olmak istemem. 15 milyon için 'aa işte şu parasını ödeyemedi'... Hani onu da dedirtmiyorlar kendilerine mesela. (...) Gurur da oluyor. Çünkü geliyor, onun taksiti olmuyor. Düşünsenize, geldim benim taksitim yok; kırk tane bayan her biri çıkardı bir lira verdi benim yerime. Sıkıntı değil mi? Biri senin için bir lira verdi. Senin bir liran yok. Başkası senin için bir lira verdi. Hani o biraz da gururunu kırar (TGMP görevlisi).

Gurur ve mahcubiyet borç ödemedi işlevsel bir rol oynuyorsa, o halde mikrokrediyi *utanç ekonomisi* (economy of shame) olarak tanımlayabiliriz (Karim, 2008: 10). Kadınlara borçlarını ödememeleri durumunda arkadaşlarını ve görevlileri zor durumda bırakacaklarına dair yapılan manevi baskı, diğer arkadaşları tarafından dışlanacaklarına ve bir daha kendilerine kefil olunmayacağına dair yöneltilen tehditler yoluyla eksiksiz tahsil edilen borçlar, yoksulların vicdanlı, onurlu ve gururlu oluşuna bağlanmaktadır. Örneğin TGMP'nin proje koordinatörlüğünü yapan Bangladeşli Shamsul Alam Khan Chawdhury, mikrokreditinin ödenmemesi karşısında bir yaptırım olmadığını iddia etmiş ve yoksulların *onurlu* davranarak borçlarının hepsini ödediklerini söylemiştir (Soykan, 2006). Yine TGMP'nin İstanbul'daki ilk şubesini başış

yaparak açtıran Vuslat Doğan Sabancı, mikrokredi alan kadınlar için “aldıkları kredinin teminatı vicdanlarıdır” demiştir. Bu tarz açıklamalar mikrokredinin tüm topluma yayılması için reklam işlevi görürken, durumu bu şekilde yansıtmak kadınların borç ödeme sürecinde yaşadıkları zorlukların üstünü örtmekte ve borçlanma deneyimlerini göz ardı etmektedir. İki kişi hariç, görüştüğümüz tüm kadınlar borç öderken çok zorluk yaşadıklarını söylemiştir. Aşağıdaki örneklerde de gördüğümüz üzere, hiçbir geliri olmayan yoksul kadınlar ve aileleri için faizli bir borç ödemek muazzam bir yüke dönüşmüştür:

Yav tabii ki insan zorlanıyor. Çok zorlansam borç alacaktım yine verecektim. (...) Valla kızım ben hayatta borç almamışım kimseden biliyor musun? Aç kalsam, üç gün, beş gün içeride aç kalsam da gidip kimseden bir milyon (lira) bile almıyorum. Benim ahlâkım böyledir. Yani bir para benim elime geçse, onu kaldırıyorum mikrokrediye. Mecburum. Topliyordum bir hafta bir milyon, iki milyon harcamıyordum. Aç kalıyordum veriyordum. Ne yapayım? (Zelal)

[Görevliler] bize diyorlardı ki, her hafta gerekirse başka yerden borç alın paranızı verin. Kimden borç alacağız? Vallah çok zordu. Çalışmıyorduk (...) Bazen kocam çalıştığında veriyorduk, çalışmadığında bazen borç alıyorduk. Yengemden borç alıyordum. Bazen annemden istiyordum. Mesela annem veriyordu, ben ona sonra veriyordum. (...) Yani aç kalsak da o taksitleri verdik. Çok şükür hiç borçlu kalmadım, ama çok zorluk çektim. (...) Diyordum ki, Allah'ım borcum ne zaman bitecek. Bazen bayramlarda vermiyorduk bir hafta, çok mutlu oluyorduk, çok şükür bu hafta borç vermiyoruz diyorduk. [Para] yoktu zaten (Zozan).

Dedim [kocamın] iş yeri çalışmasa ben her hafta ben nereden getireceğim. Bir gün değil, üç değil, beş değil yani; on bir ay, kırk altı taksit ben nasıl ödeyeceğim. Çok şükür eşim ödedi yani. (...) Ödeyemediğimiz haftalar da oldu. Mesela komşulardan aldım, olduğunda onlara tekrar verdim. Bu şekilde idare ettim. Ödemesem eve haciz gelecekti. Bize başta söylediler (Emine).

Her hafta vermemiz lazım. Param olmadığında komşulardan borç alıyorum. Yeter ki üstümde borç kalmasın. Borçlardan çok korkuyorum. Borcumu ödeyemediğimde sanki böğrümde bir şey var; nasıl vereceğiz, nereden bulacağız diye. Olsa 20 lira hiçbir şey değil. Yahu ben kaç gündür Çarşamba gelecek diye stres olmuşum (Berivan).

Bu deneyimler, geri ödeme oranlarının yüksekliğini programın başarısına ve kadınların *vicdanlı* oluşuna bağlayan söylemleri sorgulamamızı gerektirmektedir. Kredi borcu olan kadınların önemli ölçüde sorumluluk sahibi olduklarını görmekteyiz ve Vuslat Doğan Sabancı'nın sözlerinde de ifadesini bulduğu üzere borç, kadınların vicdanlarının teminatı olarak görülmektedir. Ancak burada sorgulamamız gereken şey, bunun olumlu bir durum olup olmadığıdır. Yoksullar hakkında konuşan hayırsever zenginler ve mikrokredi programını uygulayanlar açısından son derece olumlu görünen durum borçlu kadınlar açısından ne ifade etmektedir? Zira burada yoksulluk nedeniyle ezilen

kadınların bir de bu borç yükü altında ezildiği gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kadınların borçlulukla ilgili anlatılarında yer bulan kötü hissetme, borcunu ödeme için başkalarından borç alma, arkadaşlarına ve komşularına karşı mahcup olma gibi durumları, güçlenme bir yana, önceki durumdan daha güçsüz bir duruma geçme işaretleri olarak görmek mümkündür.

Faiz mi, Hizmet Bedeli mi?

Görevliler her ne kadar ödenen farkın faiz olmadığını kadınlara anlatmaya çalışıp Diyanet'in fetvasını gösterecekler de, görüşmelerde kadınların bazılarının bundan o kadar da emin olmadığı anlaşılmaktadır. Mesela Hatice çok dindardı ve faizin haram olduğunu düşünüyordu. Mikrokrediyi almıştı, ama kesinlikle faiz ödemiyorum da diyemiyordu. Her ne kadar emin olmasa da görevlinin söylediklerine inanma ihtiyacı hissediyordu:

[TGMP görevlisi] dedi işte 15 milyon vereceksin. Ama bana faiz demediler. Ben faizden korkuyorum. İşte şimdi de babam hocadır. Ben işte üç seferdir ben [mikrokredi] çekmişim, babama sormuyorum. Ben korkuyorum, söyleyin faizdir. Ben diyorum [faizse] ben ne yapacağım. Onlara (görevlilere) söyledim, onlar dedi yok kesinlikle faiz değil. Dedi bu bizim hizmetimizdir; biz geliyoruz alıyoruz. Diyorlar siz suya masraf veriyorsunuz her ay geliyorlar size fatura veriyorlar. Öyle anlattılar bize (Hatice).

Faiz ödemediğine kesin olarak ikna olanlar da vardı. Hatta girişimci üyelerden Suzan, işinin kazançlı olmasını ve aldığı yüksek miktardaki kredinin taksitlerini her hafta aksatmadan ödeyebilmesini kredinin faizsiz olmasına, dolayısıyla haram bir iş yapmamasına bağlıyordu. Beş kişi ise faiz ödediklerinin farkındaydı. Örneğin Nebahat, ilk başta "hizmet bedeli"ne inanmış ve bu nedenle mikrokredi almayı kabul etmişti. Ancak daha sonra kocasının aslında ödedikleri farkın faiz olduğunu öğrenmesiyle, ev içinde bir gerginlik yaşanmış ve kayınvalide tarafından bir daha mikrokredi alınmaması konusunda baskı uygulanmıştı.

Kadınlar bunu ister hizmet bedeli ister faiz olarak düşünsün, hemen hepsi alınan miktarı çok fazla buluyor ve ödemelerin her hafta olması yüzünden sıkıntı çektiklerini söylüyorlardı. Ancak, ne kadar şikâyetçi olsalar da mikrokredi almaya devam ediyorlardı. Sadece üç kişi mikrokrediyi birer kere almış ve bir daha almayı düşünmemişlerdi. Geri kalanlar ise borçlarını ödedikten sonra yeniden almaya devam etmişlerdi. Örneğin beş dönem mikrokredi alan Cane, artık mikrokredi almak istemediğini, ama bu durumun bir "bağımlılığa" dönüştüğünü söylüyordu:

Ya alışkanlık yapıyor sigara gibi. Valla alışkanlık yapıyor. Paran (borç) bitmeden çekmeye çalışıyorsun. Öyle bir şey yani ha (...) Güzel değil aslında. Sonuçta bu fazlasıyla geri dönüşümlü ödüyorsun. Yani güzel bir

yönü yok. Ama diyorum ya resmen nikotin gibidir, vazgeçemiyoruz da (Cane).

Yüksek faiz oranına rağmen mikrokredinin pek çok kişi tarafından defalarca alınması ve hatta henüz bir kredinin ödemesi bitmeden diğerinin alınmaya çalışılması, çaresizlikten kaynaklanan bir durumun bağımlılığa dönüştürüldüğünü göstermektedir. Kadınların çoğu zaman ihtiyaçlarını karşılamak için başvurdukları bu mekanizma, onları kırk altı hafta süren bir faizli borç sürecinin yükümlüleri haline getirebilmektedir.

Küresel Mikrofinans Derecelendirme Kuruluşu Planet Rating'in 2011 değerlendirmelerine göre TGMP'nin toplumsal performans notu eksi 3'tür; bu notun düşük olma nedeni TGMP'nin "müşteri koruma ve etik finans" alanından düşük puan almasıdır. TGMP'nin müşterilerinden "hizmet bedeli" adıyla aldığı paranın müşterilere faiz oranı olarak deklare edilmiyor olması ve aslında uygulanan faiz oranlarının müşterilere bildirilmemesi dünyadaki mikrofinans kuruluşlarının verilerini toplayan ve değerlendiren derecelendirme kurumları tarafından problem olarak görülmektedir (Planet Rating).

Sonuç: Batman'da Uygulanan Mikrokredi Programının Düşündürdükleri

David Harvey (2005), kalkınmacı ve Keynezyen dönemde çalışan sınıfların toplam gelirden elde ettikleri payı artırdıklarını ileri sürmekte ve neoliberalizmi sermayenin bu süreci geriye döndürme girişimi olarak tanımlamaktadır. Oldukça başarıyla yönetilen bu sürecin bir ayağı da halka istihdam ve refah sağlama görevini üstlenmiş olan devletin bu görevden sıyrılmasıdır. Yoksulluk sorununu devletin uygulayacağı refah politikaları yerine mikrokredi programları ile çözme girişimi neoliberal söylem ve pratiklerle de son derece uyumludur. Türkiye'de TGMP tarafından uygulanan mikrokredi programlarının yoksullukla mücadele etmeyi amaçladığı TGMP bültenine bakınca bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bültende, yoksulluğun ne kadar zor bir şey olduğundan, suç ve toplumsal problemlerin kaynağında yoksulluğun yattığından ve dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun boyutlarından sayılarla bahsedilmektedir. TGMP'nin mikrokredi yoluyla yoksulluğa çare olacağı mesajı verilmekte, "yoksulluk utanılacak bir şey değildir. Ama giderilebilecek bir şeydir" denmektedir (TGMP, 2015: 6). TGMP'nin kurucusu Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Başkanı Aziz Akgül ise, "çalışamayacak durumda olan hasta, yaşlı ve engellilerin dışında hiç kimseye hibe verilmemelidir. Hükümetlerin bütçeleri sosyal problemlerin çözümü için yeterli olmaz" diyerek yoksullukla mücadele görevinin devlete ait olmadığını ilan etmektedir (TGMP Sunum). Aslında sadece Türkiye'de değil, dünya genelinde mikrokredinin hükümetler tarafından memnuniyetle karşılandığını ve desteklendiğini görmekteyiz. Çünkü devletler böylelikle -tam da neoliberal politikalarla uyumlu olarak- yoksul vatandaşlarına karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmekten kurtulmaktadırlar (Cockburn, 2006). Serbest piyasa ve sivil toplum kuruluşları ekseninde işleyen mikrokredi programları, yoksul kadınları

mikrokrediyi akıllıca kullanıp bir işe yatıran ve böylelikle ailelerin refahını geliştiren birer “girişimci özne” olarak tanımlanmaktadır (Rankin, 2001: 20). Neoliberal mantıkta herkesin kendi refahından sorumlu olduğu inancı mikrokrediler yoluyla pekiştirilmekte ve aslında kadınların yoksulluktan kurtulmasalar bile onlardan en azından *iyi fakir* olmaları beklenmektedir.

Hamann 2009’da yazdığı bir makalede, Foucault’nun 1970’lerin sonlarında yapmış olduğu neoliberalizm analizinden yola çıkarak bugünkü neoliberal yönetim anlayışının oluşturmayı hedeflediği öznenin nasıl bir özne olduğunu oldukça iyi betimlemiştir. Bu makalede işaret edilen, eskiden toplumsal problemler olarak görülen yoksulluk, işsizlik, evsizlik gibi problemlerin artık kişisel problemler olarak görüldüğüdür. Bugün bunlarla baş etmesi gereken merci, devlet kurumları değil gönüllülük prensibine dayalı çalışan hayır kurumları ya da piyasanın o muhteşem bir verimlilikle çalışan görünmez elidir. Bu tür sorunların çözümü için yapılması gereken, insanlara başkalarının sorunlarına karşı duyarlı davranmayı öğretmek ya da kişilerin kendine olan güvenlerini ve kendilerini yönetme ve kontrol etme kapasitelerini geliştirmelerini sağlamaktır. Bugün büyük şirketler ve üniversiteler çalışanlarını bu konuda eğitim programlarına tabii tutmaktadır. Bu kurumlar çalışanlarının kendi sağlık ve refahlarından yüzde yüz sorumlu olduklarının farkında olmaları için çeşitli programlar uygulamaktadırlar. Örneğin onları düzenli egzersiz yapmaları ve gerekli diyet programlarına katılmaları için teşvik etmektedirler. Bunların sonucu olarak “kendi kendine yardım”, “içindeki gücü bulma” amaçlı teknolojiler yaygınlaşmaktadır (Hamann, 2009: 40). Zira neoliberal özneler sadece kendilerinden sorumludurlar ve bu sınırsız bir sorumluluktur. Bu tür bir özne olamamak kişinin kendi başarısızlığı, kendi yaşamını düzgün yönetememesi olarak görülmektedir ve hatta kişinin ahlaki bir problemi olduğuna işaret etmektedir. Bu neoliberal özne anlayışından nasibini alanlar sadece emekçiler, çalışanlar değil aynı zamanda işsizler ve yoksullardır. Neoliberal rasyonalite, eskiden toplumsal problemler olarak görülen ve ciddiyeti ve yaygınlığı artmakta olan bu problemlerin çözümü için devletin arkasında olduğu kurumsal bir inisiyatifin veya herhangi bir kolektif yapının devreye girmesine karşıdır. Daha da fenası bu sorunlar yatırım için fırsatlar olarak bile görülebilmektedir (Hamann, 2009: 44). Mikrokredi programlarının, en azından bir kısmının, bu fırsatlar arasında sayılması gerektiği aşikârdır. İlk bölümde de bahsedildiği gibi mikrokredi veren kurumların bir kısmı formel bankacılık sistemine erişimi olmayanlara ve yoksullara kredi vererek ciddi karlar elde etmektedirler.

Bu araştırmanın incelediği Batman örneğinde yoksulluk ile mücadelede soyunmuş gibi görünen Türkiye Grameen Mikrofinans Programı devletten destek alan bir sivil toplum inisiyatifidir. Devlet yoksulları doğrudan desteklemek yerine bu program aracılığı ile onlara kendi kendilerine iş kurarak kendilerini yoksulluktan kurtarmaları için fırsat sağladığı mesajını vermektedir. TGMP’nin Grameen Bank’ın 16 karar’ından uyarladığı ve kadınlara mikrokredi almadan önce katıldıkları eğitim programlarında ezberletilen 10 karar’da kendilerini ve ailelerini yoksulluktan kurtarma, çok çalışma, disiplinli, çalışkan,

temiz ve tok olma gibi sorumlulukları olduğu öğretilmektedir. Türkiye’de TGMP tarafından uygulanan mikrokredi programlarının yoksul kadınları Hamann’ın Foucault’dan esinlenerek betimlediği *neoliberal özne*’lere dönüştürme gayreti oldukça net olarak görülmektedir. Bununla beraber mikrokredi, her daim bir *risk* kategorisinde yer alan yoksulların disipline edilmesi -daha doğrusu yoksulların kendi kendilerini disipline etmeleri- işlevini de görmektedir.

Devlet sosyal yardım yapmak yerine, bedeli yoksullar tarafından faiziyle ödenen bu programları desteklemektedir. Pratikte ise -en azından Batman örneğinde- mikrokredinin bir sosyal yardım gibi işlediği, çünkü çok yoksul ailelerin bununla temel ihtiyaçlarını karşıladıklarını görülmektedir. Diğer yandan yoksullara fırsat verilmesi -yani sermayeye erişimlerinin sağlanması- durumunda onların yoksulluk duvarını yıkmaya ve hayatlarını değiştirmeye hazır oldukları (Yunus, 2004) gibi söylemlerle beraber, yoksulluk yapısal ve sistemle ilgili bir sorun olma görünümünden çıkarılıp bireysel bir soruna dönüştürülmektedir.

Yoksulluğu azaltma amacıyla ortaya çıkmış olsa da -ki bu hikâyenin sadece bir kısmı- Weber’e (2004) göre, mikrokredi yaklaşımı stratejik olarak küresel politik ekonomiye içkindir ve esas olarak finansal sektörün küresel ölçekte serbestleşmesini kolaylaştırmaya hizmet etmektedir (Weber, 2004: 356). Dünya Bankası eski başkanı James D. Wolfensohn’un, “Mikrokredi programları dünyanın en yoksul insanlarına ve köyelerine pazar ekonomisinin canlılığını getirmiştir” sözlerine baktığımızda, mikrokredi aracılığıyla kırsal bölgelere dek piyasa yaratma amacının zaten var olduğunu görülmektedir. Mikrokrediyi yoksulluğu azaltma ve yoksul kadınları güçlendirme gibi bir çerçeveye oturtmak ise, finansal sektörün kırsal bölgelere dek yayılmasını kolaylaştırmakta ve bu girişimleri haklılaştırmaktadır.

Grameen Grubu’nun otuz yıldan fazla süredir uyguladığı mikrokredi programlarının yoksullukla mücadele deneyiminden üretilen *sosyal girişimcilik* (social business) kavramı da, Yunus’un “sosyal bilinçle işleyen kapitalizm” olarak adlandırdığı Grameen yaklaşımının bir yansımasıdır (Yunus, 1998: 63). Sosyal girişim için yatırımda bulunan şirketler ne kâr ne de zarar etmekte; sadece şirket sahiplerinin yatırdıkları parayı geri dönüştürebilmektedirler. Burada amaç, yoksulların da mal ve hizmetlere ulaşmalarını mümkün kılarak topluma hizmet etmek ve yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmektir (Yunus, Moingeon ve Lehmann-Ortega, 2010: 311). Yunus bu pratiklerle, kapitalizmin sadece daha fazla kazanca ve fayda maksimizasyonuna dayalı olmadığını kanıtlamaya çalışmakta ve yatırımcılara, topluma hizmet eden işler yapmaları halinde daha mutlu, çok boyutlu ve yaratıcı insanlar olacaklarını vaat etmektedir. Yunus’a göre, eğer isabetli finansal ve sosyal girişimler yaratılırsa, sosyal olarak bilinçli girişimciler piyasada etkili bir güç haline gelebilirler (Yunus, 1998: 62).

Mikrokrediyi beraber sosyal girişimciliğin Türkiye’de holdingler, bankalar ve yatırımcılar tarafından benimsenmesi bize şunu düşündürmüştür: Neden şirketlerin, yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmek ve topluma hizmet etmek

gibi amaçları olsun? Bir kere, bu girişim büyük şirketler ve sahipleri için hem bir tür reklam fonksiyonu görmekte hem de yarattıkları sosyal sorumluluk bilinci görüntüsü itibarlarını artırmaktadır. Bununla beraber Grameen Bankası'nın ne kadar başarılı olduğunu anlatan tanıtım öyküsü, etkin ve güç sahibi uluslararası sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler⁶ tarafından yaygınlaştırılarak bu sefer sadece programın hedeflediği yoksullara değil toplumun tüm kesimlerine ulaşmaktadır. Sosyal girişimciliğin faydaları özellikle gençlere anlatılmakta ve nasıl yoksullara kendilerini yoksulluktan ve işsizlikten kurtarmaları gerektiği öğretiliyorsa, orta ve üstü eğitim alma şansına sahip gençlere de farklı girişimcilik alan ve biçimlerin olabileceği gösterilmektedir. Böylelikle neoliberal kapitalizmin piyasa, kâr, girişimcilik gibi değerleri sorgulanmadan kapitalizmin yaratmış olduğu sosyal adaletsizlik ve yoksulluk gibi dertlerden kurtulmanın mümkün olduğu inancı pekiştirilmektedir.

Tüm bu meselelerin yanı sıra, mikrokreditin kadın boyutunun hangi sorunları barındırdığı büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada Batman örneğinde, mikrokreditin kadınların yaşamlarını dönüştürmekten son derece uzak olduğunu göstermeye çalıştık. Dahası, kadınları ev içi sorumluluklarının devamı olan işlere yönlendirmek ve zaten ev içinde ağır olan iş yüklerine bir de borç sıkıntısını ekleyerek yüklerini iki kat artırmak gibi bir durum söz konusu olmuştur. Kadınların daha sadık ve itaatkâr oldukları için borçlarını düzenli ödedikleri ve öncelikle hanelerinin refahını düşündükleri gibi yargılar, kadının ikincil konumunun yeniden onaylanması ve daha fazla meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Başta Yunus olmak üzere tüm mikrokredi uygulayıcıları, kadınları hedeflemenin nedenlerini “Kadınlar hane refahından sorumludur ve sadıktır, ama erkekler toplantılara katılmaz, borcunu ödemez ve keyfine bakar çünkü dışarıda özgürlüğü vardır.” gibi gerekçelere bağlamaktadırlar. Ancak kadınların tarihsel olarak baskı altında tutulmasına dayanak oluşturan şey de, toplumsal cinsiyet rollerinin tam da bu şekilde işliyor olmasıdır. Bu bakış açısı kadını *anne* olarak idealleştirirken, ona yeni birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Örneğin Yunus (1998), mikrokredi alan kadınlar için “Evini ve çocuklarını bırakmadan, yeni bir beceri öğrenmeye ya da bir işe adapte olmaya ihtiyaç duymadan yapabileceğinin en iyisini yaparak para kazanıyor” demiştir (Yunus, 1998: 59). Kadınlara kredi vermek için ileri sürülen gerekçe ise kadınların daha güvenilir ve fedakâr olmasına bağlanmıştır. Ancak bu özcülük, toplumsal cinsiyet stereotiplerini ve kabullenilmiş rolleri pekiştirerek daha tehlikeli ve nihayetinde daha geriletici bir etki gösterebilmektedir (Isserles, 2003: 48).

Yunus'un kadınlara yapmalarını önerdiği işler ve çalışma biçimi, bir yandan ev içinde gerçekleştirilen işin kadın işi olduğu inancını pekiştirmekte, diğer yandan ev içindeki sorumlulukları değişmeden kadınları istihdama dâhil etmeyi hedeflemektedir. Ancak burada kadınların istihdama enformel olarak dahil olmaları söz konusudur. Ergüneş'in (2011) dediği gibi, mikrokredi mekanizması kadın emeğini piyasalaştırırken, bunu kadının toplumsal yeniden üretimdeki rollerine dokunmadan, kadın emeğini enformel istihdam biçimiyle uyumlu hale getirmektedir.

Kadınların istihdama katılımının bu denli düşük olduğu, istihdama katılsalar bile erkeklerin lehine cinsiyetlendirilmiş piyasa içerisinde erkeklerle eşit ücret alamadıkları, güvencesiz ve kötü koşullarda çalıştıkları, kolayca işten çıkarılabildikleri bir ülkede mikrokredi gibi bir neoliberal mekanizmanın kadınları değil, hükümeti ve sermayeyi güçlendireceğini görmek gerekmektedir. Zira sermaye ve hükümet tarafından büyük bir coşkuyla desteklenen mikrokredi programları, kadın yoksulluğu ve işsizliğinin geçici, esnek ve güvencesiz yöntemlerle çözülebileceği algısını pekiştirmede önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle istihdam yaratma kapasitesi giderek daralan piyasalar ile vatandaşlarına istihdam yaratma yükümlülüğünden kurtulan hükümetlerin işi kolaylaşmıştır. Türkiye’de yıllardır kadın emeği ve istihdamı alanında çalışan feminist akademisyenler, aktivistler ve kadın örgütlerinin kadın istihdamına ve güçlenmesine yönelik talepleri de mikrokredi gibi başarılı olduğuna dair verilerin yok denecek kadar az olduğu mekanizmalarla yok sayılmaya çalışılmıştır.

Notlar

- ¹ 04.03.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 6. maddesi ile İl Özel İdareleri’ne, yoksullara mikrokredi vermeleri için görev ve yetki verilmiştir. İl Özel İdare Kanunu’nun 6. Ve 64. maddelerine göre, valiler mikrokredi uygulamasını Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı ya da herhangi bir sivil toplum kuruluşu ile beraber yapabilirler. Hatta bu hususta, 2005 yılında Ankara’da “Valiler Toplantısı” yapılmış, toplantıya katılan valilere mikrokredi uygulamaları ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve alabilecekleri inisiyatifler görüşülmüştür. Birçok ilde İl Özel İdareleri söz konusu maddeler çerçevesinde, mikrokrediyeye bir Valilik uygulaması olarak finansman sağlamaktadır (Lofça vd., 2010).
- ² Tamamen bağıyla kurulan şubeler: Diyarbakır Hüsnü Özyeğin Ergani Şubesi, Kayseri Hamdi Akın Şubesi, Şanlıurfa Eyüp Cenap Gülpınar Siverek Şubesi, Kahramanmaraş Turgay Ciner Elbistan Şubesi, Siirt Nihat Özdemir Kurtalan Şubesi, Hatay Ramazan Öz İskenderun Şubesi, Balıkesir M. V. Holding Şubesi, Elazığ Vehbi Bilgin Şubesi, Afyonkarahisar Asım Kocabıyık Şubesi, Artvin Nihat Gökyiğit Şubesi, Konya Feyyaz Berker Şubesi, Erzincan Ayten Çoşkun Eğin Başpınar Kemaliye Şubesi, İstanbul Vuslat Doğan Sabancı Bağcılar Şubesi, İstanbul Sema Doğan Çatalca - Arnavutköy Şubesi, İstanbul Brj Sancaktepe Şubesi, İstanbul Ayşe Işıl Coşkun (Zaim) Eyüp Şubesi, Samsun Galip Öztürk Salıpazarı Şubesi, Samsun Galip Öztürk Ayvacık Şubesi, İstanbul Şişli Rotary Şubesi, İstanbul Sarıyer Rotary Şubesi (TGMP, <http://www.tgmp.net/tr/sayfa/mikrokredi-destekcileri/131/1>)
- ³ 20 Ocak 2011 günü yapılan toplantıda 4, 23 Ocak 2011 günü yapılan toplantıda 9, 25 Ocak 2011 günü yapılan toplantıda 12 kişiyle görüşülmüştür.
- ⁴ Tablo 2’de birebir görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. İki kadınla hem 2011 hem de 2012 yılında görüşülmüştür. Tüm birebir görüşmeler kadınların evinde, iş yerinde ya da komşularının evinde yapılmış ve yarım saat ila bir saat arasında sürmüştür. Bu çalışmada, görüşülen kadınların isimleri değiştirilmiş ve takma isimler kullanılmıştır.
- ⁵ Araştırmacılarından biri 19 Ocak 2011 tarihinde yapılan eğitim toplantısına gözlemci olarak katılmıştır.
- ⁶ Türkiye’deki üniversitelerde de son yıllarda sosyal girişimcilik dersleri ve konferansları verilmeye başlandı. Örneğin 2011 yılında Okan Üniversitesi’nde “Muhammad Yunus Uluslararası Mikrofinans ve Sosyal Girişimcilik Merkezi” açıldı. İmza törenine Muhammad Yunus ve dönemin bakanları Egemen Bağış ve Fatma Şahin katıldı. (http://www.dha.com.tr/2006-nobel-baris-odulu-sahibi-prof-dr-muhammed-yunus-okan-universitesinde_245866.html)

Kaynakça

- Adaman F. & Bulut T. (2007). Diyarbakır'dan İstanbul'a 500 Milyonluk Umut Hikayeleri Mikrokredi Maceraları. İstanbul: İletişim.
- Buğra, Ayşe (2007) Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikrokredi: Acıklı Bir Hikâye. *Sosyal Politika Forumu Bülteni*, 2 (Ocak).
- Cockburn A. (2006). The Myth of Microloans. Weekend Edition. İnternet adresi: <http://www.counterpunch.org/cockburn10202006.html>. Erişim tarihi 06.01.2011.
- EIU (Economist Intelligence Unit) (2014). Global Microscope 2014: The Enabling Environment for Financial İnclusion. Sponsored by MIF/İDB, CAF, ACCION and Citi. EIU, New York, NY. İnternet adresi: https://centerforfinancialinclusion.blog.files.wordpress.com/2014/11/eiu_global_microscope_2014.pdf. Erişim tarihi: 28.7.2015.
- Elyachar J. (2002). Empowerment Money: The World Bank, Non-Governmental Organizations, and the Value of Culture in Egypt. *Public Culture*, 14(3): 493-513.
- Ergüneş N. (2011). Kadınlara Yönelik Kredi Biçimleri ve Kadın Emeginin Enformelleşmesi. İçinde Dedeoğlu S. & Öztürk M.Y.(Der.), *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi: Türkiye Örneği*, İstanbul: Sav.
- Harvey D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- İsserles R.G. (2003). Microcredit: The Rhetoric of Empowerment, the Reality of Development As Usual. *Women's Studies Quarterly*, 31(3-4): 38-57.
- Karim L. (2008). Demystifying Micro-credit: The Grameen Bank, NGOs, and Neoliberalism in Bangladesh. *Cultural Dynamics*, 20(1): 5-29.
- Lofça İ., Aydın A.H., Güngör S. & Büyükyenigün Ö. (2010). *Mikrokredi ve Yoksulluk: Yoksulluğun Olmadığı Bir Dünyaya Doğru*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Valiliği.
- Microcredit Summit Campaign. About the Campaign. İnternet adresi: <http://www.microcreditsummit.org/about-the-campaign2.html>. Erişim Tarihi: 18.7.2015.
- Moghadam V.M. (2005). The 'Feminization of Poverty' and Women's Human Rights. *Social and Human Sciences Papers in Women's Studies/Gender Research*, No.2.

- Planet Rating Global Microfinance Rating Agency. Turkish Grameen Microcredit Program, Turkey. İnternet adresi: http://www.mixmarket.org/sites/default/files/tgmp_sp_r-planet_rating_11.pdf. Erişim tarihi: 31.7.2015.
- Rankin K. (2001). Governing Development: Neoliberalism, Microcredit, and Rational Economic Women. *Economy and Society*, 30(1): 18-37.
- Rozas D. (2015). Microfinance in Mexico: Beyond the Brink. 19 June, 2015. European Microfinance Platform. İnternet adresi: <http://www.e-mfp.eu/blog/microfinance-mexico-beyond-brink>. Erişim Tarihi: 18.7.2015.
- Soykan T. (2006). Damla damla kredi yoksulluğu alt etti, *Radikal*, 8 Mayıs 2006. İnternet adresi: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=186707>. Erişim tarihi: 31.7.2015.
- TGMP (2008). *10,000'inci Üyeye Mikrokredi*. Ankara: TGMP.
- TGMP (2015). Mikrokredi Türkiye Grameen Mikro Finans Programı, 1 (1). İnternet adresi: http://tgmp.net/admin/pages/files/mikrokredi_bulten_web.pdf. Erişim tarihi: 30.7.2015.
- TGMP Sunum. İnternet adresi: <http://www.tgmp.net/tr/>. Erişim tarihi: 17.7.2015.
- Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Mikrokredi Merkezi-TGMP (2012) Yasal Mali Tablolar ve Bağımsız Denetçi Raporu. İnternet adresi: <http://www.tgmp.net/Raporlar/e064d35d-c987-4686-9239-b8cc5ef6ee9a.pdf>. Erişim tarihi: 17.7.2015.
- Weber H. (2004). The 'New Economy' and Social Risk: Banking on the Poor? *Review of International Political Economy*, 11(2): 356-386.
- Yunus M. (1998). Poverty Alleviation: Is Economics Any Help? Lessons from the Grameen Bank Experience. *Journal of International Affairs*, 52(1): 48-65.
- Yunus M. (2004). Grameen Bank, Microcredit and Millennium Development Goals. *Economic and Political Weekly*, 39(36): 4077-4080.
- Yunus M., Moingeon B. & Lehmann-Ortega L. (2010). Building Social Business Models: Lessons from the Grameen Experience. *Long Range Planning*, 43(2-3): 308-325.

Women Labour Under the Grip of Neoliberal/Conservative Care Policies: An Assessment on Home Care Practices

Özge Sanem Özateş Gelmez*
Hacettepe University

Abstract

We witness women labour rendered worthless and secondary against that of men's, which gained acceptance as a norm, within the historical process of articulation of patriarchy as a set of social relations to capitalism with masculine types of solidarity as well as unequal power relationships between women and men. Gendered division of labour in patriarchal capitalism being a system of this historical process serves to render women responsible primarily with reproductive works, whereas rendering men as actors of the social and economic system. Cooperation of capitalism with patriarchy generally shapes policies with neoliberal economy, enabling inclusion of conservative discourse and practices. Therefore, with respect to care policies, on one hand there is the state's withdrawal on public services and marketisation of care services; on the other hand there is the idealisation of the family, and dissemination of practices that transfer all the load to the household, at the absence of related public services. These care policies in question lock women indoors, and are reflected as women to be recognized as relatives and to undertake the heavy burden of care, unpaid and unshared. In Turkey, usually care services are conceptualised as an inherent responsibility of the family; thus, with the overt articulation of conservative policies to neoliberal economic policies, now care responsibility has moved out of political arena and completely become a private practice, rather than being societal. Therefore, in a male dominant society, locking care labour in the household leads to consolidated dependency of women to the household rather than equally sharing of the load together by women and men, as the latter being the 'breadwinner'. From the theoretical context, this study will tackle with partial results of the field study focusing on the effects of home care practices enacted in 2006 in Turkey, projecting home care of people with 'severe disability' report, on female members of the family, who undertake home care responsibilities in general and make implementation of such practices possible.

Keywords: *women's care labour, social policy, home care practices, neoliberalism and conservatism.*

*Dr. Özge Sanem Özateş Gelmez, Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Social Work, Ankara-Turkey. E-mail: sozates@hacettepe.edu.tr.

Neoliberal/ Muhafazakar Evde Bakım Politikaları Kısacasında Kadın Emegi: Evde Bakım Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Özge Sanem Özateş Gelmez
Hacettepe Üniversitesi

Öz

Bir toplumsal ilişkiler dizisi olarak ataerkinin, eril dayanışma biçimleri ve kadın ile erkek arasında sürdürülen eşitsiz güç ilişkileriyle kapitalizme eklenildiği tarihsel süreçte, norm olarak kabul edilen erkeğin karşısında, kadının varlığının ve emeğinin değersiz ve ikincil kılındığına tanıklık etmekteyiz. Bu tarihsel sürecin sistemi olan ataerki kapitalizmde cinsiyetçi işbölümü, kadınların öncelikli olarak yeniden üretim işlerinden sorumlu tutulmasına, erkeklerin ise toplumsal ve ekonomik sistemin aktörleri olarak konumlanmasına hizmet etmektedir. Kapitalizmin ataerkiyle ortaklaşması genel olarak politikaları neoliberal ekonomiyle şekillendirirken, muhafazakâr söylem ve pratiklerin de içerilmesini mümkün hale getirmiştir. Böylece bakım politikaları söz konusu olduğunda, bir yandan devletin kamusal hizmetlerden çekilerek, bakım hizmetlerinin piyasalaştırılmasına, diğer yandan ailenin idealize edilerek, kamusal hizmet boşluğu yaratılan alanda tüm yükün ev içine aktarılmasına hizmet eden uygulamalar giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Söz konusu bu bakım politikaları, kadınlara ev içine hapsedilerek, akrabalık üzerinden tanınmak ve ağır bakım yükünü, karşılıksız ve paylaşımsız olarak üstlenmek olarak yansıtmaktadır. Türkiye örneğinde bakım hizmetleri, genellikle aileye içkin bir sorumluluk olduğu kabulüyle biçimlendirilirken, 1980'den sonra hız kazanan neoliberal ekonomik politikalara, bugün muhafazakâr politikaların ağırlık eklenmesiyle artık bakım bütünü, toplumsal değil, özel bir etkinlik olarak, politik alanın dışına çıkartılmıştır. Böylece bakım emeğinin ev içine hapsedilmesi, aynı zamanda geleneksel olarak erkek egemen örgütlenmiş bir toplumda, söz konusu emeğin harcanmasında kadın ve erkeğin paylaşımını değil, evin 'ekmek getireni' olarak erkeğin karşısında, kadının haneye bağımlılığının pekişmesine yol açmaktadır. Bu kuramsal bağlam üzerinden bu çalışmada, Türkiye'de 2006 yılında uygulamaya konulan ve 'ağır engelli' raporuna sahip bireylerin ev içinde bakımını öngören evde bakım uygulamasının, genel olarak evde bakımı gerçekleştirerek, bu uygulamayı mümkün kılan aile üyesi kadınlar açısından etkilerine odaklanan alan araştırması sonuçlarının bir bölümü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: kadının bakım emeği, sosyal politika, evde bakım uygulaması, neoliberalizm ve muhafazakârlık.

Introduction

While conservative ideology of the patriarchal capitalist system imposes all works assumed by women in private spaces to be quintessential, as a product of worthless mandate labour of women; it leads the expectation of meeting needs of and care of family members become a life style for women. Hence, the neoliberal ideology of the system reveals itself as downplaying of women labour in the labour market through wage inequality, employment in unskilled work, be forced to vulnerable employment types such as flexible working, part-time working and home based working.

Pressure of patriarchal capitalism sometimes reveals itself directly in social policies of welfare regimes, sometimes hides its presence with gender-blind social policies and services; hence, transforms itself, as recently expressed by Hobson (2006: 177), to gender mainstreaming that is defined with individualization and labour force participation - which does not necessarily mean that women and men are equally entitled to decent jobs, indemnity and income.

Care policies stand for one of the sole policy areas to investigate gendered nature of social policy and services. Such an investigation shall enable developing gender policies focused on equalitarian redistribution of care responsibility and care requirements through which gender equality will be possible. Bearing in mind the fact that it may ease restructuring of gender relationships in the public and private space, on a more equalitarian basis, it is even more important to provide evidence-based data for policies and services to be rendered in favor of women, in the field of care.

Moving on from these arguments, the need for depicting home care practices, which are based on gendered division of labour and traditional status of women, with regard to women including all its aspects, will be evident. Therefore, the research aims to reveal respective opinions of women, providing home care to their family members in the scope of home care giving practices, regarding possible alternative services these practices.

Patriarchal Capitalism as a System Potential of Neoliberal and Conservative Policies

Patriarchal capitalism bestowed several different control mechanisms on women labour, in different periods or social welfare regimes. Practical results of employment policies, social security regulations and social policy practices involving care services with respect to women provides proof for such a control.

The early days of welfare states are marked by a patriarchal capitalist system where women received social rights through mediation of 'rightful' men and where care was familialized. During the time when 'man as the bread winner' family model was the norm, the stress was on the masculine role, where the man is the prominent actor of financial development and, where the man is financially supported to prolong woman's home care

responsibilities. Accordingly, in relation to strengthened status of men before women in the public space, women was constrained to bear care responsibilities at home, without any public support; was secondarized in the labour market; and was made dependent to spouses with respect to social security (Bleijenbergh & Roggeband, 2007: 439; Filgueira et.al, 2011: 1027).

In 1970s where neoliberal policies were enacted for the first time, the concept of 'the divine division of labour' started to shaken, also with the impact of second wave feminist movement. Together with the struggle for working conditions and equal pay, the idea that women make the housework diminished and left its place to as many women to participate in paid working. Such a transformation in welfare regimes has been realized through extending the objective of attracting people to the market as well as people's needs to meet market needs, to include women also. In this new period where the concept of man being the breadwinner is left behind, women are encouraged to support themselves and their families by participating in the labour force and, relocating care responsibilities outside of home was the objective (Fraser, 2000). Still, in the welfare regimes repressed under neoliberal financial policies, the care responsibilities relocated outside the family are mainly provided by the market, not the state.

In the coming periods, neoliberal economic policies demand to extend employment in a way to include women to the most, has been strengthened. With this demand that has been accelerated with feminist policies against inequality in 1990s, policies that do not hinder women as to social gender roles but rather make women the main element of capitalism, capable of competing in the labour market, become wide spread (Acar Savran, 2009: 200-201). As stated by Lewis (2009: 10), social policies focused on market integration becoming ever more employment-oriented in this period underlies the fact that anything social were made dependent of financial policy. Care organizations were also influenced by this political tendency and have become more market oriented; hence, leading to limitations in public care practices to the same amount.

In 2000s, in order to increase employment, neoliberal policies leaned towards social inclusion through employment by social support. During this period, welfare states demand to increase the rate of active adults in the labour market as well as longer termed work life both for women and men (Lewis, 2009: 8). Such a demand brought the 'strong women' image to the forefront, who doesn't fail to do housework while participating in paid working. Meanwhile, the ideal of feminism for liberation and freeing of women from men through participating in paid work was instrumentalised to integrate women to the labour market through dissemination of part-time working. According to this brand new employment policy, on one hand women employment rates shall be raised to the desired level through prevention of opting out of labour market due to lack of public care services and no allocated budget for marketized care services; on the other hand, the continuation of women bearing the responsibility of care - which is a great burden - shall be assured. Therefore, this

new gender (inequality) order shall be raised upon unpaid labour of women in the house (Acar Savran, 2009: 200-201).

Turkey also has been through similar financial political phases influenced by patriarchal capitalism in several ways. During the time when social security system was first established, the main conception of women was based on the ideas that women bear the household responsibility in general and women's dependency on men for a living. Therefore, the ideas that women shall be looked after by their fathers or spouses as well as their basic needs to be met along with their status as being wives, daughters and mothers dependent on working men, rather than being citizens (Arat, 1998; Cited in: Kılıç, 2006: 74-75; Kılıç, 2010: 342).

Starting from 1930s, a new era began, where social policies include women through social security system. Still, as to failing to put the protective measures in practice, this era failed to improve living and working conditions of women, despite the increase and variety in women employment. After World War II, parallel to the global advancements, a limited number of welfare practices such as kindergarten, nursery school and nursery, early retirement etc. called attention (Kılıç, 2006; Makal, 2012).

In the neoliberal restructuring period, starting from 1980s, Acar Savran (January 2008) stated, in his own words, that necessary steps are taken "from all types of protective measures for women towards gaining autonomy, notional equity". With the influence of the fight against unequal position of women in the labour market and in employment sector, as well as the widely accepted neoliberal concepts in Turkey, in this era, Turkey also went through a transformation from the focus being the differences to the focus being equality. Accordingly, it appeared that the approach is abandoned, where women's household status is fundamental but their presence in labour market is temporary, and where social security was identified from women's dependency to the family. Still, solid policies are also introduced during this era, which focused on increasing employment and women employment, as fighting with unemployment was not yet a priority policy (Toksöz, 2007: 4; Kılıç, 2010: 337; Toksöz, 2012a: 196). Therefore, a new period embarked, in which, on one hand, commodification of women labour is encouraged but not supported with related employment legislation, on the other hand, the common understanding of family to be fundamental is preserved and no request for a fundamental transformation in women's household role & responsibilities is made.

The gender equality policies under implementation that are accelerated in 2000s with EU accession process not only fails to prevent the majority of women being excluded from these practices, but also had negative impact on women employment opportunities. The situation implies that gender equality is seemingly involved as an objective of these transformations (Dedeoğlu, 2009: 42). Thus, as stated by Young (2000; Cited in: Dedeoğlu, 2011: 64), the synchronicity of restriction of social expenditures and implementation of gender equality focused policies is quite suspicious.

During this period dominated by EU accession process, the objective to disseminate various types of flexible working to increase women employment on one hand ensures reconciliation of patriarchy and capitalism, on the other hand serves to hide the real reasons behind hindered employment and labour force participation of women. However, low employment and labour force participation of women, especially for women who are deprived of education facilities, originates from either obstructive heavy housework completely or partially left under women's responsibility, or its perception as a threat to men's position as the breadwinner and men's domestic domination, or jobs provided to women being limited, heavy and low-waged (Toksöz, 2007; Toksöz, 2012a: 196).

Care policies have a tendency to depend largely on being familialized to unpaid work. Assuming care responsibilities belong to women is a result of conservative policies shaped by gender ideology, thus, acting as an ideological means of neoliberal policies demanding restriction of the social budget required for care services and their marketisation. Public services provided for child, elderly, disabled and sick care being restricted as well as their marketisation being encouraged depends on the assumption that these services are purchasable for upper middle class families from the market, and an innate responsibility of middle class and poor families. Hence, there is the presumption that women shall bear the care responsibility in all care policies families are subject to.

In Turkey, these policies were most eminently reflected in home care. Home care is a practice where state's obligation to share care responsibilities is concealed through practicing familialization of care as a policy, while pretending as if it provides support for a familial responsibility. When home care is offered as the only alternative to meet people in need of care, it becomes a mandate for women to provide care in the household.

Women Labour from Familialized Care Policy Perspective? The Example of Home Care Practice

In Turkey, the services provided on disabled care are quite limited. The ongoing practices in this field encourages state release its elderly and disabled care responsibilities and leave service providing to private sector organisations to a limited extent, and to women in the households by and large (Toksöz, 2012b: 117). Moving on from such service concept, we may suggest that familialization is the sole solution for people unable to access marketized care services in Turkey. Steering social policies with the acceptance of care responsibilities as a household activity to be assumed by family members brings the understanding that poor families are not entitled to care services, but to limited social aids in the form of 'poor relief'. Accordingly, through practices that look like services, familialization is forced upon the lower class without any objection and well received, and has become a social policy, in itself.

In the scope of this social policy climate in 2006 home care practice is enacted with the 'Directive for Identifying People with Disabilities that Require Care and to Determine Home Care Principles'. This practice aims to envisage twenty four hours, seven days all care needs disabled people with severe disability and in poverty to be met by home care by their relatives. Aids in cash, provided in the scope of home care, are the second biggest expense in the Ministry of Family and Social Policies 2014 budget, social assistance and social services expenses.

Ungerson (2000) asserts that such practices aim at women, who are assumed to be financially dependent on someone else and to spare a lot of time for a small payment. Aids in cash for home care remain on the level of 'quasi-wages payments for care'. As is the case with many of this kind, such allowance is usually symbolic, cannot keep up with the market price, but still subject to agreements and fulfilling certain duties. These allowances do not provide social security and compensate a real income most of the time; however, they are presented as if the state provides assistance for care already available, and is supported with the assumption that care givers bear this responsibility out of compassion, not income (Ungerson, 2000: 187; Lewis, 2009: 78). Thus, as stated by Ecevit (2012: 260), "care service based on love and respect in the context of dominant family ideology, which is provided at home, is so divine and supreme with no monetary equivalent".

Therefore, such practices result in enhanced gender inequality, leading to women being marginalized in the labour market, and work deprived of social security and rights, as well as institutionalization of poverty on minimum wage level. Accordingly, home care practices, which are underneath oriented at women, are experienced, along with a few benefits, as reinforced gendered division of labour and women's dependency on the household, rather than examples of positive discrimination focused on meeting certain needs (Razavi, 2007; İlkkaracan, 2010: 19; Yaman Öztürk, 2011: 60; Kılıç, 2010: 339).

In the scope of home care practice, similar to these statements in literature, the majority of caregivers are women in Turkey too. Therefore, this practice is presented as one of the most significant social policies recently in Turkey, as if state bestows favor on women for something already gained acceptance as women's responsibility. Further, unlike European examples, this practice do not ensure any social rights such as accident insurance, retirement and health insurance to care givers providing care services to disabled family member for long durations, and leave them out of social security system.

Methodology

The subjects of the qualitative field research are 35 women inhabiting in Mamak/Ankara and providing home care to their immediate family members. Purposive sampling method is used to identify women to be included in the survey. Age, working status, education status, marital status, relation to care receiving disabled person, age of the disabled person, number of people

dwelling in the household and date of initial payment of home care allowance are identified as the maximization criteria for research sampling method.

The 2-3 hour interviews with the research subjects in their own homes, between 22 July-23 August 2013, were conducted privately, where possible. Therefore, it was aimed to create a comfortable interview environment where women would express themselves freely. However, since research participants are also the caregivers, it was not possible to conduct uninterrupted interviews but rather as an activity simultaneously running with their care duty. Interview notes are taken, and voice records are made upon consent of women. Qualitative data is collected via in-depth interviews and analyzed with NVivo 9 program.

Findings

Being associated with care determines women's primary responsibility at home and in public spaces to be 'care giving'. Still, in households that utilize home care as a familialization policy practice, such association transforms into a fact directly influencing women's life as well as other works in the living spaces. Care allowances paid in the scope of home care practice not only fails to provide relief to women, but ensures perpetuality of women's situation with a gendered division of labour, as well. Alternative services are required to fulfill care needs of disabled family members in order to transform the life of women, who provide home care that is shaped beyond their initiatives. Therefore, in findings are handled alternative care arrangement and services, based on in-depth interviews.

Defamilialized Care: Marketized Care versus Public Care

Policies to familialize care fail to ensure care works are shared in the household; therefore, forcing women to fulfill care responsibilities at the cost of their life. Being a labour-intensive work, the fact that care taking cannot be resolved by familialization requires defamilialized care policies and services as a mandate. There are two methods in defamilialized service providing: Defamilialization through marketization of care and procurement of private care services; Defamilialization through service delivery as social rights by state.

Parallel to neoliberal economic policies in the field of disability as well as education oriented public services, regulations to ensure marketization of such services are implemented. According to data provided by General Directorate for People with Disabilities and Elderly Services, Ministry of Family and Social Policies, the number of nationwide (public) Care, Rehabilitation and Family Counseling Centers is 91, whereas (private) Special Care centers is 149. Pursuant to the Directive for Special Care Centers for People with Disabilities in Need of Care, which is issued on Official Gazette dated 16 August 2013, in case where the person with disability or their family fails to make payment or are in financial constraint, based on the provisions of the Directive for Identifying

People with Disabilities that Require Care and to Determine Home Care Principles, the state covers the fees of the special care institution.

By these arrangements not only a type of social service delivery will be on the market, but also service gaps of the services delivered to upper-middle class right owners coming forefront will be prevented to a certain extent. As the 'needy' minority, lower class right owners who don't have access to marketized services not only fail to generate a decent alternative for home care and home schooling are torn between home care responsibility and limited utilization of marketized care services procured by the state on their behalves. One of the in-dept interview interviewees providing home care to her disabled child expressed this situation as:

If only there were state-run kindergartens, schools. Why should I lean on private sector. State should have power, isn't it so? State is omnipotent; they should provide services not only for school-aged children but also for the adults. Anyhow, they give chickenfeed. Had I known there are state-run education facilities, care facilities, had I known I wouldn't worry, it would be great, wouldn't it? W8 (Age 34, looking after her children)

The principles of the education, which is critically important for both care givers and the person with disability - being an integral part of care for the former, and being a basic right for the latter -, are identified by the Directive for Special Education Services, issued in the Official Gazette dated 31 May 2006. In that regard, the number of (private) special education and rehabilitation centers for education of people with disabilities, established in Turkey have reached 1892, based on the data provided by General Directorate of Special Education Centers, Ministry of National Education. Accordingly, we may conclude that special education services for disabled children and youth is becoming wide spread. Monthly education allowance for the people with disabilities regarding 8 classes of individual and/or four hours of group sessions on a monthly basis provided by these special education centers is covered by the state, based on Directive for Special Education Institutions, issued in the Official Gazette dated 18 May 2012. This system operating in the field of education of people with disabilities is widely criticized during the interviews. For instance, a woman at the age of forty eight, who is looking after her disabled child, complained from special education center for insufficient number of classes and their orientation at profit rather than the right to education:

First of all, the private institutions shall be cancelled. These special education centers are (makes a gesture with her hand) is the house of thieves... The state should build its own facilities, rather than leaving it to the private institutions. Before, there were no private institutions, now they are everywhere. A 45-minute class is not enough for my child; he/she comes back like a bat out of hell. And what do they do there? They don't even help them urinate. Nonsense. Should the state build a

computerized, well-functioning center, which is monitored, I wouldn't worry at all G24 (age 48, looking after her child).

The criticisms on private institutions regarding care and education of people with disabilities are placed together with the request for establishing public institutions. In households covering their own and heavy care taking, the need for public care giving organisation is not only for children in need of 'special' care but also for adults who are not able to meet their needs without outside help. For instance, a women providing care for her fifty-four year old son points to such a need, in her own words:

You see, my child is 50 years old. What they can provide is to collect him from home in the morning and tour **him** around until evening. My husband says we are too old to take care of him; he prefers live-in care centers. There is no need for live-in care center, if we have a day care center, but we don't even have it. That is why my husband says so (cries) W14 (Age 70, looking after her child).

In households utilizing home care practice, the women providing care for adult family members express day care centers as a basic requirement. Women articulate the need for care services provided by such institutions both for themselves and remaining household members, and the family member in need of care:

It would be nice i there was a better institution, who would pick up my mother in the morning and bring him home in the evening, with this price. I don't want any allowance. It would also be good for my mother; she might think she is going for a jaunt. Doctors would be available to take care of her. Half day would be enough; she would prefer this, I would prefer this G2 (age 52, looking after her mother).

In short, it is impossible to suggest defamilialization of care by establishing private care institutions, to be an alternative for home care. However, defamilialization of care by establishing qualified public care institutions is frequently requested as a realistic alternative to care services. Therefore, especially day care institutions shall be scheduled as a service to meet a basic need for people in need of care. Beside day are institutions, it is equally important to transform live-in care institutions into qualified facilities to meet accommodation needs. Accessibility of public care institutions as well as services to defemialize care by all people in need is also of tremendous importance.

Familialization of Care Giving: Home Care as a Public Service

Unwillingness of the disabled person to utilize care centers or in situations where it is not possible to do so, familialization of care through home care appears as a necessity. Policy implementations to familialize care shall be provided as a realistic service ensuring high benefit of caretakers without

regenerating gendered division of labour, while avoiding impoverishment and bereavement of caregivers.

The need for a care worker to support home care is underlined in the in-depth interviews with women providing home care. It is also possible to define such service in response to home care requirements as a familialization policy. Thus, Leitner (2003: 362-363) defines professional care support at home, on one hand, to be a useful method of defamilialization, on the other hand, as a way of familialization, as to supporting continuation of home care, as well as relieving the family's burden. This service type of professional care support is expressed as referring a professional caregiver to the house on certain days of the week to support the person in need of care:

If only they could send someone to watch over so that we can take Saturday and Sunday off. I called the local director on the phone and told him that anyone has Saturdays and Sundays off, but us. I told him to correct me if I was wrong, he giggled. I told him, his co-workers take days off on Saturdays and Sundays, but us. Is it possible that someone should work for 25 years without days off. We should take some relief, also (W25, Age 49, looking after her mother-in-law).

According to a similar service type regarding professional caregiver support, suggested during in-depth interviews, a professional caregiver shall be assigned to residential care for longer periods but temporarily. This can be an alternative in situations where home care is not possible, due to caregiver's health condition etc. or for the caregiver to rest and refresh herself:

For example, I cannot attend any activities for I am taking care of my mother. In such cases, should there be a caregiver appointed by the state, I would love to trust my mother with him/her and go out. I am providing home care, but that should not necessarily make me a slave. I should be able to go outside, it is my right (W20, Age 57, looking after her mother).

Another suggestion made by women during in-depth interviews is to employ continuous care provided by an appointed caregiver, rather than them receiving allowances for home care:

Suppose that I want to find a permanent caregiver, would he/she work for a monthly wage of 700TL? No, he/she wouldn't. I would never do the same job outside my home for 700TL. When I want to go outside, I leave her to my relatives but they show reluctance. Why would I have to put up with them? Suppose that the state provides a caregiver whenever I want to go outside, would they? Why not? That should have been an alternative, isn't it better to do so? If I entrust her with a caregiver and leave, that would be a relief. I would give my monthly allowance to a caregiver if he/she comes to my house five days a week. I provide home care for 24 hours, 7 days. I would still have care responsibilities, if we have a caregiver coming to home. Care giving is a serious/hard issue. I wouldn't ask for allowance if there were a caregiver visiting my house every day. Isn't it better if they appoint a caregiver to my house, pay them one or two thousand liras,

provide them social insurance; one point five liras plus the insurance. I would say ok either a caregiver comes on a daily basis or lives here in my house (W9, Age 43, looking after her mother-in-law).

Women participated to in-depth interviews often expressed that home care is an unpaid and invisible work like any other unpaid work at home. Thus, they believe care labour can be made visible and compensated through associating with economic and social rights. Otherwise, women define their situation as unregistered work:

If they pay us for care giving to our patients, they should provide us with social insurance, as well. In similar cases, they punish other companies with fines. Why, the same situation does not apply to them? If you give me an allowance, then you have to provide social insurance as well. You know why; because they underestimate/belittle this responsibility, as if they are saving the world (...) (W28 , Age 40, looking after her mother).

Women, with the idea that care allowances neither empower them, not provide relief, propose that these allowances shall be organised to meet the needs of caretaker as well as to cover wages of caregivers. Another suggestion is to separate care allowances from monthly wage and to reorganize the provision not to work in an income-generating job:

They should release our barriers; they should cancel the provision not to be employed anywhere else. What can you afford with 700TL, these days? Should these people have wages and social insurance, they would not appeal telling lies (...) (W21, Age 35, looking after her father-in-law).

Women suggest that with respect to their care giving responsibilities, they should be entitled to equal rights that of the social rights coming with formal labourforce participation; for, heavy duties of home care prevents them from finding employment outside, thus home care becoming long-term and continuous work for them:

[...] That is what I want most, most of all. Because me and the rest of the women; to whom we can trust? We are all the same. Social insurance entitlement is a warranty for women; it is quite important to me. If anything happens, me and my children would be down. For security, to survive, to lean on something, i need it (W16, Age 33, looking after her children).

In short, home care practices shall be organized as a public service, for them to become a realistic practice to meet people with disabilities' care needs in the household. Care giving women also believe that home care practices should be rendered with alternatives, including care worker support. Moreover, in the scope of the practice, their demands include increased amount of aids in cash and social rights & security for caregivers, for these would underline the true significance of care services and prevent victimization of caregivers.

Recommendations

The main result retrieved in the survey is that, as is today, home care - as a policy to familialized care - did not gain acceptance as a public service. Therefore, it is mandatory to organize care services to pave the road for realization of humanistic facilities for people with disabilities. It is also equally important for women, who are forced to home care, for making their efforts visible as well as resolving gendered division of labour. Accordingly, alternative care organization and services provided in recommendations part, that are shaped by the demands of care giving women are elaborated with respect to these requirements.

Recommendations on Defamilialization of Care Giving

With the excuse of home care being unsuited and unreliable method to meet all care requirements of people in need of care, care services shall be provided outside the house by people other than family members. Therefore, defamilialization of care through live-in and day care services provided by public care centers constitute the most significant dimension of alternative care services. Since care giving is a social utility, public care centers are a mandate with respect to state fulfilling its duty in this field. In order to realize this, initially it is necessary to renounce the assumption that day care and live-in care services are provided for a group of 'needy' people, for their families fail to fulfill one of their main functions. Consequently, full-day or half-day public day care centers for people in need of care, providing free transportation for all family members shall be established. Such facilities shall ensure facilities for people in need of care, where they can enjoy artistic activities, open-closed space sports activities, commune with nature activities and social living activities for their mental, physical and social wellbeing, as well as spending quality time and growing stronger.

As well as day care and education centers, it is important to disseminate public care centers providing long term live-in care services for urgent situations where care giving shall be undertaken at home or for accommodation needs accompanying care needs. Live-in care service to be provided for the people with disabilities in urgent and temporary accommodation needs can be ensured by making necessary adjustments in day care centers. With respect to care services provided to people with disabilities, private care centers shall be alternative organisations rather than substitutes for public care centers. Special education and rehabilitation centers operating widely in the field of disabled education shall be organised as centers supporting public education, through providing supportive education services. Supervision and fees of these market-oriented services shall fall within the scope of state intervention to ensure quality and accessibility. To ensure community participation, it is necessary non-governmental institutions, where people with disabilities would assume active roles, claim responsibility in this field. Thus, both to put pressure on the state

to remind responsibilities on the matter and to supervise public and market oriented services, non-governmental institutions may assume important roles in planning policy and services focusing on wellbeing of people with disabilities.

Recommendations on Familialization of Care Giving

It is quite clear that home care shall be organised as an optional service not making the caregiver and caretaker dependent and deprived; releasing both caregivers and caretakers from the house; not isolating them; not overruling their private and social facilities. Therefore, in order for home care be an alternative service, it should not be practiced solely as an aid in cash but provided as two separate public services organising home care, in line with an assessment made by care services board of assessors with respect to the ideas and decisions of service receivers. First type home care services shall include but not limited to providing medical care services, accommodation and decoration, housework support such as shopping, cleaning or cooking when necessary, in order to ease domestic life of the person in need of care and utilizing services of day care centers. Moreover, in times when it is not adequate and possible to utilize services provided by the centers, home care services provided by such centers should be organised in the form of daily visits by professional caregivers.

Cash payment to cover the fees of providing home care by a family member or relative in the scope of second type home care services shall be determined by the care services board of assessors, cascaded by effort time required to meet the needs of caretaker. Considering the fact that high costs of care giving increase economic poverty risk, to transform the cash payment for the provision of labour of care provided in the scope of second type home care services into a payment to ensure economic independency of home caregivers, a second type of payment shall be made for the caregiver, other than the allowance paid for the person in need of care. To avoid regenerating social injustice in the scope of this second type of home care services, people providing home care to a disabled relative must be included in social insurance system. Also, regardless of employment status, home caregivers shall enjoy retirement rights in exchange of effort time they provide.

Another important aspect in this respect is that problem that transformation objective of gendered division of labour may result in exploitation of women as to domestic patriarchal relationships and masculine power, men enjoying all these rights for someone else's labour. To overcome this problem, the home care service provided to people in need to be assessed by care services board of assessors periodically; besides, locating the needs of caregivers as well as caretakers. Also, it should be a mandate for care giving men to attend home care trainings delivered periodically.

It is quite important to link second type of home care services with public care services as well as social security system. Therefore, in the existing home

care practice, the requirement to meet care needs 24/7 shall be organised to be eight hours, thus ensuring the necessary relief and enough time for revitalization of care giver. Therefore, family member providing home care shall be entitled to a total of four-week leave in his/her own initiative, to be used at one or gradually, without cutting allowances of family member providing home care and care receiver. In the event of inability to receive live-in service from centers, first type home care services shall be provided to meet needs of care receiver, thus ensuring professional care services provided at home. By doing so, family members and relatives providing home care would not be forced to undesirable and inaccessible informal care support types.

References

- Acar Savran G. (04 January 2008). Sosyal Güvenlik Reformu Karşısında Feminist Politika. BİA Haber Merkezi. Internet Adres: <http://www.bianet.org>. Access: 10.7.2015.
- Acar Savran G. (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (2.Ed.). İstanbul: Kanat Kitap.
- Bleijenbergh I. & Roggeband C. (2007). Equality Machineries Matter: The Impact of Women's Political Pressure on European Social-Care Policies. *Social Politics*, 14(4): 437-459.
- Dedeoğlu S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2): 41-54.
- Dedeoğlu S. (2011). Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. In *Kadın Emegi Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları*. Ankara: TEPAV: 63-71.
- Ecevit Y. (2012). Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye'de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak. In Makal A. & Toksöz G. (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi: 20-265.
- Fraser N. (2000). After the Family Wage: A Postindustrial Thought Experiment. In Hobson B. (Ed.), *Gender & Citizenship in Transition*. London: Macmillan: 1-32.
- Filgueira F., Gutierrez M. & Papadopulos J. (2011). A Perfect Storm? Welfare, Care, Gender and Generations in Uruguay. *Development and Change*, 42(4): 1023-1048.
- Hobson B. (2006). The Evolution of the Women-friendly State: Opportunities and Constraints in the Swedish Welfare State. In Razavi S. & Hassim S. (Eds.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'*. New York: Palgrave Macmillan: 151-172.

- İlkkaracan İ. (2010). *İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: İTÜ BMT-KAUM & KİH-YÇ.
- Kılıç A. (2006). Gender and Social Policy in Turkey: Positive Discrimination or a Second-Class Female Citizenship? Unpublished Master Thesis, Boğaziçi University, İstanbul.
- Kılıç A. (2010). Sosyal Politika Reformu Çerçevesinde Kadınlar ve Vatandaşlık. In Durudoğan H., Gökşen F., Oder B.E. & Yüksek D. (Eds.), *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 337-347.
- Leitner S. (2003). Varieties of Familialism: The Caring Function of the Family in Comparative Perspective. *European Societies*, 5(4): 353-375.
- Lewis J. (2009). *Work-Family Balance, Gender and Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Makal A. (2012). Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960. In Makal A. & Toksöz G. (Eds.), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi* Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi: 38-115.
- Razavi S. (2007). The Political and Social Economy of Care in a Development Context Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options (Report No: Gender and Development Programme Paper: 3). Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development.
- Toksöz G. (2007). *Türkiye’de Kadın İstihdam Durumu Raporu*. Ankara: ILO.
- Toksöz G. (2012a). Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı. In Makal A. & Toksöz G. (Eds.), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi* Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi: 168-200.
- Toksöz G. (2012b). Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emegi. In Dedeoğlu S. & Elveren A.Y. (Eds.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları: 103- 126.
- Ungerson C. (2000). The Commodification of Care: Current Policies and Future Politics. In Hobson B. (Ed.), *Gender and Citizenship in Transition*. London: Macmillan: 173-200.
- Yaman Öztürk M. (2011). Karşılıksız Bakım Emegi ve Kadın İstihdamına Etkisi. In *Kadın Emegi Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları*. Ankara: TEPAV: 54-62.

Poor Women at the Grip of Neoliberal Urbanism¹

Burcu Hatiboğlu Eren*
Hacettepe University

Abstract

Neoliberal ideology and its profit-driven policies have rapidly gained worldwide popularity in urbanization process since 1970s. Especially in the global south, it is argued that slum renewal projects as an engine of neoliberal capital accumulation were constructed through gendered discourses relied on women's capacity for the material and social welfare of the family and community. From this point, some feminists warn about the danger of producing neoconservative lifestyle for women via neoliberalism and its liberal gender mainstreaming policies which is called 'new patriarchal reforms'. Turkish urban areas are no exception of this process. Especially after new regulations for urban transformation and decentralisation in 2000s, the rent-seeking slum renewal projects in the city centers based on women participation for developing informal solidarity and sustainability of the development are co-implemented by TOKI (Housing Development Administration) and the municipalities. Thus, I argue that there is a strong connection between the 'gender specific characteristics of decentralization' and the slum renewal projects in which many paradoxes have arisen between the policy discourse and the daily life of women within the context of women civil rights. As a matter of fact, daily life experiences of poor women in Ankara-Aktaş district have showed that urbanization process has been shaped by patriarchal assumptions about citizenship, identity and needs which is paradoxically deepening gender inequalities. In this study, the paradoxes between slum renewal policy discourses and transformation of women daily lives which make the process 'impossible' are discussed with respect to feminist ethnographic field study implemented in Ankara-Aktaş district (Altındağ) between January 2012-March 2013. Consequently, statements of poor women provide us significant information about paradoxical nature of neoliberal urbanization and the ideal urban structure based on gender equality.

Keywords: neoliberalism, urbanization, slum renewal, participation, poverty, security, daily life, women experiences, patriarchal relations, gender roles.

* Dr.Burcu Hatiboğlu Eren, Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, Ankara-Turkey. E-mail: burcuhatiboglu@gmail.com.

Neoliberal Kentleşme Kısacında Yoksul Kadınlar

Burcu Hatiboğlu Eren
Hacettepe Üniversitesi

Öz

Neoliberal ideoloji ve içerdiği kâr odaklı politikalar, 1970'lerden bu yana kentleşme süreçlerini belirlemeye başlamıştır. Bu çerçevede küresel güney olarak kabul edilen ülkelerde neoliberal sermaye birikiminin motoru olarak kent içi yoksul alanlara yönelen dönüşüm projeleri, aile ve topluluk refahı için vazgeçilmez olan kadın kapasitesine odaklanarak toplumsal cinsiyete dayalı bir söylemi temele almaktadır. Bu noktadan hareketle, kimi feministler, neoliberalizm ve temele aldığı ana akım toplumsal cinsiyet politikalarının, kadınlar için 'yeni ataerkil reformlar' olarak işleyerek muhafazakâr bir yaşam tarzı üretilebileceğine dikkat çekmektedir. Türkiye kentleri de bu süreçten bağımsız değildir. Özellikle 2000'lerde kentsel dönüşüm ve yerelleşmeyi temele alan yeni yasal düzenlemelerin ortaya çıkmasıyla, kent merkezlerindeki yoksul alanlara yönelen kâr odaklı kentleşme projeleri, TOKİ ve belediyeler işbirliğiyle, sürdürülebilir kalkınma ve informal dayanışmayı sağlamak amacıyla kadın katılımını temele alarak gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, ben 'yerelleşmenin toplumsal cinsiyete dayalı karakteri' ile yoksul alanlara yönelen kentsel dönüşüm projeleri arasında güçlü bir bağlantı olduğunu ancak bu bağlantının politik söylem ve kadınların gündelik yaşamı arasında kadınların yurttaşlık hakları açısından birçok çelişkiye neden olduğunu iddia ediyorum. Nitekim Ankara-Aktaş mahallesindeki yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimleri de, kentleşme sürecinin söylemle çelişkili bir şekilde yurttaşlık, kimlik ve ihtiyaçlarla ilgili ataerkil varsayımlarla şekillendiğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirdiğini göstermektedir. Bu çalışmada, kent içi yoksul alanların dönüşümüne odaklanan politik söylem ile bu süreci 'imkânsız' kılan kadınların gündelik yaşamındaki dönüşüm arasındaki çelişkiler, Ocak 2012-Mart 2013 tarihleri arasında Ankara'nın Aktaş mahallesinde (Altındağ) feminist etnografiye dayalı alan araştırması sonuçlarına dayanarak tartışılmaktadır. Sonuç olarak, yoksul kadınların anlatımları, bize, neoliberal kentleşme sürecinin çelişkili doğasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğini temele alan bir kent yapısının nasıl olması gerektiğine ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: neoliberal kentleşme, kentsel dönüşüm, katılım, yoksulluk, güvenlik, kadın deneyimleri, ataerkil ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri.

Introduction

Urbanization and its problem of poverty have been dealt in various dimensions of the prevalent ideologies/policies over the course of history. But after 1970's, neoliberal ideology and its profit-driven policies, which had been advocated in 1930s, have rapidly gained popularity with some differences in The Global North and The Global South. While slum renewal projects in The Global North have been implemented to make the city more economically attractive, it has aimed to develop 'cities without slum' in The Global South with the developmentalist discourse of UNHCS (2008). Mostly in The Global South, it is argued that slum renewal projects as an engine of neoliberal capital accumulation were constructed through gendered discourses that relied on women's capacity for the material and social welfare of the family and community, as both a development solution and as a benefit to the poor (Taher and Arefeen, 2014; Mukhiva, 2001; Rabenhorst and Bean, 2011; Rashid, 2009). From this point, some feminists warn about the danger of oppressing poor women in various ways via developmental neoliberalism and its liberal gender mainstreaming policies which is called 'new patriarchal reforms' by Razavi and Hassim (2006: 30-39). In its focus on Mumbai slum-based renewal projects, Doshi (2012: 2)'s work shows how concepts of democratic citizenship and participation which is used in the politics of the neoliberal governance is shaped by class, ethno-religious, and gender inequalities. To further this argument, research on Bangalore, Mumbai and Chennai slums in India (De Wit and Berner, 2009: 943-944) has showed that it is hard to organize or join collective action by the poorest because of being divided by ethnicity, religion and gender in heterogeneous slums. Also in Puerto Rico (Arrigoitia, 2010), Brazil (Pritchett, 2011) and India (Kahuri, 2010 and Roy, 2009), the slum renewal projects are defined as an othering process of invisible and dependent people in slums by homogenizing discourses of gender, criminality and socio-economic deterioration.

Obviously, the literature on slum renewal in The Global South demonstrates how the spatial construction and context of such processes are both shaping and be shaped by socio-cultural and economy-political relationships and networks that produce gender identities. To make this connection clear, De Certeau's (1984: 117) term of 'theory of territorialization' that connects between the daily use of urban spaces and a sense of belonging as tactics for citizenship is useful. Secor (2004: 353) has also stated that 'tactics' -in de Certeau's terminology- could be seen as the means of the hegemonic notion of citizenship in which gendered identities, gendered roles and patriarchal powers become markers in negotiations and contestations over rights and formations of belonging in home and the city. For Fenster (2005: 223), Viki Bell (1999)'s definition of 'performativity and belonging' make the connection between 'private' and 'public' more clear for characterizing women everyday practices as an expression of their gendered roles and responsibilities within households. According to this definition, if

women are to fulfill basic social and familial duties in the private sphere, they must negotiate their 'public' citizenship so that they can do their shopping, take their children to the educational and health services, meet their basic survival needs etc. On the basis of these discussions, it is claimed that analyzing daily life of women offers broader understanding about how the boundaries between public and private spheres shape and are shaped by unequal patriarchal relations and gender roles. Within the focus on changing daily life of poor women in the process of slum renewal, the term of patriarchal relations refers to all unequal relations at home and in the urban spaces which prevent poor women from using family and public resources as equal citizens. Likewise, the term of gender roles refers to behavioral patterns of poor women which are culturally and socially expected and seen as exclusive norms at home and in the urban spaces.

Turkish urban areas are no exception of all these discussions, especially after new regulations for neoliberal urban transformation and decentralization process in 2000s. For example, The Law Concerning the Northern Entry to Ankara Urban Renewal Project (No: 5104/2004) and some changes in Mass Housing Law (No: 2985/2004), The Law of Greater City Municipalities (No: 5216/2004), The Law of Municipalities (No: 5272/2005), The law About the Rehabilitation of Historical and Cultural Property (No: 5366/2005) and The Law on the Regeneration of Areas under Disaster Risk (No: 6306/2012). With these regulations, on the one hand the rent-seeking projects for informal squatter settlements in slums in the city center are co-implemented by TOKI (Housing Development Administration) and the municipalities (Erman, 2010). Aktaş district, which is my area of research, is also one of the most popular research areas to understand informal housing and poverty in Ankara-Altındağ hill since the early Turkish Republican period. It is incorporated to the city center especially after the housing policies in 1930s as well as legalization of 'gecekondú' squatting in 1950s and 1960s (Ministry of Public Works and Housing, 1964a, 1964b, 1964c, 1964d, 1968; Kongar, 1974; şenyaplı, 2004). In that respect, it is argued that Aktaş district has financially, socially and culturally marginalized from urban amenities until now and so it has ghetto features. Kongar (1974)'s research on Altındağ reveals that through the end of 1960s, 20.9% of the population in the district was skilled labor; 4.6% was semi-skilled labor; 12.7% was craftsman and peddler; 11.1% was employed as cleaner, cleaning lady, janitor, housekeeper, garbage man and cook. Studies conducted in the region by Ministry of Public Works and Housing (1964a, 1964b, 1964c, 1964d, 1968) has also showed that many districts in Altındağ hill are deprived of even basic infrastructure and urban facilities, and that, inhabitants of this region live in an unhealthy environment and bereft social security and education. In the light of such information, it is evident that the population in the region is marginalized from accommodation, employment, health, education, social services and social security areas that constitute social policy over the course of history. Hence, they went through a hypocritical integration with the city. Such superficial integration of the

region and city led to an alternation of poverty over housing rent that has been shaped by internal power relations among the poor in 1970s. In 1980s, with the September 12th military coup and the increasing pressure of neoliberal policies, the district was noted for crime and drugs, and was called as 'purlieu' and 'rookery' (i.e. Erman (2007)'s study in Hıdırlıktepe and Ersavaş (2009)'s study in Gültepe District). Today, although, such concepts are highly criticized by a number of urban studies for supporting the perception that the poor is undergoing a moral, structural and physical downfall (Erman, 2007; Uzunçarşılıoğlu-Baysal, 2010), they have constituted the neoliberal rational basis of the slum renewal project in Aktaş district. The negative image of Aktaş district is shaped by the neoliberal understanding of 'being dependent on social aids is being a burden to the state', which is quite common for poor women who is willfully deceiving and lying in order to receive social aids in the neoliberal period of 2000's. That is why the importance of women participation to ensure women civil rights in local government have started to discuss in the context of women capacity for developing informal solidarity and sustainability of the development (Yaraş, 2014: 102) which is also defined as 'gender specific characteristics of decentralization' by Alkan (2005). This emphasize the central role of informal institutions, such as family, religious organizations, community and kin-based relations, and of course, the role of women comes in to the neoliberal argument on assuring the welfare of citizens (Dedeoğlu, 2013: 9). For Buğra (2012), Turkish welfare system has always performed on family centered, paternalist and clientalistic practices, but it has changed in new forms of conservatism through neoliberal reforms. This new form of Turkish welfare system has served to reinforce the position of women as care providers and poverty eradicators. So, the role of women in social aid programs for reducing poverty has long been recognized as vital approach to household welfare and this is almost the same in Aktaş slum renewal project.

In that respect, Aktaş district slum renewal project envisages a brand new life especially for poor women claiming to prioritize civil rights through reducing poverty, providing security and encouraging participation. Based on the protocol between Altındağ Municipality and TOKİ dated 14.06.2005, and in line with the 'Altındağ Municipality Strategic Plan for 2006 - 2009' approved with the decision dated 07/08/2006 and numbered 598 (2006: 5); Aktaş district was declared to be a 'transformation site' in order to 'resolve zoning problems of Altındağ, and tackle with illegal and shanty housing to create a livable environment', and to provide 'better' and 'more secure' life to the inhabitants. Accordingly, it is stated that the project will ensure 'infrastructure and superstructure works' (2nd strategic objective), and 'mitigate poverty and provide efficient social protection for the people and groups in need [like poor women who are the majority of welfare recipients]' (7th strategic objective). Additionally, the discourse used by the mayor has also addressed poor women more than men as the most disadvantaged group, claiming to supply 'more civilized Altındağ with its

social facilities on education, health and recreation', 'more secure', 'clean' and 'respectful life' 'without violence' (Haberankara Newspaper Interview with Mayor of Altındağ Municipality dated 20.11.2013).

These national policy discourses on slum renewal and the discourse of mayor require handling poor women, initially, in the frame of unjust patriarchal relationships they are engaged in, or gender roles and responsibilities. As a matter of fact, focusing on daily life experiences of poor women and analyzing policy discourses about slum renewal have a potential to understand how slum renewal projects affects women daily life and what kind of paradoxes about citizenship, identity and needs which are deepening gender inequalities in this transformation process. Because, as stated by Özkaleli (2015: 93-95), women citizenship in Turkey has constructed through the interaction of multiple identities, roles and multidimensional individual experiences which are shaped by the structural and political intersectionality. Thus, this study argues that, in the context of intersectional civil rights of women, there is a strong connection between the 'gender specific characteristics of decentralization' and the slum renewal projects in which many paradoxes have emerged between the policy discourse and the daily life of women.

Objective and Methodology of the Research

This research aims to discover paradoxes of transforming process in daily life of women through slum renewal project in Aktaş district with respect to the links between such an experience and social policy discourse. A qualitative design based on feminist ethnography is employed in this study to understand the experiences of women and the policy discourses about slum renewal within the concepts of participation, poverty reduction and security. In that regard, in-depth interviews, participatory observations and the document analysis are used as research tools. The study has focused on experiences of 32 women who have been living in the Aktaş district and receiving social aids before the implementation of Aktaş slum renewal project and who are beneficiaries for TOKİ housing. All participants have received food and coal/heating aids from the municipality and SASF (Social Assistance and Solidarity Foundation). As well as some have received aids in cash such as Conditioned Education Support and Widow Support which are maximum 250TL².

Among the participants, only one woman receives 765 TL as home care aid, for her disabled brother's care. That is, the participants are poor women who cannot survive without social aids and whose husbands are working informally. 14 of these women live in TOKİ residences and 17 of them live in 'gecekondu' squats/shanty houses. Besides, a personal experience of a woman who was kicked out from TOKİ residences, as to failing to pay debts, is also included. Because of the differences among their experiences, some features of poor women such as being single over the age of 18; having the youngest child

preschooler or at school age; and having grandchildren are taken into account. Detailed information about socio-demographic characteristics of the participants, whose stories have been analyzed in the scope of this study, is provided in Annex 1. Information gathered via in-depth interviews, observations and documents has been analyzed with NVIVO qualitative research analysis program. The findings are discussed within three aims of Aktaş slum renewal project about encouraging participation, reducing poverty, ensuring security with respect to the influence on daily life of poor women.

Intersectional Displacement and Discrimination in the 'Participatory Slum Renewal'

Within the participatory discourses in policy framework on slum renewal in Aktaş district, it was announced that everyone living in the district and owning 150 m² lands are assumed to be right holders for TOKI housing without any further payment. Thus, right holders owning less land has also been placed in TOKI houses, being in debt to Altındağ Municipality for 10-years, with a fixed term enterer's monthly payment of 150TL. According to the 73rd article of Law of Municipality dated 2005 and numbered 5393, expropriated price is calculated for lands over 100 m² and in line with the age of the building on land. In the policy document, it has also been stated that the basic responsibility of the municipality is to sign contracts with right holders to resolve their problems, meeting their needs and developing infrastructure services for them as a necessity of participatory process. From this point, signing a contract has been mostly seen as an important indicator for participatory slum renewal projects in The Global South and in Turkey. But there are also many discussions about its sustainability and effectiveness with respect to ethnographic field studies most of which reveal the opportunity for discrimination and displacement based more on race, ethnicity and social class as the hidden side of participation discourse of urban structuring (i.e. Uzun, 2003; Şen, 2006; Sakızoğlu, 2007; Güzey, 2009; Uzunçarsılıoğlu-Baysal, 2010; Erman, 2010's studies in Turkey and Smith, 1996; Berger, 2006; Rashid, 2009; Gruffydd Jones, 2012; Nyametso, 2012; Taher and Arefeen, 2014's studies in the Global South).

Similar situation is seen in Aktaş district. Because of the land structure of Aktaş district where the land ownerships are irregular, adjacent, sharing and smaller than 100 m², being right holders hasn't been enough to be placed in TOKI houses for the poor who have being survived with social aids until now. Moreover, the majority of them are forced to participate in the slum renewal process without signing a contract and without any housing/rent support which are identified in the final policy documents on slum renewal. Because of the conflicting policy documents, if they benefit housing loan support provided by municipality within the context of the Anti-squat Law dated 1966 and numbered 775, they are not entitled to receive for housing/rent supports identified in the Law of Municipality dated 2005. Without any housing/rent

support, the majority of the poor in Aktaş district are forced to move to any other area they can afford. Therefore many women are identified TOKİ houses as 'impossible homes to stay' and 'homes of unfair indebtedness' in conjunction with their class situation. So, in contrast to the discourse of the policy documents, participation of the poor to the slum renewal project in Aktaş district was experienced within discrimination and displacement just like in any other city of Turkey and in the Global South. When considering poor women experiences, it has been found that poor women experience slum renewal process within some interrelated paradoxes that are consisted of the intersectional pressure and shaped by unequal patriarchal relationships and gender roles. These paradoxes between slum renewal policy discourse and women's daily lives which make the TOKİ houses 'impossible' show us that discourses about participation in slum renewal projects are gender-blinded and unrealistic.

Some of these gendered paradoxes are arisen from the paternalist nature of the relationship between the poor women and the state/municipality based on social aids. As stated earlier, Turkish family oriented welfare system serve to the poor women as caregivers of their families and communities. So, most of the social assistances are designed for mothers to meet the needs of their children, elderly, disabled and other members of the family. Because of the dependency on social aids, relationship with the municipality plays a central role in the daily life of poor women living in Aktaş district. They usually go there to find cloths, foods, heating materials, furniture or home equipment, discover new educational opportunities for their children, employment opportunities for their husbands and catch up with any kind of social aids for their family members. Thus, municipality is a space in which they learn how to wear, behave, speak and trust and knowledge of their daily life is constructed. Shaped by the relationship with the municipality on social aids, most of the poor women have stated that they 'have to trust in municipality' to participate in the slum renewal process in which the dominant discourse often led to poor women to decide as a responsible person of their 'wrecked houses' in 'ruins'. The discourse is based on traditional roles of women who are responsible for the home and it is supported by the paternalist dependency on municipality. But in reality, poor women usually don't have any power to decide about their private or public spaces. As stated by Sardunya, inhabiting her shanty house with her school-aged children, the term 'responsibility' is referred only to the responsibility for problems: 'It has been our culture that everything about houses is done by women, pretending to be who couldn't do anything. Because all responsibilities about our home are on our shoulder.' Thus, women often blame themselves and are blamed by their families as to 'trusting in the visiting officials' and 'signing contracts illiterately' in their constrained relationships with municipality or as to the problems faced in settling in TOKİ houses. With regard to their statements, it is evident that sudden demolitions, failing to reach reliable information during long re-settling processes, and lack of municipality support places pressure and stress

on poor women because of the patriarchal relations in family and community. Hence, poor women go through several difficulties in their expected gender roles for finding a house, moving to the new house, settling in TOKI houses and also finding supports to survive. Menekşe, living in TOKI house with her school-aged children, clearly explains this process within its difficulties below:

We didn't have any power to claim our rights materially and morally at that time. We didn't know anything and have anybody who could lead us and give information. So many people had believed in the popular wisdom of 'the sword of the state has no scabbard', so, we didn't do anything ...[]... After the word of Municipality, everybody took alarm to find new house and move. Some of the people who didn't have a job and any income and who were the most disadvantaged, had to give 100-150 liras for rent. We had also been living in a rented house for more than 2,5 years. It was said that we would take delivery of the house in 1,5 years, but we didn't. This process made us more stressful and we were worried about rumors. We hadn't been informed officially about how long it takes and how much we need to pay. This uncertainty caused psychological destruction for us. If I had been informed or signed the contract, it wouldn't have been stressful.

Some other paradoxes are related to patriarchal property ownership that create propertylessness risk for single, widowed, divorced, and elderly women in relation to their ethnicity. It has referred to discussions about structural intersexuality that reflects the experiences of discrimination for women of different legal and social status and political intersexuality that refers to being situated within at least two subordinated groups (Özkaleli, 2015: 94). In this regard, property ownership in Aktaş district has often interrupted the participation of women with inadequate property to slum renewal project from the very beginning. Because, often men being the title holder for property ownership led to a number of poor women become articulated in and participate over their families to the slum renewal. So, one of the most disadvantaged group in the participation to the neoliberal urbanization process are elderly, single, widowed or divorced poor women who do not have a man to deal with property ownership certificate processes. For example, a statement of Lale, who is living in her new TOKI house with her school-aged children, has highlighted that, being 'left without a man', divorced or widowed may be forced to share property ownership by relatives:

My grandmother was the title holder for our house. Previously she transferred the rights to my mother, showing it as a sale on paper. She was a dialysis patient, which is why my mother is the title holder; she did it to secure my mother in case something happens to her. But my mother has 4 brothers; they claim rights on the house and want to sue us. You know, it was previously a shanty house but now it is a flat. Thanks to my grandmother, on paper she sold the house to my mother. But still we are not sure what may happen; they are on our back.

Additionally, patriarchal ownership relations that led to discrimination and pressure on poor women are also formed by spatial segregation of ethnic groups. For instance, in their own words, the problems faced by Gelincik's mother on the local administration level during their transition to TOKI houses; and the exclusion of and pressure put on Lale by her neighbours while she was living in her shanty house, are presented below:

Some people living on the front facade asserted that our family was too crowded, therefore we should not get a flat. They said people with 9 kids should not be given a flat ...[]... they said Kurdish people should not be given a flat. You know, my father is a quiet person. It is my mother who struggled for everything. We owe her everything we have now (Gelincik, a young woman inhabiting TOKI houses).

They did their best to make us leave here. They do not embrace Turks; my grandmother was semi-Kurdish that is why they embraced my father to a certain extent; but there is no way they embrace us. They wanted all inhabitants be Kurdish, therefore they forced us to leave ...[]... They pulled a gun on me and my child; many times they pulled a gun on us on the street because I refused them. Had I showed them my womanhood, they would have treated us well. That is why they badgered us to death. Withal, they pushed our buttons, gossiping and everything etc. (Lale, a divorcee inhabiting TOKI houses).

So, it is hard to say that the discourse about participation gives women their citizenship rights and a sense of belonging at home and in the city, as it is discussed by Fenster (2005), in the slum renewal process of Aktaş district. Clearly, it has just opened the way to enter the slum area and has positioned poor women in the middle of the gendered paradoxes which make TOKI houses impossible and make their daily life more irrational and oppressive.

Increasing Homelessness and 'Fear of not Feeding Child' when 'Fighting Against Poverty'

Discursively, poverty reduction is the basic aim of the slum renewal projects in the inner city of poor areas, like in Aktaş district. According to the 7th strategic objective of the Altındağ Municipality Strategic Plan (2006), it is stated that the project will ensure 'mitigate poverty and provide efficient social protection for people and groups in need'. But in reality, there hasn't been provided any social support for the poor in this process and many statements of poor women reveal that the 'protected' living conditions suggested by slum renewal project are experienced as a 'increasing poverty'. This identification reflects some gendered paradoxes between policy discourses and changing daily life of poor women in which most of them have lost their sense of belonging and meaningful social relationships for fulfilling their gender responsibilities for caring and fighting against poverty. For example before slum renewal project, poor women living in Aktaş district have faced much more problems in their daily lives because of their gender

roles and responsibilities of cleaning, organizing and caring in their unqualified and unsecured conditions of the shanty houses than the TOKI houses. That is the gendered reality of poverty and shanty houses also used by the discourses of municipality to rationalize slum renewal as a means for civilization. But after slum renewal project, 'doorstep' as a means of interim space where poor women watch over their children, elderly and disabled household members, do housework and find solutions about their poverty problems together with their neighbors has become obsolete due to 'matter of honour'. With respect to mobilization and solidarity capacity by social division, which is highlighted as an important dimension of civil rights by Young (1998), this situation have led to poor women lose their meaningful social relationships in their fighting against poverty and oppressive patriarchal relations. In that regard, starting with slum renewal project, Aktaş district is perceived as a living space with lessened sense of belonging and increased poverty and insecurity for poor women living either in TOKI houses or in shanty houses. So, most of the poor women have identified their early living environments as an affordable, suitable and fertile spaces for caring, feeding and heating of their children, elderly and disabled household members and their new living environments as the 'fear of homelessness' or the 'fear of not feeding child' in which they have to struggle with the impeding patriarchal relations to employ.

In that regard, after Aktaş slum renewal project, living in shanty houses for many women has started to mean to a low social status equal to 'homelessness', which also implies 'fear' expressed as 'living like a tenant', and so, 'having to get employed at the risk of sexist violence for feeding their child'. For instance, Yasemin and Hanımelı who are still inhabiting in shanty houses with their kids after the slum renewal project have emphasized the importance of getting employed for women and fear of being exposed to violence at home or in the community, in their own words:

They will tear it down, there is nothing we can do. We are living among dirt, just with a single coat of whitewash. Sometimes we cannot even manage to do it. They may tear it down at any moment. We are right holders but we live like tenants ...[]... Except for drug dealers and people who cannot afford, no one would not live here; we are the ones who chose to stay and face difficulties ...[]... We have to work to survive and feed our children but I don't know how, it is so risky (Yasemin, who is living in her shanty house with her school-aged children).

I want to find a job, but there are no vacancies (job openings). I am not sure whether my husband would approve it. Here everything is going down the hill; I don't know what may happen to us unless we find job. We have no peace anymore (Hanımelı, who is still inhabiting in her shanty house with preschoolers).

Further, poor women inhabiting in TOKI houses have linked with the stress & fear for the inability to pay their house loans, and fulfill the needs of encumbrances with regard to their gender roles. For the fear of homelessness,

to pay TOKI debts, women either change their gold coins, therefore becoming propertyless; or they put much effort in borrowing or earning money, willing to work; or tighten their belts, cutting from food etc. As to gender roles, the 'fear' of inability to pay the housing loan leads to stress, disturbed household peace, desperation, and unhealthiness for women, as another dimension of increasing poverty. For instance, depressed of questioning gender based risks for her school-age daughters, since they moved to TOKI houses, Akasya describes her desperation accordingly:

It's no good. Recently a friend mentioned a Club; told me to visit it, for my psychology is disturbed. I always consider what will happen to us; we are not able to pay; are they going to kick us out for that? I am also worried for the girls, anything may happen to them; poverty may lead to anything. I am more worried for my eldest daughter ...[.]... You cannot manage earn a living for your children, you cannot manage to pay your debts... Well, it is much bigger in here, but I would prefer to meet my children's requests.

Also, in line with the increasing poverty in her neighborhood with the ongoing slum renewal project, Sıklamen articulates the necessity for her to get employed to meet her school-age children's needs and to pay TOKI house loans. Thus, she asserts that men have to approve women employment, further highlighting the need to do something about it, in her words:

Women are not unable to work, however, it is men that claims this inability. For instance, my brother in law was sick, therefore his wife got employed. Now, he wants her to quit her job, but she doesn't want to: she is earning a living. I wish there was something to do about the spouses who don't let their wives work...

Therefore, with the increasing poverty, patriarchal norms put pressure on the responsibilities of women and stand as a barrier along pressure on women employment, which is the 'final resort' to overcome the fear of homelessness. That is, statements of poor women not only point to the requirement to ensure favorable employment conditions for women in the slum renewal process, but also underlines the need to consider gender based risks in 'women employment'. Thus, the majority of poor women have feeling of belonging neither in TOKI houses nor in their shanty houses. They want their houses to be physically in 'good' shape, clean and easy to maintain, as well as being 'affordable' and able to provide the necessary nutrition for their children and household members. A peaceful home and meeting children's needs is everything to them; any house failing to provide peace and abundance is 'inappropriate' for them. Evidently, experiences of poor women have showed that Altındağ Municipality must pay regard to transform patriarchal relationships and gender roles causing inequality to fulfill the purpose of fighting against poverty.

Increasing Conservatism and Patriarchal Pressure on Women When Making The Slum 'More Secure'

Slums have been always seen as an insecure and dangerous place for women because of its drug dealers, violent fights, drug addicts, local gangs and high incidence of violence against women. So, the discourses of slum renewals have mostly focused on making the slum more secure for women, just like in the slum renewal project in Aktaş district. But, when considering daily life experiences of poor women, it has been found that daily living spaces participated by women are defined by restricted activities shaped by more oppressive patriarchal relationships and conservative rules.

For example, most of the poor women living in Aktaş district have stressed that security issues are mostly related to increasing fear of using public spaces in which some paradoxes arisen between the discourses of slum renewal project and invisible interconnection of private-public daily life of poor women. The reasons of the fear is listed in shanty houses as, insecure nature of streets, lack of street lighting; drug use and distribution activities of men; blank and real gunshots; fast running cars; and loss of reliable neighborhood relations. In TOKI houses, the fear stems from possible dangerous people and situations inside the apartment blocks due to dysfunctional front doors, elevators and automated door bells; and unreliable neighborhood relations. In sum, to lose reliable social relationships after the slum renewal project has paved the way for restricting to use public space gained through motherhood and care responsibilities in private space. In that regard, taking the children from and to school and meeting their needs almost become the only public space participation activity for poor women after the slum renewal project. Therefore, restricted public space use of poor women become more linked with a number of religious and conservative solidarity foundations, as to inadequate social services provided in and around schools. Accordingly, Karanfil inhabiting in TOKI houses expresses the changed patriarchal cultural agreement in the neighbourhood is shaped by motherhood and age based hierarchy, in her own words:

Here, our customs are different. A newly wed women have no rights in her new home. After having a baby, she has a little bit of influence; going to school, handling aids, goes out... But [after the slum renewal], we couldn't go out anymore, even I have three children. I lose my neighbors, I have to go shopping or school alone...I don't have nobody. Even going to the school is not secure if you are alone. So my husband does if it is needed to go to school or do shopping. We are all sitting at home now. Our life is full of fear at home or outside. We are all afraid of people around us ...[but]... Some women could attend camp meetings in their house, I also want to attend. I think my husband can give me his permission to attend. Because they are all women who are praying together.

Based on the statement of Karanfil, it has claimed that the slum renewal project in Aktaş district have led the more conservative use of private and public spaces because of the constant fear at home and in the city and this situation initially leads to gender based exclusion of the right to the city. Likewise, Yuval-Davis (2000) highlights 'restrictive rules' that is elderly men and women restraining the spatial activity of people unlike them with respect to appearance or certain customs/behavioral patterns and codes. Therefore, such type of exclusion defined as gender based exclusion by Fenster (2005: 226) may depend on factors such as security problems. As similarly experienced in Aktaş district, this situation reveals that women that fall outside the female identity approved by conservative and patriarchal norms shall be supported more, so as to overcome various restrictions in using public space.

In that respect, many women abstain from using public space except for patriarchal and conservative norms, to preserve the household peace. As stated by Reyhan who is living in her shanty house with a preschooler and her mother-in-law, the link between unjust patriarchal relationships with her fear in public and private spaces are seen easily in her words: 'I should not spend much time outside; people would talk, and our household peace would be disturbed'. This situation has also revealed that the risk of violence against women that is stated as disturbed peace in private space shall be reckoned, in the scope of slum renewal project in Aktaş district. For instance, Sıklamen, having school-aged children and asserting her disturbed household peace with increasing financial restrains with the transition to TOKI houses, has stated that violence against women, the 'mindset' that overrules women rights, and learned helplessness are normalized:

No one should know; what may happen if people start saying I haven't been a proper wife... This is the prevalent mindset among women. ...[]... For instance, this is also related to my mother. My father beat the hell out of my mother; broke her bones to the feet. Still, my mother dresses him every day, cuts and files his finger nails ...[]... I took example of my mother; never have I treated my husband wrong, but the payments...

Additionally, unchanging gender responsibilities of poor women in the slum renewal process have also created paradox in their daily lives in which they experience unchanged fear at home because of household members' security. For instance, Nazende and Nergis shares the same fear: Nazende living with a preschooler in her shanty house states her fear as 'she goes to school but I never know whether she is coming back or not; and Nergis living in TOKI houses with grandchildren goes through the same fear while expecting her son back from work:

You are inside the house here. Back there many fights happened. Sure there are still fights happening. Recently, I was expecting my son from work, so I was going outside, to the balcony. When I was in the kitchen I heard the gunshots. People start running here and there. I was worried for my son. So, nothing has changed.

That is, the fear that generates insecurity remains the same; and poor women feel a sense of belonging neither in public nor in private spaces. From this point of view, security issues can be dealt as exclusion of women from using public space, participation to political and decision processes, and enjoying social services provided in urban space. That is exactly why security issues experienced by poor women inhabiting Aktaş district is a significant feminist policy issues to resolve the paradoxes between the discourses and the daily life of poor women and to develop of social justice in the scope of neoliberal urbanization projects.

Conclusion

Ultimately, daily life experiences of poor women in Ankara-Aktaş district shows us that urbanization process has been shaped by patriarchal assumptions about citizenship, identity and needs which are paradoxically deepening gender inequalities. In that regard, it should be noted that, unless slum renewal projects in inner city poor areas like Aktaş district pay attention to inequalities experienced by poor women, they would add up to the pressure on poor women. Because poverty and security issues are usually integrated with unjust conservative and patriarchal relationships in the poor areas like Aktaş district. This situation has revealed that liberation potential over secure housing rights of poor women introduced with gender-blind urbanization projects is interrupted. It has also pointed out paradoxical nature of ensuring the link between the aims of the slum renewal about encouraging participation, reducing poverty, ensuring security and daily life of poor women with respect to their civil rights. In conclusion, however these results are based on the characteristics of Aktaş district, it is needed to assume a framework against gendered pressure and class discrimination with highlighting empowerment and advocacy to resolve the paradoxes of slum renewal projects.

Notes

¹This study is based on the field research of the author's PhD dissertation thesis, dated 2014, and titled "'TOKİ' as 'Impossible Civilisation' for Poor Women with Dreams of 'Warm Home' and 'Free City'; Feminist Social Work and Transformation of Poor Inner City Areas: Sample of Aktaş district in Ankara". The thesis is supported financially by H.Ü. Scientific Research Agency.

²All social aids are received by the participants who fit the 'neediness criteria' defined within The Law of Municipality dated 2005 and numbered 5393, and The Law of Encouraging Social Assistance and Solidarity dated 1986 and numbered 3294.

References

- Alkan A. (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*. Ankara: Dipnot yayınları.
- Altındağ Municipality (2006). Altındağ Municipality 2006 - 2009 Strategic Plan.
- Arrigoitia M.F. (2010). Constructing 'the Other', Practicing Resistance: Public Housing and Community Politics in Puerto Rico. Internet adress: [http://etheses.lse.ac.uk/335/1/Fern%C3%A1ndez%20Arrigoitia%20Constructing%20the%20other%20\(thesis\).pdf](http://etheses.lse.ac.uk/335/1/Fern%C3%A1ndez%20Arrigoitia%20Constructing%20the%20other%20(thesis).pdf). Access: 5.4.2015.
- Berger T. (2006). Slum Areas and Insecure Tenure in Urban Sub-Saharan Africa: A conceptual Review of African Best Practices. Unpublished Master Thesis Uppsala University, Uppsala.
- Buğra A. (2012). The Changing Welfare Regime of Turkey: Neoliberalism, Cultural Conservatism and Social Solidarity Redefined. In Dedeoğlu S. & Elveren A.Y. (Eds.), *Gender and Society in Turkey: The Impact of Neoliberal Policies, Political Islam and EU Accession* (1. Edition). Newyork: I.B. Tauris: 15-31.
- De Certeau M. (1984). *The Practice of Every Day Life* (Trans: Rendall S.) London: University of California Press. Internet address: <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/DeCerteau-Practice-Excerpts.pdf>. Access: 15.5.2015.
- Dedeoğlu S. (2013). Veiled Europeanisation of Welfare State in Turkey: Gender and Social Policy in 2000's. *Women's Studies International Forum*, 41: 7-13.
- De Wit J. & Berner E. (2009). Progressive Patronage? Municipalities, NGOs, CBOs and the Limits to Slum Dwellers' Empowerment. *Development and Change*, 40(5): 927-947.
- Doshi S. (2012). Politics of Persuation: Gendered Slum Citizenship in Neoliberal Mumbai. In Desai R. & Sanyal R. (Eds.), *Urbanizing Citizenship: Contested Places in Indian Cities*. India: SAGE Publications: 83-108.
- Erman T. (2007). Çandarlı-Hıdırlıktepe (Altındağ, Ankara) Örneği Üzerin den Suç ve Mekân İlişkisi ve Mahalleli Deneyimleri: Dosya 06. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, 55: 30-34.
- Erman T. (2010). Kent ve Gecekondu. In Uğurlu Ö., Pınarcıoğlu N.Ş., Kanbak A. & Şiriner M. (Eds.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. İstanbul: Örgün Yayınevi: 227-266.
- Ersavaş Ö. (2009). Gecekondu Alanlarının Dönüşümü: Ankara Gültepe Mahallesi Örneği. Unpublished Master Thesis. Ankara: Ankara University.
- Fenster T. (2005). The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life. *Journal of Gendered Studies*, 14(3): 217-231.

- Gruffydd Jones, B. (2012). "Bankable Slums": The Global Politics of Slum Upgrading. *Third World Quarterly*, 33 (5): 769-789.
- Güzey Ö. (2009). Urban Regeneration and Increased Competitive Power: Ankara in an Era of Globalisation. *Cities*, 26: 27-37.
- Haberankara Newspaper (2013). Interview with Mayor of Altındağ Municipality (2013, 20 November). Internet adres: <http://www.haber-ankara.com/haber/2193/veysel-tiryaki-altindagin-tamami-en-buyuk-projem.html>. Access: 2.5.2015.
- Kahuri S.K. (2010). Engendered Land Administration System-Mysore Slum Upgrading. Unpublished Master Thesis, International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation Enschede, The Netherlands.
- Kongar E. (1974). Altındağ'da Kentle Bütünleşme. *Amme İdaresi Dergisi*, 6(3): 59-84.
- Ministry of Public Works and Housing (İmar ve İskân Bakanlığı) (1964a). Ankara-Gülveren Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 2, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Ministry of Public Works and Housing (İmar ve İskân Bakanlığı) (1964b). Ankara-Çinçin Bağları Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 3, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Ministry of Public Works and Housing (İmar ve İskân Bakanlığı) (1964c). Ankara-Topraklık Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 4, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Ministry of Public Works and Housing (İmar ve İskân Bakanlığı) (1964d). Ankara-Gülveren-Çinçin Bağları ve Topraklık Gecekondu Araştırması. Gecekondu Ön Çalışmaları 5, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Ministry of Public Works and Housing (İmar ve İskân Bakanlığı) (1968). Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi.
- Mukhiva V. (2001). Enabling Slum Redevelopment in Mumbai: Policy Paradox in Practice. *Housing Studies*, 16(6): 791-806.
- Nyamekso K. (2012). Resettlement of Slum Dwellers, Land Tenure Security and Improved Housing, Living and Environmental Conditions at Madina Estate: Accra, Ghana. *Urban Forum*, 23: 343-365.
- Özkaleli U. (2015). State of the State in their Minds: Intersectional Framework for Women's Citizenship in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 48: 93-102.

- Pritchett R. (2011). Land Titling as Women's Empowerment: Critical Observations from Recife Brazil. Unpublished Master Thesis of Urban Planning in Urban Planning in the Graduate College of the University of Illinois at Urbana-Champaign, Illinois.
- Rabenhorsst C.S. & Bean A. (2011). Gender and Property Rights: A Critical Issue in Urban Economic Development. Washington: The International Housing Coalition and the Urban Institute Report. Internet address: <http://www.urban.org/uploadedpdf/412387-gender-and-property-ights.pdf>. Access: 1.5.2015.
- Rashid S.F. (2009). Strategies to Reduce Exclusion Among Populations Living in Urban Slum Settlements in Bangladesh. *Journal of Health, Population and Nutrition*, 27(4): 574-586.
- Razavii S. & Hassim S. (2006). Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'. In Razavii S. & Hassim S. (Eds.), *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'*. New York: Palgrave Macmillan: 1-43.
- Roy A. (2009). Civic governmentality: the politics of inclusion in Beirut and Mumbai. *Antipode*, 41(1): 159-179.
- Sakızlıoğlu N.B. (2007). Impacts of Urban Renewal Policies: The Case of Tarlaabaşı-Istanbul. Unpublished Master Thesis, Ankara: METU.
- Secor A. (2004). 'There is an İstanbul that Belongs to Me': Citizenship, Space, and Identity in the City. *Annals of the Association of American Geographers*, 94(2): 352-368.
- Smith N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City*. London: Routledge.
- Şen B. (2006). Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişki Bir Süreç Olarak Soylulaştırma: Galata Örneği. Unpublished PhD Thesis, Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul.
- Şenyapılı T. (2004). "Baraka"dan "Gecekondu"ya - Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960. İstanbul: İletişim yayınları.
- Taher M.T. & Arefeen İ. (2014). Transformation of Slum and Squatter Settlements: A Way of Sustainable Living in Context of 21st Century Cities. *American Journal of Civil Engineering and Architecture*, 2(2): 70-76.
- UNCHS (2008). Local Finans Facilities: What They Are, Why They Are Important and How They Work, Slum Upgrading Facility. Working Paper 8, Nairobi: United Nations Human Settlements.

- Uzun N.C. (2003). The Impact of Urban Renewal and Gentrification on Urban Fabric: Three Cases in Turkey. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 34(3): 363-375.
- Uzunçarşılıoğlu-Baysal C. (2010). İstanbul'u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak KentSEL Dönüşüm ve Ardındaki Konut İhlalleri: Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye Tutunamayanlar. Unpublished Master Thesis. İstanbul: İstanbul Bilgi University.
- Yaraş S. (2014). A Historical Synopsis of Over-Feminized Local Governance in Neoliberal Turkey. *Turkish Studies*, 15(1): 100-116.
- Young I.M. (1998). Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. In Shafir G. (Ed.) *The Citizenship Debate*. London: University of Minnesota Press: 263-290.
- Yuval-Davis, N. (2000). Citizenship, Territoriality and Gendered Construction of Difference. In Isin E. (Ed.), *Democracy, Citizenship and The Global City*. London: Routledge: 171-187.
- Anti Squat Law (No: 775/1966).
- Mass Housing Law (No: 2985/2004).
- The law About the Rehabilitation of Historical and Cultural Property (No: 5366/2005).
- The Law Concerning the Northern Entry to Ankara Urban Renewal Project (No: 5104/2004).
- The Law of Encouraging Social Assistance and Solidarity (No: 3294/ 1986).
- The Law of Greater City Municipalities (No: 5216/2004).
- The Law of Municipalities (No: 5272/2005).
- The Law on The Regeneration of Areas under Disaster Risk (No: 6306/2012).
- The Protocol Between Altındağ Municipality and TOKİ (2005).

Table: Information on Research Subjects

	Groups	Nicknames of Women	Marital Status	Education Status	Information on Certificate of Ownership - Debt	
Still living in shanty houses, waiting for demolition	+18 age group single women	Gardenya	Single	High school	Title deed registration/ father sole s/h/m ² not known	
		Kardelen	Single	Primary school	Menderes private-registered land/to mother/90 m ²	
	Young mothers with children aged 0-6	Leylak	Civil Marriage	Primary school	Menderes private-registered land/to spouse 3 shares/140 m ²	
		Nazande	Civil Marriage	Primary school	Menderes private-registered land/to spouse 2 shares/60 m ²	
		Reyhan	Religious Marriage	Primary school	Title deed registration/ to mother-in-law 3 shares/70 m ²	
		Hanimeli	Civil Marriage	Primary school	Title deed registration/to spouse 2 shares/35 m ²	
		Begonya	Civil Marriage	High school	Title deed registration/ to mother 7 shares/350 m ²	
		Lavanta	Civil Marriage	Primary school	Title deed registration/herself 3 shares/60 m ²	
	Mothers with children aged 7-17	Krizantem	Civil Marriage	None	Not known/ spouse sole s/h /60 m ²	
		Sardunya	Civil Marriage	Primary school	Title deed registration/ spouse sole s/h/ 50 m ²	
		Yasemin	Civil Marriage	Primary school	Menderes private-registered land/ spouse sole s/h/90 m ²	
		Defne	Civil Marriage	Primary school	Title deed registration/ grandfather sole s/h / 70 m ²	
		Manolya	Divorced	Primary school	Menderes private-registered land/ herself sole s/h /40m ²	
	Women with grandchildren	Açelya	Widowed	None	Menderes private-registered land/ herself sole s/h /90m ²	
		Kasımpatı	Widowed	None	Title deed registration/ to herself 7 shares/350m ²	
		Mimoza	Widowed	None	Menderes private-registered land/ herself sole s/h / 40 m ²	
		Yenibahar	Civil Marriage	Primary school	Menderes private-registered land/ herself sole s/h / 120 m ²	
	Domiciled in TOKI houses	+18 single women	Gelincik	Single	High school	Title deed registration/mother s/h120 m ² /10 years 550 tl mont debt
			Gül	Single	Primary school	Title deed registration/two shares 156 m ² /10 years 265 tl/month debt
Papatya			Single	High school	Menderes private-registered land/ mother s/h-100 m ² /12 years 375tl/month	
Young mothers with children aged 0-6		Orkide	Civil Marriage	Primary school	Menderes private-registered land/ spouse s/h- 90 m ² /15 years 250 tl/ month	
		Lale	Divorced	High school	Menderes private-registered land/ mother sole s/h / 169 m ² / no debt	
Mothers with children aged 7-17		Sıklamen	Civil Marriage	Primary school	Title deed registration/ herself and siblings 7 shares/ 375 m ² / 10 years 750tl/ month	
		Menekşe	Civil Marriage	Primary school	Menderes private-regist.land/ spouse s/h / 90 m ² /10 years , 230 /month	

		Sümbül	Divorced	Primary school	Menderes private-registered land/ to father 5 shares/ 279 m ² / 15 years 450 tl/ month
		Akasya	Civil Marriage	None	Menderes private-registered land/ spouse s/h / 70 m ² /13 years 250 tl/ month
		Fulya	Civil Marriage	Primary school.	Menderes private-registered land/spouse s/h / 90 m ² /10 years 375tl/ month
	Women with grand-children	Zambak	Civil Marriage	None	Title deed registration/ herself 2 shares/ 120 m ² /10 years 550 tl/ month debt
		Nergis	Civil Marriage	None	Title deed registration/ to spouse 6 shares/100m ² /13 years 450 tl/ month debt
		Çiğdem	Civil Marriage	None	Menderes private-registered land/ to spouse 3 shares/ 279 m ² /15 years 450 tl/ month
		Karanfil	Civil Marriage	High school	Menderes private-registered land/ to spouse 2 shares/ 100 m ² /9 years 450 tl/ month
	Kicked out	Young mother with children aged 0-6	Kamelya	Civil Marriage	Primary school

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Cinsiyet Temelli Mekânlardaki Karakteristikleri

İlknur Yüksel Kaptanoğlu*
Hacettepe Üniversitesi

M. Murat Yücesahin**
Ankara Üniversitesi

Öz

Kadına yönelik şiddet, Türkiye'nin önemli toplumsal sorunlarından biri olmaya devam ediyor. Ancak, kadına yönelik aile içi şiddet ile kadınların cinsiyet temelli mekânları kullanımları arasındaki ilişkiyi ele alan ve feminist coğrafya odağında duran ampirik çalışmalar hala sınırlı. Bu çalışmada, evlenmiş kadınların yaşamlarının herhangi bir döneminde maruz bırakıldıkları şiddet biçimleri, şiddetle mücadele etme yöntemleri ile yaşamlarının uzun bir bölümünü geçirdikleri farklı mekânlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymayı amaçladık. Çalışmada nicel yaklaşımı esas aldık. Analizlerde Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2008'in mikro verisini kullandık. Cinsiyet temelli mekân değişkenini 'ev dışında bir işte çalışmaya' ilişkin bilgiyi esas alarak oluşturduk. Gelir getirsin ya da getirmesin ev dışında çalıştığını belirten kadınlar ile farklı nedenlere dayalı olarak çalışmadığını belirten kadınları, sırasıyla, 'kamusal mekânla ilişkili olanlar' ve 'yaşamları özel mekânla sınırlı olanlar' biçiminde iki farklı grup olarak ayırttık. Böylece kadınların yaşamlarını daha çok geçirdikleri ev (özel mekân) ya da ev dışı (kamusal mekân) mekânların sosyo-demografik özellikleri, maruz kaldıkları fiziksel ve cinsel şiddet, kontrol edici davranışlar ve şiddetle mücadele etme biçimleri açısından bir farklılık yaratıp yaratmadığını ki-kare testi kullanarak sorguladık. Sonuçlar, cinsiyet temelli mekânlara göre şiddet yaygınlığının belirgin biçimde değiştiğini gösteriyor. Yakın dönemde maruz kalınan fiziksel şiddet, özel mekân ile daha fazla ilişkili olan kadınlar için daha yaygın iken, kamusal mekânla daha fazla ilişkili olan kadınlar için cinsel şiddet daha fazla. Eşlerin kadınlara yönelik kontrol edici davranış biçimleri ise özel ve kamusal mekânla olan etkileşime göre farklılıklar içeriyor. Şiddete maruz kalan kadınların şiddetle mücadele için kurumsal başvuru mekanizmalarını kullanmaları kamusal mekânla ilişkili olan kadınlar açısından daha yaygın iken, bu ilişkinin kadınları güçlendirmede kilit bir faktör olduğunu gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: kadına yönelik ve aile içi şiddet, feminist coğrafya, özel mekân, kamusal mekân.

* Doç.Dr. İlknur Yüksel Kaptanoğlu, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-Türkiye. E-posta: ilknuryuksel42@hotmail.com.

**Doç.Dr. M. Murat Yücesahin, Coğrafya Bölümü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara-Türkiye. E-posta: mmyucesahin@gmail.com.

The Characteristics of Domestic Violence against Women on Gendered Spaces in Turkey

İlknur Yüksel Kaptanoğlu
Hacettepe Üniversitesi

M. Murat Yüceşahin
Ankara Üniversitesi

Abstract

Violence against women has been continue to be one of the important social problems of Turkey. Even the number of studies has increase in recent years on this issue, the relationship between violence against women and gendered spaces, as well as empirical studies focus on feminist geography are still limited. We, in this study, aimed to reveal how the relations between different types of violence that ever-married women exposed to during their lifetime, women's strategies coping with violence and gendered space. This study is based on quantitative methods which provides some advantages to compare similar and different social groups suggested by the feminist geography literature. We used the micro data sets of the research on Domestic Violence Against Women Survey in Turkey, which was conducted with 12,795 women aged 15-59 in 2008. We constructed gendered space variable using the information about work outside of housework. Women who work whether earn money or not and women who do not work because of different reasons are labelled as 'more interaction with public spaces' and 'restricted to private space' respectively. By doing this, we tried to analyze, using the chi-square test, whether there is a difference or not between gendered space and women's socio-demographic characteristics, physical and sexual violence, controlling behaviors by partners. The results of this study indicate that prevalence of violence clearly differs by gendered space. While, current physical violence is more common for women who are more interaction with private space, sexual violence is more exposed by women who are more interaction with public space. Controlling behaviors by partner's changes by interaction with private and public spaces. While, women, who are more interaction with public spaces, are more prevalent to apply to institutions which helps to struggle with violence against women, this relation shows key factor for strengthening women.

Keywords: Domestic violence against women; feminist geography; private space; public space.

Babam giderdi gelmezdi, yatar kalkmazdı, kumar oynardı.
Diyom ya daştan çıktım, demire girdim.
Daş kapıdan çıktım, demir kapıya girdim.

50 yaşında bir kadın

Giriş

Yukarıdaki ‘daş kapıdan çıktım, demir kapıya girdim’ sözleri, baba evinden sonra eşinin evinde de şiddetin devam ettiğinden söz eden 50 yaşında, üç çocuk sahibi bir kadına¹ ait. Bu sözler, halen şiddet uygulayan eşiyile aynı mekânda yaşamaya devam eden ve maruz kaldığı şiddetin kaderi olduğuna inanan bir kadının, babasından ve eşinden gördüğü şiddeti bir yandan mekân ile nasıl ilişkilendirdiğini üstü örtük bir biçimde gösterirken, diğer yandan en yakınındaki erkekler tarafından maruz kaldığı şiddetin değişmediğini anlatıyor. Ayrıca, şiddetin kapalı kapılar ardında, kadınlar için en güvenli kurum olarak sunulan aile içinde ve evlerde yoğun olarak yaşandığına dikkat çekiyor.

Batı’da endüstri devrimi sırasında ve sonrasında, ev emeği ile sanayi emeğinin ayrışmasını keskinleştirerek mekânların ayrışmasını (McDowell, 2007: 73-75) beraberinde getiren süreç, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle de ilintili bir biçimde özel alan (private area) ve kamusal alanı (public area) da var etti. Özel alanı kadınlara, kamusal alanı ise erkeklere özgü kılan liberal bakış açısı özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren feministler tarafından sorgulanmaya başlandı. Bu eleştirilerin başında, kadınların özel alandaki faaliyetlerini önemsizleştirerek onları ikincilleştiren ve kamusal alandaki erkeğin iktidarını pekiştiren yaklaşım vardı (Bora, 1998). Batılı ülkelerdeki kadınların deneyimleri üzerinden oluşturulan bu ayrışmaya, üçüncü dünya ülkelerindeki feministlerden de eleştiriler geldi. Bu eleştirilerde, Batı dünyası dışındaki kadınlar için özel/kamusal ayrışmasının farklı biçimlerde yaşandığına ve özel alanda kadınları güçsüz konumda tanımlayan ayrışma karşılık, “ataerkil pazarlıklar” biçiminde tanımlanan kadınların farklı stratejiler kullandıklarına değinildi (Kandiyoti, 1988). Feministlerin, kadınların ev içinde harcadıkları emeği ve özellikle ev içinde maruz kaldıkları şiddeti görünür kılmaya yönelik çabaları sosyal bilimler alanını da etkiledi.

Bu görünürlüğü artışıının sosyal bilimlerdeki yansımalarından birini, coğrafya alanında özel/kamusal mekân (private / public space) ayrışması ile cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin gündeme getirilmesiyle görüyoruz. Feminist coğrafya, kadınların ve erkeklerin, mekânları ve yerleri ne derece farklı deneyimlediklerini irdelemeyi ve bu farklılaşmaların ne kadarının toplumsal cinsiyetin ve yaşanan yerlerin sosyal olarak kurgulanmasının bir parçası olduğunu anlamaya odaklanıyor. McDowell (2007: 12), feminist coğrafyanın amacını ‘toplumsal cinsiyet ve mekânsal ayrışma arasındaki ilişkiyi araştırmak, görünür kılmak, sorgulamak ve müşterek yapısını açığa çıkarmak ve görünüşteki doğal yapısını sorunsallaştırmaktır’ biçiminde tanımlıyor.

Mekân, fiziksel olmaktan ziyade sosyo-kültürel anlamlarla yüklü olan, kültürel değer ve normların asıl itibarıyla kadını dışlamasının en somut biçimde

görülebileceği bir coğrafi öğedir (Fenster, 2005). Mekânın sembolik inşasının önemli bir bölümü patriyarkanın şekillendirdiği anlamlarla donanarak *cinsiyet temelli mekânlar* (gendered spaces) biçiminde görünürlük kazanıyor. Bu bağlamda toplumsal cinsiyete ilişkin normların, beklentilerin ve ilişkilerin mekâna özgü algıları nasıl etkilediği feminist coğrafyanın odağında duran önemli araştırma konularından biri (Cope, 2002). Fenster (2005) ve McDowell (2007), bu tür mekânsallıklar içerisinde en yaygın olanın, farklı kültürel bağlamlardaki anlamlandırmalara göre kadınlara sırasıyla “o yerde bulunma hakkı” tanıyan - özel (private)- ve yasak olan -kamusal (public)- mekânların (space) birbirinden ayrılmış biçimde pratik edildiğini savunuyorlar. Özel mekânı en güçlü biçimde temsil ettiği belirtilen ev, aynı zamanda kadınların güvenilir, doğru ve namuslu olduklarını ispat edecekleri yer olarak da biçimleniyor. Bu nedenle, feminist coğrafyacılar tarafından özel mekân, “kalbin ve kadının (anne ve yar vasıflarıyla) varoluşsallığını gerçekliğe dönüştürdüğü yer” (Massey 1994 ve 2001; aktaran McDowell, 2007) olarak tanımlanırken, kamusal mekân orta veya üst sınıfa ait olanın, hatta beyaz adamın, heteroseksüel erkek baskınlığının temsiliyetiyle ön plana çıkıyor (Fenster, 2005).

Özel mekândaki gündelik yaşam pratikleri çerçevesinde ‘ev ile ilişkili olan’ temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı, komşuluk ve akrabalık ilişkileri, aile bağları gibi tüm işlerden kadınları sorumlu tutan patriyarkal sistem, evin ve ev içinde yaşayanların mülkiyetini de erkeklere tahsis ediyor. Aile içindeki kadınların davranışlarından erkekleri ‘namus’ bekçiliğiyle sorumlu kılan ve kadını erkeğin ‘malı’ biçiminde gören özellikle Ortadoğu’ya özgü kültürel normlar, kadınların davranışlarının erkekler tarafından kontrol edilmesinin ve şiddetin nedenleri arasında yer alıyor. Kadınlara ve çocuklara, eşlerinin ve babalarının ev içinde uyguladığı şiddet, uzun süre kamusal düzene bir tehdit olarak görülmedi. Bu durum toplumsal yaşamda bir yandan şiddetin normalleşmesini ve şiddete göz yumulmasını da beraberinde getirdi.

Oysaki feministlerin çabaları ve onların ‘özel olan politiktir’ sloganı, kadınların tek tek yaşadıkları şiddet gibi sorunların özel mekânla sınırlı olamayacak kadar, sistematik bir şekilde kadınları baskı altında tutmaya yönelik eylemler olduğunu ortaya koydu. Kadınların kamusal alanda maruz kaldıkları şiddetten daha yoğun biçimde, ev içinde en yakınlarındaki erkekler tarafından maruz kaldıkları şiddet, feminist çabalar sonucunda dünyanın birçok ülkesinde önemli toplumsal sorunlardan biri olarak görülmeye başlandı. Feminist hareketin kadına yönelik şiddet konusunu güncel sorunlar arasında var etme çabası, uluslararası örgütlerin de bu konuyu gündemlerine almasıyla birlikte, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok ülkede şiddet yaygınlığını ortaya koymayı hedefleyen araştırmalar yapılmaya başlandı. Kadına yönelik şiddet başlığı altında ele alınan çalışmalar önceleri kadınların sağlığıyla ilişkilendirildi. Bugün ise, kadına yönelik şiddet konusundaki araştırmaların içerikleri değişiyor ve genişliyor. Kadına yönelik aile içi şiddet ile kadınların cinsiyet temelli mekânları kullanımları arasındaki ilişkiyi ele alan ve feminist coğrafya odağında yer alan çalışmalar da bu zenginleşmenin ürünlerinden biri oldu. Bu çalışmalarda, daha çok kadınların kamusal

mekândaki güvenliği sorgulanırken, çeşitli kamplarda yaşamak durumunda kalan kadınların buldukları ortamlarda maruz kaldıkları şiddet de ele alınıyor (Monqid, 2012; Forsyth, 2014).

Türkiye’de, kadına yönelik şiddet konusunda oldukça zengin bir alanyazın mevcutsa da bunların arasında daha çok kadınların maruz kaldıkları şiddetin düzeyi, şiddetin algılanması gibi şiddetin görünür olmasını hedefleyen çalışmalar ön planda. Başka bir ifadeyle, kadınların mekân kullanımı pratiklerini onların maruz kaldıkları aile içi şiddet ile ilişkilendiren araştırmalar pek gündeme getirilmiş değil. Feminist coğrafya alanındaki çalışmalar ise görece daha yeni (Özgüç, 2008; Alkan, 2009; Tuncer, 2012). Bizim bu çalışmada yapmak istediğimiz, kadına yönelik fiziksel veya cinsel şiddet başta olmak üzere bu tür toplumsal sorunlarla kadınların mekân kullanımı arasındaki ilişkiyi ülke genelini temsil eden bir araştırmadan yola çıkarak gündeme getirmek. Bu çalışmayla ve nicel veriden sağladığımız bilgi aracılığıyla Türkiye’nin feminist coğrafya alanındaki çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçladık. Bunu yaparken 2008 yılında Türkiye genelini temsil eden ve bu alanda yapılmış en geniş kapsamlı örnekleme sahip olan *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* verisini kullandık. Yararlanıcısı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olan araştırma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, ICON Enstitüsü ve BNB Danışmanlığı’nın oluşturduğu üçlü bir konsorsiyum tarafından yürütüldü.

Araştırmada yer alan sorular, mekânları cinsiyet temelli ele alacak biçimde -sonradan kurgulamamıza imkân sağlayacak kadar- kapsamlıydı. Bu nedenle çalışmamız, bazı varsayımlar üzerinden şekillendi. En önemli varsayımımız, kadınların daha çok zaman geçirdikleri mekânı ‘ev-özel’ veya ‘ev dışı-kamusal’ olarak ayrıştırmak için çalışma yaşamına katılmanın önemli bir gösterge olarak kullanılabileceğiydi. Ücretli bir işte çalışmanın daha çok ev dışında gerçekleştiğini varsaymamıza rağmen, gelir elde ettiği halde evin içinde yapılan işler olduğunu ve ücretsiz aile işçiliğinin de bazen ev dışına çıkmayı gerektirmediğini biliyoruz. Çalışma yaşamına katılmayı bir nevi evden çıkmak olarak algıladığımız yaklaşımla iş hayatına katılmayan ve katılması belirli nedenlerle engellenen kadınların gündelik hayatlarını daha çok ev (özel mekân) ile sınırlı geçirdiklerini varsaydık. Buna karşılık, çalışma hayatına katılmış olan, halen katılan ya da katılma ihtimali olan kadınların ise daha çok kamusal mekânlarda bulunduğunu varsaydık. Buradan hareketle, kadınları cinsiyet temelli mekânları göre ‘özel mekân ile sınırlı olanlar’ ve ‘kamusal mekân ile daha fazla etkileşim içinde olanlar’ biçiminde ayrıştırdık. Araştırma örneklemindeki kadınların büyük bir bölümünün evli olması nedeniyle çalışmamız, en az bir kez evlenmiş 15-59 yaş grubundaki kadınlarla sınırlıdır.

Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Erkek Şiddeti

Özel-kamusal mekân ayrımının sorgulanması ve kadınların özel mekânda yaşadıklarının politik olmasının feministler tarafından haykırılması, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’nin de deneyimleri arasında yer alıyor. 1980 darbesinin

ardından sol hareket içinden gelen kadınların, bilinç yükseltme gruplarında kendi deneyimlerini aktarırlarken değindikleri şiddet, sınıf ve statü farkı gözetmeksizin ortak sorun alanlarından biri olarak gündeme geldi. Çankırı'da boşanmak isteyen üç çocuklu bir kadının boşanma talebini geri çeviren Asliye Hukuk Mahkemesi hâkiminin *kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin*² sözleri kadına yönelik şiddet konusunda kampanyaların tetikleyicisi oldu ve kampanyalara bir başlangıç yolu açtı.

1987 yılında, *Dayağa Karşı Hayır* kampanyasıyla³ başlayan bu süreç, bugün yerini kampanyalarla olmasa da, akademik ortamlarda, medyada belki de en çok internet ortamlarında tartışmalara bırakmış durumda. Şiddetin görünür olması için şiddet yaygınlığının tespit edilmesi öncelikli konulardan biri. 1990'lı yıllarda kadın örgütlerinin kendi buldukları illerle sınırlı olan araştırmalarıyla daha küçük örneklemlerle ya da en fazla birkaç ili kapsayan nicel çalışmaların yanı sıra çoğunlukla nitel araştırma yöntemlerine dayalı araştırmalar yürütüldü. Bunlar arasında şiddete maruz kalan kadınların yaşadığı deneyimlere ve şiddetle mücadele yöntemleri konularına odaklanan özellikle Mor Çatı⁴ ve Kadın Dayanışma Vakfı'nın yürüttüğü araştırmalar⁵ sayılabilir (İlkkaracan vd., 1996; Kadın Dayanışma Vakfı, 1995 ve 1996). Ne var ki birçoğu feminist örgütler ve feminist akademisyenler tarafından yürütülen bu araştırmalar, devlet düzeyinde kadına yönelik şiddet sorununun görünür olmasını sağlayamadı. Ülke genelini kapsayan ilk araştırma 1994 yılında Aile Araştırma Kurumu (AAK, 1994) tarafından yürütüldü, bunu Altınay ve Arat'ın yürüttüğü araştırma izledi (Altınay & Arat, 2008). Altınay ve Arat'ın çalışmasının verisinin kullanıldığı bir diğer araştırma ise 2000'li yıllarda yapılan en geniş kapsamlı araştırma olmanın yanı sıra sonuçları Resmi İstatistik kapsamına dâhil edilen ilk çalışma oldu (KSGM, 2009). 2010'lu yıllar ise bu konuda yeni alanlarda ve yaygınlaşan araştırmaların geliştiği yıllar olmaya devam ediyor.

Yöntem ve Veri

Feminist coğrafya alanyazını etnik, sınıfsal, mekânsal özellikleri ve toplumsal cinsiyeti dikkate alarak farklı sosyal grupları benzerlik ya da farklılıklar bakımından karşılaştırmayı amaçlayan araştırmalarda nicel yöntemlerin sağladığı avantajlara dikkat çeker (McLaffery, 1995). Hatta Kwan (2002: 166), bir toplumda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınları nasıl bir yere konumlandırmakta olduğunu açıkça görmek için feminist coğrafya araştırmalarında nicel yöntemlerin gerekliliğine dikkat çekerken, örneğini kadına yönelik erkek şiddeti konusunu esas alan çalışmalardan seçer. Biz de çalışmamızda yöntem olarak nicel yaklaşımı esas aldık ve kadına yönelik aile içi şiddet konusunda ülke genelinde en kapsamlı ilk araştırma olan 'Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nın mikro verisi kullandık.

Kadına yönelik şiddet yaygınlığı, şiddetin sonuçları ve kadınların şiddet ile baş etme yöntemleri temel olmak üzere şiddetin mekânsal boyutuna ilişkin bilgi üretmek araştırmamızın esas amacı. Mikro verisini kullandığımız araştırmanın çok boyutlu olmasının avantajını kullanarak, şiddet ile mekân

arasındaki ilişkiyi incelerken 'Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'ndan ikincil veri analizi yaptık. Böylece, kadına yönelik aile içi şiddet alanında bugüne kadar yapılmış çalışmaların sınırlarını genişletme ve kadına yönelik şiddet ile mekân arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekme olanağını bulduk. İkincil veri analizi, bu çalışmamızın belirli varsayımlara dayanarak yapılmasının yanı sıra kadına yönelik şiddet ve mekân ilişkisini kurmada araştırmanın mikro verisinin yapısına bağlı olarak belirli bir yaş grubundaki (15-59) kadınlar açısından incelememize olanak tanıdı. Bu dezavantajlara rağmen, çalışmada kullandığımız ikincil veri analizi, ülke genelini temsil eden bir veri setiyle gerçekleştirildiğinden, bulgularımızın gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilme yetisine sahip olduğunu düşünüyoruz.

2008 yılında yapılmış olan ve ülke genelini temsil eden verisini kullandığımız araştırmada, kadına yönelik farklı şiddet biçimleri ve şiddetle mücadele yöntemlerinin yaygınlığıyla kadınların temel özellikleri de dâhil olacak biçimde birçok güvenilir bilgi yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün (World Health Organization, WHO) farklı ülkelerde uyguladığı soru kâğıdının adapte edildiği bu araştırmanın saha çalışmasında da DSÖ'nün etik ve güvenlik kuralları uygulanmıştır. Kadınlar ile yüz yüze görüşmeler aracılığıyla yürütülen saha çalışması, saha çalışanları ve cevaplayıcı kadınların güvenliği esas alınacak biçimde organize edilmiştir (WHO, 2001). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması'nın örnekleme ağırlıklı, tabakalı, çok aşamalı küme örneklemesidir. Örneklem tasarımı Türkiye genelinin yanı sıra kent/kır, 12 bölge ve 5 bölge düzeyinde tahminler üretilmesine imkân verecek biçimde hazırlanmış ve 15-59 yaş grubunda 12,795 kadın ile görüşülmüştür (KSGM, 2009).

Böylece bu makalede, kadına yönelik şiddet biçimleri ve şiddetle mücadeleleri ile kadınların gündelik yaşamlarında kullandıkları mekânlar arasındaki ilişki feminist bir perspektif ile ele alındı. Kadınların geleneksel olarak eş ve anne olmalarının daha makbul görüldüğü bir ortamda, kadınların ev dışındaki mekânlarda zaman geçirmelerinin belirli gerekçelerinin olması beklenen bir toplumda, çalışma yaşamına katılma kadınlar açısından sadece maddi değil, manevi açıdan da avantajlar sunar. Kadınların nerede olduklarının önce aileleri, daha sonra da eşleri tarafından kontrol edilmesi oldukça yaygındır. Her ne kadar kadınları özgürleştirdiği konusunda bazı soru işaretleri yaratsa da (Kandiyoti, 1987), ev işleri dışında ücretli bir işte çalışmak, kadınların evden çıkmalarını meşrulaştırıcı önemli bir adım olarak görülebilir. Ücretli bir işte çalışmak, kadınlardan beklenen ev içindeki sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda bir değişikliğe neden olmasa da, kadınların kendilerine ait bir gelir elde etmeleri, kayıt dışı sektörlerde çalışmayı da içerecek biçimde, onların ilişkili oldukları ve buldukları mekânlar arasındaki sosyal hareketliliklerini ve özgüvenlerini artırma konusunda kuşkusuz önemlidir. Kadınların evden çıkmalarını kolaylaştırması ve yakın çevreleri dışında başka insanlarla iletişim kurmalarına olanak sağlaması açısından da kadınların ev dışında ücretli bir işte çalışmaları değerlidir.

Bu çalışmada kullandığımız cinsiyet temelli mekân değişkenini, tüm bu varsayımlardan hareketle, ev dışında bir işte çalışmaya ilişkin bilgiyi esas alarak oluşturduk. Çalışma yaşamına katılma, gelir getirsin ya da getirmesin ev dışında çalıştığını belirten kadınlar ile farklı nedenlere dayalı olarak çalışmadığını belirten kadınları yaşamları daha çok 'özel mekân ile sınırlı' ve 'kamusal mekân ile daha fazla etkileşim içinde' olanlar biçiminde iki farklı grupta ayrıştırdık. İlk grupta, hasta ya da engelli, yaşlı veya çocuk bakımı sorumlulukları, ailelerindeki bireylerin çalışmalarına izin vermemesi, irat sahibi olmaları gibi çeşitli nedenlerden dolayı iş yaşamına katılmamış kadınlar ile kendilerini ev kadını olarak beyan edenler yer almaktadır. İkinci grupta ise, son bir hafta içinde kayıtlı veya kayıt dışı sektörlerden birinde çalışan, son bir hafta içinde çalışmaya bile düzenli bir işi olan, aile içi olarak çalışan, emekli ve öğrenci kadınlar ve halen iş aradığını belirten ya da işe başlayacak kadınlar bulunmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ilk gruptaki kadınların yaşamlarını daha çok özel mekânda geçirdiklerini, ikinci gruptaki kadınların ise daha fazla kamusal mekânda bulduklarını varsayıyoruz.

Çalışmamızda, evliliğin kadınların yaşamlarını daha fazla ev ile sınırlamasından hareket ederek, en az bir kez evlenmiş kadınların maruz kaldıkları fiziksel veya cinsel şiddet, erkeklerin kontrol edici bazı davranışları ve şiddetle mücadele etme yöntemlerini onların gündelik yaşamlarını daha çok hangi tür mekânlarda geçirdiklerini gösteren *cinsiyet temelli mekân* (özel-kamusal) değişkeniyle ilişkilendirerek inceledik. Fiziksel ve cinsel şiddet, DSÖ'nün kullandığı farklı şiddet eylemi tanımlarına göre belirlenmiştir. Fiziksel şiddet, tokat atma, canını yakma; tartaklama, saç çekme; yumruğuyla ya da can yakacak bir şey ile vurma, tekmeleme, sürüklenme, dövme; boğazını sıkma ya da bir yerini yakma ve bıçak, silah gibi aletleri kullanma biçiminde altı şiddet eylemiyle tanımlanmıştır. Cinsel şiddet bilgisi ise, eşiniz ya da birlikte olduğunuz erkek istemediğiniz halde fiziksel güç kullanarak sizinle cinsel ilişkiye girdi mi?, siz istemediğiniz halde yapacaklarından korktuğunuz için cinsel ilişkiye girdiğiniz oldu mu? ve cinsel olarak sizi aşağılayıcı ya da küçük düşürücü bulduğunuz bir şeyi yapmaya zorladı mı? sorularına yöneltilen yanıtlardan elde edilmiştir.

Belirtilen fiziksel ve cinsel şiddet eylemlerinden en az birine maruz kalmak fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmak anlamına gelmektedir. Kadınlara yönelen şiddet eylemlerini 'eşleri ya da birlikte oldukları erkeklerin uygulayıp uygulamadıkları' hem araştırmadan önceki son 12 ay⁶, hem de yaşamlarının herhangi bir dönemi için sorgulanmıştır. Davranışların kontrol edilmesi ise arkadaşlarını görmeyi engelleme, ailesini görmeyi engelleme, ihmal etme, kıyafetlerine karışma, başka erkeklerle konuşunca sinirlenme, sadakatsiz olmakla suçlama, her zaman nerede olduğunu bilmek isteme, sağlık kuruluşuna izinsiz göndermeme gibi birlikte yaşanan erkeklerin davranışlarını içermektedir. Bu çalışmada cinsiyet temelli mekân kullanımı ile kadına yönelik şiddet biçimlerinin yaygınlığını, kontrol edici davranışların yaygınlığını ve kadınların şiddetle mücadele biçimleri açısından fark olup olmadığına ilişkin sonuçların geçerliğini istatistiksel anlamlılık bağlamında ki-kare testine göre yorumladık.

Ayrıca çalışmamızda, şiddete ilişkin nicel bulguları kadınların yaş, eğitim düzeyi, evlilik durumu, yerleşim yeri, hanehalkı refah düzeyi ve beş bölge gibi temel özelliklerine göre de sunuyoruz. Çalışmamızda kadınların yaşlarını (15-24; 25-34; 35-44 ve 45-59) ve eğitim düzeylerini (eğitimi olmayan, ilköğretimi tamamlamamış; ilköğretim birinci kademe, ilköğretim ikinci kademe; lise ve üzeri) dört grupta ele aldık. Evlilik durumu, halen evli olan kadınlar, eşi ölmüş olanlar ile boşanmış/ayrı yaşayanlar biçiminde gruplandı. Hanehalkı refah düzeyi özelliğine ilişkin sunduğumuz bulgular ise, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2008 sonuçlarından hesaplanan, hanehalkının dayanıklı tüketim mallarına sahipliğini esas alan faktör analizine dayalıdır (KSGM, 2009). Yerleşim yerine ilişkin özellikler ise, kentsel ve kırsal alanlar ile beş coğrafi bölgeyi dikkate alıyor.

Bulgular

Cinsiyet temelli mekân kullanımı açısından yapılan gruplamaya göre, evlenmiş kadınların yüzde 34,4’ü kamusal mekânla daha fazla etkileşim içindeyken, yüzde 65,6’sının yaşamı daha çok ev (özel mekân) ile sınırlı. Evlenmiş kadınların temel özellikleri ile cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirmelerine ilişkin yüzdeler Tablo 1’de sunulmaktadır. Kamusal ve özel mekânda daha fazla zaman geçirme bakımından kadınların eğitim düzeyleri, yaşları, evlilik durumları ve hangi coğrafi bölgede yaşadıkları anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Sonuçlar, her yaş grubundan kadınların zamanlarının daha çok özel mekânla sınırlı olduğuna dikkat çekerken, kamusal mekânla en fazla etkileşimde olanların 35-44 yaş grubundaki kadınlar olduğunu göstermektedir. En genç yaş grubu olan 15-24 yaş grubunda halen eğitimlerine devam eden kadınlar da olmasına rağmen, evliliğin yaygın olması nedeniyle bu yaş grubunda ev içinde zaman geçirmenin en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Beklediğimiz gibi eğitimi olmayan ya da ilköğretimi tamamlamamış olan kadınların daha fazla özel mekânla sınırlı (%74) bir yaşamları bulunmaktadır. Bu makalenin varsayımında çalışma durumu esas alındığından sonuçlar, eğitilmiş kadınların daha fazla çalışma hayatına katılımlarıyla ilişkili olarak eğitim düzeyinin arttıkça, kadınların kamusal mekân ile etkileşim düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Ancak, en önemli farklılaşma, üniversite (lisans) ve/veya lisansüstü eğitime sahip olan kadınlar açısından geçerlidir. Bu kadınların daha belirgin düzeyde kamusal alanda, dolayısıyla iş yaşamında oldukları görülmektedir. Evlilik, ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları önemli düzeyde kadınlara yükleyen yapısı nedeniyle kadınları daha çok özel mekânla sınırlı bir yaşama yönlendirmektedir. En az bir kez evlenmiş kadınlar arasında, halen evli ve eşi ölmüş olanlar daha çok evde bulunurken, şaşırtmayacak biçimde boşanmış/eşinden ayrı yaşayanlara kamusal mekân daha açık görünmektedir. Kadınların yaşadıkları hanelerin daha yüksek refaha sahip olması ise, onların kamusal mekâna çıkmalarını artıran faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Tablo 1). Eğitim düzeyine benzer biçimde, işgücüne katılımının daha fazla olduğu kadınların kamusal mekânla

etkileşimleri -ücretsiz işgücüne katılımı esas alsa da- kırsal alanlar ile Karadeniz ve Güney bölgelerinde daha fazladır. Beş bölge içinde, yaşamı en fazla özel mekânla sınırlı olan kadınlar en çok Doğu Anadolu bölgesinde yaşayanlardır.

Tablo 1. Kadınların temel özelliklerine göre cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirilmesinin yüzde dağılımı, Türkiye 2008

Temel özellikler	Cinsiyet temelli mekân		Evlenmiş kadın sayısı
	Kamusal mekân	Özel mekân	
Yaş (ki-kare=207,9**, sd=3)			
15-24	20,6	79,4	1194
25-34	31,3	68,7	3652
35-44	41,4	58,6	3009
44-59	37,9	62,1	2942
Eğitim düzeyi (ki-kare=544,7**, sd=4)			
Eğitimi yok/ilköğretimi bitirmemiş	26,3	73,7	2741
İlköğretim birinci kademe	33,0	67,0	5237
İlköğretim ikinci kademe	29,1	70,9	872
Lise	37,9	62,1	1367
Lisans ve lisansüstü	75,0	25,1	580
Evlilik durumu (ki-kare=137,9**, sd=2)			
Halen evli	33,3	66,7	10101
Eşi ölmüş	35,6	64,4	417
Boşanmış/ayrı yaşıyor	62,8	37,2	211
Hanehalkı refah düzeyi			
Düşük	34,4	65,6	4189
Orta	31,4	68,6	4631
Yüksek	40,4	59,6	1977
Yerleşim yeri (ki-kare testi=313,73**, sd=1)			
Kent	29,5	70,5	7980
Kır	48,6	51,4	2817
5 bölge (ki-kare testi=191**, sd=4)			
Batı	35,3	64,7	2838
Güney	40,3	59,7	964
Orta	33,1	66,9	2508
Kuzey	47,1	52,1	1328
Doğu	21,4	78,6	3159
Türkiye geneli	34,4	65,6	10.797

Fiziksel ve Cinsel Şiddet Yaygınlığı ile Cinsiyet Temelli Mekânlarda Daha Fazla Zaman Geçirmeleri Arasındaki İlişki

Kadınların eşlerinden kaynaklanarak maruz kaldıkları fiziksel ve cinsel şiddet ile zamanlarını kamusal veya özel mekânda daha fazla geçirmeleri arasındaki ilişki esas alındığında, betimsel düzeyde, kamusal mekânda daha fazla zaman geçiren kadınların daha fazla şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir. Yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan şiddet kümülatif bir şiddet mağduriyetini ortaya koyarken, son 12 ay daha yakın döneme ait bilgi vermektedir. Fiziksel şiddet açısından, anlamlı farklılaşma, yakın dönem için

geçerlidir; daha fazla ev içinde bulunan kadınların şiddete maruz kalma düzeyi daha fazladır. Ancak, cinsel şiddet açısından yakın dönemde önemli bir farklılaşma görünmemekle birlikte, yaşamın herhangi bir döneminde kamusal mekânla daha fazla etkileşim, kadınların cinsel şiddet mağduriyetlerini artırmaktadır. Tek tek cinsel şiddet eylemleri açısından da bu durum değişmemekle birlikte cinsel şiddete maruz kaldığını belirten kadınlar daha çok kamusal mekânla etkileşimli olanlardır (Tablo 2).

Tablo 2. Kadınların maruz kaldıkları şiddet biçimlerine göre cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirilmesinin yüzde dağılımı, 2008

Şiddet biçimleri	Cinsiyet temelli mekân	
	Kamusal mekân	Özel mekân
Fiziksel şiddet	39,3	9,9
Yaşamın herhangi bir dönemi (ki-kare=1,56)	40,1	38,8
Son 12 ay (ki-kare=5,76*)	9,0	10,5
Cinsel şiddet	16,8	7,0
Yaşamın herhangi bir dönemi (ki-kare=9,61*)	16,8	14,5
Son 12 ay (ki-kare=0,03)	7,0	6,9
Fiziksel veya cinsel şiddet	41,9	13,7
Yaşamın herhangi bir dönemi (ki-kare=3,16)	43,1	41,3
Son 12 ay (ki-kare=3,56)	12,8	14,1
Kadın sayısı	3608	7189

Kadınların Hayatını Kontrol Etmeye Yönelik Davranışlar ile Cinsiyet Temelli Mekânlarda Daha Fazla Zaman Geçirmeleri Arasındaki İlişki

Erkeklerin kadınlara uyguladığı farklı şiddet biçimleri arasında, kadınların bazı davranışlarının sınırlandırılması da yer almaktadır. Davranışların sınırlandırılmasına yönelik bazı eylemler aracılığıyla, erkekler kadınları gündelik hayat içinde kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Bunlar genel olarak, kadınların kimlerle görüşeceğine, ne zaman hangi mekânda olabileceğine erkeklerin karar vermesi ve kadınları suçlanmasına yönelik eylemlerdir. Tanımlanan kontrol edici davranışlar arasında anlamlı farklılığın olduğu eylemlerin çoğu, yaşamları daha çok özel mekânda geçen kadınlar aleyhinedir. Sadece kadınların ihmal edilmesi, daha çok kamusal mekânla etkileşimi fazla olan kadınlar için daha fazladır. Kadınların ailesi ve arkadaşlarıyla görüşmesinin engellenmesi ise betimsel düzeyde kamusal mekânla etkileşimli kadınlar için yüksek olmakla birlikte, bu fark istatistiksel bakımdan anlamlı değildir.

Cinsiyet temelli mekânlar açısından değerlendirildiğinde, en belirgin kontrol edici davranış, kadınların her zaman nerede olduğunun erkekler tarafından bilinmesi isteğidir. Yaşamlarını daha çok ev içinde geçiren kadınların yüzde 70'i nerede oldukları konusunda eşlerinin her zaman bilgi istediklerini belirtmektedir. Mekânla ilgili diğer bir kontrol edici davranış ise, sağlık kuruluşuna gitmek için bile izin istenmesidir (yüzde 33). Benzer biçimde, özel mekânda daha çok bulunan kadınların kıyafetlerinin kontrol edilmesi (yüzde 36) ve başka erkeklerle konuşmasının gerginlik yaratması (yüzde 47)

daha fazladır. Kadınların her zaman nerede oldukları, kiminle konuştukları, nereye gittikleri ve giderken izin almaları gibi erkeklerin kadınların davranışlarını kontrol etmesine ilişkin kontroller, kamusal mekânla etkileşimi daha fazla olan kadınlar açısından azalsa da pek değişmemektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Kadınların maruz kaldıkları kontrol edici davranışlara göre cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirilmesinin yüzde dağılımı, 2008

Kadınların hayatını kontrol etmeye yönelik davranışlar	Cinsiyet temelli mekân		
	Kamusal mekân	Özel mekân	Türkiye geneli
Arkadaşlarını görmeyi engelleme (ki-kare=2,98)	13,1	12,0	12,4
Ailesini görmeyi engelleme (ki-kare=1,52)	9,2	8,5	8,8
Başka erkeklerle konuşunca sinirlenme (ki-kare = 71,77**)	38,6	47,0	44,1
İhmal etme (ki-kare=10,55*)	15,9	14,4	14,9
Kıyafetlerine karşıma (ki-kare=15,50**)	32,3	36,1	34,8
Sadakatsiz olmakla suçlama (ki-kare=8,5)	4,6	3,5	3,9
Her zaman nerede olduğunu bilmek isteme (ki-kare=19,62**)	66,1	70,3	68,8
Kadını sağlık kuruluşuna izinsiz göndermeme (ki-kare=29,96**)	27,7	32,5	30,8
Kadın sayısı	3608	7189	10.80

Kadınların Şiddetle Mücadele Biçimleri ile Cinsiyet Temelli Mekânlarda Daha Fazla Zaman Geçirmeleri Arasındaki İlişki

Eşleri ya da birlikte oldukları erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddet, kadınların özel ya da kamusal mekânda daha fazla bulunmalarından bağımsız olarak bütün kadınların sorunudur. Türkiye genelinde, şiddete maruz kalan kadınların yarısı maruz kaldığı şiddeti kimseye anlatamamakta ve şiddetle mücadeleyi tek başına yürütmektedir. Ülke genelinde, şiddet sonucunda yardım aramak amacıyla kurumlara başvuran kadınların oranı sadece yüzde 8'dir. Başka bir ifadeyle, şiddete maruz kalan kadınların yüzde 92'si yardım almak için herhangi bir kurumsal mekanizmayı kullanmamıştır. Buna rağmen, kadınlar maruz kaldıkları şiddet ile bazı geleneksel yöntemler aracılığıyla mücadele etmektedir. Bu yöntemler bazen kadınların yakın çevrelerine maruz kaldıkları şiddetten bahsetmeleri, bazen fiziksel şiddete fiziksel olarak karşılık vermeleri, bazen de evi bir geceliğine de olsa terk etmeleri biçimindedir. Türkiye genelinde, şiddete maruz kalan kadınların yüzde 49'u şiddeti yakın çevresine anlattığını, yüzde 35'i fiziksel olarak karşılık verdiğini, yüzde 27'si ise evlerini kısa süreliğine terk ettiğini belirtmiştir.

Kadınlar tarafından tercih edilen şiddetle mücadele yöntemlerinde, cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirme anlamlı bir farka işaret etmektedir. Özel mekânda daha fazla zaman geçiren kadınlar, şiddeti yakın çevre ile daha fazla paylaşırken, kamusal mekânla daha fazla etkileşimi olan kadınlar fiziksel olarak karşılık verme ve evi terk etme gibi etkin yöntemlere

daha fazla başvurumaktadırlar. Evin bir gece için bile olsa terk edilmesi, zamanını daha çok özel mekânda geçen kadınlar açısından daha azdır (yüzde 25). Kurumsal mekanizmaların kullanımı açısından da kamusal mekânda daha çok zaman geçirme, kadınların yaptıkları başvuru düzeyini -çok önemli düzeyde olmasa da- artırmaktadır. Özel mekânda daha fazla zaman geçiren kadınların yüzde 7'si kurumsal başvuru mekanizmalarını kullanırken, kamusal mekânla daha fazla etkileşimli olan kadınların yüzde 11'i bu yola başvurumaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Kadınların şiddetle mücadele biçimlerine göre cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirilmesinin yüzde dağılımı, 2008

Kadınların hayatını kontrol etmeye yönelik davranışlar	Cinsiyet temelli mekân		
	Kamusal mekân	Özel mekân	Türkiye geneli
Yakın çevreye anlatma (ki-kare=9,23*)	46,0	50,9	49,2
Fiziksel olarak karşılık verme (ki-kare=17,56**)	39,5	33,1	35,3
Evi terk etme (ki-kare=13,73**)	30,0	24,8	26,6
Kurumsal başvuru (ki-kare=19,45**)	10,6	6,8	8,2
Kadın sayısı	1605	3196	4801

Cinsiyet temelli mekânlarda zaman geçirmenin yoğunluğunu dikkate alan bu çalışmada, şiddetle mücadele biçimleri arasında kadınların evi terk etmelerinin motivasyonları ile evi terk edenlerin gittikleri mekânın neresi olduğu da incelenmiştir. Sonuçlar, evi terk etme motivasyonlarının, kadınların kamusal mekânda ya da özel mekânda daha fazla zaman geçirmelerine göre farklılaşmadığını göstermektedir. Her iki grup açısından da, şiddet sonucu evi terk etme kararı en çok, daha fazla dayanamayacak düzeyde şiddetin yaşanması sonucunda alınmaktadır. İkinci neden ise evden atılmadır. Cinsiyet temelli mekânlar açısından tek anlamlı farklılık, yaşamı daha çok özel mekân ile sınırlı kadınlar açısından, çocukların acı çekmesine dayanamadıkları için evin terk edilmesi yönteminin seçilmesinde ortaya çıkmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Şiddete maruz kalan kadınların evi terk etme nedenlerine göre cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirilmesinin dağılımı, 2008

Evi terk etme motivasyonunda etkili olan faktörler	Cinsiyet temelli mekân		
	Kamusal mekân	Özel mekân	Türkiye geneli
Daha fazla dayanamadı (ki-kare testi=1,83)	59,2	55,1	56,7
Evden atıldı (ki-kare testi=0,36)	11,5	10,3	10,8
Kötü şekilde yaralandı (ki-kare testi=0,23)	7,1	7,3	7,2
Eşi öldürmekle tehdit etti (ki-kare testi=3,40)	3,1	5,4	4,5
Arkadaşlar/aile teşvik etti (ki-kare testi=1,69)	2,9	4,4	3,8
Erkeğin kendisini öldüreceğinden korktu (ki-kare testi=0,19)	1,5	1,9	1,2
Çocukların acı çekmesine dayanamadı (ki-kare testi=5,76*)	1,1	3,4	2,5
Eşi çocukları tehdit etti/dövdü (ki-kare testi=3,84)	0,4	1,7	1,2
Kadın sayısı	1.605	3.196	4.801

Öte yandan, maruz kaldığı şiddet nedeniyle evini bir geceliğine de olsa terk ettiğini belirten kadınlar ile cinsiyet temelli mekânlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Her iki grup kadın açısından da öncelikli olarak gidilen yerlerin tercihi değişmemekle birlikte, yaşamları daha çok özel mekânda geçen kadınların daha fazla aile ve akrabaları tercih ettikleri görülmektedir. Evi terk ettiğinde arkadaşlarına gitmeyi tercih eden kadınların ise daha çok kamusal mekânla ilişki içinde bulunanlar olması, bu grupta özel mekân dışında, akrabalar ve komşular haricinde sosyalleşme düzeyinin artışı önemli bir etmen olarak değerlendirilebilir (Tablo 6).

Tablo 6. Türkiye’de eşinin veya birlikte olduğu erkeğin fiziksel veya cinsel şiddetine maruz kaldığı için evini terk ettiğini belirten evlenmiş kadınların ilk gittikleri yer, 2008

İlk gidilen yer (ki-kare=13,56, sd=4)	Cinsiyet temelli mekân		
	Kamusal mekân	Özel mekân	Türkiye geneli
Kendi ailesi	80,8	81,6	81,3
Kendi akrabaları	5,6	7,6	6,8
Eşinin ailesi/akrabaları	3,1	4,6	4,0
Arkadaş	4,9	2,5	3,5
Komşu	0,9	0,9	0,4
Kadın sayısı	418	798	1216

Sonuç

Kadınların maruz kaldıkları şiddet ile cinsiyet temelli mekânlarda geçirdikleri zamanlar arasında bir ilişki olup olmadığını nicel veri aracılığıyla sorguladığımız bu çalışma, etnik köken, din, sınıf ya da statü farkı gözetmeksizin kadına yönelik şiddetin mekân ayrımı da gözetmeksizin kadınlara ulaştığını gösterdi. Ancak, yaşam boyu maruz kalınan şiddet ile yakın dönemde maruz kalınan şiddetin belirtilmesi açısından bazı farklılıklar olduğu ortada. Yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel şiddet kadınların özel ya da kamusal mekânda daha fazla zaman geçirmeleri bakımından anlamlı derecede farklılık göstermiyor. Ancak cinsel şiddet daha çok kamusal mekân ile etkileşimde bulunan kadınlar tarafından daha çok dile getiriliyor. Öte yandan, yaşamı özel mekânla daha fazla sınırlı olan kadınların yakın dönemde fiziksel şiddete maruz kaldıklarını daha çok belirttiklerini, cinsel şiddetin ise farklılaşmadığını gördük. Fiziksel ve cinsel şiddet mekân farkı göz etmeksizin kadınları mağdur etmeye devam ediyor ama kadınların maruz kaldıkları şiddeti dile getirmeleri açısından cinsel şiddetin daha zor anlatılabileceğinden yola çıktığımızda, özellikle yakın dönemli bir mağduriyetin daha az belirtilmesini beklediğimiz bir durum olarak değerlendiriyoruz. Benzer şekilde, yoğun kamusal mekânla etkileşim, kadınları şiddetin suçunun kendilerinde olmadığını belirtmeleri konusunda onları daha fazla yüreklendirmiş gözüküyor.

Duygusal şiddet biçimlerinden biri olan kadınların davranışlarının kontrol edilmesinde ise, cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirmek anlamlı şekilde farklılaşıyor. Yaşamı özel mekân ile daha fazla sınırlandırılmış

kadınların, nereye gideceği, ne giyeceği, başka erkeklerle konuşmasına müdahale edilmesi ile sağlık kuruluşuna izinsiz gitmemesi bile belirgin derecede daha fazla. Kadınların davranışlarına müdahale eden bu yaklaşım, kadınların mekânlarının ev olması gerektiğini pekiştirmesinin yanı sıra onların kamusal mekânla ilişkilerini daha da sınırlandırarak kendilerinin ve yaşadıkları şiddetin ev içinde kalmasını desteklemeye yarıyor olsa gerek.

Cinsiyet temelli mekânlarda daha fazla zaman geçirmenin şiddete maruz kalma biçimleri bakımından gösterdiği farklılaşma, kadınların şiddetle mücadele etme biçimlerinde daha dikkat çekici bir boyut kazanıyor. Ücretli ev işleri dışında bir işte çalışma, emeklilik ya da öğrencilik, çalışmak için iş arama ya da yeni işe başlayacak olma üzerinden bir araya getirdiğimiz kamusal mekânla daha fazla etkileşim içinde olan kadınlar, yaşamları farklı nedenlerle ev ile sınırlı olanlardan, şiddetle mücadelede kurumsal mekanizmaları kullanma açısından farklılaşıyor. Genel olarak, şiddet sonucunda kurumsal başvuru düzeyinin düşük olduğu ülke ortalaması içinde, kamusal mekân ile etkileşimin yoğunluğu kadınların kurumlara yardım almak amacıyla başvurmalarını artırıyor. Öte yandan, yaşamları ev ile daha çok sınırlı olan kadınların da farklı yöntemler kullanarak şiddet ile mücadele ettiklerini unutmamak gerekiyor. Evi terk ederek veya fiziksel olarak karşılık vererek şiddetle mücadele eden bu kadınlar, şiddeti de yakın çevrelerine daha çok anlatıyorlar.

Mekân özellikleri ile şiddetle mücadele biçimleri arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar önemli. Bu bakımdan kadınların maruz kaldıkları şiddete nasıl karşılık vereceklerini belirleyen ve kadınları daha geri plana iten kültürel normlar ve toplumun yaygın olarak kadınlardan beklediği ve onayladığı davranışların - 'dişiliklerin' (femininity)- içerisinde kadının şiddet karşısında nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini de bu şekilde hazırda tutuyor (Bilton vd., 2009). Bir kadının maruz kaldığı şiddet karşısında eylemsiz-sessiz kalması, ama bir o kadar da şiddet uygulayan erkek için uyguladığı şiddeti 'onun elinin kiri' olarak meşrulaştıran toplumsal ön kabul, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl da bir fenomene dönüştüğünü açık ediyor. Bu haliyle özel mekân bir yandan her tür mahremiyetin temsiliyetini üstlenirken, şiddetin de üstü örtülü hale dönüştürülmesinde işe yarıyor.

Özel mekânı kadınlar, kamusal mekânı ise erkeklerle özdeşleştiren patriyarkal sistem, kamusal alandaki erkek iktidarını, özel alanda erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddet ile pekiştiriyor. Kamusal mekânla daha fazla etkileşimi olan kadınların, özellikle cinsel şiddeti daha çok dile getirmeleri ve şiddet ile mücadele etmek için daha fazla yöntem denemeleri, daha fazla kamusal başvuruda bulunmaları, onların şiddete karşı direnme güçlerinin arttığını gösteriyor. Bu bağlamda, her ne kadar tam bir özgürleşmeden söz edemesek de, kadınların kamusal mekânda daha fazla yer almaları ile güçlendiklerini söylemek mümkün görünüyor.

Feminist coğrafya alanında, toplumsal cinsiyet ilişkilerini dikkate alan çalışmalar bu iktidarın nasıl ve nerelerde şekillendiğini göstermek açısından önemli. Çalışmamızda, veri setini kullandığımız Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması'nda mekân konusunda özel sorular olmamasına rağmen, bu

çalışmayı belirli varsayımlar üzerinden yürütmeye çalıştık. Ancak, çalışmamız özellikle kadınların mekân kullanımları ile ilgili nicel araştırmalara olan ihtiyacı da ortaya çıkardı diye düşünüyoruz. Çünkü mekânların cinsiyete göre ayrıştırılması, kadınların ve erkeklerin hangi mekânları nasıl kullandıkları ve nasıl anlamlandırdıkları konusu oldukça karmaşık ilişkiler içeriyor. Bu çalışmada kullandığımız şekliyle kamusal mekânı erkeklerle, özel mekânı ise kadınlarla ilişkilendiren bir bakış açısından yola çıkılsa da, mekânların kullanımının günün farklı saatlerinde farklı kişiler tarafından pratik edilmesinin değiştiğini ve kadınlar ile erkekler açısından farklı anlamlar ifade edebileceğini de göz önünde tutuyoruz. Bu nedenle, feminist coğrafya alanında yapılacak çalışmalarda ve araştırmalarda kadınlara yöneltilecek sorularda daha özellikle biçimde mekân kullanımına odaklanılmasının yararlı olabileceğini düşünüyoruz.

Kadınların kamusal mekânlar ile daha fazla etkileşim içinde olmalarının, onları şiddet karşısında daha fazla mücadele etmeye yönlendirdiğini gösteren çalışmamızın sonuçları, varsayım olarak kullandığımız çalışma yaşamına katılımın ne derece önemli olduğunu da ortaya koydu. Kadınların güçlenmelerinde, onların çalışma yaşamına katılmalarının, yaşadıkları yerlerdeki sosyal ve mekânsal hareketliliklerinin artmasının önemli olduğu açık. Bu çalışmanın, feminist coğrafya alanındaki çalışmalara katkı sunmasını umuyor ve bu alanda nicel ve nitel araştırma sayısının artmasını diliyoruz.

Notlar

- ¹ Alıntıda sözler, 2008 yılında yürütülmüş olan Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasının nitel bileşeni kapsamında şiddete maruz kalmış kadınlar ile yapılan derinlemesine görüşmelerden birinden alınmıştır.
- ² İlk kez 1987 yılında *Dayağa Karşı Kampanya Bildirisi*’nde kullanılan “kadının sırtından sopa, karnından sığa eksik olmamalı” ifadesi, kadına yönelik şiddet konusunda yazılmış birçok dokümanda söz edilir. Bu sözleri nedeniyle yargıç Mustafa Durmuş’a açılan dava ile başlayan süreç Türkiye’de kadına yönelik şiddet ile mücadelenin simgelerinden biridir. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’nın 2000 yılında yayınladığı ajanda içinde de bu söz yer alır (*Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı*, 2000: 245).
- ³ Kadına yönelik şiddet konusundaki kampanyaların ilki 1987 yılında İstanbul’da yürütülen *Dayağa Karşı Hayır Kampanyası*ydı. Bunu *Bağır Herkes Duysun*, *Mor İğne Kampanyaları* izledi. Bu kampanyalarda aktif olan kadınlar, 1990’lı yıllarda kendi örgütlerini kurmaya ve kadına yönelik şiddet ile örgütleri aracılığıyla mücadele etmeye başladılar. Bu örgütler arasında *Mor Çatı* (1990) ve *Kadın Dayanışma Vakfı* (1993) öncülük eden kurumlar. Bugün ülke genelinde kadına yönelik şiddet konusunda mücadele eden kadın örgütlerinin tohumları 1990’lı yıllarda atıldı.
- ⁴ *Mor Çatı* yayınları için bkz. <https://www.morcati.org.tr/tr/yayinlarimiz/kitaplar>.
- ⁵ 1995 yılında gerçekleştirilen ‘Ankara’da Düşük Sosyo-ekonomik Düzeydeki Ailelerde Aile İçi Şiddet’ konulu araştırma ile 1996 yılında gerçekleştirilen ‘Ankara’da Orta ve Yüksek Sosyo-ekonomik Düzeydeki Ailelerde Aile İçi Şiddet’ araştırmaları nicel açıdan il düzeyi ile sınırlı ilk araştırmalar arasındadır.
- ⁶ Bundan sonra son 12 ay biçiminde ifade edilecektir.

Kaynakça

Alkan A. (2009). Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. *İçinde Alkan A. (Der.), Cins Cins Mekân*. İstanbul: Varlık Yayınları: 7-35.

- Altınay A. G. & Arat Y. (2008). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması. İstanbul: Punto Yayıncılık.
- Bilton T., Bonnett K., Jones P., Lawson T., Skinner D., Stanworth M. & Webster A. (2009). *Sosyoloji* (Çev. İnal K., Kartal Y., Özkale, N., Toraman, K., Özkan Y. & Güngen A.R.). Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Bora A. (1998). Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi. İçinde Çitçi O.(Ed), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*. Ankara: Türkiye Orta Doğu ve Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No:285: 63-69.
- Cope M. (2002). Feminist Epistemology in Geography. İçinde Moss P. (Ed.), *Feminist Geography in Practice: Research and Methods*. Oxford: Blackwell: 43-55.
- Fenster T. (2005). Gender and the City: The Different Formations of Belonging. İçinde Nelson L. & Seager Malden J. (Eds.), *A Companion to Feminist Geography*. Blackwell: 242-256.
- Forsyth C. (2014). Gendered Spaces: An Exploration of Violence Against Women in Delhi’s Public Spaces Australia: The University of Queensland, (İnternet adresi: <http://www.gpem.uq.edu.au/docs/2014plan4008/ChloeForsyth-PLAN4003-thesis.pdf>. Erişim tarihi: 10.3.2015.
- İlkkaracan P., Gülçür L. & Arın C. (1996). *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kadın Dayanışma Vakfı. (1995). *Ankara’da Düşük Sosyo-ekonomik Düzeydeki Ailelerde Aile İçi Şiddet*. Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı Yay.
- Kadın Dayanışma Vakfı. (1996). *Ankara’da Orta ve Yüksek Sosyo-ekonomik Düzeydeki Ailelerde Aileiçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı Yay.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. (2000). *Kadın Hareketinin Yüzyıllı Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 2000 Ajandası*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı .
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2009). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*. Ankara: Elma Teknik Basım.
- Kandiyoti, D. (1987). “Emancipated but Unliberated”, *Feminist Studies*, 13(2): 317-338.
- Kandiyoti D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society*, 2(3): 274-290.
- Kwan M-P. (2002). Quantitative Methods and Feminist Geographic Research. İçinde Moss P. (Ed.), *Feminist Geography in Practice: Research and Methods*. Oxford: Blackwell: 160-172.

- Massey D.B. (2001). *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Massey D.B. (1994). *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity.
- McDowel L. (2007). *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies* (3rd ed.). Minneapolis: University of Minnesota.
- McLaffery S.L. (1995). Counting for Women. *Professional Geographer*, 47: 436-442.
- Monqid S. (2012). Violence Against Women in Public Spaces: The Case of Morocco. Internet adresi: <http://ema.revues.org/3011>. Erişim tarihi: 14.04.2015.
- Özgüç, N. (2008). *Kadınların Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1994). *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*. Ankara: Bizim Büro.
- Tuncer, S. (2012). Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar. *Fe-Dergi: Feminist Eleştiri*, 4(1): 76-90.
- World Health Organization (WHO). (2001). Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence Against Women. WHO/FCH/GWH/01.1. Geneva.

'Tıbbi' Doğuma Karşı 'Doğal' Doğum: Okuyucu Yorumlarında Sezaryen Tartışmaları¹

Çağla Kubilay*

Hacettepe Üniversitesi

Öz

Kadınların üreme süreçlerinin tıbbileştirilmesinin en somut uygulamalarından biri olan sezaryenle doğumun dünyanın önemli bir bölümünde hızla artışı, hem hükümetler hem de kamu sağlığıyla ilgili kurumlar ve örgütlerin gündeminde ciddi bir sorun olarak yer almaktadır. Türkiye'de de sezaryenle doğumun hızlı artışı bu konuda yapılan yasal düzenlemenin meşrulaştırılmasında bir dayanak olmuş, ancak tıbbi zorunluluk halleri dışında sezaryenin sınırlandırılması tartışmalara yol açmıştır. Sezaryen meselesini Türkiye bağlamında problematik hale getiren, ikinci dalga feministler tarafından kadınların bedenlerini denetlemeye yol açan bir uygulama olarak kavramsallaştırılan sezaryenin, yine esas hedefi kadınların bedenlerinin araçsallaştırılması olan bir politik strateji sonucu sınırlandırılmasıdır. Bu çalışmada, 2012 yılının Mayıs ayında sezaryenin sınırlandırılacağına dair yapılan açıklamalar ve ardından yapılan yasal düzenleme etrafında gerçekleşen tartışmalar gazete okuyucu yorum köşeleri temelinde çözümlenmektedir. Konuyla ilgili haberlere yapılan yorumların çözümlenmesiyle, okurların doğumun tıbbileştirilmesini nasıl kavradığı, tıbbi müdahaleyi nasıl anlamlandırıldığı, normal-tıbbi, doğal-kültürel dikotomilerini nasıl kurdukları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda, Hürriyet gazetesinin internet sitesinde 25 Mayıs 2012 tarihinden başlayarak yılsonuna kadar yayımlanan ilgili haberlere okuyucuların yaptıkları yorumlar çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: sezaryen, beden, tıbbileştirme, denetim, doğal, kültürel.

* Yrd.Doç.Dr. Çağla Kubilay, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Ankara-Türkiye.E-posta: caglakubilay@gmail.com.

'Medical' Childbirth versus 'Natural' Childbirth: Discussions about Cesarean Section in the Readers' Comments

Çağla Kubilay

Hacettepe University

Abstract

Both governments and public health organizations consider the ever-increasing rates of c-section, which is one of tangible implementations of medicalization of reproductive systems of women, as a serious problem. Turkey has one of the world's highest cesarean rates and the rapid increase of cesarean delivery has been a basis for justification of law amendment. The limitation of elective c-section, however, has led to controversy. In this paper readers' comments to news about statements made by government officials that cesarean delivery without medical reason should be limited and discussions about this regulation are analyzed. By examining the readers' comments, this study aims to reveal how commentators comprehend the medicalization of childbirth, how they signify medical interventions and establish dichotomies between normal and medical, natural and cultural. For this purpose, all comments published in the web site of Hürriyet newspaper, starting from 25 May 2012 to the end of the year, are analyzed.

Keywords: *c- section, body, medicalization, control, natural, cultural*

Giriş

Kadınların üreme süreçlerinin tıbbileştirilmesinin en somut uygulamalarından biri olan sezaryenle doğumun dünyanın önemli bir bölümünde hızla artışı, hem hükümetler hem de kamu sağlığıyla ilgili kurumlar ve örgütlerin gündeminde yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 1985 yılında ideal sezaryen oranını %10-15 olarak belirlemişse de bu oran dünyanın pek çok bölgesinde çoktan aşılmış durumdadır². Sezaryenle doğuma dair istatistikler, genel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tıbbi gereklilikler dışında isteğe bağlı sezaryenle doğum oranlarının hızlı biçimde artışı göstermektedir³ ve bu durum Türkiye için de geçerlidir. OECD'nin 2012 verilerine göre Türkiye, OECD ülkeleri arasında en yüksek sezaryen oranına sahip ülkedir. Türkiye'yi İtalya, Kore ve Macaristan takip etmektedir (OECD, 2012)⁴. 1998 yılında %14 civarında olan sezaryenle doğum oranı (TNSA-1998: 112), 2002 yılında %21'e, 2009'da %42.7'ye ve 2013 yılında ise %50.4'e yükselmiştir (Bora-Başara, Güler & Yentür, 2014: 60). Sezaryenle doğum oranının, AKP'nin iktidarda olduğu ve sağlıkta dönüşüm programının uygulanmasına bağlı olarak piyasalaşmanın arttığı 2000'li yıllar boyunca dramatik biçimde yükseldiği dikkat çekmektedir. Diğer yandan hükümetin bir süredir sezaryenle doğum oranını düşürmek üzere bazı çalışmalara yöneldiği de basında yer alan bazı haberlerden takip edilebilmektedir⁵.

Yaklaşık son on yıldır hükümet düzeyindeki çeşitli girişimler nedeniyle tartışılmış olsa da bu konunun kamusal tartışmanın gündemine daha yoğun biçimde girmesi 25 Mayıs 2012'de dönemin başbakanının kürtaşı ve sezaryeni cinayet olarak nitelendiren açıklamalarının ardından yaşanmıştır. Aslında söz konusu açıklamalar daha çok kürtaşı meselesi etrafında tartışılmış, sezaryenle doğumun sınırlandırılmasına yönelik girişim ise daha tali bir mesele olarak kalmıştır. Söz konusu açıklamanın ardından *Benim Bedenim*, *Benim Kararım* sloganı etrafında kadın hakları savunucularının/feminist örgütlerin eylemlerinin odağı da ağırlıklı olarak kürtaşı meselesi olmuştur. Ancak bilindiği üzere hükümetin isteğe bağlı kürtaşı yasal olarak sınırlandırma girişimi yarım kalmış olsa da, sezaryenle ilgili düzenleme yasalaşmıştır⁶. Bu çalışmada ise, dönemin başbakanının "milletin kökünü kazımak için uygulanan bir sinsî plan", "milletin nüfusunu engelleme operasyonu" (Milliyet, 21 Haziran 2012) olarak nitelendirdiği sezaryenin sınırlandırılması etrafında gerçekleşen tartışmalar ele alınmaktadır.

Sezaryen konusu kürtaşıla birlikte tartışıldığı dönemde muhalefet partileri tarafından "gündem değiştirme operasyonu" olarak değerlendirilse de bu değerlendirmenin yetersiz olduğu açıktır. Bu yetersizliğin öncelikli nedeni, yukarıda belirtildiği üzere dünyanın önemli bir bölümünde olduğu gibi Türkiye'de de oldukça yüksek olan sezaryenle doğum oranıdır. Konunun kamusal olarak tartışılmaya açılmasının gündem değiştirme çabası biçiminde değerlendirilmesinin yetersizliğinin ikinci nedeni, AKP'nin toplumsal cinsiyet politikalarıdır. 2002 yılından beri iktidarda bulunan ve neoliberalizmin başarılı bir uygulayıcısı olan "AKP'nin toplumsal cinsiyet

politikalarını çevreleyen patriyarka tarzı, neoliberal-muhafazakâr ittifakla organik bir bağa sahiptir” (Yeğenoğlu & Coşar, 2014: 167). Kadınların aile birliği içerisinde tanımlandığı, esas görevlerinin annelik olduğunun sürekli olarak vurgulandığı ve “en az üç çocuğu vatana hibe etmelerinin” (Radikal, 8 Ağustos 2013) beklendiği bir dönemde, kadınlar ulusun biyolojik yeniden üreticisi olarak görülmektedir. “Güçlü Türkiye, güçlü ekonomi” vurgusuyla kadınlardan ekonominin ihtiyaç duyduğu genç ve dinamik nüfusun üreticisi konumunu benimsemeleri beklenmektedir (Kubilay, 2014: 398). Sezaryenin “ülke nüfusunu dondurmaya yönelik bir adım” olduğunu, “ekonominin en önemli gücü insan olduğu için” ülkenin nüfusunun artması gerektiğini ifade eden dönemin başbakanının açıklamaları bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır (Miliyet, 2 Haziran 2012). Sezaryenin sınırlandırılması girişiminin hükümetin pronatalist (doğum yanlısı) politikaları kapsamında olduğunu gösteren bu sözler, dönemin sağlık bakanı tarafından da onaylanmıştır. Sezaryenin, tıpkı kürtaj gibi, kadının doğurganlığında sorunlara yol açtığını ifade eden Bakan, “(H)er sezaryen bir kadın için risk olduğundan ilk doğum sezaryen ile olduğunda ondan sonraki doğum sayılarının azaldığını da tabii olarak biliyoruz” demiştir. Ana amacın kadının ve çocuğun sağlığı olduğunu belirtmekle birlikte “Ama elbette Türkiye’nin genç bir nüfusa sahip olması lazım. Batı ülkelerin gittiği yanlış yollardan biz gidemeyiz” (Hürriyet, 1 Haziran 2012) sözleriyle böyle bir düzenlemenin gerisindeki temel saikin nüfus artışı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kürtajı sınırlandırma/yasaklama girişimi, üç çocuk *talebi*, evliliğin teşviki, boşanmaların zorlaştırılması, ailenin bir sosyal politika aracı haline getirilmesi gibi kadınların bedenlerini denetlemeye dönük başka düzenlemelerle birlikte düşünüldüğünde bu düzenleme girişiminin, basitçe, gündem değiştirme operasyonu olarak nitelendirilemeyeceği açıktır. Her ne kadar Türkiye’de sezaryenle doğum oranının yüksekliği somut bir sorun olarak karşımızda dursa da bu sorunun temel kaynaklarından biri olarak sağlık sistemindeki dönüşüm (özelleştirme, performansa dayalı sistem gibi) göz ardı edilerek yapılan ve istatistikî bir takım verilerle meşrulaştırılmak istenen düzenleme, neoliberal-muhafazakâr hegemonyanın kadınların bedenlerini denetleme çabasının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu iddiayı sorunlu kılan, bizzat doğumun tıbbileştirilmesinin en somut örneği olan sezaryenin, aynı zamanda kadınların doğum sürecindeki aktif rollerini ortadan kaldıran ve bedenleri üzerindeki denetimlerini yitirmelerine yol açan bir teknoloji olarak görülmesidir. Özellikle ikinci dalga feministler arasında karşılık bulan *doğal* ya da *alternatif* doğum yaklaşımı, modern tıbbın geleneksel olarak kadınların alanı olan doğum konusunda denetimi ele geçirmesini sorunlaştırmıştır. 1960’lardan başlayarak, doğumun tıbbileştirilmesine karşı kendi yaklaşımlarını *doğal* ve *normal* sözcükleriyle çerçeveleyen ikinci dalga feministler yetkinin kadınlardan modern bilime/tıbbı ve bu alanda güçlü konumda olan (erkek) doktorlara ve hastanelere geçmesinin eşitsiz iktidar ilişkileri ürettiğini ve kadınların özgürlüğünü sınırlandırdığına işaret etmişlerdir.

Bu çalışma, kadınların bedenlerini denetlemeye yol açan bir uygulama olarak kavramsallaştırılan sezaryenin, yine esas hedefi kadınların bedenlerinin

araçsallaştırılması olan bir politik strateji sonucu sınırlandırılmasına dair tartışmalara odaklanmaktadır. Çalışma, hükümet, muhalefet partileri ya da kamu sağlığıyla ilgili kurumlar ve örgütler düzleminde değil "sıradan yurttaşlar" düzleminde gerçekleşen tartışmaları ele almaktadır. Yurttaşların konuyu tartışma biçimleri ise gazete okuyucu yorum köşeleri temelinde çözümlenmektedir. Bir kamusal tartışma platformu imkânı sunan okuyucu yorum köşeleri⁷, editöryal denetime tabi olsa da, medya içeriklerine nüfuz edemeyen "sıradan yurttaşların" kamusal tartışmaya katılabildiği nadir alanlardan biridir. Bu çalışmada isteğe bağlı sezaryeni sınırlandırma girişimine dair haberlere yapılan yorumların incelenmesiyle, okurların doğumun tıbbileştirilmesini nasıl kavradıkları, tıbbi müdahaleyi nasıl anladıklarını, normal-tıbbi, doğal-kültürel dikotomilerini nasıl kurduklarını ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada, merkez medyanın temsilcilerinden biri olan Hürriyet gazetesinin internet sitesinde 25 Mayıs 2012 tarihinden başlayarak yıl sonuna kadar yayımlanan ilgili haberlere okuyucuların yaptıkları yorumlar çözümlenmiştir. www.hurriyet.com.tr sitesinde yapılan taramada konuyla ilgili toplam 20 habere yorum yapıldığı saptanmıştır. Odağı doğrudan sezaryen olmamakla birlikte sezaryen konusuna yer veren (daha çok da kürtajı odağa alan) haberler de bu sayıya dâhildir. Yirmi habere toplamda 389 yorum yapılmıştır. Odağı sezaryen olmayan haberler örnekleme dâhil edildiğinden doğrudan sezaryenle ilgili olmayan yorumlar inceleme kapsamından çıkarılmış ve nihai olarak 275 yorumun tamamı üzerinde nitel bir çözümleme yapılmıştır. Bu çözümleme okuyucu yorumlarında ortaya çıkan temalar bazında gerçekleştirilerek meseleye dair tartışma hatları belirlenmiştir.

Bir Özgürleşim Talebi Olarak Tıbbi Doğuma Karşı Doğal Doğum

17. yüzyıla dek ev içi alanda, komşu ve akraba kadınların birbirlerine yardım ederek gerçekleştirdikleri, bu nedenle de geleneksel olarak kadınların denetiminde bir alan olan doğum, bu yüzyıldan itibaren modern tıbbın denetimine girmeye başlamıştır. Giderek artan biçimde teknik bir dilin ve üniversite eğitiminin otoritesince desteklenen bir uzmanlık alanı haline gelen tıbbi faaliyet erkekleri gözetmeye başlamış; bunun sonucunda ise kadın ebeler ve bilge kadınların iyileştirme konusundaki konumları belirsizleşmiştir (Turner, 2011: 109). Böylece 18. yüzyıldan itibaren deneyime dayalı, kuşaktan kuşağa aktarılan, bilimsel olmayan bilgileri nedeniyle ebeler ve bilge kadınlar değersizleştirilmişlerdir (Cahill, 2001: 336-337). 16. yüzyılın ortalarından başlayarak 17. yüzyıl ortalarına kadar olan zaman diliminde yoğun biçimde yaşanan cadı avları da bu sürece katkıda bulunmuştur. Zira *cadı* olduğu iddiasıyla öldürülen kadınların önemli bir bölümü, "kadınların üremeye ilişkin bilgisi ile bu süreç üzerindeki denetiminin adeta bir kaynağı olan ebe ya da 'bilge kadınlar'dır'" (Federici, 2012: 259). Doğum kontrolü, düşük ve doğum gibi üremeye ilişkin konularda bilgi sahibi olan kadınların cadılıkla suçlanarak

öldürülmeleri bu konulardaki denetimin modern tıbbı ve erkeklere geçişini kolaylaştırmıştır.

18. yüzyıl boyunca kadın ebeler ve erkek egemen tıp mesleği doğum süreci üzerindeki denetimle ilgili olarak mücadele etmiştir. Doğuma yardımcı araçların kullanımı, doktorların ve cerrahların ayrıcalıklı alanı haline gelmiş; araç gereç kullanımı erkeklere ebeler karşısında üstünlük sağlamıştır. Bilimin rasyonelliğinden hareketle geleneksel ebeler yüksek anne ve bebek ölüm oranlarının müsebbibi olarak gösterilmiş ve böylece erkeklerin bu alandaki denetimine uygun koşullar yaratılmıştır (Lupton, 2012: 151-152). 18. yüzyılda erkeklerin denetimi giderek gözle görünür hale gelmiş ve erkek hekimler, ebelerin rolünü sınırlandırmak ve ebeleri tüm normal doğumları yeni tıp aletlerine sahip erkeklerin müdahalesine bırakmaya teşvik etmeye çalışmışlardır. Bu alanın erkeklerin müdahalesine kontrolünde gelişmesi, aynı zamanda anneliğin tıbbi bir süreç haline getirilmesinin bir parçası olmuştur (Turner, 2011: 110-111). Gebeliğin ve doğumun patolojik hale getirilmesiyle bu süreçlere tıbbi müdahale meşrulaşmış ve kadınların üreme sürecinin tıbbileştirilmesi sağlanmıştır. Özetle, “tıbbileştirme ve kriminalize etme yoluyla, kadının kendisine ilişkin bilgisi elinden alınmış, bedenle arasına devletin ve kurumlarının tıbbi dili girmiştir” (Köse, 2009: 74).

Lupton, erkeklerin egemenliğindeki tıbbın kadınların üreme sürecini denetler hale gelmesinin, nüfusun yeniden üretimi ve işgücünün niteliğine ilişkin 18. yüzyıl sonu tartışmalarıyla yakından ilgili olduğuna işaret eder (2012: 152). Nitekim Federici de 17. yüzyıl başından itibaren yoğun biçimde hissedilen nüfus düşüşünün, kapitalizmin ilk küresel krizini doğurduğunu ve devletlerin bu duruma müdahale ederek nüfusu artırmaya dönük politikaları hayata geçirmeye başladığını belirtir. Yukarıda sözünü edilen cadı avlarının yoğunlaştığı dönemin Avrupa’da aciliyet kazanan nüfus azalması ilgili olduğunu ifade eden Federici, cadı avının kısmen de olsa doğum kontrolünü kriminalize etme ve kadın bedenini daha doğrusu rahmini, nüfus artışı ve emek gücünün üretimi ve birikimi sürecinin hizmetine sunma amacını taşıyan bir girişim olduğunu düşünmenin makul olduğunu belirtmektedir (2012: 258-259).

19. yüzyılın sonlarından itibaren gebelik ve doğumun giderek tıbbileşmesi ve buna bağlı olarak gebeliğin *hastalık*, gebe kadının ise *hasta* olarak kurgulanması tıbbi bakıma ulaşmanın gerekliliğiyle ilgili bir anlayışın yerleşmesine neden olmuştur. 20. yüzyılın başlarında bebek ölüm oranlarının bir toplumun gelişme düzeyinin ölçütü olarak kullanılmaya başlanmış olması da doğumların bilimsel yöntem ve tekniklerle yapılması gerektiği görüşünün geçerlilik kazanmasında etkilidir (Shaw, 2013: 525). 20. yüzyıl boyunca Batılı ülkelerde hastanede yapılan doğumlar ve doğum öncesi tıbbi bakıma erişim sürekli bir artış eğiliminde olmuştur. Örneğin 1927’de, İngiltere’de yeni doğanların yalnızca %15’i hastanede ya da diğer kurumlarda doğarken, 1985 yılında bu oran %99’a ulaşmıştır. 20. yüzyılın ortalarında, anestezi, forseps ve suni doğum sancısı kullanım oranı artış eğilimine girmiştir (Lupton, 2012: 152-153). 19. ve 20. yüzyıllarda analjezi, anestezi ve sezaryenle doğum ile güvenli kan naklinin

mümkün hale gelmesi tıbbın etki alanını artırmış ve 20. yüzyıl boyunca Batılı ülkelerde anne ölümleri çarpıcı biçimde düşmüştür (Johanson, vd., 2002: 832)⁹.

Doğumların giderek artan biçimde tıbbi süreçlere maruz kalması, başka bir deyişle “sosyal doğum’dan ‘tıbbi doğum’a evrilmesi” (Cindoğlu&Sayan-Cengiz, 2010: 53), aynı zamanda bu konuda eleştirilerin de yükselmesine neden olmuştur. 1960’ların sonlarından itibaren ABD’de ve diğer endüstrileşmiş ülkelerde doğumun tıbbileşmesi ikinci dalga feministler arasında yaygın biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Aslında henüz feminist hareket içinde yankılanmadan önce tıbbi doğum ve buna bağlı olarak tıbbi söyleme karşı alternatiflerin geliştirildiğinden söz etmek gerekir. İngiltere’de Grantly Dick-Read, iki savaş arası dönemde doğal doğumu savunan ve bu fikrin yayılmasını sağlayan bir figür olarak dikkat çeker. Tıbbi doğumun geleneksel doğum pratikleri karşısında üstünlük kazanmaya başladığı 19. yüzyıl, aynı zamanda İngiltere’de modern yaşam ve medeniyetin niteliğiyle ilgili endişenin derinleştiği, özellikle de kalıtsal hastalıklar ve doğum oranındaki düşüşün kamusal ilgi konusu olduğu bir dönem olmuştur. Dick-Read’in çalışmaları, nüfusun azalması tartışması bağlamında ortaya konmuş bir öneri olarak değerlendirilebilir. Ona göre doğum korkusu, büyük aileler önünde engeldi ve bunu yenmenin yolu, o dönemde tartışıldığı gibi kadınların ağrı kesicilere ulaşmasının sağlanması değildi. Bu itirazının temelinde, Dick-Read’in analjezi ve anestezinin hem *işgüzar* ebeleri teşvik ederek dolaylı yoldan doğumun risklerini artırdığı, hem de kadınların doğum sırasında bilinçli olmalarını önlediği iddiaları vardır (Moscucci, 2003: 168-169). Özellikle ikinci nokta, yani kadınların doğum sırasında bilinçli olmaları, doğal doğum hareketi içerisinde önemli bir damar haline gelmiştir. Dick-Read’e göre, kadınların doğum sırasında bilinçli olmaları, bebeğin ağlamasına dek hareketsiz olan annelik ruhunun harekete geçirilebilmesi bakımından önemliydi. Onun yaklaşımında ağrı kesici ilaçların kullanımı, kadınların bebekleriyle duygusal bir bağ kurmalarının önünde engel teşkil ediyordu (170).

Dick-Read’in yaklaşımı, çeşitli yönlerden eleştirilse de pek çok taraftar da bulmuştur. Fikirlerini yaymak üzere 1956 yılında Doğal Doğum Derneği kurulmuş, ancak Fransız doğum uzmanı Fernand Lamaze’in geliştirdiği tekniğin yaygınlaşmasıyla Dick-Read etkisini yitirmeye başlamış; ölümünün ardından ise doğal doğum konusunda Lamaze metodu alanı domine etmiştir (Moscucci, 2003: 171). Rus doğum uzmanlarından etkilenecek geliştirdiği psikoprofilaksi metoduyla Lamaze, temel olarak kadınların doğum sırasında duydukları acıyı çeşitli nefes ve rahatlama teknikleriyle destekleyerek azaltmaya yönelmiştir (Beck, Geden & Brouder, 1979: 249-250). 1970’lerde ise bu alanda bir başka Fransız doğum uzmanının adı da öne çıkmıştır. Fredric Leboyer 1974 yılında yayımladığı *Birth Without Violence* adlı çalışmasıyla bebeği strese sokan fazla ışık ve sesin olduğu alışıldık ortam yerine anne, baba ve uzman için dinginlik, karanlık ve az gürültülü bir ortam önermiştir (Tournaire & Theau-Yonneau, 2007: 411). Bu noktada doğal doğumun tek bir yaklaşım olmadığını, çeşitli yaklaşımları ve buna bağlı olarak çeşitli teknikleri kapsayan bir tür şemsiye kavram olduğunu hatırlatmak gerekir. Suda doğum, hipnoz, yoga, müzik terapisi, akupunktur, masaj terapisi gibi doğum sırasında ağrıyı azaltan ve

doğumu kolaylaştıran pek çok teknikten bazıları bu bağlamda sayılabilir. Tıpta teknolojinin aşırı kullanımına karşı çıkmaları doğal doğum taraftarlarının ortak paydası olarak değerlendirilse de (Cosans, 2004: 267) tıbbi teknolojinin ne kadar, ne ölçüde kullanılacağı doğal doğum adı altında sınıflanan çeşitli yaklaşımlarda farklılık göstermektedir. Bu durum, elbette, *doğal*'ın tanımlanmasında farklılıkları da beraberinde getirir¹⁰.

Daha önce belirtildiği gibi feministler arasında kendisine taraftar bulan doğal ya da alternatif doğum tartışmaları 1960'lı yılların sonundan itibaren yoğunlaşmıştır. Doğal doğumu savunan ikinci dalga feminist aktivistler ve araştırmacıların argümanlarının odak noktalarından biri doğumun tıp tarafından patolojikleştirilmesi, normal gebeliğin ve normal doğumun istisnai sayılmasıdır. Buna göre tıbbın yetki alanı genişlemesine bağlı olarak kadınlar kendi bedenleri üzerindeki denetimi büyük ölçüde yitirmiştir. Doğumun tıbbileştirilmesi, kadınları gebelik ve doğum süresince uzman önerilerine uyum sağlayan bir konuma yerleştirirken, kadınların kişisel ihtiyaçlarını ve taleplerini ise ihmal etme eğilimi taşır (Crossley, 2007: 544; Beckett, 2005: 254; Lupton, 2012: 153). Örneğin Iris M. Young (2005) kadınların bu süreçten dışlanmasını yabancılaşma kavramı ışığında açıklamaktadır. Ona göre gebe kadının amaçlarını ya da varsayımlarını paylaşmayan bir özne, doğum sürecinde onun üzerinde denetim kurmaktadır.

Doğal ya da alternatif doğumu savunan feministler arasında tıbbi teknoloji kullanımı kadınların süreç üzerindeki kontrollerini kaybetmelerine neden olarak görülmektedir. Bu bakımdan hastaneler, kadınlar için rahat ve konforlu bir ortam sağlasa da tıbbi teknolojinin kullanıldığı yerler olarak kadınların kendi bedenleri üzerindeki denetimlerini engeller. Zira hastane ortamında doğum yapan kadının karar verme iktidarı ve sorumluluğu, hastane personeline geçmektedir (Brubaker & Dillaway, 2009: 36-37). Bu çerçevede tıbbileşmenin sınırlılıkları altında kadınların seçim yapmada özgür olması mümkün görünmemekte, tıbbileşmenin patriyarkayı güçlendirdiği savunulmaktadır.

Doğal doğum yanlıları, tıbbın gebelik ve doğum gibi kadının üreme süreçlerini patolojikleştirilmesine karşı çıkarak kadınların doğum süreci üzerinde yeniden denetim sahibi olmasını amaçlar. Buna göre kadınların denetimi ele geçirmesinin yolu, doğumun kadının aktif bir biçimde katılabileceği normal ve doğal biçimde yapılmasıdır. Bu bağlamda doğal doğum yanlılarının, kadınların doğuma bilinçli bir biçimde katılmalarını engelleyen tıbbi işlemlere ve müdahalelere (elbette hayati tehlike durumları hariç olmak üzere) karşı çıktığını hatırlatmak gerekir. Modern tıbbın alandaki egemenliğine koşut olarak değer kaybeden ebelerin yeniden doğum sürecinde aktif rol almaları gerektiği ve riskli olmayan doğumların hastaneler yerine evde yapılabileceğine dair görüşler de kadınların bedenlerinin tıbbileştirilmesine karşı yürütülen mücadelenin ürünüdür (Shaw, 2013: 523; Beckett, 2005: 253).

Doğal Doğum Yanlılarına Yönelik Eleştiriler: Özgürleşim mi, Yeni Baskı Mekanizmaları mı?

Doğal doğum hareketinin argümanları, hem tıp çevrelerinin hem de feministlerin önemli eleştirilerine konu olmuştur. Tıp çevreleri, doğal doğum yanlılarına karşı kadınların seçme hakkını vurgulamaktadır. Buna göre kadınlar tedaviyi seçme hakkına sahip oldukları gibi hangi yöntemle doğum yapacaklarını da seçme hakkına sahiptir. Üçüncü dalga feministler ise doğal doğumun retorliğini ve hedeflerini odağa alarak eleştirilerini geliştirmişlerdir (Beckett, 2005: 252, 262). Üçüncü dalga feminizmin bu bağlamdaki en önemli katkısı, doğal/alternatif doğum yanlılarının kendi yaklaşımlarını *doğal* ve *normal* sözcükleriyle çerçevelemelerini sorgulamasıdır. Örneğin Helena Michie ve Naomi Cahn, yaptıkları retorik analiziyle, alternatif/doğal doğum literatürünün sıklıkla doğanın otoritesine başvurduğunu ve bu otoritenin tarih dışı ve kültür karşıtı bir zaman nosyonuna dayandığını ortaya koymuştur. Yazarlara göre, böyle bir zaman dışı kadın psikolojisi yaklaşımı, kültür öncesi ya da kültürün dışında bulunan bir beden varsayımına dayanır; dahası doğal beden retorikğine başvurmanın kendisinin kültürel olduğunun üzerini örter. Doğal doğum hareketi, normatif ideallerini kültürel olarak inşa edilmiş *doğa* kavramına dayandırması nedeniyle eleştirilir. Aslında kültürel olanın *doğal* olduğunu varsaymak *doğal* doğum retorikğinin ideolojik işleyişini ortaya çıkarır (akt. Jones, 2012: 107). Kısaca üçüncü dalga feministler, *doğal* doğumun kendisinin tıpkı *tıbbi* gibi kültürel bir kategori olduğunu göstermiş, geleneksel doğum pratiklerini canlandırma ya da *doğaya* daha yakın olduğu gerekçesiyle bazı yeni doğum pratiklerini meşrulaştırma girişimlerini yanıltıcı olarak nitelendirmiştir (Frost, Pope, Liebling, & Murphy, 2006: 303). *Doğal* olduğu varsayımının aslında kültürel olduğunun ortaya konması beraberinde doğumun kendinde bir anlamı ya da özü olmadığını düşüncesini getirir. Daha açık bir deyişle, üçüncü dalga feministler idealize edilen doğal doğumun, doğumun tıp çevreleri tarafından ihlal edilen bir gerçek özü ya da doğası olduğu varsayımına dayandığını, ancak bu varsayımın temelsiz olduğunu savunur (Beckett, 2005: 258-259).

Yine bu bağlamdaki bir diğer eleştiri, tıbbileştirmeye karşı doğaya başvurunun ve doğanın idealize edilmesinin özcü bir kadınlık nosyonu barındırdığı ve geleneksel olarak değersizleştirilmiş bir dizi kültürel kategoriyle ittifak yaptığı yönündedir. Beckett, Derrida'ya atıfla kadınların her zaman erkek-kadın, kültür-doğa, pozitif-negatif, analitik-sezgisel gibi ikili karşıtlıklardaki fark yoluyla tanımlandığını söyler. Bu bağlamda, kadınlar ve erkekler arasında özcü bir cinsiyet farklılığı iddia etmek bu karşıt yapıya yeniden başvurmak anlamına gelir (2005: 258). Batı politik düşünce geleneğinin dayandığı ve kadınların karşıtlığın olumsuz taraflarıyla birlikte düşünüldüğü bu kategorilere başvurmak, patriyarkayı yeniden üretir. Daha açık bir deyişle, "doğal doğumun yüceltilmesi, tarihsel olarak kadınları güçsüzleştirmek üzere konuşlandırılan retorik karşıtlıkların ebedileştirilmesine hizmet eder" (Jones, 2012: 108).

Bu çerçevede geliştirilen eleştirilerin bir diğer ayağı, doğal doğum yanlılarının kadınların doğum süreci üzerinde kontrol sahibi olma taleplerini arttırmasının aslında gerçekçi olmayan beklentiler ürettiği biçiminde ifade edilir. Rebecca Kukla'ya göre, tıbbi doğum pratiğinin sorgulanması takdire şayandır, ancak doğum sürecinde kadının kontrol sahibi olma gerekliliğinin vurgulanması, kadınları, annelik başarılarının ölçüldüğü bir tür sınavla karşı karşıya bırakmaktadır. Normal doğum planlarının bir biçimde gerçekleşmemesi, kadınlarda başarısızlık hissi, hayal kırıklığı ve annelik konusunda yetersizlik hissine neden olabilir (akt. Jones, 2012: 107). Daha açık bir ifadeyle doğumun "doğal" biçimde yapılmasının öne çıkarılmasının, tıbbi müdahalenin olduğu durumlarda kadınların kendilerini başarısız hissetmelerine neden olabileceği çeşitli araştırmacılarca vurgulanmaktadır (Lupton, 2012; Beckett, 2005; Frost, Pope, Liebling, & Murphy, 2006). Kukla, bu çerçevede, doğal doğum hareketinin kadınları doğum sürecinde güçlendirmeyi amaçlarken, doğuma ilişkin normatif bir ideali kurgulayarak nihayetinde disipline edici ve cezalandırıcı bir niteliğe büründüğünü ifade etmektedir (akt. Jones, 2012: 107).¹¹ Diğer yandan doğal doğum yanlılarının mümkün olduğunca az ilaç kullanımına yönelik vurgularının, kadınların ağır kesici isteme konusunda sınırlandırılmış hissetmelerine neden olduğu düşünülmektedir (Brubaker & Dillaway, 2009: 38). Bütün bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, kadınların kendi bedenleri üzerinde denetimlerini (yeniden) ele geçirmelerini sağlamak amacıyla yola çıkan bu yaklaşımın kendi hedeflerinin aksi yöne hareket etme; daha farklı bir deyişle kadınları özgürleştirmek yerine, kadınların kendi taleplerini açık biçimde ifade etmekten alıkoyan bir yöne gitme potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

Okurların Gözünden Doğumun Tıbbileşmesi

Ayrıntılı bir değerlendirmeye girmeden önce, hükümetin kürtaj ve sezaryeni gündeme getirmesini bir tür gündem değiştirme operasyonu olarak yorumlayan muhalefet partilerine benzer şekilde, okuyucuların küçük de olsa bir bölümünün meseleyi bu çerçevede gördüğü söylenebilir. Yorumcular, bu konunun gündeme taşınmasıyla hükümetin başta güvenlik ve ekonomiye dair sorunlar olmak üzere diğer gündem maddelerinin ötelenmesini sağladığını ifade etmektedirler: "memur maaş zammı ve içişleri bakanı nedeniyle sıkıntılı olan hükümet çok başarılı bir şekilde sağlıkla ilgili bir konu ile gündemi değiştirmeyi başardı. herkes bu konuya balıklama atladı. kürtaj sezaryen hikaye"¹² (31.05.2012) diyen yorumcuya benzer şekilde hükümetin yapay bir gündem yaratmaya çalıştığı, bu yolla kamuoyunun ilgisini önemli meselelerden uzaklaştırdığı ifade edilmektedir¹³. Bu yorumlarda konunun kadınların bedenlerinin denetimiyle ilintisi kurulmamakta, sezaryen uygulamasının sınırlandırılarak kadınların bu alanda söz söylemelerinin ya da karar verici konumda olmalarının engellenmesi ilgili herhangi bir söz üretilmemektedir. Meseleyi gündem değiştirme stratejisi olarak değerlendiren az sayıda yorumun dışında kalan yorumlarda ise temel

olarak üç tema ayırt edilmektedir: tıbbın otoritesi, normal doğumun üstünlüğü ve acı çekme deneyimi.

Tıbbın Otoritesi, Bilimin Rasyonalitesi

Okuyucu yorumlarında dikkat çeken ilk eğilim, isteğe bağlı sezaryen uygulamasına hem karşı çıkanların hem de taraftar olanların tıbbın doğum konusundaki otoritesini sorgulamamasıdır. Tersine, tıbbileşmenin hâkim söylem oluşuna uygun bir biçimde, tartışmanın tarafları tıbbın otoritesinden yararlanarak kendi konumlarını haklılaştırmaya yönelmektedir. Bu haklılaştırma stratejisinde kullanılan ilk yöntem, birtakım tıbbi verilerden yararlanma biçiminde belirmektedir. Bir yorumcu şöyle demektedir: “Normal doğumun sayılamayacak kadar faydası olduğunu tıp kabul etmektedir örneğin normal doğum yapan kadınların rahim kanserine yakalanma riski sezaryenle doğum yapanlara göre çok çok az...” (21.06.2012). “Tıbbi” olduğu iddia edilen bir bilgiye atıfla normal doğumu savunan bu yorumcuya benzer şekilde, yine hükümetin düzenlemesini destekleyen bir başka yorumcu ise şu satırları yazmıştır: “Burada bilmeden atıp tutan çok. bende öğrendim ki normal doğum o kadar sağlıklı ki bebek açısından buraya yazmakla bitmez. bence abuk sabuk haber okuyacağınıza internette araştırın okuyun sonra ne kadar yanlış cevap yazdığınızı görün ama mesele üzüm yemek değil ki bağcıyı dövmek” (04.07.2012). Bu yorumcu, tıbbi gereklilikler dışında yapılan sezaryen uygulamasının sınırlandırılmasına itirazın temelinde hükümet karşıtlığının yanı sıra bilgisizlik olduğunu ifade etmekte ve düzenlemeye karşı çıkanların araştırma yaparak görüş beyan etmelerini talep etmektedir. Bilimsel/tıbbi verilere yaslanma gerekliliği söz konusu düzenlemeye karşı olanlarca da dile getirilmiştir: “Birisiz sezaryenle doğanlarla doğal doğanlar arasında ruhsal bakımdan fark var diye bir şey söylemiş. Bunu ortaya koyan bilimsel makalenin linkini verin de biz de okuyup öğrenelim :) Atıyorsunuz bari bilimsel atış süsü vermeyin” (21.06.2012). Bu yorumcunun konuyla ilgili bilimsel makalenin kanıt olarak gösterilmesi yönündeki talebi, *bilimselliğin* tüm bu tartışmalar içerisindeki temel motiflerden biri olduğunu göstermektedir.

Bazı yorumcular için ise hekim olmanın getirdiği otorite, kendi görüşlerinin şüpheye yer vermeyecek kadar doğru olduğunu iddia etmeleri için yeterli olmaktadır. Örneğin rumuzunda ‘doktor’ ibaresi olan bir okur, “Her isteyen artık sezaryenle doğum yapamayacak” başlığını taşıyan habere şu yorumu yapmıştır: “kürtaj konusuna ne kadar karşı çıktıysam, bu konuya o kadar gönülden destek veriyorum. bir doktor olarak sezaryenin mecbur kalınmadığı sürece yapılmaması gerektiğini söylüyorum. bu bir ameliyattır ve size binlerce komplikasyonunu sayabilirim” (21.06.2012). Burada dikkat çeken, yorumcunun gerçekte doktor olup olmadığı bir yana, herhangi bir tıbbi veriyi/bilgiyi ifade etmeye gerek duymadan yalnızca sezaryenin riskleri olduğunu vurgulayarak itirazını dile getirmesidir. Doktor olduğunu belirten bir başka yorumcu ise tersi bir görüşü, bu kez bilimsel verilere dayanarak, şöyle savunmaktadır: “Bir Dr. olarak yazıyorum. Değerli bebelere sezaryen yapılır. Çünkü doğum sırasında takılma ile çocuğun

oksijensiz kalma, zeka özürlü ve spastik kalma şansı daha yüksektir” (21.06.2012). Sezaryen yanlısı bu yorumcu da tıpcı kimliğinin verdiği otoriteye dayanarak konumunu haklılaştırmaya çalışmaktadır.

Hükümetin sezaryeni tıbbi zorunluluk dışında sınırlandırma girişimine karşı çıkan yorumcular, bu konuda alınacak kararlarda tıp dünyasının söz sahibi olmasını istemektedirler: Bir yorumcu “yine kendi başlarına iş yaptılar sonra da millet böyle istedi diyorlar dalga geçer gibi. tıp dünyası sezaryenin sakıncalı olduğunu dile getirirse ve toplumda tartışılrsa ne ala” (21.06.2012) derken, itirazının odak noktasını sezaryenin yasaklanması değil, hükümet yetkililerinin tıp dünyasına ya da bilimin otoritesine danışmadan bu türden bir düzenleme yapması oluşturmaktadır. Kadınların kendi bedenleri üzerine söz söyleme haklarına dair bir imanın dahi bulunmadığı bu yorumda görülen tıbbi otoritelere danışma ya da başvuru talebi, tıbbın doğum konusundaki otoritesinin yeniden üretilmesine hizmet etmektedir.

Doğum konusunda tıbbın otoritesini meşrulaştırılması, doğumun risk taşıdığı savıyla bir arada gitmektedir. Nitekim tıbbi doğuma karşı çıkanlar, tıbbi modelin gücünü, doğumu olduğundan daha riskli bir süreç olarak kurgulamasından aldığını belirtmektedirler (Zadorznyj, 1999; Cahill, 2001). Modern tıbbın bu alandaki kontrolü ele geçirmesine koşut olarak kadınların sorunsuz (“sağlıklı”, “normal”, “doğal”) üreme süreçleri, “patolojik”, “anormal” ve “doğal olmayan” ya da en azından devamlı gözetimi gerektiren süreçler olarak inşa edilmiştir (Brubaker & Dillaway, 2009: 34).¹⁴ Doğumun potansiyel olarak riskli ve tehlikeli olarak tanımlanması okuyucu yorumlarında da karşımıza çıkmaktadır. Sezaryen ile ilgili yasa tasarsının meclisten geçmesiyle ilgili olarak yapılan “Sezaryen için tek şartı açıkladı” başlıklı haberi yorumlayan bir okuyucu, “(b)elirtilmiyor ama şu bir gerçek ki süresi uzayan normal doğumlarda, doğum yolunda oksijensiz kalan bebek, beyin özürlü olabiliyor..” (04.07.2012) derken, bir başka yorumcu ise (bir başka habere) şu satırları yazmıştır: “hem çocuk çocuk derler.. Hem de, doğum uzadığında sakat-zeka geriliği doğma riski yüksek olan normal doğumu mecburi yaparlar.. Anlamak mümkün değil..” (22.06.2012). Normal doğumun risklerine dikkat çeken bu yorumcularla hemfikir olan bir başkası ise şöyle demektedir: “Sağlıklı doğum için sezaryen şarttır. Normal doğumda doğum süresi uzadıkça çocuğun oksijensiz kalıp zeka geriliği gibi sorunlu doğması kaçınılmazdır. Zaten bilinçli olan her kadın sezaryeni tercih eder.. Hem kürtaja hayır. Hem normal doğumda artacak olan çocuk ölümü, zeka geriliği olasılığına evet” (21.06.2012). Yorumcu, normal doğumun riskli olduğuna ve bu risklerin ortadan kaldırılması için sezaryenin şart olduğuna işaret etmekte ve aynı zamanda sezaryeni “bilinçli” olma hali ile özdeşleştirmektedir. Burada sözü edilen “bilinçlilik” hali, bilimsel yöntem ve tekniklerden yararlanmaya, yani doğumu uzmanların yönetimine bırakmaya gönderme yapmaktadır. Nitekim doğumun riskli bir süreç olarak kurgulanması teknik uzmanların yönetimini gerektiren bir durum olarak tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir.

Hükümetin sezaryeni sınırlandırma girişimi, muhalifleri tarafından bilimin yöntem ve tekniklerinden yararlanmanın engellenmesi olarak anlamlandır-

maktadır: *Bakan O Sözlerine Açıklık Getirdi* başlıklı habere yorum yapan bir okur, "Teknoloji çağında bile eskiden olduğu gibi doğururken hayatını kaybeden kadınlarımız yine olacak ve bunun olmasını bu hükümet sağlıyor" (31.05.2012) diyerek düzenlemenin riskli sonuçlarına işaret etmektedir. Bir başka yorumcu ise "sezaryen tıbbın çocuğu ve anneyi tehlikeye atmadan yapabilecek tıbbın gelişmesi ile ortaya çıkmış bir olgudur. Neden kendi isteğimizle faydalanamıyoruz neden bu kararı hayat boyu doğuramayacak erkek veriyor" (04.07.2012) derken hem sezaryenin tıbbın gelişmesinin bir sonucu olduğunu söyleyerek bu operasyonu normalleştirmekte, hem de erkeklerin müdahalesini sorunlaştırmaktadır. Ünlü bir kişinin doğum yapacağı tarihin belirlendiği yolundaki bir magazin haberine¹⁵ "Bende böyle doğumlara tarih verilmesini tuhaf buluyorum.. Sağlığın yerindeyse neden sancılarının gelmesini beklemez insanlar anlamıyorum..Cocuk hazır olunca haber verir..yani..Tuhaf milletiz ne diyeyim.." (22.06.2012) diyen bir okura karşılık bir başka okurun verdiği yanıt dikkat çekicidir: "(...)16. yüzyılda mı yaşıyorsun? İyi ki doğum tarihi önceden belirlenebiliyor da bu sayede izindi doktoru hastaneydi gibi şeyleri planlayıp sağlama alıyoruz bunun nesi kötü? Sokak kedisinden de bir farkımız olsun bu kadar ilerleme sonucunda" (22.06.2012). Bu yorumda insanın sokak kedisinden farkının vurgulanması, insanlığın bilimsel bilgi üretme ve bu bilgiden hareketle yaşamını düzenleme ve doğaya egemen olma kapasitesine işaret etmektedir.

Sezaryenin sınırlandırılmasına karşı çıkanların bilimsellik vurgusu karşısında taraftar olanların Batı'ya/Batılı ülkelere başvurdukları görülmektedir. Örneğin sezaryenin ancak tıbbi gereklilik koşullarında uygulanması gereken bir cerrahi operasyon olduğunu ve dolayısıyla keyfi olarak yapılmasının doğru olmadığını belirten bir yorumcu bu uygulamanın ABD'de de mevcut olduğunu söylemekte (21.06.2012); sezaryenin anneye, bebeğe ve ayrıca devlete işkence olduğunu ileri süren bir başka yorumcu ise "gelişmiş ülkelerin çoğunda bu yıllardır böyle zaten" diyerek (21.06.2012) kendi görüşünü haklılaştırmaya çalışmaktadır. Yapılan düzenlemenin olumlu olduğunu göstermek üzere Batılı ülkelere başvuran yorumlar çoğaltılabilir. ¹⁶ Ancak burada önemli olan, yukarıda verilen istatistikî bilgilerle çok da uyumlu olmayan bu referansların gerisinde Batı'nın/Batılı ülkelerin bilimsel olanı, ileriye, gelişmişliği temsil ettiği düşüncesinin yatıyor olmasıdır. Bu yolla, sezaryenin sınırlandırılması talebinin Batı'ya ve ona atfedilen değerlere karşı çıkmak anlamına gelmediği ifade edilmek istenmektedir.

'Normal' Doğumu Savunmak: Nereye Kadar?

Hürriyet gazetesinin yorumcuları arasında söz konusu düzenlemeye olumlu bakanlar, tıbbın otoritesini kabul etme konusunda düzenlemeye karşı çıkanlarla uzlaşmaktadır. Bu noktada üzerinde durulması gereken düzenlemenin lehine olanların "normal" ya da "doğal" olanı nasıl tanımladıkları sorusudur. Daha önce belirtildiği üzere doğal doğum yaklaşımları arasındaki farklılıklar "doğal" ve "normal" olanın tanımlanmasında da farklılıklar yaratmaktadır. Tıbbileşirmenin

sonuçlarından biri doğal ve tıbbi arasında kurulan dikotomidir (Brubaker & Dillaway, 2009: 33); dolayısıyla yukarıda sorulan soruyu yanıtlamak için doğal-kültürel ya da normal-tıbbi karşıtlıklarının okuyucu yorumlarında kuruluş biçimine bakılmalıdır.

Öncelikli olarak okuyucu yorumlarında hastane ortamının doğumun doğallığına ya da normalliğine zarar veren bir unsur olarak değerlendirilmediği söylenebilir. Batı’da doğumların giderek artan biçimde hastanelerde yapılması ve buna bağlı olarak teknoloji kullanımının artması karşısında bazı kadınlar “bedenlerinin ve dolayısıyla da anneliklerinin bir şekilde ellerinden alınması olarak gördükleri hastane tekniklerini red[detmeye]” (Badinter, 2011: 45) yönelmiştir. Çeşitli araştırmalar da hastanede yapılan doğumların kadının kontrol gücünü elinden aldığını ve bu gücü doktora/hastane personeline verdiğini vurgulamıştır. Buna karşılık doğumun tıbbi bir mesele olmayıp esasen doğal bir olay olduğuna inanan bazı kadınlar, hastanede doğum yapmayı bırakarak evde doğumu tercih etmeye başlamıştır (Badinter, 2011: 45)¹⁷. Türkiye bağlamına geri dönüldüğünde normal doğumu savunan yorumcular arasında hastanenin kadınlara yönelik baskıcı ve denetimci rolünün sorgulanması eğiliminin olmadığı, tersine, okuyucu yorumlarında hastane ortamında geçerli olan bir doğal ve normal kavrayışının bulunduğu görülmektedir.

Okuyucu yorumlarında normale ve doğala yapılan vurgu tıbbın otoritesine karşı çıkma haline dönüşmemektedir: “Adı üstünde: NORMAL DOĞUM. Normali savunmak neden bu kadar zor anlamıyorum. NORMAL yahu ,N-O-R-M-A-L işte !.. Senin TIBBEN Normal Doğum yapmada doktorun SAKINCA görüyorsa, zaten Sezaryen yapacak, sana sormayacak bile. Buna da ENGEL bir durum yok kanunda” (04.07.2012). Normal doğumu hararetle savunan bu okurun yorumunda olduğu gibi sezaryene karşı çıkışta, normal olan tıbbi olanın karşısına yerleştirilmemektedir. Tersine hastane ortamında geçerli bir normallik ve doğallık savunusuna bağlı olarak tıbbi doğum normal olarak kabul görmektedir. Shaw’a göre kadınlar doğumun normal seyirinde gerçekleştirilen yaygın tıbbi prosedürler hakkında konuştuğunda normal doğumun ne olması gerektiği sorusunun yanıtı da değişmeye başlamıştır (2013: 527). Bu bağlamda okuyucu yorumlarında normal olanın tıbbi olanın karşıtı olarak konumlandırılmaması, tıbbi müdahalelerin rutinleşmesiyle normal doğumun tarifinde yaşanan değişim çerçevesinde değerlendirilmelidir. Hastanede doğumun ya da doğum sırasındaki tıbbi müdahalelerin normal doğuma zarar veren bir şey olarak görülmemesi, doğumun tıbbi olarak yönetilmesi gereken bir süreç olarak normalleştiğini ortaya koymaktadır.

Okuyucu yorumlarında, normalliği ya da doğallığı engelleyen cerrahi müdahaleler olarak işaretlenmektedir. Daha açık söylersek, yorumcular açısından tıbbi olan cerrahi müdahaleye indirgenmekte; itiraza konu olan ise vajinal doğumlarda da yapılan müdahaleler ve teknoloji kullanımı değil vajinal olmayan doğumlar olmaktadır. Bu bağlamda okuyucu yorumlarında sınırlı bir tıbbi kavrayışının bulunduğunu söylemek mümkündür. Cerrahi müdahaleye karşı çıkma biçimi, tıpkı doğal doğum taraftarlarının yaptığı gibi doğal ve kültürel arasında bir dikotominin kurulmasıyla mümkün olmaktadır: “Bu

konuda hiç düşünülmeden sırf iktidara gıcık olunduğu için yazılan yazıları anlayamıyorum. Sezaryen bir ameliyattır. Zorunlu olduğunda yapılmalıdır. Normal doğum ise adı üstünde doğaldır. Gelişmiş ülkelerde sezaryen aynı şekilde yasak. Araştırın, öğrenin derim. Bizimkisi cehaletten talep!" (21.06.2012). Bu yorumun sahibi, zorunluluk haline işaret ederek bir cerrahi müdahale olarak isteğe bağlı sezaryenle doğumun normal olanın dışına taşmak olduğunu belirtmektedir.

Okuyucu yorumlarında, tıbbi teknolojinin gereksiz yere kullanımı doğallığa ya da normallığe zarar veren bir unsur olarak görülmektedir ve bu minvaldeki eleştirilerin hedefinde doktorlar vardır. Buna göre, doktorların maddi kazanç beklentileri, zamandan tasarruf etmek istemeleri ve kendilerini riske etmek istememeleri sezaryene neden olmaktadır. Sezaryen kararının nihai olarak kadına ait olduğunu söyleyen bir yorumcu şöyle demektedir: "sezaryende şu doğruluk var uğraşmak istemeyen ve paracı doktorlar hemen sezaryenle işi çözüyor halbuki normal doğum özellikle kadın sağlığı için iyi bir doğum yöntemi" (31.05.2012). Hastanelerin daha fazla kâr etmek, doktorların ise kolayca kaçmak istemesi nedeniyle sezaryenle doğum oranının arttığını düşünen yorumcuların¹⁸ bu değerlendirmelerinde dönemin başbakanının sezaryen yapan doktorlara yönelik olarak "bunların derdi money" (Hürriyet, 2 Haziran 2012) sözlerinin etkili olduğunu düşünülebilir. Bu yorumlar, sağlık alanındaki ticarileşmenin sezaryenle doğumun artışında önemli bir unsur olduğunu göz ardı etmekte ve temel neden olarak doktorlara işaret etmektedir. Doktor ve hastanelerin kârlılık nedeniyle sezaryeni tercih ettikleri fikrinden farklı olarak bazı yorumcular ise bir yandan hükümetin doktorların para kazanmasını önlemek diğer yandan da sezaryenle yapılan doğumların maliyetinden kurtulmak istediğini ifade etmişlerdir. Örneğin "Başbakan bu sorunun moneyden kaynaklandığını doğru söyledi ama devletin cebinden vatandaşının sağlığı için ayırmaya korktukları paralar bunlar" diyen bir yorumcu, bu uygulamayı tam da neoliberal politikaların gereği olarak devletin sağlık harcamalarında yaptığı bir kısıtlama olarak değerlendirmiştir¹⁹.

Anneliğin Bir Parçası Olarak Acıyı Deneyimlemek: 'Analık Acı Gerektir'

Doğum ağrılarının kadınları doğum yapmaktan uzaklaştırdığı düşüncesi, bu konuda uzun zamandır yapılan tartışmaların odak noktalarından biridir. Birinci dalga feministler ağrı kesici hakkını önemi bir politik mesele olarak görmüş ve ilaçlar, özellikle de skopolamin aracılığıyla acılarının giderilmesi ve böylece doğum süreci üzerinde kontrol sahibi olma haklarını savunmuşlardır (Beckett, 2005: 253; Frost vd., 2006: 301). Daha önce sözünü ettiğimiz Dick-Read, Lamaze ve Bradley gibi uzmanların geliştirdikleri tekniklerin hedefinde de doğum ağrılarının hafifletilmesi ve böylece kadınların doğuma dair korkularının ortadan kaldırılması bulunmaktaydı. İkinci dalga feministler ise, bu konuda tersi bir konum benimseyerek söz konusu ilaçların kadının doğum sırasında bilinçli olmasını engellediğini ileri sürmüş, dolayısıyla da gerekmedikçe bu tür ilaçların kullanımına karşı çıkmıştır. Bunun gerisinde "kadınların güvenli bir

doğuma ek olarak doğum süreci üzerinde hâkimiyet ve denetim talebi” (Arney & Neill, 1982: 12) bulunmaktadır. Ağrının tıbbi yollarla giderilme biçiminin kadınları bu süreçten dışlamaya yol açtığı fikrinin ağrı kesiciler konusundaki tutumu belirlediği söylenebilir.

“Teknolojinin özellikle de farmakolojik ağrı kesicilerin kullanımının kadınları doğum deneyimlerinden ve doğurabilme kapasitesine sahip olmanın getirdiği güçlenme duygusundan yoksun bıraktığı görüşü” (Beckett, 2005: 267) ile doğum ağrıları yeniden kavramsallaştırılmıştır. Badinter, 1970’lerin sonundan beri kullanılmaya başlanan ve yaygınlaşan epidural anestezinin, doğal doğum hareketinin yaygınlık kazanmasına koşut olarak bazı kadınlar tarafından “evrensel doğal doğum idealine ters düşen, ‘yozlaşmış bir sanayi uygarlığı’nın ifadesi” (2011: 47) olarak tanımlandığını belirtmektedir. Buradan hareketle, doğal doğum savunucuları doğum sırasında ağrı çekmenin önemini yeniden kurmaya çalışmış ve ağrının kadınlar tarafından kendi kişisel ilişkilerine, tutumlarına dayalı olarak yeniden tanımlanması gerektiğini öne sürmüştür (Brubaker & Dillaway, 2009: 38). Doğal doğum yanlılarının ağrıyı yeniden kavramsallaştırma çabasının temelinde kadını denetim altına alan yöntemlere karşı çıkma amacı vardır. Doğum ağrılarını gidermek üzere tıbbi yöntemlere karşı durmak, esasen, kadınları denetim altına alan, onları doğum sürecinde pasifize eden tıbbi karşı kadınları aktif ve söz sahibi kılmaya yöneliktir.

Doğum sırasında yaşanan ağrılar bir yandan modern tıbbın getirdiği ve kadınları doğum sürecinde etkisiz hale getiren ilaçlar ve teknikler dışında başka tekniklerle azaltılmaya çalışılsa da diğer yandan ağrı doğal bir süreç olan doğumun ayrılmaz bir parçası olarak tariflenmiştir. Ağrıyı, doğumun ya da anneliğin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendiren bu yaklaşıma sezaryen tartışmaları içerisinde de rastlamak mümkündür: “(s)ancı çekmemek için sezaryen oluyorsan doğurmayacaksın kardeşim analık acı gerektirir katlanacaksın onu kucağına alıncaya kadar! bir de korunmasını bileceksin!” (21.06.2012). Bu yorumcunun acı çekmeyi anneliğin zorunlu bir sonucu olarak değerlendirmesine benzer şekilde bir diğer yorumcu da “Kadınların çoğu acı çekmemek için sezaryen oluyor buda devlete zarar demektir allah size doğum yapabilme gücü cesareti vermiş neden gereksiz yere sırf can yanmasını diye sezeryana başvurulur ki” şeklindeki ifadeleriyle bir yandan sezaryenin mali boyutunu vurgulamış, ama esasen kadınların tanrı vergisi güç ve cesaretlerinin hiçe sayıldığını belirtmiştir. Çocuk sahibi olmak için acı çekmek gerektiğini ifade eden bir başka yorumcu ise Avrupa’da ve Amerika’da tıbbi zorunluluk olmadığı sürece sezaryenle doğuma olanak tanınmadığını iddia ederek Türk kadınlarını Batılı kadınlarla karşılaştırmıştır. “Türk hanımları acıya katlanmak istemiyor nedense” (04.07.2012) diyen yorumcu, bu yolla, Türk kadınlarını evrensel geçerliliği olan bir duruma boyun eğmemekle eleştirmektedir. Bu minvaldeki yorumlarda, doğal-kültürel karşıtlığı bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. “Kadınlar normal doğumdan neden bu kadar çok korkarlar? Çocuk yapmaya karar vermeden önce sezeryana kendilerini inandırarak mı hamile kalıyorlar? (31.07.2012) diye soran yorumcu için olduğu gibi, bu çerçevedeki

yorumlarda acı çekmek doğal ve bir nevi kadının kaderinde olan ama aynı zamanda kadının üstesinden gelebileceği bir tür yaratılışsal özellik olarak sunulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle acı çekmek anneliğin doğasında zaten vardır; sezaryen ise doğal olana müdahaledir. Böylece özcü bir yaklaşımla annelik deneyimi acı üzerinden anlamlandırılmaktadır.

Acıyı anne olmanın gereği olarak gören bu yaklaşımın karşısında acı çekmeme özgürlüğünü ve kadınların tercih hakkını savunan yorumlar da vardır. TBMM'de tıbbi zorunluluk bulunması halinde doğumun sezaryenle yapılmasını düzenleyen kanun tasarısının yasalaşmasıyla ilgili habere yorum yapan bir okur, "bir kadının bence acı çekmek istememesi gibi bir tercihi olmalıydı"¹⁶. saat sancı çektikten sonra hiçbir ilerleme olmadı. diğer sancıya ağılayacak gücüm yoktu. mecburi sezaryene aldılar. keşke ilk tercihim sezaryen olsaydı yaşadığım acıyı tarif edemem" (04.07.2012) diyerek kadınların acı çekmeme hakkını vurgulamıştır. Bir başka yorumcu ise düzenleme henüz tasarı halindeyken yapılan bir habere "(...) git kendin acı cek ondan sonra sezaryeni yasakla kanun koyucu bey...kadınlar nasilsa kanun koyamıyor, meclise giremiyor, pasifize bay kanunun cikardigi kanunlara uyup uyup duruyor..." (04.07.2012) şeklinde yorum yapmıştır. Bu yorumcunun erkeklerin kadınlar adına karar verici olma konumunda olmasına yönelik itirazı diğer yorumcuların da dile getirdiği bir noktadır. Korktuğu için sezaryen yaptığını belirten bir yorumcu bedeni üzerinde karar verme hakkının kendisine ait olduğunu söylerken "kadınlar için bu kadar özel bir şeye erkekler karar vermesin lütfen. yuh artık!" (04.07.2012) diyerek bu konudaki erkek sözüne karşı çıkmıştır. Diğer yorumcularda da benzer şekilde bu konuda konuşabilmek için kadın olmak gerektiğini ifade etmekte ve erkeklerin müdahalesinin yersiz olduğunu söylemektedirler. Anayasa Mahkemesi'nin sezaryen sınırlamasının iptali için yapılan başvuruyu görüşeceğini konu alan habere yapılan bir yorumda "Erkek kurul üyelerine suni sancı verilmesini ve bunu en az 8 saat çekmesini, sonra karar vermesini öneriyorum. kadın ile ilgili konudan sadece kadın anlar. Erkekler Bizim her ya çektığımız adet sancısının yarısı bile çekseler yataklara atıyorlar kendilerini. doğum sancısı ne demek anlayamazlar. insaf" (27.09.2012). Acı çekmeme hakkını savunan ve bu konuda erkeklerin karar verici konumda olmasına itiraz eden yorumcuların hepsinin rumuzlarının kadın adı olması da dikkat çekmektedir.

Değerlendirme

1983 yılından beri uygulanan antinatalist nüfus politikası döneminin kapandığı 2002'den bu yana iktidarda olan AKP'nin çeşitli uygulamalarıyla ve hükümet yetkililerinin bu kapsamda yaptıkları çok sayıda açıklamayla ortadadır (Kubılay, 2014). Nüfus artışının bir politik-ekonomik strateji olarak benimsenmesi hem sermayenin gereksinim duyduğu ucuz işgücünü sağlamak amacındaki iktidar partisinin sınıfsal kökenlerine, hem de geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimi konusundaki muhafazakâr yönelimine uygun düşmektedir. İsteğe bağlı sezaryenin sınırlandırılması, bu çalışmada, tam da

böyle bir ekonomik-politik bağlam içerisinde kadınların bedenleri üzerinde denetim kurmanın bir yolu olarak değerlendirilmiştir. Uzun süredir isteğe bağlı sezaryen oranının artış eğiliminde olması ve bu oranın DSÖ'nün tavsiyesinin çok üzerine çıkması hükümetin bu konudaki düzenleme girişiminin temel motivasyonlarından biri olsa da, hükümetin toplumsal cinsiyet politikaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde sezaryeni sınırlandırma talebinin gerisinde kadınların bedenlerinin tıbbi uygulamalara bağlılığını azaltmak olmadığı görülmektedir. Üstelik neoliberalizmin doğrudan bir sonucu olarak sağlık sisteminin özelleştirilmesi, dahası uygulanan performans sistemi sezaryen artışının temel nedenlerinden biriyken, artışa neden olan koşulların sürdüğü bir ortamda sezaryeni sınırlandırmaya çalışmanın ne ölçüde sonuç getireceği de tartışmalıdır. Bu bağlamda söz konusu sınırlandırmanın, hem doğurganlığı artırmak hem de devletin sağlık hizmetlerine yaptığı harcamaları azaltmak gibi çift yönlü bir amaca hizmet ettiği söylenebilir.

Kadınların üreme süreçlerinin tıbbileşmesinin sonucu olan sezaryenle doğumun dünyanın pek çok ülkesinde hızla artması, doğal ya da normal doğuma dair tartışmaları kamusal ilgi konusu haline getirmektedir. 'Her kürtaj bir Uludere'dir' cümlesi nedeniyle yoğun biçimde tartışılan kürtaj meselesinin bir parça gerisinde kalsa da sezaryenle doğum düzenlemesi Türkiye'de de hükümet, muhalefet partileri, sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar başta olmak üzere toplumun çeşitli katmanlarında tartışılmıştır. Bu çalışmada ise "sıradan yurttaşların" bu meseleyi nasıl tartıştıklarını çözümlmek üzere yola çıkılmış ve bu amaçla Hürriyet gazetesinin okuyucu yorumları incelenmiştir. Buradaki temel amaç, okurların doğumun tıbbileştirilmesini ve tıbbi müdahaleyi nasıl işaretlediklerini, tıbbileştirmenin bir sonucu olan normal-tıbbi, doğal-kültürel karşıtlıklarını nasıl kurduklarını ve her bir kategoriye nasıl anlamlandırdıklarını çözümlmek olmuştur.

Okuyucu yorumlarında normal-tıbbi karşıtlığının kuruluş biçimi, üçüncü dalga feministlerin ortaya koyduğu gibi normal olanın esasen kültürel bir kategori olarak işlediğini göstermektedir. Sezaryen düzenlemesini onaylayan ve normal doğumun üstün olduğunu iddia eden yorumcular açısından normal olan vajinal doğuma eşitlenmekte; ancak bu doğum türünde kullanılan tıbbi müdahale ya da ilaçlar normallığe zarar veren bir unsur olarak görülmemektedir. Bu durum, doğuma yardımcı ilaç - araç kullanımının ve kadınların üreme süreçlerinin tıbbileştirilmesinin rutin hale gelmesiyle normal olanın tariflenmesinde bir kırılma yaşandığını göstermektedir. Dolayısıyla sezaryen karşıtı olan okuyucuların yorumlarında tıbbi olan oldukça dar bir biçimde kavranmakta, daha çok da cerrahi müdahaleyle sınırlanmaktadır. Sezaryen yanlıları ise doğumun riskli bir süreç olarak kurgulanmış olmasına uygun düşen bir biçimde normal olanı "riskli ve tehlikeli"; tıbbi olanı ise sağlıklı ve güvenilir olarak işaretlemektedirler. Normal ve tıbbi olana dair bu kavrayış, tıbbın doğum alanındaki otoritesinin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Tıbbın otoritesinin sorgulanmaksızın kabulü yalnızca sezaryen yanlıları açısından değil, karşıtları açısından da geçerlidir. Tıbbın otoritesini kabul

etmek, tartışmanın tarafları için bir ortak payda olarak dikkat çeker. Nitekim sezaryen düzenlemesine karşı duranların sınırlı bir normal kavrayışına sahip olmalarının gerisinde de tıbbın otoritesine yönelik ön kabulleri vardır. Tam da bu nedenle özellikle sezaryen yanlılarıyla olan birebir tartışmalarda tıbbi bilgi/dayanak talep ederek tıbbın otoritesini yeniden üretmektedirler.

Kadınların doğum ağrılarından korkmaları ve bu nedenle ağrısız doğum yapma talepleri, doğumun tıbbileşmesinin ve daha özel olarak da sezaryen uygulamasının yaygınlaşmasının nedenlerinden biridir. Okuyucu yorumlarında da bu konu temel tartışma alanlarından biri olmuş ve düzenlemenin lehinde olan yorumcular, bunu annelik deneyiminin içkin bir parçası olarak tanımlamışlardır. Acı çekmenin, anneliğin yaratılışsal bir özelliği olduğunun vurgulanması, normal doğum savunucularının yine kültürel olanı doğallaştırmalarının bir sonucudur. Nitekim okuyucu yorumlarında fedakârlık, acı çekme, acıya dayanma gibi özelliklerle anneliğe bir öz atfedilmekte, bu yolla tanımlanan annelik doğallaştırılmakta; acıya son veren, acıyı dindiren pratikler ise doğal olana müdahale biçiminde anlamlandırılarak olumsuzlanmaktadır. Bu minvaldeki yorumlara, çoğunluğunun kadın olduğunu tahmin ettiğimiz bazı yorumcular erkeklerin kadınlar adına konuşmaması gerektiği vurgusuyla karşı çıkmaktadır. Bu yorumlarda kadınların seçim hakları ön plana çıkarılmakta, devletin ve erkeklerin bu alana karışmaması gerektiği belirtilmektedir.

Türkiye'de sağlık alanındaki piyasalaşma sonucu hızla artan sezaryen oranının düşürülmesiyle ilgili bir kamu politikasının gerekliliği açıktır. DSÖ, hazırladığı çeşitli raporlarda sezaryenle doğumun kısa ve uzun vadede kadın ve bebek açısından taşıdığı bazı riskleri ortaya koymaktadır. DSÖ'ye göre, sezaryenle doğum oranı %10'a kadar anne ve bebek ölümlerini azaltmaktadır, ancak %10'un üzerine çıktığında ölümlülük oranının da azaldığı yönünde bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla hayat kurtaran bir operasyon olarak sezaryen tıbbi gereklilik hallerinde yapılmalıdır (WHO, 2015: 3). Bununla birlikte sezaryenle doğum yerine normal doğumun desteklenmesinde önemli olan normal ve doğal olanın nasıl tariflendiği ve nasıl işlevselleştirildiğidir. Aslında kültürel kategoriler olan normal ve doğalın değişmez, ezeli ve ebedi, evrensel ya da Türkiye bağlamında söylersek fitri kategoriler olarak tariflenmesi kadınların bedenlerini denetlemeye dönük müdahaleleri meşrulaştırmaya zemin hazırlar. Zira evrensel (ya da fitri) olarak sunulan normal ve doğal kategorileri özcü bir kadınlık ve annelik nosyonunun ve böylece toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimine katkıda bulunarak kadınlar üzerinde bir tür baskı mekanizmasına dönüşür. Dolayısıyla normal doğumun desteklenmesi kadınların bedenleri üzerindeki gereksiz tıbbi müdahalenin engellenmesi bakımından önemlidir, ancak bu yöndeki bir kamu politikası kadınların bedenleri üzerinde hâlihazırda var olan denetim biçimlerini pekiştirmekten uzak bir biçimde hayata geçirilmelidir. Son olarak, kadınlar arasında sağlık hizmetlerine erişim konusunda yaşanan eşitsizliğin sezaryen konusunda da yaşandığını, bir yanda gereksiz sezaryenler yapılırken diğer yanda talep ettiği ve ihtiyaç duyduğu halde bu hizmetten yararlanamayan kadınların olduğunu hatırlamak gerekir.²⁰ Dolayısıyla DSÖ'nün

Nisan 2015'te yaptığı bir açıklamada (WHO, 2015: 5) belirttiği gibi hedeflenen oranlara ulaşmak yerine sezaryene gereksinim duyan her kadının buna ulaşmasını sağlayacak bir kamu politikasının oluşturulması yönünde çaba sarf edilmelidir.

Notlar

- ¹ Bu çalışmanın kısa bir versiyonu “Okuyucu Yorumlarında Kadın Bedeninin Denetimi: Eleştirel Bir Değerlendirme “ başlığıyla 25-27 Mart 2015 tarihleri arasında Gazimağusa’da gerçekleştirilen 5th International Conference On Women Studies, Neoliberal Discourse and Gender Inequalities adlı konferansta sunulmuştur.
- ² DSÖ’nün bölge bazındaki verilerine göre, 2007-2014 yılları arasında sezaryen oranları Amerika’da %38, Avrupa’da %25, Batı Pasifik’te %25, Doğu Akdeniz’de %22, Güney-Doğu Asya’da %10 Afrika’da ise %4 olarak gerçekleşmiştir (<http://apps.who.int/gho/data/view.main.1610?lang=en>).
- ³ Dünyada sezaryen artış hızı bazı ülkeler özelinde daha net görülebilir. Örneğin ABD’de 1970’lerde sezaryen oranı yalnızca %5 iken, 1988’e geldiğinde %25’e, 2006 yılında %31.1’e, 2009’da ise %32.5’e yükselmiştir. ABD’de sezaryen oranını düşürmeye yönelik kamu politikaları 1980’lerin sonunda kısmi bir başarı yakalasa da bunun kısa vadeli olduğu, 1990’larda yeniden yükselme eğilimine girdiği ifade edilmektedir. Kanada’da 1994-1995 yıllarındaki %18’lik oran, 2000-2001 yıllarında %22’ye, 2011-2012 yıllarında ise %27.1’e çıkarken, İngiltere’de 1990 yılında %12.5’lik sezaryen oranı 1999 yılında %18.3’e, 2013-2014 yıllarında ise %26.2’ye yükselmiştir. Dünyada en yüksek sezaryen oranına sahip ülkelerden biri olan Brezilya’da ise 1996 yılında bu oran %36.4’e ulaşmış, 2009’da artarak %41.3’e çıkmıştır. DSÖ’nün verilerine göre bu oran 2012 yılında %55.6 olmuştur (Demirgöz-Bal, Dereli-Yılmaz & Kızılkaya-Beji, 2013: 140; Osterman & Martin, 2013; WHO, 2015; www.nct.org.uk).
- ⁴ OECD’nin 2012 yılı verilerine göre her 1000 doğumun Türkiye’de 480’i, İtalya’da 368’i, Kore’de 360’ı ve Macaristan’da 353’ü sezaryenle gerçekleşmektedir. OECD ülkeleri içinde sezaryenle doğum sayısı en düşük ülkeler Finlandiya (162), İsveç (163) ve İsrail’dir (164) (<https://data.oecd.org/healthcare/cae-sarean-sections.htm>).
- ⁵ 2006 yılında Sağlık Bakanlığı’nın internet sitesinde sezaryenle doğum için annenin talebinin yeterli bir neden olmadığı görüşü yer almış ve Bakanlık sezaryene sınırlama getirmek üzere hazırladığı taslağı hekimlerin görüşlerine açmıştır (Hürriyet, “Bakanlık sezaryeni kısıtlamak istiyor kadınlar bizi özgür bırakıyor”, 1 Ekim 2006). Daha sonra Sağlık Bakanlığı’nın 1 Eylül 2008’de yürürlüğe koyduğu Sağlıkla Performans ve Kalite Yönergesi’nde kurumsal performans kriterleri arasında sezaryen oranları da yer almıştır. Sezaryen oranlarını düşürmek ve normal doğuma yönlendirmek amacıyla belirlenen bu kritere göre, eğitim hastanelerindeki sezaryenle doğum oranının %20’yi, diğer hastanelerde ise %15’i geçmemesi gerekmektedir. Böylece, yönergeyle sezaryenle yapılan doğumların azlığı ya da çokluğu, kurumun verimliliğinin bir göstergesi haline getirilmiştir (Milliyet, “Hastanelerde sezaryenle doğum oranı yüzde 15’i geçemeyecek”, 14 Eylül 2008).
- ⁶ Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşların Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Temmuz 2012’de yasal olarak yürürlüğe girmiştir. Yasada doğumda gebe veya “rahimdeki bebek” için tıbbi zorunluluk bulunması halinde sezaryen yöntemi kullanılabilceği, ayrıca gerekli tedbirlerin alınmasına rağmen anne veya bebekte meydana gelebilecek istenmeyen sonuçlardan dolayı hekimin sorumlu tutulamayacağı hükümleri bulunmaktadır (Bianet, 4 Temmuz 2012).
- ⁷ Okur katılımını olanaklı kılan uygulamalardan biri olarak okuyucu yorumlarını da kapsayan “Türkiye’deki İnternet Gazetelerinde Kullanıcı Katılımının İşleyişi ve Sınırlılıkları” adlı çalışmada Tolga Çevikel, internet gazetelerindeki okuyucu yorum köşelerinin sayısının yıllar içinde arttığını ve 2013 itibariyle 50 internet gazetesinin 40’ında okuyucu yorum köşesi olduğunu belirtmektedir. Buna göre, Türkiye’de sosyal medyada paylaşmadan sonra en yaygın olarak kullanılan ikinci katılımcı gazetecilik uygulaması okuyucu yorumlarıdır (2013: 14-15). Çoğu gazetede üye olmak koşuluyla haberlerin altında yer alan formlar doldurularak yorum

- yapılmaktadır, bu anlamda kullanımı son derece kolay bir uygulamadır (15). Ancak bilindiği üzere okurların yaptıkları yorumlar hemen yayımlanmamakta, yorumlar editöryal denetimden geçmektedir. Bu editöryal denetim ise gazetenin yayın politikasına uygun olarak gerçekleşmektedir. Hürriyet gazetesinin okuyucu yorum köşelerinde sansür ve denetimin işleyiş biçimine dair bazı örnekler için bkz. Şenol-Cantek, 2007.
- ⁸ 1970'lerden beri sosyal bilimler yazınına giren tıbbileştirme terimi, "bir sorunu tıbbi terimlerle tanımlama, bir problemi tıbbi dil kullanarak tanımlama, problemi anlamak için tıbbi bir çerçeve benimseme ya da tedavi etmek için tıbbi müdahale kullanmayı içerir" (Conrad, 1992: 210, 211). Zola'nın daha açık ifadesiyle, tıbbileştirme, "günlük yaşamın tıbbi egemenliğin, etkinin ve gözetiminin giderek daha fazla etkisi altına girdiği bir süreçtir" (Akt: Conrad, 1992: 210). Riessman ise tıbbileştirmeyi, davranışların ya da koşulların tıbbi anlamlar kazandığı süreci ifade eder biçimde kullanmaktadır (1983: 4). Bu tanımlardan hareketle, doğumun tıbbileştirilmesini, daha önce tıbbin alanında olmayan doğumun tıbbi egemenlik, etki ve gözetim altına alınması ya da doğumun tıbbi anlamlar kazandığı bir süreç şeklinde açıklamak mümkün olabilir.
- ⁹ Anne ölümlerindeki düşüşün nedeninin tıbbi teknolojinin kullanımı mı, yoksa yaşam kalitesinin yükselişi mi olduğu tartışma konusudur.
- ¹⁰ Günümüzde yaygın doğal doğum girişimlerinden biri, anne dostu bakım (mother friendly care)'dir. Uluslararası Lamaze Örgütü 1994 yılında ABD'de normal doğumu ve emzirmeyi destekleyen örgütler arasında işbirliği sağlamak üzere bir toplantı düzenlemiştir, bu toplantıların sonucunda Doğum Hizmetlerini Geliştirme Koalisyonu (The Coalition for Improving Maternity Services-CIMS) kurulmuştur. Bu koalisyon, 1996'da Anne Dostu Doğum İnisiyatifi'ni kurmuş ve "Anne Dostu Hastane, Doğum Merkezi ve Evde Doğum Hizmetleri İçin 10 Adım" rehberini hazırlamıştır (Lothian, 2007: 1). Anne, bebek ve ailelerin sağlığıyla ilgilenen bireyler ve ulusal örgütlerin bir koalisyonu olan CIMS'in amacı, doğum sonuçlarını iyileştirecek anne bakım modelini geliştirmek ve maliyetleri büyük ölçüde düşürmektir. Kanıtla dayalı anne, bebek ve aile dostu model, yüksek maliyetli görüntüleme, tanımlama ve tedavi programlarına alternatif olacak koruma ve sağlık programlarına odaklanmıştır. Anne dostu doğum inisiyatifinin felsefi temelleri, doğumun normallığı, güçlendirme, otonomi, zarar vermeme ve sorumluluk alma şeklinde belirlenmiştir (<http://www.motherfriendly.org/MFCI>). Temel olarak doğumun normal ve doğal bir süreç olduğu fikrinden hareketle doğum sırasında yapılan tıbbi müdahaleleri azaltmayı öngören bu yaklaşım, doğum sırasında kadına dilediği refakatçiyi bulundurabilme, özel bir komplikasyon yoksa doğum sırasında yürüme, hareket etme ve istediği doğum pozisyonunu seçebilme imkanı sunar. Ayrıca bilimsel kanıtlarla desteklenmeyen uygulama ve prosedürler rutin biçimde uygulanmaz ve diğer müdahaleler de sınırlanır. Bir hastane, doğum merkezi ve evde doğum hizmetlerinin "anne dostu" olabilmesi gerçekleştirilmesi gereken 10 adımın tamamı için bkz. www.motherfriendly.org.
- ¹¹ Doğal doğum yaklaşımının önemli isimlerinden Fernand Lamaze'in uyguladığı yöntemlerin son derece disipline edici olduğu Sheila Kitzinger'in betimlemelerinden anlaşılmaktadır. Kitzinger'e göre, Lamaze kadınların doğum performansını "mükemmel"den "tamamen başarısız"a uzanan bir ölçekte, "tedirginlikleri ve çılgınlık" temelinde değerlendirmiştir. Lamaze'e göre "başarısız" olanlar, bu durumdan kendileri sorumludur; çünkü ya şüphe duymuşlar ya da yeterince pratik yapmamışlardır. Ayrıca tahmin edilebileceği gibi "çok soru soran entelektüel kadınlar" Lamaze tarafından başarısızlığı en açık olanlar şeklinde tanımlanmıştır (Kitzinger'den akt. Jones, 109).
- ¹² Bu çalışmada, okuyucu yorumlarındaki düşük cümleler ile yazım ve noktalama yanlışlarına dokunulmamış, orijinal hallerine sadık kalınmıştır (ÇK).
- ¹³ Bu yoruma benzer başka yorumlar şöyledir: "Türkiye'nin tek sorunu zaten kürtaj-sezaryen her işimiz güllük gülüstanlık. Çare oldunuz herşeyde AKP bir bu kalmıştı çaresiz.." (31.05.2012); "Sunî gündemler yaratıp, popülarite elde edip bunu nasıl avantaja çevireceğinizi, hangi kesime nasıl ulaşacağınızı ve sadakatlerini korumalarını nasıl sağlayacağınızı çok iyi biliyorsunuz. Bir tane sosyologda çıkıp muhalefettekilerle ne yapması gerektiğini anlatmıyor." (31.05.2012); "Ne konuymuş be, bununla kafaları karıştırırlarken zamların ucu gelecek yine desenez. Benzin zammı ne oldu 2 haftadır yapılmıyor." (31.05.2012); "Şimdi TÜRKİYE 8 Şehit'i unuttur, sezaryeni tartışır!!" (21.06.2012); "SEKSEN MİLYON NÜFUSLU, DÜNYANIN 16. BÜYÜK EKONOMİSİNE SAHİP OLDUĞU SÖYLENEN ÜLKENİN UĞRAŞTIĞI ŞEYLERE BAKIN." (04.07.2012);

“Çok gülüyorum ya. Her başınız ağrıdığında bu meseleyimi kurcalayacaksınız. Şimdi de samsundaki sel galiba. Ne oldu? Gündem değiştirecek konu mu kalmadı? Umarım herkes bunun farkındadır. Yemeyin artık şunların gündem değiştirmelerini..” (05.07.2012).

¹⁴ Doğumun ve elbette gebeliğin riskli ve tehlikeli bir süreç olarak tanımlanması, Davis-Floyd'un (1994) “teknokratik model” olarak adlandırdığı tıbbileşmiş doğumun kadın bedenine dair varsayımlarıyla doğrudan ilintilidir. Davis-Floyd'a göre teknokratik modelde, makine olarak beden metaforuna erkek bedeni kadın bedeninden daha uygun görülür. Bunun nedeni, erkek bedeninin biçim ve işlev açısından makineye daha çok benzemesi ve bu nedenle doğanın kaprislerine daha az maruz kalarak daha zor “bozulabilmesidir.” Yazara göre bu modelde kadın bedeni ise, “anormal”, “tahmin edilemez” ve tabiatı gereği “bozuk” bir makine olarak görülür. Böyle bir yaklaşımın temelinde rahim, yumurtalıklar, göğüsler gibi yalnızca kadına özgü anatomik özellikler ve yine kadınlara özgü adet kanaması, gebelik, doğum ve menopoz gibi biyolojik süreçler nedeniyle kadın bedeninin işlev bozukluğuna maruz kaldığı fikri vardır. Gebelik ve doğum sırasında ortaya çıkan sıra dışı talepler, kadın bedenini ciddi işlev bozukluklarıyla ya da tamamıyla bozulma riskiyle karşı karşıya bırakır (1994: 3).

¹⁵ Hürriyet, Sezaryen mi normal doğum mu, 22 Haziran 2012.

¹⁶ Benzer yorumlar şöyledir: “Hollanda'da tıbbi bir gerekçe olmadan sezeryani seçemezsiniz. Türkiye'de bu konuda tedbir getirilmesi olumlu bir gelişme.” (21.06.2012); “Bilirbilmez, cahil cuela yorum yazıyorsunuz. ABD de 20 yıla yaklaşan calisan bir hekim olarak sunu soyluyeyimde kulaginizi acip duyun hukümetin her yaptigini elistirmeden once: ABD de dogum her zaman terich olarak normal yoldan yapiliyor ve sezeryan icin tıbbi bir endikasyon olmadigi muddetce!! OK “(21.06.2012); “Sn.Preaty....İnternet önünüzde merak edip açıp bakın bakalım hastanelerdeki ABD,İngiltere,Fransa,İtalya ve benzeri gelişmiş ülkelerde sezeryan ve normal doğum oranlarına .buradaki rakkamlar size bu ülkelerde normal doğumun esas sezeryanın ise gereklilikten kaynaklandığını kesinkes gösterecek.” (04.07.2012).

¹⁷ Badinter, evde doğuma bir yönelişten bahsetmekle birlikte bu oranların son derece düşük olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin ABD'de tüm doğumların yalnızca %1'i evde yapılmaktadır, ancak yine de bir artış eğiliminden bahsetmek mümkündür. 1990'dan 2004'e kadar olan dönemde % 0.56 olan evde doğum oranı 2009 yılında % 0.72'ye yükselmiştir (MacDorman, Mathews & Declercq, 2012). Yapılan yasal düzenlemelerle evde doğumun bir seçenek olarak sunulmasından itibaren İngiltere'de evde doğum oranlarının %1'den %2'nin üzerine çıktığı belirtilmektedir. Evde doğum oranı en yüksek ülkelerden biri Hollanda'dır. Kadınları evde doğurmaya teşvik eden ve ebeliğin güçlü olduğu sistem nedeniyle tüm doğumların %30 ila %40'ının evde yapıldığı tahmin edilmektedir (Onat-Bayram, 2009: 99-100).

¹⁸ Benzer bazı yorumlar şöyledir: “Hükümeti hiç sevmesem de kürtajın cinayet olduğu noktasında hemfikirim ama sezeryan konusu çok farklı, hastanler daha çok kar etmek için,doktorlar kolayla kaçtığı için sezeryanle doğum çok fazla ve bence çözümü zor bir konu..” (31.05.2012); “Bugun gerek olmaksizin sezeryan yapan doktor, yarin da para icin yapacaktır. Bunu da buraya boyle yazdim. Money talks!” (21.06.2012); “Çok istememe rağmen doktorun 2 saat dil dökmesi ile mecburi sezeryan doğum yaptım. Sezaryen ağrısız diye kolayına kaçıyor diyenler var hiçte sanıldığı gibi kolay falan değil.Yanlış olan bir şeyde sezeryande bebeğin tam gelişini beklemeden 1-2 hafta erken alıyolar.Doğum doktorun keyfine kalmamalı..”(04.07.2012).

¹⁹ Bu konudaki benzer yorumlar şöyledir: “herkes şunu çok iyi anlasın: hükümetin kadın sağlığını, iyiliğini düşündüğü için yaptığı yok bu değişikliği. amaç sadece bunu yapan doktorları bitirmek. erdoğan demedi mi işin içinde money var money diye. yoksa gerçekten kadınlarımızın sağlığı düşünülerek yapılan bir şey değil sadece..” (21.06.2012); “Parası olan yapar. Sorun sezaryana ödenen ssk katkı payı çok isteyen tamamını kendi karşılar.”(21.06.2012).

²⁰ Doğumun tıbbileştirilmesi ve bu eksendeki tartışmalar daha çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Dünyanın pek çok bölgesinde kadınlar gebelik ve doğum sürecinde tıbbi olanaklara ve uzmanlara ulaşamamaktadır. Her gün neredeyse 800 kadın gebeliğe ya da doğuma ilişkin olan ve aslında önlenbilir nedenlerle ölmekte; anne ölümlerinin %99'u az gelişmiş ülkelerde gerçekleşmektedir. Örneğin 2013 yılında gebelik-doğum sırasında ve sonrasında 289 bin kadın ölmüş, bunların neredeyse tamamı düşük-gelirli yerleşim birimlerinde gerçekleşmiştir ve yine neredeyse tamamı önlenbilir nedenlere bağlıdır (WHO, 2014). Türkiye'de kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin eğitim, bölge ve refah düzeyi bazındaki

dağılımları için Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yaptığı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmalarına bakılabilir.

Kaynakça

- Arney W.R. & Neill J. (1982). The Location of Pain in Childbirth: Natural Childbirth and the Transformation of Obstetrics. *Sociology of Health & Illness*,4(1): 1-24.
- Badinter E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?* (Çev.Ekmekçi A.). İstanbul: İletişim.
- Bakan O Sözlere Açıklama Getirdi (2012, 1 Haziran). Hürriyet.
- Bakanlık Sezaryeni Kısıtlamak İstiyor Kadınlar Bizi Özgür Bırakın Diyor. (2006, 1 Ekim). Hürriyet.
- Beck N.C., Geden E.A. & Brouder G.T. (1979). Preparation for Labor: A Historical Perspective. *Psychosomatic Medicine*, 41(3): 243-258.
- Beckett K. (2005). Choosing Cesarean Feminism and the Politics of Childbirth in the United States. *Feminist Theory*, 6(3): 251-275.
- Bora-Başara B., Güler C. & Yentür G.K. (2014). *Sağlık Bakanlığı İstatistikleri Yıllığı 2013*. Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü. Ankara: Sağlık Bakanlığı.
- Brubaker S.J. & Dillaway H.E. (2009). Medicalization, Natural Childbirth and Birthing Experiences. *Sociology Compass*, 3(1): 31-48.
- Cahill H.A. (2001). Male Appropriation and Medicalization Of Childbirth: An Historical Analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 33(3): 334-342.
- CIMS, Mother-Friendly Childbirth Initiative. İnternet adresi: <http://www.mothefriendly.org/MFCI>. Erişim tarihi: 27.7.2015.
- Cindoğlu, D. & Sayan-Cengiz, F. (2010). Türkiye'de Doğumların Medikalizasyonu: Feminist Bir Bakışla Sezaryen Problemini Düşünmek, II. Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi Kitabı, Ankara, 51-64.
- Conrad P. (1992). Medicalization and Social Control. *Annual Review of Sociology*, 18(1): 209-232.
- Cosans C. (2004). The Meaning of Natural Childbirth. *Perspectives in Biology and Medicine*, 47(2): 266-272.
- Crossley M.L. (2007). Childbirth, Complications and the Illusion of Choice: A Case Study. *Feminism & Psychology*, 17(4): 543-563.
- Çevikel, T. (2013). Türkiye'deki İnternet Gazetelerinde Kullanıcı Katılımının İşleyişi ve Sınırlılıkları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 37:1-21.

- Davis-Floyd R.E. (1994). The Technocratic Body: American Childbirth as Cultural Expression. İnternet adresi: http://www.researchgate.net/profile/Robbie_Davis-loyd/publication/15157296_The_technocratic_body_American_childbirth_as_cultural_expression/links/0fcfd511ea268b07f7000000.pdf. Erişim tarihi: 20.4.2015.
- Demirgöz-Bal M., Dereli-Yılmaz S. & Kızılkaya-Beji N. (2013). Kadınların Sezaryen Doğum Tercihleri. *Hemşirelik Dergisi*, 21(2): 139-146.
- Erdoğan: 3 Çocuğu Vatana Hibe Edin. (2013, 8 Ağustos). *Radikal*.
- Erdoğan: CHP Kürt Meselesinin Kaynağı. (2012, 2 Haziran). *Milliyet*.
- Federici, S. (2012). Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim. Öznur Karakaş (Çev.). İstanbul: Otonom.
- Frost J., Pope C., Liebling R. & Murphy D. (2006). Utopian Theory And The Discourse of Natural Birth. *Social Theory & Health*, 4(4): 299-318.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (1999). 1998 *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması* (TNSA-1998).Ankara.
- Hastanelerde Sezaryenle Doğum Oranı Yüzde 15'i Geçemeyecek. (2008, 14 Eylül). *Milliyet*.
- Johanson R., Newburn M. & Macfarlane A. (2002). Has the Medicalisation of Childbirth Gone too Far? *BMJ*, 324(7342): 892-895.
- Jones J.C. (2012). Idealized and Industrialized Labor: Anatomy of a Feminist Controversy. *Hypatia*, 27(1): 99-117.
- Köse E. (2009). Bir Keşif Olarak Modern Kadınlık: Tıp, Beden Ve Cinsellik. *Fe Dergi*, 1(2): 71-78.
- Kubilay Ç. (2014). İslami Muhafazakâr Kadın Yazarların Perspektifinden Kürtaj Tartışması: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Alternatif Politika*, 6(3): 387-421.
- Lothian J.A. (2007). Introduction: The Coalition for Improving Maternity Services. *The Journal of Perinatal Education*, 16(Suppl 1): 15-45.
- Lupton D. (2012). *Medicine as Culture: İllness, Disease and the Body*. SAGE.
- MacDorman M.F., Mathews, T.J. & Declercq E. (2012). Home Births in the United States, 1990-2009. İnternet adresi: <http://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db84.pdf>. Erişim tarihi: 5.5.2015.
- Maternity Statistics-England. İnternet adresi: <http://www.nct.org.uk/professional/research/maternity%20statistics/maternity-statistics-england>. Erişim tarihi: 10.5.2015.
- Moscucci O. (2003). Holistic Obstetrics: the Origins of 'Natural Childbirth' in Britain. *Postgraduate Medical Journal*, 79(929): 168-173.

- OECD (2012), Health Care Use-Caesarean Sections (total, Per 1000 live births, 2012), <https://data.oecd.org/healthcare/caesarean-sections.htm> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2015).
- Onat- Bayram G. (2009). Kanıtı Dayalı Uygulamalar Doğrultusunda Alternatif Bir Doğum Yöntemi: Evde Doğum. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3): 99-104.
- Osterman M.J.K. & Martin J.A. (2013). Changes in Cesarean Delivery Rates by Gestational Age: United States, 1996-2011, No: 124. İnternet adresi: <http://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db124.htm#x2013;2011>
- Erişim tarihi: 10.5.2015.
- Riessman C.K. (1983). Women and Medicalization: A New Perspective. *Social Policy*, 14(1): 3-18.
- Sezaryen Düzenlemesi Yasalaştı. (2012, 4 Temmuz). Bianet. <http://bianet.org/bianet/kadin/139508-sezaryen-duzenlemesi-yasalasti> (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2015).
- Sezaryen İsteyenlerin Dertleri Money Money. (2012, 2 Haziran). Hürriyet.
- Sezaryen Meclis'te. (2012, 21 Haziran). Milliyet.
- Sezaryen Mi Normal Doğum Mu? (2012, 22 Haziran). Hürriyet.
- Shaw J.C. (2013). The Medicalization of Birth and Midwifery as Resistance. *Health Care for Women International*, 34(6): 522-536.
- Şenol-Cantek F. (2007). Okurunun gazetesi/Gazetesinin okuru: Hürriyet gazetesinin yorum sayfası üzerine. *Toplum ve Bilim*, 109-110: 66-96.
- Tournaire M. & Theau-Yonneau A. (2007). Complementary and alternative approaches to pain relief during labor. *Evidence-Based Complementary And Alternative Medicine*, 4(4), 409-417.
- Turner B. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Çev.Ümit Tatlıcan). İstanbul: Sentez.
- WHO Global Health Observatory Data Repository, Data by WHO Region. İnternet adresi: <http://apps.who.int/gho/data/view.main.1610?lang=en>. Erişim tarihi: 27. 7. 2015.
- WHO (2015). WHO Statement on Caesarean Section Rates. İnternet adresi: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/161442/1/WHO_RHR_15.02_eng.pdf?ua=1. Erişim tarihi: 27.7.2015.
- WHO (2014). Maternal Mortality. Fact Sheet N° 348. İnternet adresi: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en/>. Erişim tarihi: 10. 5. 2015.

- Yeğenoğlu M. & Coşar S. (2014). AKP ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi: Neoliberalizm ve Patriyarka Arasında Mekik Dokumak. İçinde Coşar S. & Yücesan-Özdemir G. (Eds.), *İktidarın Şiddeti, AKP'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*. İstanbul: Metis: 158-181.
- Young I.M. (2005). *On Female Body Experience: 'Throwing like a girl' and Other Essays*. Oxford University Press.
- Zadoroznyj M. (1999). Social class, social selves and social control in childbirth. *Sociology of Health & Illness*, 21(3): 267-289.

Marissa's Choice: Media Coverage of Yahoo CEO Marissa Mayer

Karen Grandy*

Saint Mary's University

Abstract

This study examines the American business media's presentation of the ideal worker/ideal mother conflict, as seen in the 2012-2013 coverage of Marissa Mayer, the then newly appointed, pregnant CEO of the prominent internet company Yahoo. Pregnancy, maternity leave, and childcare are issues that foreground a seemingly unresolvable dilemma for working women who are also mothers: how to meet competing societal pressures to be both an 'ideal worker' and an 'ideal mother'. It might be tempting to dismiss Mayer's experience as irrelevant to the vast majority of working mothers, given her exalted position and the plethora of options available to her. However, I will argue that the media coverage of Mayer illuminates the double-bind that all working mothers face and the often obscured inequities embedded in the idea of 'choice', a neoliberal construct continually invoked in media representations of work and motherhood.

Keywords: *business media, maternity leave, working mothers, women executives, choice feminism.*

* Assoc.Prof. Karen Grandy, Saint Mary's University, Department of Marketing/Communications, Nova Scotia-Canada. E-mail: Karen.Grandy@smu.ca.

Marissa'nın Seçimi: Yahoo CEO'su Marissa Mayer'in Medyada Yer Alışı

Karen Grandy

Saint Mary Üniversitesi

Introduction

In July 2012, Yahoo, a prominent American internet company, announced the appointment of Marissa Mayer as its new Chief Executive Officer. The story moved from a standard business announcement to major headline news when, on that same day, Mayer announced via her Twitter account that she was six months pregnant. Within two weeks, 4000 articles and commentaries were published on the topic (Kellaway, 2012), commending and critiquing Mayer's decision to take on the CEO position at that stage in her pregnancy and her stated maternity leave intentions. The media scrutiny resumed when Mayer's baby was born in late September 2012, picked up again in February 2013 when her unique childcare arrangements were publicized in the coverage of Yahoo's new ban on telecommuting, and again when Yahoo announced new parental leave policies for its employees in April 2013. The intense, widespread interest in Mayer's maternity choices provides a good opportunity to examine the current representation in the American business press of work/motherhood tension and, in particular, of the concept of choice therein.

Motherhood and paid employment are both what sociologist Lewis Coser called "greedy institutions," heavily demanding of one's time, energy, and loyalty (1974: 4). Working mothers face a seemingly unresolvable dilemma: how to meet competing societal pressures to be both an *ideal worker* and an *ideal mother*. Significant gains made by the American feminist movement in the 1960s and 1970s (dubbed the Second Wave), including workplace equity and reproductive rights, made it possible for many more women to join the workforce, but did not resolve the *ideal worker versus ideal mother* conflict (Crittenden, 2001; J. Williams, 2000). As feminist scholar Joan Williams (2000) explores in her book *Unbending Gender: Why Family and Work Conflict and What to Do About It*, men are better able to be both *ideal workers* and parents because they more often have supportive spouses doing most of the essential but largely invisible domestic work, including childcare (see also Acker, 1992; Crittenden, 2007). This analysis is bolstered by statistics that show that women at the highest executive professional levels have significantly fewer (or no) children than their male counterparts, the vast majority of whom also have stay-at-home spouses (Williams, 2000).

Gendered expectations also increase the work-childcare tension experienced by women, who "find that if they perform as ideal workers, they are condemned as bad mothers; if they observe the norm of parental care, they are condemned as bad workers" (Williams, 2000: 70). The current parental care norm known as "intensive mothering," demanding even more time and attention in the name of good mothering, further exacerbates this pressure (Douglas & Michaels, 2004; Hays, 1996). The work/motherhood tension becomes evident immediately after the baby's birth (if not during the pregnancy itself) around the issue of maternity leave. Indeed, the phrase maternity leave is oxymoronic: leave denotes a temporary absence, but maternity once entered into is a permanent state of being. Maternity leave is

a juncture, one of many, at which working mothers must make choices about work/childcare.

Choice is a key concept to both neoliberalism and to a particular branch of contemporary feminism known as *choice feminism*. Central to both is the primacy of the independent individual and the notion of liberation as defined by freedom to make choices for oneself and one's family (Brown, 2005; Ferguson, 2010; Rottenberg, 2014). Choice is a controversial idea for feminist theorists: celebrated, on the one hand, for its embrace of non-judgemental inclusion and independent agency; critiqued, on the other, for the seeming abandonment of collective advocacy for social change in favour of individual self-fulfillment and, at worse, narcissistic consumerism (Gill & Scharff, 2011; Mendes, 2012). Critics have both defended and decried, for example, the depiction of a highly educated woman's decision to leave paid employment in favour of fulltime childcare (known as "opting out") as a feminist choice (Hirschmann, 2010; Hirshman, 2006). Choice rhetoric can also ignore and thus leave unchallenged cultural ideologies and systemic inequities that inform and constrain choices.

A choice feminist stance would concur with the neoliberal view that childcare arrangements, including maternity leave, are individual, personal decisions, which women should be free to make without outside interference or judgment. With such individual freedom, however, also comes personal, rather than public, responsibility for resolving the worker/parent conflicts discussed above. As Stone and Lovejoy explain in their article, "Fast-Track Women and the 'Choice' to Stay Home": "choice rhetoric attributes women's status to their private and personal tastes and preferences and assumes that their decisions operate outside of any system of constraints" (2004: 63). Limiting factors such as eligibility for paid leave and the ability to afford quality childcare at the end of any such leave are obscured by the dismissal of work/childcare conflict as simply one's choice.

In the United States, maternity leave is governed at the federal level by the Family and Medical Leave Act (FMLA), which guarantees a new parent 12 weeks of unpaid, job-protected leave¹. The FMLA applies only to companies with at least 50 employees. It does not cover employees who have worked at a company for less than a year or for less than 1240 hours in the past year, and so-called "key" employees, that is, the top 10% of a company's earners are exempted (U.S. Department of Labor. Wage and Hour Division, 2015). According to the United States Bureau of Labor Statistics (2015), just 13% of American workers have access to paid family leave; class differences, furthermore, are obscured in that average: 22% of the highest 10% of earners receive the benefit, compared to 4% of the lowest 10% of earners (U.S. Department of Labour, 2015). As Kelly Ward and Lisa Wolf-Wendel observe in their book *Academic Motherhood: How Faculty Manage Work and Family*, discussion of work/family balance is "clearly an issue rooted in socioeconomic privilege" (2012: 32).

My study examines the American business media's presentation of the ideal worker/ideal mother conflict, and specifically the notion of choice therein, as seen in the coverage of the newly appointed, pregnant CEO of a prominent internet company. This work is based on the premise that the media plays an important role in both reflecting and shaping public perception of contemporary social issues (Hall, 1997; Richardson, 2007). With 69.9% of women with children now in the workforce in the United States (U.S. Department of Labor, 2013), the work/motherhood conflict is a widely experienced conundrum. Feminist scholars agree that gendered assumptions exacerbate that conflict (Heilman, 2001; Williams, 2000) and that the media can either reinforce or challenge those gendered norms (Gill, 2007; Johnston & Swanson, 2003; Ross, 2010).

Rather than showcasing the causes of work/motherhood tension, the mainstream media has emphasized divisive conflicts, such as the so-called "Mommy Wars" ("Mommy Wars' incited," 2006; Peskowitz, 2005). While the media coverage of women in politics has received considerable scholarly attention, that of women in business has not². Given that the vast majority of women are more likely to be in the workforce than the political arena, the media coverage of prominent businesswomen and of issues pertinent to working women deserves more critical scrutiny. This study undertakes to help fill that gap.

The presentation of "choice" in the Marissa Mayer coverage is also relevant to the media representation of contemporary feminism in the United States³, an ongoing subject of interest to feminist media scholars, who have found the coverage of feminism to be limited, simplistic, and trivializing. Carolyn Bronstein, for example, has critiqued the American media for presenting "personal choice" as the "consummate third wave objective" and thus ignoring the political analysis and social activism that third wave feminists see as intrinsic to such choices (2005: 792). Kaitlynn Mendes likewise concluded that the recent (2008) coverage of feminist issues in British and American news articles was "neoliberal" in its emphasis on individual empowerment and choice (2012: 563). Sisco and Lucas found in the framing of feminism in the 2008 U.S. presidential election coverage a preferable presentation of neoliberal "choice feminism" over traditionally liberal, second wave feminism (2015). Of particular relevance to my interest in the work/motherhood conflict, Mary Douglas Vavrus examined the media presentation of the so-called Opting Out Revolution. She argued that the neoliberal discourse and choice rhetoric found there promoted "dangerously archaic notions about women, work, and family" (2007: 49). The intense scrutiny of Marissa Mayer provides an opportunity to examine the media representation of a working woman who, by contrast, Opts In.

Media Study

The databases EBSCO Business Source Premier and ABI Inform and the search engine Google were used to identify stories about Mayer published in major American business magazines and newspapers within twelve months of the announcement of her appointment as Yahoo CEO in mid-July, 2012. This search yielded 57 articles, in 30 publications⁴. The stories cluster around six events: 1) Yahoo's appointment of a female CEO; 2) Mayer's pregnancy announcement; 3) her maternity plans; 4) her maternity leave; 5) Yahoo's ban on telecommuting and Mayer's childcare arrangements; 6) new benefit policies impacting working parents enacted at Yahoo under Mayer. My approach was qualitative, as I hoped to elucidate through a close reading of the word choice, headlines, and content of the stories in the sample both explicit and underlying ideas (Berelson, 1971; Hall, 1975) about work/motherhood conflict and working women's choices. I was also on the lookout for any stated or implied references to feminism in the articles.

Findings and Discussion

CEO Announcement

Yahoo announced Mayer's appointment as its new President, Chief Executive Officer, and member of its Board of Directors on July 16, 2012. Mayer at the time was a well-known executive and prominent spokesperson for Google, where she had worked since 1999, and so the news of her move from a dominant company to its struggling competitor was greeted in the business press with "surprise" (Albanesius, 2012: para. 1) and "shock" (Stone, Womack, & Chang, 2012: 30). In addition to a discussion of the challenges awaiting her at Yahoo, where she would be the fifth CEO in five years, and her expected compensation (speculated to be up to \$20 million a year), the appointment of a woman at this level was also considered newsworthy. Of 18 announcement stories published within two weeks' of Yahoo's press release, 13 (72.2%) referenced the significance of her accomplishments as a woman. For example, the fact that she was the first female engineer hired at Google was noted in eight articles. In its first article on the appointment, the *New York Times* described the appointment as "making her one of the most prominent women in Silicon Valley and corporate America" (Sorkin & Rusli, 2012: para. 1). The *Wall Street Journal*, in its initial article on the announcement, pointed out that Mayer would be one of only 20 women CEOs (4%) at Fortune 500 companies in the United States (Efrati & Letzing, 2012).

From the beginning, this business announcement was reported as significant not just for Mayer's impressive accomplishments as an individual, but for working women as a whole. Although Mayer was not Yahoo's first female CEO (Carol Bartz held the post from 2009-2011), Google co-founder Eric Schmidt was quoted in *Forbes* magazine as being "personally very excited to see another woman become CEO of a technology company" (cited in

Guglielmo, 2012: para. 4). Yahoo's choice was described as "great news for women" by both The Huffington Post's Arianna Huffington (cited in Shalvey, 2012: A04) and Facebook's Sheryl Sandberg (cited in Efrati, 2012: para.10), and it was hailed as significant progress for an industry in which gender disparity at the executive level is well known (Casserty, 2012; Foroohar, 2012).

Mitchell Stephens, in *A History of News*, discusses seven standard criteria used by the news media to determine newsworthiness: "impact, emotional appeal, conflict, timeliness, proximity, prominence and the unusual" (2007: 26). Yahoo's announcement of its new CEO was newsworthy to the American business press because of timeliness and the prominence of both the company and Mayer. Yahoo's appointment of a woman, however, makes the event additionally unusual and, potentially, impactful. Evidence of the latter interpretation is seen in the widespread enthusiasm to present Mayer's appointment as a victory for working women. Although none of the articles explicitly reference feminism, the story was implicitly framed within second wave American feminism and its well known goals of equal employment opportunities and the advancement of more women into positions of economic power.

It is notable that Mayer herself, however, had previously publicly resisted a gendered mantle, insisting "'I'm not a woman at Google, I'm a geek at Google,'" (cited in Taylor, 2012: para. 15) and "'I don't think that I would consider myself a feminist'" (cited in Rochman, 2013: para. 3). In an article published the same day as the CEO announcement, Forbes writer Meghan Casserty observed that Mayer "has never been interested in the conversation surrounding 'women in tech'" (2012, "Marissa Mayer"). Instead, Mayer publicly espouses a position that aligns with postfeminism⁵ as evidenced in comments from an April 2012 interview with CNN. She stated in that piece, "If you can find something that you're really passionate about, whether you're a man or a woman comes a lot less into play. Passion is a gender-neutralizing force" (Sutter, 2012).

In addition to the explicit references to Mayer's sex, her gender was also signalled in the announcement stories in allusions to her photogenic physical appearance and her love of designer fashion, as exhibited in a recent Vogue fashion spread (Swartz & Martin, 2012). Time's Rana Foroohar described her as a "stunning blond designer-clothes-wearing mother-to-be" (2012: para.1). A July 17 Forbes article was headlined "Yahoo's Marissa Mayer Is The 'Hottest CEO Ever'. And It's Great For Business" (Casserty, 2012). The media's emphasis on the physical attributes of prominent women has been well documented and is condemned as discriminatory according to second wave thinking. However, Forbes writer Megan Casserty argues, admiringly, that Mayer herself "has always been savvy--leveraging both her brains and her beauty in the media" (2012, "Yahoo's," para.6). Mayer is thus presented as using the tactics of third wave American feminism, although she herself never claims that connection.

Pregnancy Announcement

Hours after the announcement of her appointment, Mayer broke the news via her Twitter account that she was pregnant. She disclosed in a *Fortune* magazine interview published on July 17 that the baby was due October 7 (Sellers, 2012). In contrast to the Yahoo board's reportedly quiet acceptance of Mayer's condition (Sellers, 2012), the media treated this new information as an integral part of the story. Subsequent to her twitter announcement, articles on the CEO appointment made at least a passing reference to her pregnancy, often in conjunction with her age and marital status. "New Yahoo CEO Mayer is Pregnant" ran the headline in *Fortune* (Sellers, 2012). The *New York Times* showed more discretion, referring to the pregnancy midway through its article on her appointment, in a parenthetical aside: "(In a bit of personal news, Ms. Mayer disclosed on Twitter late Monday that she is pregnant)" (Sorkin & Rusli, 2012: para.8).

Unlike in the initial coverage of the appointment of a woman CEO, some writers now emphasized potential conflict in their stories about the pregnant executive. A writer for *Investors Business Daily* included Mayer's pregnancy as one of many challenges awaiting her in the new position (Shalvey, 2012). Likewise, a July 18 article in the *Wall Street Journal* was titled "For Yahoo CEO, Two New Role—Six Months Pregnant With Her First Child, Marissa Mayer Must Also Turn Around a Troubled Firm" (Lublin & Kwoh, 2012: B1). Elsewhere the question was raised whether Yahoo had an obligation to shareholders to disclose Mayer's condition in its CEO announcement, because of the potential impact on stock price (Heffernan, 2012; McKenna, 2012). The issue here is whether pregnancy and (eventual) motherhood should be considered as liabilities to effective leadership. When advertising executive Neil French spoke to this question in 2005, his explanation for the dearth of female creative directors of advertising agencies caused an uproar: "to be a creative director requires 100 per cent commitment. People who have babies to look after can't do that'" (cited in Cadwalladr, 2005: para.5). More recently, investor Paige Craig expressed similar concerns when he "confessed" his belief that "a pregnant founder / CEO is going to fail her company" (2011: para. 5). Craig went on to give as his opinion that "a ton of us decide not to invest, support, promote or work with women because of this whole 'marriage / pregnancy' hurdle that most women will face in their career" (2011: para.8).

The fact that Yahoo did not see pregnancy as a disqualification for the position of Chief Executive Officer was greeted as an important breakthrough by those who disagree with the views of French and Craig. The novelty and thus newsworthiness of the appointment was proclaimed in the media. *Forbes*, *The Washington Post*, and *Time* all noted that Mayer was the first pregnant woman to be named the CEO of a *Fortune* 500 company (Feroohar, 2012; Goudreau, 2012; McGregor: 2012). Even critics who objected to the media obsession with Mayer (see discussion below), noted her appointment while

pregnant was “significant” (Lerner, 2012: para. 11) and “signals progress” (J. Williams, 2012: para. 6).

Other publications emphasized the potential impact. Working Mother called the executive appointment of an expecting woman a “milestone” and stated that it “broke down several barriers” (Bourne, 2012: para. 1). It was elsewhere depicted as setting a precedent (Goudreau, 2012), creating “a new standard,” and “fundamentally shift[ing] the discussion” (McGregor, 2012: para. 7). Here again, the collective aspirations of second wave feminism are invoked. Mayer’s situation was presented in the media as significant not just for her as an individual but in the words of management consultant Kevin Coyne, quoted in the Wall Street Journal, “a landmark case for women everywhere” (cited in Lublin & Kwoh, 2012: B1). Sharon Lerner made explicit the connection with the second wave feminist movement: “it’s clear her hiring will pave the way for other women - just as it was undoubtedly made possible by earlier women’s fight for equality” (2012: para. 11).

Postfeminist discourse is also evident in the coverage, in the dismissal of the significance of the pregnancy, and hence work/motherhood conflict, to the story. According to Time’s Rana Foroohar, Yahoo “investors couldn’t care less” about Mayer’s condition (2012: 17), which one executive recruiter called a “non-event” (cited in Goudreau, 2012: para. 9). Most notably, Mayer herself stated her view in the Fortune interview that Yahoo board members’ lack of concern about hiring a pregnant executive “showed their evolved thinking” (Sellers, 2012: para. 8).

Maternity Leave Plans

While the appointment of a pregnant woman as CEO was overwhelmingly presented as a positive development for gender employment equity, Mayer’s maternity leave plans, also revealed in the July 17 Fortune article, provoked a more mixed response in the media: “My maternity leave will be a few weeks long and I’ll work throughout it,” she stated in the interview (Sellers, 2012: para.10). This statement was referenced or discussed in 16 of the 36 articles (44%) published within two weeks of her appointment, in my study sample. The differences in opinion on Mayer’s stated maternity leave plans, and on their broader relevance to other working women, reflect again the differences in the aspirations of second wave and more recent iterations of feminism.

While one might expect that work/motherhood conflict would be the obvious way to frame this aspect of the story, of the 16 articles that include her maternity leave plans, 10 (62.5%) either make no mention of or downplay any potential conflict. Mayer herself sets the tone. Her phrase “work throughout it” was repeated many times without query, including by Christian Science Monitor journalist Allison Terry, who also predicted, without commenting on the seeming contradiction, that Mayer would “redefine what it means to balance work and family life” (2012: para.13). In a July 20 New York Times story profiling other successful executive women who did not take

maternity leaves, Gootman and Saint Louis quoted former Massachusetts governor Jane Swift, who sees maternity leave as “an outdated notion for high-achieving women and men” (2012: para.25). The one writer who speculated that Mayer “may need more than a ‘few weeks’ and may not be able to ‘work throughout it’” raised the question in the context of a potential problem for Yahoo shareholders, not because of work/motherhood conflict (McKenna, 2012; para.9).

Two writers optimistically speculated that when the time came, Mayer might change her mind and thus still be an exemplar for other working mothers. A July 30 Bloomberg Businessweek editorial titled “The Message of Marissa Mayer” expressed hope that Mayer would decide to take a longer maternity leave, as she could thereby help promote California’s paid parental leave program, which the editors described as “a successful model for other states, just as Mayer will be an example for women in her company and industry”⁷ (2012: 8). Senior media executive Kara Norton wrote a piece for Business Insider with the provocative title “New Yahoo CEO Marissa Mayer Needs to Take a Real, 12-week Maternity Leave” (2012). Norton noted that taking a maternity leave would give Mayer an “opportunity to create an even greater legacy to women and men everywhere by building a culture that finds the balance between business achievement and emotional satisfaction” (2012: para.16). Also speaking within the framework of second wave feminism’s advocacy for social change, but from a different angle, some commentators argued that the media focus on Mayer’s plans was an irrelevant distraction from an urgently needed public discussion about the inadequacies of the Family and Medical Leave Act and other structural supports for working parents in the United States (Kurtzleben, 2012; Lerner, 2012; J. Williams, 2012).

Individualized solutions, favoured by both choice feminism and neoliberalism, were touted in a Wall Street Journal piece, which opened with the claim that that how Mayer would “juggle” workplace and family was “the real conversation” (Lublin & Kwoh, 2012: para. 1). The writers later presented “the key to making this work” as “a phalanx of nannies, a solid leadership team and a husband ready to shoulder more of the hands-on parental duties” (Lublin & Kwoh, 2012). The language of choice feminism was also used by Laurianne McLaughlin in her article, “Yahoo’s Marissa Mayer vs. the Mommy Judges.” McLaughlin defended Mayer’s right to act based solely on what was best for her as an individual and asserted, “It’s not about societal change or breaking ceilings. I make my choices. You make yours. Let Mayer make hers” (McLaughlin, 2012: para.15-16).

Maternity Leave

After having been positioned by the media to have “the most scrutinized maternity leave and new motherhood in modern corporate history” (Lewis, 2012: para.1), Mayer stuck to her plan to take, in effect, no real leave from her position. On October 1, one day following the birth of her son, a Yahoo

spokesperson issued a statement that Mayer was still actively leading the company, would be “working remotely and is planning to return to the office as soon as possible (likely in 1-2 weeks)” (cited in Oreskovic, 2012: para. 3). On October 16, Mayer stated on Twitter that she was back at the office.

The image projected in the media of Mayer, pregnant CEO, as pioneering role model for the successful combination of work and motherhood was thrown off kilter by both her stated maternity leave plans and her follow through. Compared to the articles published right after her appointment, there was now much less certainty about the significance of Mayer's position and the potential positive impact on other working mothers. Some writers now critiqued Mayer for setting an unfair bar for other working women to live up to (Benedikt, 2012; Lewis, 2012; Lichter, 2012). A story in *Fortune* magazine quoted a New York University professor who labelled Mayer's decision to take no time off “a backward-looking message” (Lewis, 2012: para. 7). She was also accused of neglecting her child and herself in a *Slate* article, headlined “Yahoo CEO Marissa Mayer Is Making a Huge Mistake by Cutting Her Maternity Leave Short” (Benedikt, 2012).

Other commentaries, including “Marissa Mayer Can Work If She Wants” in *Salon* (M. Williams, 2012), used the rhetoric of choice feminism to defend Mayer's right to make her own personal decisions. In the same vein, Ruth Margalit, in *The New Yorker*, lamented Mayer's public disavowal of feminism and in the same paragraph argued, “giving birth and deciding how to balance your time afterward is a personal choice, and deserves to be kept that way: personal” (2012: para. 7). Margalit then went on to ask why the work/family balance choices of Mayer's husband were not interrogated in the media. Still other writers argued that Mayer's already noted rare position and socioeconomic privilege rendered her choices irrelevant to most working mothers, such as Jessica Grose in her article, “How Relevant is Marissa Mayer's Maternity Leave? Not Very,” for *Bloomberg Businessweek* (2012).

Childcare Arrangements/Telecommuting Ban

In the speculative discussion of how Mayer might eventually balance running a major company with being a new mother, a number of writers pointed out that her socioeconomic status—her executive position and salary—provided options not available to other working women (Grose, 2012; Lerner, 2012; Miller, 2012; J. Williams, 2012). Mayer did in fact take advantage of her privileged position, by refusing to take either of the choices on offer for working mothers: to return to your workplace or to stay home with your child(ren). When Mayer went back to the office less than three weeks after giving birth, she brought her baby and his nanny with her and installed them in the nursery she had created next to her office (Sellers, 2013). These unusual childcare arrangements received no attention in the media, however, until nearly four months later.

On February 22, 2013, the Wall Street Journal broke the news about a new Yahoo policy that would disallow telecommuting for its employees (Swisher, February 22). In her continuing coverage of the story, the same reporter a few days later referred to Mayer's own childcare arrangements at Yahoo, the details of which were revealed by disgruntled employees, unhappy about the new decree (Swisher, February 25). Mayer's childcare arrangements and her company's new policy were henceforth linked and critiqued in the media, as seen in headlines such as, "Marissa Mayer, Who Just Banned Working From Home, Paid To Have A Nursery Built At Her Office" (Carlson, 2013). Nearly 80% of the articles about the telecommuting ban in my sample mention Mayer's custom built, personal nursery.

As presented in the media, Yahoo's insistence that all employees work at the office met a number of criteria for newsworthiness. Mayer's obvious prominence was cited: she was described as "corporate America's most famous working mother" in the first sentence of the Los Angeles Times story on the new ban (Guynn, 2013: para. 1). The policy was also noted to be unusual amongst technology companies in Silicon Valley, which are typically more open to flexible working arrangements than other industries. All of the articles, however, also alluded to the work/motherhood conflict, which the new policy was widely seen to exacerbate. Mayer was now presented as a traitor to working mothers (Bamberger, 2013; Rochman, 2013), the group for whom the media originally set her up to be a role model; as a "tough-as-nails, whip-cracking, anti-family crusader" (Rochman, 2013: para. 7); and as a hypocrite, for doing herself what she would not allow her employees to do—work and parent simultaneously (Dowd, 2013; Guyunn, 2013).

Joanne Bamberger in USA Today accused Mayer of "launch[ing] the latest salvo in the war on moms" (2013: para.13). In Time magazine, Bonnie Rochman stated that Mayer was "throwing darts at working parents everywhere" (2013: para. 9). Bamberger alluded to second wave feminism when she chastised Mayer for having "forgotten about the women who came before, enabling [her] to land in [her] lofty position in the first place" (2013: para.13). Gloria Steinem's response to the ban also connected, or rather disconnected the new policy from feminism: "When Marisa Mayer directed all employees never to work from home, I understood why she said she isn't a feminist" (cited in Bamberger, 2013: para. 2).

Other commentators, however, adopted postfeminist language in defense of Mayer, such as Anne-Marie Slaughter in a piece titled "Marissa Mayer's Job Is to Be CEO—Not to Make Life Easier for Working Moms" (2013). Slaughter argued that Mayer had to be "a CEO first and a woman second" (2013: para. 2). Patricia Sellers, likewise, observed in Fortune that being "a role model for the new generation of aspiring women" was "precisely what Mayer does not want to be" (2013: para.3). Sellers contrasts Mayer with Facebook executive and "proud feminist" Sheryl Sandberg: "while Sandberg endeavors to change the world, Mayer has other priorities... 'God, family and Yahoo—in that order'" (2013: para.10).

The importance of Mayer's exalted socioeconomic position as a factor in her work/motherhood choices was also referenced in many of the articles about the telecommuting ban. Forbes contributor Joel Kotkin, for example, described "the amazing hubris of a rich, glamorous CEO, with a nursery specially built next to her office, ordering less well-compensated parents to trudge back to the office" (2013: para.1). Maureen Dowd of The New York Times stated that Mayer lived in "an elite cocoon" and urged her to "be sympathetic to the very different situation of women - and men - struggling without luxurious layers of help" (2013: para. 13 & para.19). It is notable and unexpected that it is these articles about the telecommuting ban, rather than the earlier stories about Mayer's maternity leave plans, that better highlighted the vast differences in options and constraints that are often obscured in neoliberalism's and choice feminism's valorization of individual choice.

New Parental Leave Policies at Yahoo

In a Salon article published one day after the CEO announcement in July, Joan Walsh stated that she would be "more interested in what Marissa Mayer does to allow Yahoo employees to combine work and family than in how she combines hers" (2012: para.17). Nine months after becoming CEO, Mayer took such action. In April 2013, Yahoo doubled the length of paid maternity leave available to female employees at Yahoo, from 8 to 16 weeks, and for the first time offered new fathers a paid paternity leave benefit of 8 weeks (Fiegerman, 2013). All of the stories about the new benefits referenced, by contrast, the telecommuting ban and Mayer's abbreviated maternity leave. The benefits announcement was presented as damage control, a calculated response to counter the bad publicity generated by her own short maternity leave, private nursery, and the telecommuting ban (Fernandez & Schuppe, 2013; Fondas, 2013; McGregor, 2013). However, Mayer was also widely praised for instituting the new and generous parental benefits, which were favorably compared to the inadequate FMLA and to the complete absence of leave faced by those not covered by federal policy or without the means to take unpaid leave (Fernandez & Schuppe, 2013).

In language echoing that seen in the early coverage of her appointment, the new policies were described as "a great precedent" by NBC (Fernandez & Schuppe, 2013: para. 6). The Atlantic's Nanette Fondas outlined the impact of the paternity leave benefit, which she praised for potentially helping to alleviate work/motherhood conflict, by encouraging "equally shared parenting particularly and gender equality generally" (2013: para.4). So it seems that other journalists also agree with Joan Walsh's hopeful prediction that the real impact that women's equity employment advocates had looked for with Mayer's appointment might come about not by her wildly anticipated and scrutinized choices as a media icon, but as a self-identified postfeminist CEO

in a position to enact what Fondas called “potentially revolutionary paternity leave policy” (2012).

Conclusion: Marissa’s Choices

It might be tempting to dismiss Mayer’s maternity choices as irrelevant to the vast majority of working mothers, given her exalted position and wealth, and the subsequent plethora of options available to her. However, in the media’s intense and often critical reportage on Mayer’s first year as Yahoo CEO are illuminated the challenges all working mothers face, and the social and workplace constraints that impede their efforts to be both good employees and good mothers. Mayer’s highly scrutinized actions, as a mother and as an executive, show neoliberal ideology taken to its logical conclusion, whereby all responsibility for solving the work/childcare conflict rests with the individual. However, as Canadian journalist Anne Kingston later observed on the subject of Mayer’s maternity leave: “The only clear answer was that even a privileged woman like Mayer was in a no-win situation: if a short maternity leave made her a neglectful mother, a long one would have made her a neglectful CEO” (2012: para.3). Likewise, Mayer’s onsite, personal nursery, by its very irreproducibility, shows how socioeconomic circumstances delimit all childcare arrangements, from the working poor to senior executives.

The coverage of Mayer also provides an opportunity to examine the presence of feminist ideologies in the American business media. As discussed above, scholars have found in the American press a pervasive influence of neoliberalism and choice rhetoric in the recent media coverage of feminism and issues of interest to feminists, such as the work/motherhood conflict. Neoliberal and choice feminist discourse was certainly present in the articles in my sample, but so were language and ideas influenced by second wave, third wave, and post feminisms. One often noted difference between the second wave and more recent feminist movements is the seeming - and regrettable - transformation of “the personal is political” to “the personal is personal” (Ferguson, 2010; Hirschmann, 2010). However, my analysis of the media’s coverage of Mayer’s pregnancy and childcare arrangements, and especially its insistent coupling of her own maternity choices with her company’s new policies on telecommuting and parental leave, suggest that the personal and political have not yet been completely separated in the mainstream media. Fortunately, “choice” continues to be a contested concept in these stories—a resistance which those who stand against neoliberalism and choice feminism should welcome.

Notes

¹ According to the United Nations’ International Labour Organization, the United States and Papua New Guinea are the only countries in the world with no national paid parental leave policy (International Labour Organization, 2014).

- ² For notable exceptions from the field of Management studies see Kreftling (2002) and Lee & James (2007); from Sociology see Smith (2001); and from Linguistics see Koller (2004).
- ³ For a discussion of the history of American feminism, including the three so-called "waves," see No Permanent Waves: Recasting Histories of U.S. Feminism, edited by Nancy A. Hewitt (2010).
- ⁴ See Appendix A for complete list of publications.
- ⁵ For a discussion of the multiple definitions of postfeminism see Bronstein (2005), Mendes (2012) and Gill & Scharff (2011).
- ⁶ See Baumgardner & Richard (2010) for an overview of third wave feminism.
- ⁷ Paid parental leave is dependent on the state one lives in and/or whether one's employer provides that benefit. In California, for example, where Yahoo's headquarters are located, the state pays eligible workers up to 55% of their salary for six weeks (State of California, 2014). As a new and "key" employee at Yahoo, however, Mayer would not qualify for federally mandated family leave (FMLA).

References

- Acker J. (1992). Gendering Organization Theory. In Mills A.J. & Trancred P. (Eds.), *Gendering Organizational Analysis*. Newbury Park, CA: Sage: 248-260.
- Albanesius C. (2012, July 17). Google's Marissa Mayer named CEO of Yahoo. PC Magazine. Retrieved from <http://www.pcmag.com/article2/0,2817,2407198,00.asp>. Access: 1.7.2015.
- Bamberger J. (2013, February 25). The New Mommy Wars. USA Today. Retrieved from <http://www.usatoday.com/story/opinion/2013/02/25/the-new-mommy-wars-column/1947589/>. Access: 1.7.2015.
- Baumgardner J. & Richards A. (2010). *Manifesta: Young Women, Feminism, and the Future*. New York, NY: Farrar, Strauss and Giroux.
- Benedikt A. (2012, October 2). Yahoo CEO Marissa Mayer is Making a Huge Mistake by Cutting Her Maternity Leave Short. Slate. Retrieved from http://www.slate.com/blogs/xx_factor/2012/10/02/marissa_mayer_gives_birth_to_baby_boy_yahoo_ceo_s_short_maternity_leave_is_a_big_mistake_.html. Access: 1.7.2015.
- Berelson, B. (1971). *Content Analysis in Communication Research*. New York, NY: Hafner.
- Bourne L. (2012, July 17). Marissa Mayer Becomes First Pregnant CEO of Fortune 500 Company. Working Mother. Retrieved from <http://www.workingmother.com/most-powerful-moms/marissa-mayer-becomes-first-pregnant-ceo-fortune-500-company>. Access: 1.7.2015.
- Bronstein C. (2005). Representing the Third Wave: Mainstream Print Media Framing of a New Feminist Movement. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 82(4): 783-803.
- Brown W. (2005). *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Power*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Cadwalladr C. (2005, October 23.) This advertising Boss Thinks Women Make 'Crap' Executives. *The Observer*. Retrieved from <http://www.guardian.co.uk/media/2005/oct/23/advertising.genderissues>. Access: 1.7.2015.
- Carlson N. (2013, February 25). Marissa Mayer, Who Just Banned Working From Home, Paid to Have a Nursery Built at Her Office. *Business Insider*. Retrieved from <http://www.businessinsider.com/marissa-mayer-who-just-banned-working-from-home-paid-to-have-a-nursery-built-at-her-office-2013-2>. Access: 1.7.2015.
- Cassery M. (2012, July 16). Marissa Mayer named Yahoo! CEO: New Most Powerful Woman in Tech? *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/meghancassery/2012/07/16/marissa-mayer-named-yahoo-ceo-new-most-powerful-woman-in-tech/>. Access: 1.7.2015.
- Cassery M. (2012, July 17). Yahoo's Marissa Mayer is the 'hottest CEO ever.' And it's great for business. *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/meghancassery/2012/07/17/yahoo-marissa-mayer-hottest-ceo-ever-great-for-business/>. Access: 1.7.2015.
- Cassery M. (2012, August 22). Where Are The Women in Tech? On the Forbes Most Powerful Women List. *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/meghancassery/2012/08/22/facebook-google-yahoo-women-in-tech-power-women/>. Access: 1.7.2015.
- Cose, L. (1974). *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitment*. New York, NY: Free Press.
- Craig, P. (2011, April 19). VC CONFESSION: "I have doubts once I think of women founders having kids and being distracted from work." *Business Insider*. Retrieved from <http://www.businessinsider.com/women-founders-2011-4?page=1>. Access: 1.7.2015.
- Crittenden A. (2001). *The Price of Motherhood: Why the Most Important Job in the World is Still the Least Valued*. New York, NY: Henry Holt.
- Crittenden A. (2007). Where We Are Now. In O'Reilly A. (Ed.), *Maternal Theory: Essential Readings*. Toronto, Canada: Demeter Press: 601-616.
- Douglas S., & Michaels M.W. (2004). *The Mommy Myth: The idealization of motherhood and how it has undermined women*. New York, NY: Free Press.
- Dowd M. (2013, February 26). Get Off of Your Cloud. *New York Times*. Retrieved from http://www.nytimes.com/2013/02/27/opinion/dowd-get-off-your-cloud.html?_r=0. Access: 1.7.2015. Access: 1.7.2015.
- Efrati A. & Letzing J. (2012, July 17). Google's Mayer Takes Over as Yahoo Chief. *Wall Street Journal*. Retrieved from <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303754904577531230541447956>. Access: 1.7.2015.

- Efrati A. (2012, July 18). Google seals its reputation for minting tech executives. *Wall Street Journal*. Retrieved from <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303612804577533073173479052>. Access: 1.7.2015.
- Ferguson M.L. (2010). Choice Feminism and the Fear of Politics. *Perspectives on Politics*, 8(1): 247-253.
- Fernandez L. & Schuppe J. (2013, May 1). After Work-From-Home Ban, Yahoo Expands Maternity, Paternity Leave. NBC. Retrieved from <http://www.nbcbayarea.com/news/tech/NATL-After-Work-From-Home-Ban-Yahoo-Expands-Maternity-Leave-205377421.html?sai>. Access: 1.7.2015.
- Fiegerman S. (2013, April 30). Yahoo Doubles Maternity Leave For Employees. Mashable. Retrieved from <http://mashable.com/2013/04/30/yahoo-paid-leave/>. Access: 1.7.2015.
- Fondas N. (2013, May 1). Marissa Mayer's Potentially Revolutionary Paternity Leave Policy. *The Atlantic*. Retrieved from <http://www.theatlantic.com/sexes/archive/2013/05/marissa-mayers-potentially-revolutionary-paternity-leave-policy/275468/>. Access: 1.7.2015.
- Foroohar R. (2012, July 30). She's Feeling Lucky. *Time*, 180(5), 17.
- Gill R. (2007). *Gender and the Media* Cambridge. England: Polity.
- Gill R. & Scharff C. (2011). Introduction. In Gill R. & Scharff C. (Eds.), *New Femininities: Postfeminism, Neoliberalism, and Subjectivity*. New York, NY: Palgrave Macmillan: 1-17.
- Gootman E. & Saint Louis C. (2012, July 20). Maternity Leave? It's More Like a Pause. *New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2012/07/22/fashion/for-executive-women-is-maternity-leavenecessary.html?pagewanted=all>. Access: 1.7.2015.
- Goudreau J. (2012, July 17). New Yahoo CEO Marissa Mayer is Pregnant. Does it Matter? *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/jennagoudreau/2012/07/17/new-yahoo-ceo-marissa-mayer-is-pregnant-does-it-matter/>. Access: 1.7.2015.
- Grose J. (2012, October 18). How Relevant is Marissa Mayer's Maternity Leave? Not very. *Bloomberg BusinessWeek*. Retrieved from <http://www.bloomberg.com/bw/articles/2012-10-18/how-relevant-is-marissa-mayers-maternity-leave-not-very>. Access: 1.7.2015.
- Guglielmo, C. (2012, July 16). Google's Page says Mayer will be missed; HP's Whitman welcomes Yahoo's new CEO. *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/connieguglielmo/2012/07/16/googles-page-says-mayer-now-ceo-of-yahoo-will-be-missed/>

- Guynn, J. (2013, February 26). Yahoo CEO Marissa Mayer Causes Uproar With Telecommuting Ban. Los Angeles Times. Retrieved from <http://articles.latimes.com/2013/feb/26/business/la-fi-yahootelecommuting-20130226>. Access: 1.7.2015.
- Hall S. (1975). Introduction. In Smith A.C.H., *Paper Voices: The Popular Press and Social Change 1935-1965*. Totowa, NJ: Rowman & Littlefield: 11-24.
- Hall S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, England: Sage.
- Hays S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Heffernan V. (2012, July 24). Bringing Up Baby: Marissa Mayer and Demystifying CEO Pregnancies. Yahoo News. Retrieved from <http://news.yahoo.com/bringing-up-baby--marissa-mayer-and-demystifying-ceo-pregnancies-20120724.html>. Access: 1.7.2015.
- Heilman, M. E. (2001). Description and Prescription: How Gender Stereotypes Prevent Women's Ascent Up the Organizational Ladder. *Journal of Social Issues*, 57: 657-674.
- Hewitt N.A. (2010). *No Permanent Waves: Recasting Histories of U.S. Feminism*. New Brunswick, N.J. : Rutgers University Press.
- Hirschmann N.J. (2010). Choosing betrayal. *Perspectives on Politics*, 8(1): 271-278.
- Hirshman, L. (2006). *Get to Work: A Manifesto for Women of the World*. New York, NY: Viking.
- International Labor Organization. (2014). Maternity and Paternity at Work: Law and Practice across the World. <http://www.ilo.org/global/topics/equality-and-discrimination/maternity-protection/publications/maternity-paternity-at-work-2014/lang--en/index.htm>. Access: 1.7.2015.
- Johnston D.D. & Swanson D.H. (2003). Undermining Mothers: A Content Analysis of the Representation of Mothers in Magazines. *Mass Communication and Society*, 6(3): 243-265.
- Kellaway L. (2012, July 30). Jobs, Motherhood and Varieties of Wrong. Financial Times. Retrieved from <http://www.ft.com/cms/s/0/3f1db994-d73b-11e1-8c7d-00144feabdc0.html#axzz3U09i7Fuh>. Access: 1.7.2015.
- Kingston, A. (2012, December 6). Marissa Mayer Finds Her Place. Maclean's. Retrieved from <http://www.macleans.ca/news/in-her-place/>. Access: 1.7.2015.

- Koller V. (2004). *Metaphor and Gender in Business Media Discourse: A Critical Cognitive Study*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kotkin J. (2013, March 26). Marissa Mayer's Misstep and the Unstoppable Rise of Telecommuting. *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/joelkotkin/2013/03/26/marissa-mayers-misstep-and-the-unstoppable-rise-of-telecommuting/>. Access: 1.7.2015.
- Krefting L.A. (2002). Re-Presenting Women Executives: Valorization and Devalorization in US Business Press. *Women in Management Review*, 17(3/4): 104-119.
- Kurtzleben D. (2012, July 24). Women's advocates try to shift the Marissa Mayer conversation. U.S. News and World Report. Retrieved from <http://www.usnews.com/news/articles/2012/07/24/womens-advocates-try-to-shift-the-marissa-mayer-conversation>. Access: 1.7.2015.
- Lee P.M. & James E.H. (2007). She'-e-os: Gender Effects and Investor Reactions to the Announcements of Top Executive Appointments. *Strategic Management Journal*, 28? 227-241.
- Lerner S. (2012, July 20). Yahoo's Marissa Mayer and the Work-Life Dilemmas of the Rich and Famous. *The Washington Post*. Retrieved from http://www.washingtonpost.com/opinions/yahoos-marissa-mayer-and-the-work-life-dilemmas-of-the-rich-andfamous/2012/07/20/gJQA1pDYyW_stor y.html. Access: 1.7.2015.
- Lewis K.R. (2012, October 2). Marissa Mayer's Brief Maternity Leave: Progress or Workaholism? *Fortune*. Retrieved from <http://fortune.com/2012/10/02/marissa-mayers-brief-maternity-leave-progress-or-workaholism/>. Access: 1.7.2015.
- Lichter A. (2012, October 2). Marissa Mayer's Maternity Leave. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <http://blogs.wsj.com/juggle/2012/10/02/marissa-mayers-maternity-leave/>. Access: 1.7.2015.
- Lublin J.S. & Kwoh L. (2012, July 18). For Yahoo CEO, Two New Roles—Six Months Pregnant With Her First Child, Marissa Mayer Must Also Turn Around a Troubled Firm. *Wall Street Journal*. Retrieved from <http://www.wsj.com/articles/SB2000142405270230361280457753332960888756>. Access: 1.7.2015.
- Margalit R. (2012, October 8). Marissa Mayer's Choice. *The New Yorker*. Retrieved from <http://www.newyorker.com/news/news-desk/marissa-mayers-choice>. Access: 1.7.2015.
- McGregor J. (2012, July 17). New Yahoo CEO Marissa Mayer Confirms She's Pregnant — and Shifts the Discussion on Women in Leadership. *The Washington Post*. Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/blogs/p>

ost-leadership/post/new-yahoo-ceo-marissa-mayer-confirms-shes-pregnant--and-shifts-the-discussion-on-women-in-leadership/2012/07/17/gJQAn6SRrW_blog.html. Access: 1.7.2015.

McGregor J. (2013, May 1). Marissa Mayer is no enigma. *The Washington Post*. Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/news/on-leadership/wp/2013/05/01/marissa-mayer-is-no-enigma/>. Access: 1.7.2015.

McKenna F. (2012, July 17). Marissa Mayer's Pregnancy: What does Yahoo Have to Disclose? *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/francine/mckenna/2012/07/17/marissa-mayers-pregnancy-what-does-yahoo-have-to-disclose/>. Access: 1.7.2015.

McLaughlin L. (2012: July 20). Yahoo's Marissa Mayer vs. the mommy judges. *Informationweek*. Retrieved from <http://www.informationweek.com/it-leadership/yahoos-marissa-mayer-vs-the-mommy-judges/d/d-id/1105439?> Access: 1.7.2015.

Mendes, K. (2012). 'Feminism Rules! Now, Where's my Swimsuit?' Re-Evaluating Feminist Discourse in Print Media 1968-2008. *Media, Culture & Society*, 34(5): 554-570.

The message of Marissa Mayer. (2012, July 30). *Bloomberg Businessweek*, 4290, 8.

Miller L. (2012, October 7). Can Marissa Mayer really have it all? *New York Magazine*. Retrieved from <http://nymag.com/thecut/2012/10/marissa-mayer-yahoo-ceo.html>. Access: 1.7.2015.

'Mommy wars,' Incited by Irresponsible Media, Says NOW President Kim Gandy. (2006, Spring). *Media Report to Women*, 34: 1-3.

Norton K. (2012, July 19). New Yahoo CEO Marissa Mayer Needs To Take A Real, 12-Week Maternity Leave. *Business Insider*. Retrieved from <http://www.businessinsider.com/marissa-mayer-and-women-in-tech-2012-7#ixzz3SsegEM00>. Access: 1.7.2015.

Oreskovic A. (2012, October 1). Yahoo CEO to Return to Office One-Two Weeks after Birth of First Baby. *Reuters*. Retrieved from <http://ca.reuters.com/article/technologyNews/idCABRE89015220121001>. Access: 1.7.2015.

Peskowitz M. (2005). *The Truth Behind the Mommy Wars: Who Decides What Makes a Good Mother?* Emeryville, CA; Seal Press.

Richardson J.E. (2007). *Analyzing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

- Rochman B. (2013, February 28). How Yahoo CEO Marissa Mayer is building a nursery by her office, and dissing working moms. *Time*. Retrieved from <http://healthland.time.com/2013/02/28/how-yahoo-ceo-marissa-mayer-is-building-a-nursery-by-her-office-and-dissing-working-moms/>. Access: 1.7.2015.
- Ross K. (2010). *Gendered Media: Women, Men, and Identity Politics*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Rottenberg, C. (2014). The rise of neoliberal feminism. *Cultural Studies*, 28(3), 418-437. doi:10.1080/09502386.2013.857361. Access: 1.7.2015.
- Sellers P. (2012, July 17). New Yahoo CEO Mayer is pregnant. *Fortune*. Retrieved from <http://fortune.com/2012/07/17/new-yahoo-ceo-mayer-is-pregnant/>. Access: 1.7.2015.
- Sellers P. (2013, March 11). While Sheryl Sandberg leans in, Marissa Mayer lies low. *Fortune*. Retrieved from <http://fortune.com/2013/03/11/while-sheryl-sandberg-leans-in-marissa-mayer-lies-low/>. Access: 1.7.2015.
- Shalvey K. (2012, July 18). Mayer's product design skills to be put to the test at Yahoo. *Investors Business Daily*, p. A04.
- Sisco, T., & Lucas, J. (2015). 'Flawed vessels': Media framing of feminism in the 2008 presidential election. *Feminist Media Studies*, 15(3): 492-507.
- Slaughter A. (2013, February 28). Marissa Mayer's job is to be CEO—not to make life easier for working moms. *The Atlantic*. Retrieved from <http://www.theatlantic.com/sexes/archive/2013/02/marissa-mayers-job-is-to-be-ceo-not-to-make-life-easier-for-working-moms/273584/>. Access: 1.7.2015.
- Smith A.M. (2001). Mass-market magazine portrayals of working mothers and related issues, 1987 and 1997. *Journal of children and Poverty*, 7(2): 101-119.
- Sorkin, A. R., & Rusli, E. M. (2012, July 16). A Yahoo search calls up a chief from Google. *New York Times*. Retrieved from http://dealbook.nytimes.com/2012/07/16/googles-marissa-mayer-tapped-as-yahoos-chief/?_r=0. Access: 1.7.2015.
- State of California. Employee Development Department. (2014). Paid family leave. http://www.edd.ca.gov/disability/paid_family_leave.htm. Access: 1.7.2015.
- Stephens, M. (2007). *A History of News*. New York, NY: Oxford UP.

- Stone, B., Womack, B., & Chang, E. (2012, July 23). Reading the mind of Marissa Mayer. *Bloomberg Businessweek*, 4289; 30-31.
- Stone P. & Lovejoy M. (2004). Fast-track women and the 'choice' to stay home. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 596, 62-83.
- Sutter J.D. (2012, July 17) Marissa Mayer: From Google 'geek' to Yahoo CEO. CNN. Retrieved from <http://www.cnn.com/2012/07/16/tech/web/marissa-mayer-bio/>. Access: 1.7.2015.
- Swartz J. & Martin S. (2012, July 17). Yahoo gets new CEO: Well-respected Google exec Marissa Mayer. USA Today. Retrieved from <http://usatoday30.usatoday.com/tech/news/story/2012-07-16/marissa-mayer-yahoo-ceo/56256682/1>. Access: 1.7.2015.
- Swisher K. (2013, February 22). Yahoo CEO Mayer now requiring remote employees to not be (remote). Wall Street Journal. Retrieved from <http://allthingsd.com/20130222/yahoo-ceo-mayer-now-requiring-all-remote-employees-to-not-be-remote/>. Access: 1.7.2015.
- Swisher K. (2013, February 25). Survey says: Despite Yahoo ban, most tech companies support work-from-home for employees. Wall Street Journal. Retrieved from <http://allthingsd.com/20130225/survey-says-despite-yahoo-ban-most-tech-companies-support-work-from-home-for-employees/>. Access: 1.7.2015.
- Taylor F. (2012, April 5). Google's Marissa Mayer: Passion is a gender-neutralizing force. CNN. Retrieved from <http://www.cnn.com/2012/04/05/tech/google-marissa-mayer/>. Access: 1.7.2015.
- Terry A. (2012, July 17). Marissa Mayer: Yahoo's new CEO takes 'having it all' to new level. Christian Science Monitor. Retrieved from <http://www.csmonitor.com/The-Culture/Family/Modern-Parenthood/2012/0717/Marissa-Mayer-Yahoo-s-new-CEO-takes-having-it-all-to-new-level-video>. Access: 1.7.2015.
- U.S. Department of Labour. Bureau of Labour Statistics. (2013). Women of Working Age. <http://www.dol.gov/wb/stats/recentfacts.htm#mothers>. Access: 1.7.2015.
- U.S. Department of Labour. Bureau of Labour Statistics. (2015). Employee benefit survey <http://www.bls.gov/ncs/ebs/benefits/2014/ownership/civilian/table32a.htm>. Access: 1.7.2015.
- U.S. Department of Labor. Wage and Hour Division. (2015). The family and medical leave act. <http://www.dol.gov/whd/regs/compliance/1421.htm>. Access: 1.7.2015.

- Vavrus M.D. (2007). Opting out moms in the news. *Feminist Media Studies*, 7(1): 47-63.
- Walsh J. (2012, July 17). Marissa Mayer's new job. Salon. Retrieved from http://www.salon.com/2012/07/17/marissa_mayers_new_job/. Access: 1.7.2015.
- Ward K. & Wolf-Wendel L. (2012). *Academic motherhood: How faculty manage work and family*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Williams M.E. (2012, October 3). Marissa Mayer can work if she wants. Salon. Retrieved from http://www.salon.com/2012/10/03/marissa_mayer_can_work_if_she_wants/. Access: 1.7.2015.
- Williams, J. (2000). *Unbending gender: Why family and work conflict and what to do about it*. Oxford, U.K.: Oxford University Press.
- Williams, J. C. (2012, July 30). Marissa Mayer's maternity leave is no model to follow. Newsweek. Retrieved from <http://www.newsweek.com/marissa-mayers-maternity-leave-no-model-follow-65609>. Access: 1.7.2015.

Appendix A**List of Publications in Sample**

Associated Press
Bloomberg Businessweek
Business Insider
Christian Science Monitor
CNN
Forbes
Fortune
Informationweek
Investors Business Daily
Los Angeles Times
Market Watch
Mashable
NBC
New York Times
Newsweek
PC Magazine
Reuters
Salon
Slate
TechCrunch
The Atlantic
The New Yorker
The Washington Post
Wired
Time
USA Today
U.S. News & World Report
Wall Street Journal
Working Mother
Yahoo News

Yaşam Kalitesi ve Mutluluk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Kadının Durumu

Aylin Çakıroğlu-Çevik*

Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Öz

Dünyada kalkınma, gelişme ve refah çalışmalarına yön veren yaklaşımlar çerçevesinde geliştirilmiş yeni bakış açıları, beraberinde, yeni kavram ve tanımlamaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramların bir kısmı, birçok farklı disiplin tarafından araştırma konusu ya da argümanı olarak kullanılmakta ve bu özelliği nedeniyle de günümüzün bilim çevrelerinde popüler hâle gelmektedir. Söz konusu kavramların, son yıllarda en çok kullanılanlarının başında yaşam kalitesi ve mutluluk kavramları yer almaktadır. Fakat, bu kavramlar standart bir tanımlanmamış, çok boyutlu olduğu konusunda fikir birliği söz konusudur. Bu nedenle, kavramlar araştırmada kullanıldıkları zaman tanımlanmaları gerekir. Bu çalışmada; yaşam kalitesi, hem nesnel hem de öznel göstergeleri birleştirdiği için maddi yaşam koşullarını, sosyal ilişkileri, toplum kalitesini ve yabancılaşmayı içeren Allardt’ın (1993) modeli kullanılarak tanımlanmış ve ölçülmüştür. Bu çalışmanın amacı ise yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de kadının durumunu incelemektir. Çalışmada, ulaşılabilen son Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması (2007) verisi kullanılacaktır. Türkiye’den 18 yaş üzeri toplam 2000 katılımcı ile gerçekleştirilen bu araştırma, Allardt’ın modeline dayanan yaşam kalitesi indekslerinin kavramlaştırılmasını ve ölçülmesini sağlayan birçok yaşam alanını içermektedir. Kısaca, bu çalışma yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de kadınların durumunu erkeklerle karşılaştırarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece, bu çalışma toplumsal cinsiyet meselesinin sosyal eşitsizlik ve sosyal politikalar için büyük önem taşıdığına altını çizmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: yaşam kalitesi, mutluluk, kadın, Türkiye.

* Arş.Gör. Aylin Çakıroğlu-Çevik, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara-Türkiye.
E-posta: caylin@metu.edu.tr.

The Conditions of Woman in Turkey: The Relationship Between Quality of Life and Happiness

Aylin Çakıroğlu-Çevik

Middle East Technical University

Abstract

In the world, the new perspectives developed in the context of approaches guiding the development, well-being and welfare studies have led to the emergence of the new concepts and definitions. Some of them are used as topics or argument for research by many different disciplines and have become popular among contemporary scientific community. In recent years, quality of life and happiness concepts are the most popular ones. Although these do not have standard definitions, there is an agreement on their multidimensional features. Because of that, when they are used for research, they should be clearly defined. In this study, quality of life has been defined and measured via Allardt's (1993) model including having (the material living conditions), loving (the social relations), being (the quality of society) and alienation because it combines both objective and subjective indicators. The aim of this study is to explore the conditions of woman in Turkey in the context of the relationship between quality of life and happiness. This will be done by using data provided by the European Quality of Life Survey (EQLS) completed in 2007 which is the last available data set. It was conducted with aged 18 and above 2000 respondents in Turkey and includes many life domains that has led to operate and measure our quality of life indexes based on Allardt's model. In sum, this study intends to indicate the conditions of woman in Turkey in the context of the relationship between quality of life and happiness in comparison to the man. Hence, this study intends to underline the gender issue as paramount importance for social inequality and social policies.

Keywords: *quality of life, happiness, woman, Turkey.*

Giriş

Yaşam kalitesi ve mutluluk kavramları; kalkınma, gelişme ve refah çalışmalarına yön veren yeni yaklaşımlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Birçok disiplin ve yaklaşım tarafından kullanılması nedeniyle de son yılların popüler kavramları haline gelmişlerdir. Ancak bu kavramların çok boyutlu kavramlar olduğu bilim çevrelerinde kabul edilmiş olmasına rağmen, üzerinde anlaşılan net bir tanıma sahip değildir. Bu nedenle, Türkiye’de kadının durumunu yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisi bağlamında incelemeyi amaçladığımız bu çalışmada, öncelikle söz konusu kavramlarla ilgili genel görüşleri ele alıp tartışmak kavramların tanımlanması ve çalışmadaki kullanım şekilleri açısından yerinde olacaktır.

Yaşam Kalitesi ve Mutluluk Üzerine

Karmaşık bir kavram olan yaşam kalitesi, yeni bir kavrammış gibi algılansa da, içeriği yeni değildir. Refah (welfare), iyi olma (well-being), iyi yaşam (good life) gibi birçok ilgili kavram, erken Yunan felsefesinden beri yüzyıllardır tartışılmakta ve iyi bir yaşam insanlığının temel amacı olarak görülmektedir (Bowling vd.,2001; Diener vd., 1997). Bu çerçevede, yaşam kalitesi uygarlık kadar eskidir (Schuessler vd., 1985:130). Ancak gündelik hayatımızda yeni ve popüler bir kavram olmasına rağmen, üzerinde anlaşılan net bir tanımı yoktur. Yaşam kalitesi, karmaşık bir yapıya sahip olduğu için evrensel bir tanımının ve standart bir ölçülme biçiminin olmaması şaşırtıcı değildir aslında (Cummins, 1997:6). Fakat, çok boyutlu bir kavram olduğu, üzerinde anlaşılan bir durumdur (Andre vd., 2001; Baldwin vd., 1990; Böhnke, 2005:3; Fahey vd., 2003; Hajiran, 2006; Luer, 1978; Matutinovic, 1998; Noll, 2004; Saraceno, 2004; Yetim, 2001).

Yaşam kalitesi, yıllardır üzerinde tartışılan ve tanımlanmaya çalışılan bir kavramdır. Çoğu bilim insanı kalite kavramını düşükten yükseğe, kötüden iyiye yönelik derecelendirme, sınıflama ve bir değer olarak tanımlarken (Bowling vd., 2001:55; Schuessler vd., 1985:131, Kovac, 2004:168) yaşam kavramı, üzerinde daha az anlaşılan bir kavram olmuştur. Bu açıdan yaşam, daha dar bir alanda zihinsel sağlık, memnuniyet, kişisel refah gibi tanımlarla ifade edilmiştir (Schuessler vd.,1985:131). Ancak yaşam kalitesi kavramı olarak tanımlamak istersek, tek tek kelimelerin anlamının toplamından çok daha farklı bir anlama sahip olduğunu söylemek gerekir. Çünkü kavram olarak içerisinde yaşam memnuniyeti, mutluluk, refah, sağlık, çevre, eğitim, güven, ekonomi, özgürlük gibi birçok kavramı barındırmaktadır. Dolayısıyla, kişinin bugününü ve geleceğini garanti altına alan sahip olduğu maddi kaynakların ve özgürlük, güvenlik, güven, adalet gibi maddi olmayan kaynakların toplamı şeklinde tanımlanabilir (Özcan vd., 2003: 8). Böylece, yaşam kalitesinin anlamı kendi bakış açılarına göre bireyden bireye farklılık gösterir.

Kavramın tarihçesine kısaca bakarsak; 1918 yılından bu yana Amerikalı sosyologlar, ailelerin yaşam koşullarını inceleme konusu yapmışlardır. Ancak

bu incelemelerde sosyoekonomik statü, yaşam koşulları gibi kavramları kullanmalarına rağmen, yaşam kalitesi kavramını kullanmamışlardır. Sonraki yıllarda Chapin F.S., Sewell W., McKain, Cottom, Hagood¹ da “yaşam seviyesi”ni araştırmışlar ve böylece nesnel yaşam kalitesi ölçümünün ilk örneklerini vermişlerdir (Ferriss, 2004: 40; Sirgy vd., 2006: 367). Ancak kavram, ilk defa 1950 yılında Amerika’da kullanılır. İlk aşamada, “yeni tüketim toplumunda iyi bir yaşam standardı: modern araç-gereçler, arabalar, evler” olarak tanımlanır. Burada önemli olan tüketim toplumu içinde maddi olarak sahip olunanları gösteren “nesnel değişkenler”dir (Zhao vd., 2005: 84). Daha sonra bunlara boş zamanlar, tatil için birikim, dinlenme gibi değişkenler de eklenir. Bunlara rağmen kavram, tam olarak anlamını ifade etmeye yeterli değildir. 1960 yılında ABD başkanı Eisenhower’ın komisyonu, sağlık, eğitim, refah, ekonomik ve endüstriyel büyüme kavramlarını da içeren bir tanım yapar. Böylece kavram bugünkü anlamına biraz daha yaklaşır (Andre vd., 2001: 1). Fakat 1960 yılından bu yana, endüstri sonrası toplumları daha karmaşık bir yapıya sahip oldukları için, yaşam kalitesi kavramını tanımlamak ve yaşam alanlarını ölçmek daha problemlidir (Gerson, 1976: 793-794). Uzun zamandır, *The International Society for Quality of Life Studies*’in; “kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), her bin kişiye düşen doktor sayısı, GSMH’den sağlık ve eğitime harcama oranı, hanelerdeki televizyon veya telefon sayısı” gibi nicel ve nitel varlıkların ve servislerin ölçülmesi olarak tanımladığı yaşam standardı kavramı, yaşam kalitesinin yerine kullanılmaktadır (Andre vd., 2001: 2). Ancak iki kavram birbirinden farklıdır. Nesnel göstergeler olarak adlandırılan gelir, tüketim seviyesi, yaşam beklentisi ve GSMH yaşam standardını nitelerken, kişinin kendi yaşamı ve diğerleriyle ilişkileri hakkındaki duygu ve düşünceleri yaşam kalitesini niteler. Örneğin bir kişi aynı anda hem yüksek yaşam standardına hem de düşük yaşam kalitesine sahip olabilir. Bu durumun tam tersi de söz konusu olabilir. Bir başka örnek ise, kentte yaşayan kişilerin daha kaliteli bir yaşama sahip oldukları düşüncesi ile kırsal alanların daha çok kentsel alanlara benzer bir şekilde dönüştürülmeye çalışılmasıdır. Sonuç olarak yaşam standardı daha kolay ölçülebildiği için, yaşam kalitesi görmezden gelinmekte ve daha az araştırma konusu yapılmaktadır (Flora, 1998:99). Bununla birlikte kavramın içeriğine baktığımızda; yaşam kalitesinin, yaşam standardını da içerdiğini görüyoruz (Andre vd., 2001: 2).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, birçok bilim insanı yaşam kalitesini, öznel refah (subjective well-being) veya refah (well-being) olarak tanımlamaktadır (Allardt, 1993; Altman vd., 2004; Aslaksen vd, 1999; Liu, 1975; Saraceno, 2004; Sirgy vd., 2006; Slottje, 1991; Smith, 1973; Yetim, 2001). Refah veya iyi olma hali; sadece yaşam koşullarını değil, “bütün yaşam alanları üzerindeki kontrolü ve kişilerin bu alanlarla ilgili algı, duygu ve düşüncelerini” de içerir (Fahey vd., 2003:14).

Yaşam Kalitesi üzerine Farklı Yaklaşım ve Teoriler

Daha önce de belirtildiği gibi yaşam kalitesi, birçok yaşam alanını ve birçok düzeyi içerir (Anderson, 2004:8; Delhey vd., 2002:170; Veenhoven, 2002). Aşağıdaki tabloda, bu düzeyler ve alanlar verilmektedir:

Tablo 1: Yaşam Kalitesi Düzeyleri

	Nesnel	Öznel
Bireysel Düzeyde (mikro)	Nesnel Yaşam Koşulları (ör. gelir)	Öznel Refah (ör. gelir memnuniyeti)
Toplumsal Düzeyde (makro)	Toplum Kalitesi (ör. gelir eşitsizlikleri)	Algılanan Toplum Kalitesi (ör. eşitsizliklerin önemini algılamak)

Kaynak: Delhey vd., 2002:170

Tablodan da anlaşıldığı gibi yaşam kalitesi tanımı ve araştırmaları, bu alanlar ve düzeyler üzerinden yapıldığı için farklı birçok yaklaşım ve teori ortaya çıkmaktadır: Örneğin bireysel düzeydeki yaklaşımların hareket noktası bireyin durumudur. Temel argümanı; birey, toplumun ve toplumsal düzeyin ötesindedir. Yaşam kalitesi ise, bu yaklaşıma göre “bireyin başarısını”, “bireyin çevresi üzerindeki baskınlığı” ve “bireyin bütün sınırlamalardan muafiyeti”dir. Dolayısıyla, bireyin yaşam kalitesi, göreceli ve öznel, ayrıca bireyin kendisine zevk/memnuniyet veren hedeflerine ulaşma derecesiyle ölçülür (Gerson, 1976:794, Rapley, 2003:22; Tekeli vd., 2004:9). Bu yaklaşımlara örnek olarak, hazcılık, faydacılık, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, Sen’in “yapabilirlik” (capability) teorisi ve Aristoteles’in iyi yaşam felsefesi verilebilir. (Rapley, 2003; Tekeli vd., 2004; Sirgy, 2001; Bowling vd., 2001; Kajanoja, 2002; Noll, 2004; Phillips, 2006; Sen, 1998; Sen, 2003; Diener vd., 1997; Haybron, 2000a; Megone, 1990).

Bireyselci yaklaşımların aksine toplumsalcı yaklaşımlar, toplumsal düzeyi ve toplumun önceliğini esas alır. Bu yaklaşımlar yaşam kalitesini, “bireyin, büyük sosyal düzen içinde kendi pozisyonunu (statüsünü) yerine getirme derecesi” olarak tanımlar. Bu görüş Orta çağda popüler iken, reformlarla düşüşe geçmiştir (Gerson, 1976:795; Sirgy, 2001:45; Veenhoven, 2001c). Bu yaklaşımda, toplumsal düzeni sağlamak için din, eğitim gibi kurumlar ön planda tutulur. Çünkü asıl olan, birey değil, sistemin devamlılığıdır. Bireysel kalite ancak toplumsal kalitenin sağlanması ile gerçekleşir. Ancak asıl sorun, tek tek bireyler değildir. Örneğin Doğu bilim insanlarına göre; iyi bir yaşam için, sınırlı kaynakların eşit dağılımını engelleyen bireysel arzu ve istekler kontrol edilmelidir (Diener vd., 1997:189).

Diğer iki yaklaşım da öznel ve nesnel alanları esas alarak tanımlama yapar: Nesnel düzeydeki yaklaşım İskandinav bakış açısına dayanırken, öznel düzey ise Amerikan bakış açısıdır. Nesnel düzey, iyi toplum kavramına ve sosyal refah kavramına odaklanır. Özellikle para, mal mülk, bilgi, güvenlik, sosyal ilişkiler ve nesnel yaşam koşulları olarak nitelendirdiği kaynaklarla ilgilenir (Noll, 2004:156). Buna karşın öznel düzey, mutluluk, yaşam memnuniyeti gibi öznel

göstergelere odaklanır (Delhey vd., 2002:168-169; Fahey vd., 2003:13-14; Noll, 2002:50; Noll, 2004:156-157; Rapley, 2003:5). Yaşam kalitesi öznel düzeydeki seviye ile tanımlanır.

Her düzeyi ayrı ayrı ele alan bu yaklaşımlar, yaşam kalitesi kavramını sadece kendi alanı/düzei üzerinde tanımladıkları için kavramın genel bir tanımını yapamamaktadır. Veenhoven (2001c), gerçek yaşam kalitesinin bütün alanları kapsadığını belirterek, bu farklı yaklaşımları birleştirir. Bir başka deyişle, yaşam kalitesini, nesnel yaşam koşulları ile öznel refahın kombinasyonu belirler.

Yaşam Kalitesinin Ölçümü

Yaşam kalitesinin tanımı, onun ölçülmesi için bize ipucu vermektedir. Ancak tanımı ve ölçümü üzerinde tam bir fikir birliği yoktur (Schuessler vd., 1985:135). Farklı yaklaşımların yaptığı tanımlar, farklı ölçme biçimleri anlamına gelmektedir (Cobb, 2000:6; Noll, 2004:156). Dolayısıyla, bütün yaşam düzeylerinin ve alanlarının dahil edildiği bir tanımlama yapıldığında, yaşam kalitesi; gelir, kişi başına düşen GSMH, yaşam beklentisi, bebek ölüm oranı, yaşanılan ev ve çevresi, istihdam, eğitim ve yetenekler, hane yapısı, aile ilişkileri, sağlık ve sağlık hizmetleri gibi nesnel göstergeler ve yaşam memnuniyeti, mutluluk, refah algısı gibi öznel göstergeler ile ölçülebilir (Shackman vd., 2005:1) ve en etkili metot öznel ve nesnel göstergelerin birlikte kullanılmasıdır (Andre vd., 2001:5; Christoph vd., 2003:521; Inkeles, 1993; Noll, 2004:159; Saraceno, 2004:1; Sirgy, 2001:81; Yetim, 2001:103). Yaşam kalitesinin karmaşık yapısının ölçülmesi, her iki göstergenin birlikte kullanılmasını gerektirir. Allardt'ın modeli de, bu iki göstergelyi birleştirerek kavramın ölçülmesi için aşağıdaki tabloyu sunar:

Tablo 2: Eric Allardt'ın Modeli

	Nesnel Göstergeler	Öznel Göstergeler
Maddi Yaşam Koşulları (Having)	1.Yaşam seviyesinin ve çevresel koşulların nesnel ölçümü	4.Yaşam koşullarıyla ilgili öznel memnuniyet/memnuniyetsizlik
Sosyal İlişkiler (Loving)	2.Diğer insanlarla ilişkilerin nesnel ölçümü	5.Sosyal ilişkilerle ilgili öznel mutluluk/mutsuzluk
Toplum Kalitesi (Being)	3.İnsanların toplum ve doğa ile ilişkilerinin nesnel ölçümü	6.Yabancılaşma/kişisel gelişim ile ilgili öznel duygular

Kaynak: Allardt, 1993: 93.

Tablodan da görüldüğü gibi, Allardt'a göre, öznel ve nesnel göstergelerle ölçülecek yaşam kalitesini “maddi yaşam koşulları” (having), “sosyal ilişkiler” (loving) ve “toplum kalitesi” (being) başlıklarıyla ölçebiliriz. Her bir alt başlık ise, hem gözlemlenebilen durumu hem de bireyin duygu/algı/memnuniyet gibi kişisel fikirlerini içermektedir.

Mutluluk

Yaşam kalitesi kavramı gibi mutluluk da çok yönlü ve değişken anlamlı bir başka kavramdır. Bu kavram, Antik Yunan Felsefesi, Aydınlanma sonrası Batı Avrupa ahlak felsefesi ve günümüz yaşam kalitesi çalışmalarından oluşan üç dönemde, felsefe ve sosyal bilimler alanında araştırma konusu edilmiştir (Veenhoven, 1991c, 2004a). Sosyal Gösterge Hareketi (Social Indicator Movement)², mutluluk çalışmalarına ilgiyi artırmaya yardımcı olmuş ve özellikle bu konu, yaşam kalitesi ve öznel refah içinde değerlendirilmiştir (Chekola, 2007:53; Glatzer, 2000:501-502; Veenhoven, 1993, 1994, 2004a; Yetim, 2001:133). Bu nedenle iki kavram arasında güçlü bir ilişki vardır ve bu ilişkiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar yarım yüzyıl geriye gider (Bowling vd., 2001; Hajiran, 2006).

Mutluluk Üzerine Farklı Yaklaşımlar

Mutluluk kavramı birçok farklı bağlamda ve farklı anlamda kullanıldığı için kolayca tanımlanması mümkün olmayan bir kavramdır. Mutluluk kavramı kişinin tanımladığı şeydir aslında, yani öznel bir kavramdır. Çünkü mutluluk için önemli olan kişinin yaşamak istediği hayata sahip olup olmamasıdır (Chekola, 2007: 65). Bu durumda genel olarak mutluluğu şöyle tanımlayabiliriz: Mutluluk, kişinin bir bütün olarak yaşam kalitesini olumlu değerlendirme derecesidir (Veenhoven, 1989). Bu tanımdan yola çıkarsak, mutluluk kavramı “yaşam memnuniyeti” ile karıştırılabilir. Fakat dikkat edilmelidir ki, mutluluk kişinin yaşama karşı tutumudur veya duruşudur (Ferrer-i-Carbonell vd., 2004:641; Haybron, 2005; Uchida vd., 2004:223; Veenhoven, 1991a, 2001c). Ayrıca mutluluk hayatın bütün alanları ile ilgiliyken, memnuniyet sadece biriyle ilgili olabilir. Örneğin, eğitimden, sağlıktan, aile yaşantısından memnuniyet gibi.

Mutluluk yaşamın bütünüyle ilgilidir ve bütün yaşamı değerlendirmek için iki kaynağa ihtiyaç vardır: Kişi nasıl hissediyor ve birçok başarı standardını nasıl kıyaslıyor? Bu kaynakları “mutluluğun bileşenleri” olarak adlandırabiliriz: “hazcı seviye” olarak adlandırılan duygusal bileşen, kişinin değişik hoş, güzel duygular yaşama derecesiyken, “memnuniyet” olarak adlandırılan bilişsel bileşen, kişinin isteklerinin karşılanma derecesidir (Bruni, 2004; Brülde, 2007:17-20; Campbell, 1976:119; Chekola, 2007:59; Haybron, 2000a:215, 2000b, 2003:310, 2005; Kashdan, 2004:1226; Sirgy vd., 2006:387; Veenhoven, 1989b, 1991a; 1991c, 1996, 2001a, 2001b). Aslında mutluluk bir bütün olarak hem duygusal hem de bilişsel bileşenlere dayanır. İşte bu yüzden ki, mutluluk kişiyi hem duygusal hem de bilişsel olarak ortaya koyar (Çakıroğlu, 2007; Çakıroğlu vd., 2009).

Mutluluk yerine birçok kelime kullanılmaktadır. Örneğin, zenginlik/varlık ve zihinsel sağlık 1950’lerden beri kullanılmaktadır. Fakat günümüzde bilim insanları bu kavramlardan kaçınmakta ve mutluluğu kavramsallaştırmaya çalışmaktadırlar (Veenhoven, 1991c). Özellikle Sosyal Gösterge Hareketinden

sonra, kişinin iyi olma derecesi olarak tanımlanan öznel refah (subjective well-being) kavramı, mutluluk yerine kullanılmaktadır (Veenhoven, 2000a). Aslında öznel refah kavramı, mutluluktan çok daha geniş bir anlama sahiptir ve mutluluk, yaşam memnuniyeti, aidiyet duygusu, sağlıklı olma, olumlu duygulara sahip olma, olumsuz duygulardan yoksunluk gibi durumları içerir (Ahuvia, 2002:23; Böhnke, 2005:8; Cummins, 1998:308; Diener vd., 1997:200; Diener vd., 1999:277; Easterlin, 2001:465; Easterlin, 2003:11176; Frey vd., 2000; Kashdan, 2004:1226; Myers vd., 1995:10-11-17; Phillips, 2006:15; Veenhoven, 1997, 2000a, 2001a, 2001c; Yetim, 2001:14,17).

Bazı psikologlara ve sosyologlara göre mutluluk durgun/sabittir. Bunun nedeni psikologlara göre, mutluluk kişisel bir özellikken, sosyologlara göre mutluluk kültürel bir özelliktir. Mutluluğun kişinin karakteri olduğunu savunan görüşe göre, kişinin mutluluk düzeyi dış faktörlerden etkilenmez. Öte yandan, mutluluğun kültürel olduğunu savunan görüşe göre ise, dünyada mutlu ve mutlu olmayan ülkeler vardır. Örneğin, İtalya rahat, kaygısız, neşeli; İsveç hüzünlü ve Rusya kronik mutsuz olarak değerlendirilir. Bazı araştırmacılar, ülkeler arasındaki bu farklılığın güvenlik, eşitlik, maddi konfor gibi yaşam koşullarıyla ilgili olduğunu savunur (Glatzer, 2000:501; Haller vd., 2006:172; Veenhoven, 1993, 1994, 1997, 2001a, 2001b, 2004b).

Görüldüğü gibi mutluluk tanımlanması kolay olmayan bir kavramdır. Dolayısıyla eski Yunan'dan beri hazcılık,³ faydacılık⁴, Maslow'un İhtiyaç Teorisi⁵, Amaçsal Teori⁶, Çoklu Farklılık Teorisi⁷ ve Görecelilik Teorisi⁸ gibi birçok yaklaşım mutluluğu tanımlamaya çalışmaktadır.

Farklı birçok görüşü ve çalışmayı etkileyen yukarıda değindiğimiz bu yaklaşımları klasik yaklaşımlar olarak nitelendirebiliriz. Bu yaklaşımlardan etkilenen kapsamlı bir yaklaşım da Allardt'ın (1993) modelidir. Bu model, bir kişinin onlarsız yaşayamadığı ve üzüntüden onlarla kurtulduğu maddi ve maddi olmayan temel ihtiyaçlarla ilgilendirir. Mutluluğu, var oluşu ve gelişmeyi anlamak için üç temel kavramı kullanır: maddi yaşam koşulları (having), sosyal ilişkiler (loving) ve toplum kalitesi (being) (Allardt, 1993:88-91; Böhnke, 2005:3). Allardt'a göre, maddi yaşam koşulları (having); bir kişinin var olması ve mutsuzluktan kaçınması için sahip olması gereken bütün maddi şeylere ve durumlara karşılık gelir. Örneğin, gelir/varlık, evin durumu (oda sayısı, konforu), iş veya işsizlik, çalışma koşulları (fiziksel koşullar, kirlilik, stres), sağlık, eğitim durumu. Sosyal ilişkiler (loving), aileye, akrabalara, arkadaşlara, komşulara bağlılık ile değerlendirilebilen diğer insanlarla ilişkilere ve sosyal kimliğe karşılık gelir. Son olarak, toplum kalitesi (being) ise topluma katılım, doğaya uyumlu ve "toplumsal kalite" (quality of society) ile ilgilidir. Allardt bunu, kişinin hayatını etkileyecek kararlara ve eylemlere katılım, sosyal gruplar arasındaki gerilim ve sosyal güvenlik olarak özetler. Ayrıca, bu boyutun iki yönü vardır: Pozitif yanı kişisel gelişime neden olurken negatif yanı yabancılaşmaya yol açar (Allardt, 1993: 89-91).

Mutluluğun Ölçümü

Veenhoven’a (1991c) göre ölçme; objektif, dışsal yargılama (örneğin doktorun tansiyonu ölçmesi) olarak düşünülmektedir. Bu nedenle, ölçme sorunu mutluluk konusu için önemli bir sorundur. Fakat mutluluğun tansiyon gibi ölçülmeyeceği de aşikârdır. Bu yüzden, mutluluğun ölçümüyle ilgili çoktandır devam eden tartışmalar mevcuttur.

Mutluluk kişinin bir bütün olarak yaşam kalitesini olumlu değerlendirme derecesi olarak tanımlandığında, kişilere doğrudan ne kadar mutlu oldukları sorularak, mutluluk ölçülür (Diener vd., 1997:206; Inkeles, 1993:4; Özcan vd., 2003:1; Schyns, 1998:11; Veenhoven, 1991b, 2001a). Bu soru Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi (The European Quality of Life Survey) (EQLS) gibi yaşam kalitesi araştırmalarında ve genellikle “bir bütün olarak yaşamınızı düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?” şeklinde kullanılır. Katılımcıdan 0-10 aralığında bir değer vermesi istenir.

Araştırma Yöntemi

Türkiye’de yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde kadının durumunu incelemeyi amaçladığımız bu çalışmada, Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi (The European Quality of Life Survey)(EQLS) kullanılacaktır. 2003 yılından itibaren periyodik olarak uygulanan Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi (The European Quality of Life Survey) (EQLS), yaşam kalitesi alanında hem içeriği hem de uygulanan ülke ve katılımcı sayısı bakımından çok geniş kapsamlı bir çalışmadır. Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile aday ülkelerde uygulanan anket; istihdam ve çalışma koşulları, eğitim, ev ve yakın çevre koşulları, aile ilişkileri, sosyal yardım ve sosyal ilişkiler, sosyal ve politik katılım, sağlık ve sağlık hizmetleri, öznel refah gibi birçok yaşam alanını kapsayan nesnel ve öznel göstergelerle ülkelerarası karşılaştırma yapmaya olanak sağlanmaktadır. Türkiye; 2003, 2007 ve 2011 yıllarındaki araştırmalarda aday ülke olarak yer almaktadır.

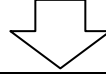
Çalışmamızda Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi 2007 verileri kullanılmaktadır⁹. 27 AB üyesi, 3 aday ülke (Türkiye, Makedonya ve Hırvatistan) ve Norveç (ne üye ne de aday) olmak üzere toplam 31 ülkede gerçekleştirilen bu araştırmada, 71 soruluk anket rastgele örneklem yöntemi ile uygulanmıştır. Türkiye’de 18 yaş üzeri toplam 2000 katılımcı ile yüz yüze 20 Eylül-20 Kasım 2007 aralığında uygulanan anket ile birçok yaşam alanına ait veriler elde edilmiştir (Anderson, vd. 2009).

Çalışmamızın temel kavramı olan yaşam kalitesinin ölçümü için Allardt’ın modeli (maddi yaşam koşulları (having), sosyal ilişkiler (loving), toplum kalitesi (being) ve yabancılaşma) esas alınmıştır. Modelin her bir alanı için geliştirilen indeksler, anketteki birçok sorunun istatistiksel yöntemlerle hesaplanması ile oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda bu sorular ve oluşturulan indeksler yer almaktadır¹⁰:

Tablo 3: Yaşam Kalitesi için Oluşturulan İndeksler

Değişken	Soru numarası	İndeks	Açıklama ¹¹
Maddi Yaşam Koşulları (Having)	S17. Evle ilgili problemler (alan azlığı, pencere/kapı/zeminde çürüme, nem, ev içinde tuvalet, banyo, ev dışında oturma alanı)	Maddi Yaşam Koşulları İndeksi= S17a+S17b+S17c+S17d+S17e+S17f (hayır)+19_1+S19_2+S19_3+S19_4+ S19_5+S19_6 (karşılatabiliyorum)+ S57 (kolayca/çok kolayca) + S58a+ S58b (hayır).	İndeks değeri ne kadar yüksekse kişinin maddi yaşam koşulları o kadar iyi. (0-100)
	S19. Temel ihtiyaçları karşılayabilme (evi ısıtabilme, tatil, mobilya, et yiyebilme, kıyafet, arkadaşlık)		
	S57. Hane harcamalarını yapabilme		
	S58. Ödeyememe (kira/ev taksidi, elektrik/telefon/su/gaz faturası)		
Sosyal İlişkiler (Loving)	S32 & S33. Aile, arkadaşlar, akrabalar, komşularla iletişim sıklığı	Sosyal İlişkiler İndeksi = S32a+S32b+S32c+S32d+S33a+ S33b+S33c + S33d (günde birkaç defa/nerdeyse her gün/haftada en az bir kez/ayda bir-iki kez) +S35a+S35b+S35c+ S35d+S35e (eş/arkadaş/aileden biri vs.) + S31 (çocuk sahibi olmak) + S30 (evli/biriyle yaşamak).	İndeks değeri ne kadar yüksekse sosyal ilişkileri o kadar çok. (0-100)
	S35. Yardım alabilirlik		
	S31. Çocuk sahibi olmak		
	S30. Medeni Durum		
Toplum Kalitesi (Being)	S27. Kurumlara güven (meclise, legal sisteme, basına, polise, hükümete, politik partilere)	Toplum Kalitesi İndeksi = S27a+S27b+S27c+S27d+S27e+S27f (6-10/ yüksek) +S23 (6-10/yüksek) + S25a+S25b+S25c+ S25d+S25e+ S25f (gerilim yok) + S56a+S56b+ S56c +S56d+S56e+S56f (6-10/ yüksek kalite).	İndeks değeri ne kadar yüksekse kişiye göre toplum kalitesi o kadar yüksek. (0-100)
	S23. Başka insanlara güven		
	S25. Sosyal gruplar arasındaki gerilim (zengin/fakir, işçi/işveren, kadın/erkek, etnik ve dini gruplar)		
	S56. Kamu hizmetlerinin kalitesi (sağlık, eğitim, halk taşımacılığı, çocuk ve yaşlı bakımı, resmi emeklilik sistemi)		

Yabancılaşma	<p>S28. Her bir ifade için katılma derecenizi belirtiniz:</p> <p>a. Geleceğe dair iyimserim.</p> <p>b. Genel olarak, yaşamım olmasını istediğime yakın.</p> <p>c. Bu günlerde, ileriye gitmek için doğru olmayan şeyleri yapmaya zorlanıyorum.</p> <p>d. Kendimi toplumun dışında hissediyorum.</p> <p>e. Hayat kendi yolumu bulamayacak kadar karmaşıklaştı bugünlerde.</p> <p>f. Yaptığım şeylerin değerinin, başkaları tarafından anlaşıldığını hissetmiyorum.</p> <p>g. Bazı insanlar işim veya gelirim yüzünden beni küçümsüyorlar.</p>	<p>Yabancılaşma İndeksi = $S28a + S28b$ (katılmıyorum/ hiç katılmıyorum) + $S28c + S28d + S28e + S28f + S28g$ (tamamen katılıyorum/katılıyorum).</p>	<p>İndeks değeri ne kadar yüksekse kişinin yabancılaşma düzeyi o kadar yüksektir. (0-100)</p>
---------------------	--	---	---

Yaşam Kalitesi	<p>Yaşam Kalitesi İndeksi = (Maddi Yaşam Koşulları İndeksi+ Sosyal İlişkiler İndeksi + Toplum Kalitesi İndeksi) -Yabancılaşma İndeksi</p>	<p>İndeks değeri ne kadar yüksekse kişinin yaşam kalitesi o kadar yüksektir. (0-100)</p>
-----------------------	--	--

Kaynak: Arun Ö. & Çakıroğlu-Çevik A. (2013), son indeks olan Yaşam Kalitesi indeksi yazar tarafından geliştirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Türkiye’de kadının durumunu yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde incelediğimiz bu çalışmada, kadının durumunun daha net anlaşılması için değişkenler, erkek kategorisi ile karşılaştırmalar yapılarak verilmektedir.

Tablo 4’te, katılımcıların cinsiyete göre, yerleşim yerini, yaşını, eğitim durumunu, medeni durumunu, çalışma durumunu, sağlık ve gelir durumunu içeren sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı yer almaktadır.

Kadın ve erkek arasında, yerleşim yeri olarak istatistiksel anlamda anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<.001$). Erkeğe göre daha çok kadının (%64.9) kentte yaşadığını söyleyebiliriz. Genel olarak ise, kırdan yaşayan nüfusun kente göre az olduğunu görüyoruz. Kentte yaşayan kadınların oranı yüksek olmasına rağmen, kadınların çoğunluğunun (%85.4) herhangi bir ücretli işte çalışmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle, daha çok ev kadını olan kentli kadınlar söz konusudur (“kentsel ev kadınlığı”). Ücretli bir işte çalışma durumu, kadın ve erkek arasındaki bir başka anlamlı değişkendir ($p<.001$). İş hayatındaki erkek sayısı kadınların yaklaşık 4 katıdır. İstihdam edilenlerin cinsiyete göre dağılımı ise, erkekler daha çok kalifiye işçi (%29.5), serbest meslek sahibi (%15.5), memur (%8.2), işveren (%6.7) iken, kadınlar memur (%22.4), kalifiye işçi (%21.5), orta düzey yönetici (%13.8) ve işçi (%11) şeklindedir. Kadın ve erkek

arasındaki ücretli işçi alanındaki anlamlı farklılık, gelir değişkeni için de söz konusudur ($p<.01$). OECD sınıflamasına göre, kadınların %31.3'ü alt çeyrekte yer alırken, erkeklerin %24'ü bu çeyrektedir. 2. ve 3. çeyrekte yaklaşık aynı dağılım gözlenirken, üst çeyrekte erkeklerin %25.4'ü kadınların ise sadece %19.5'i yer alır. Bu dağılım, kadınların gelir anlamında erkeklere göre dezavantajlı bir durumda olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca erkekler arasındaki gelir dağılımı göreceli olarak daha "eşit" iken (%24, %25, %25.6, %25.4), kadınlar arasında eşitsiz bir dağılım söz konusudur. Kadınlar arasında, daha çok kadın (%31.3), alt gelir grubunda yer almaktadır. Bir başka deyişle, daha çok sayıda kadın yoksulluk ve/veya yoksunluk ile karşı karşıyadır.

Tablo 4: Cinsiyete göre sosyo-demografik özellikler

		Kadın	Erkek
Yerleşim yeri*	Kent	% 64.9	% 51.7
	Kır	% 35.1	% 48.3
Chi-Square= 35.331 df=1 p=.000			
Yaş	18-24	% 21.8	% 22.7
	25-34	% 24.9	% 25.5
	35-49	% 27.9	% 28.8
	50-64	% 15.6	% 14.9
	65+	% 9.8	% 8.1
Chi-Square= 2.193 df=4 p=.700			
Eğitim Durumu*	Hiç okula gitmemiş	% 24.4	% 7.3
	İlkokul	% 39.1	% 35.4
	Ortaokul	% 10.5	% 14.1
	Lise	% 19.0	% 29.9
	Üniversite	% 7.0	% 13.1
	Yükseköğrenim	% 0	% 0.2
Chi-Square= 145.054 df=5 p=.000			
Medeni durumu*	Bekar	% 6.9	% 7.4
	Çocuklu tek ebeveyn**	% 9.4	% 1.3
	Evli	% 16.7	% 19.2
	Evli ve çocuklu	% 67.0	% 72.1
Chi-Square= 43.070 df=3 p=.000			
Ücretli bir işte çalışma durumu*	Evet	% 14.6	% 62.6
	Hayır	% 85.4	% 37.4
Chi-Square=315.734 df=1 p=.000			
Kronik fiziksel, ruhsal bir hastalık*	Evet	% 26.5	% 16.4
	Hayır	% 73.5	% 83.6
Chi-Square=29.442 df=1 p=.000			
Gelir durumu (OECD sınıflamasına göre)*			
	1.Grup (alt çeyrek)	%31.3	%24.0
	2.Grup	%26.2	%25.0
	3.Grup	%23.0	%25.6
	4.Grup (üst çeyrek)	%19.5	%25.4
Chi-Square= 15.292 df=3 p=.002			

* $p<.01$

**Bu kategori, boşanmış, ayrı ve dul kategorileri de kapsamaktadır.

Yaş gruplarına göre cinsiyet dağılımı anlamlı olmamasına rağmen ($p>.05$), eğitim durumunda anlamlı bir farklılık söz konusudur ($p<.001$). Kadın ve erkek arasında eğitim eşitsizliği göze çarpmaktadır: Genel olarak baktığımızda, kadınların (%39.1) ve erkeklerin (%35.4) çoğunluğunun ilk okul mezunu olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların %24.4’ü hiç okula gitmemişken, erkeklerin sadece %7.3’ü hiç okula gitmemiştir. Ancak eşitsizlik, diğer eğitim seviyeleri için de geçerlidir. Kadınların %10.5’i ortaokul, %19’u lise, %7’si üniversite mezunu iken, erkeklerin %14.1’i ortaokul, %29.9’u lise, %13.1’i üniversite mezunudur. Cinsiyete göre eğitim durumu ve yaş arasındaki anlamlı ilişkiden bahsederek, yaş ilerledikçe eğitim seviyesinin düştüğü görülmüştür. İleriki yaşlarda daha çok okula gitmemiş ve ilkokul mezunu seviyesinde kadınlar ve erkeklerden bahsedebiliriz. Ancak burada belirtilmelidir ki, kadınlar aynı yaş grubundaki erkeklere göre daha düşük düzeyde eğitim seviyesine sahiptir. Ayrıca, aldıkları eğitimden memnuniyet derecesi sorulduğunda da aralarında anlamlı bir farklılık söz konusudur ($t(1959.446)=6.365$, $p<.001$): Kadınlar, erkeklere göre aldıkları eğitimden memnun değildir (sırasıyla 10 üzerinden 4.32 ve 5.12; $p<.001$).

Tablodan da anlaşıldığı gibi, cinsiyet ve medeni durum arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p<.001$). Özellikle çocuklu tek ebeveyn kategorisinde yer alan boşanmış, dul ve eşinden ayrı yaşayan kadınların oranı (%9.4) erkeklerin oranından (%1.3) fazladır. Bir başka ifade ile çocuk sahibi boşanmış, dul ve eşinden ayrı yaşayanlar daha çok kadınlardır. Kadın ve erkeklerin evlilik yaşına baktığımızda ise, kadınların erkeklere göre daha erken yaşlarda evlendiğini ve çocuk sahibi olduğunu söyleyebiliriz: 18-24 yaş grubundaki kadınların %7.8’i bekar iken, aynı yaş grubundaki erkeklerin %45.5’i bekadır. Ayrıca aynı yaş grubundaki kadınların % 62.7’si evli ve çocuklu iken, erkeklerin sadece %31.8’i evli ve çocukludur.

Son olarak, kadın ve erkek arasında bir başka fark yaratan durum ise sağlıktır ($p<.001$). Kadınların %26.5’i kronik fiziksel veya ruhsal bir hastalığa sahip olduğunu belirtirken, erkeklerin sadece %16.4’ü kronik bir hastalığa sahip olduğunu belirtmiştir. Bu farklılık sağlıklarından memnuniyet derecelerine de yansımaktadır ($t(1953.205)=6.883$, $p<.001$): Erkekler, kadınlara göre sağlıklarından daha çok memnun olduklarını ifade ediyorlar (sırasıyla, 10 üzerinden 7.40 ve 6.62; $p<.001$).

Türkiye’de kadın ve erkek arasındaki farklılıklar; eğitim durumu, yerleşim yeri, medeni durum, ücretli iş, sağlık ve gelir dağılımındaki yerlerinde göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar, çalışmamızın temel çerçevesi ile ilgili değişkenleri yorumlamada bizlere yeni bakış açıları sağlayacaktır.

Tablo 5’te yer alan ve araştırma yöntemi bölümünde kısaca nasıl oluşturuldukları hakkında bilgi verilen temel araştırma sorumuza bağlı değişkenler (indeksler) Allardt’ın modeline dayanmaktadır. Aşağıdaki tabloda cinsiyete göre, bu değişkenler yer almaktadır:

Tablo 5: Cinsiyete göre diğer değişkenler

Değişkenler	Kadın	Erkek	Genel
Aylık hanehalkı Geliri (Euro)* (t (1601)= 8.513; p=.000) ortalama(st.sap.)	412.79 (478.688)	699.07 (834.153)	549.69 (687.361)
Mutluluk (10 üzerinden) (t(1991)=.198; p=.843)	6.56 (2.273)	6.58 (2.178)	6.57 (2.225)
Maddi Yaşam Koşulları* (t(1998)=7.176; p=.000)	59.36 (22.851)	66.68 (22.765)	63.03 (23.094)
Sosyal İlişkiler (t(1976.333)= 1.284;p=.199)	68.36 (15.695)	69.22 (14.184)	68.80 (14.960)
Toplum Kalitesi (t(1998)= 1.492; p=.136)	66.49 (22.335)	67.97 (21.958)	67.24 (22.153)
Yabancılaşma (t(1937.841)= -1.493;p=.136)	34.38 (23.511)	32.89 (20.717)	33.63 (22.152)
Yaşam kalitesi* (t(1963.204)= 4.818; p=.000)	53.46 (17.182)	57.06 (16.036)	55.28 (16.707)

*p<.000

Yaşam kalitesi ve mutluluk araştırmalarında üzerinde durulan ve önemli bir değişken olarak yorumlanan gelir/kazanç, Türkiye’de de kadın ve erkek arasındaki anlamlı farklılıklardan birisidir. Verilerini kullandığımız araştırma, ülkelerarası karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak için Euro üzerinden geliri ölçmektedir. Türkiye’nin genel aylık hane halkı geliri ortalaması 549.69 Euro’dur. Kadınlar bu ortalamanın altında (412.79 Euro) iken, erkekler ortalamanın üzerinde (699.07 Euro) yer almaktadır. Kadın ve erkek arasındaki gelir farklılığı istihdam ile ilişkilendirildiğinde, çoğu kadının herhangi bir ücretli işte çalışmaması veya iş sektörlerindeki pozisyonları bu durumu açıklayabilir. Ancak kadın ve erkeğin mutluluk seviyelerine baktığımızda ise, aralarında anlamlı bir farklılık olmadığını görüyoruz (p>.05). Fakat kadınların mutluluk düzeyleri arasındaki dağılım, erkekler arasındaki dağılıma göre biraz daha farklılık göstermektedir. Başka bir deyişle, kadınlar erkelere göre daha heterojen bir yapıya sahip. Bu durum; yerleşim yeri, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sahibi olmak, boşanmış, dul veya ayrı yaşıyor olmak gibi başka değişkenlerle ilişkilendirilerek düşünülebilir: Kadın için kırdaki (10 üzerinden 6.39) veya kentte (6.64) olmak mutluluk için önemli değildir (t(980)=-1.668, p>.05). Ancak kadınların eğitim seviyesi ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur (F=4.137, p<.01): Hiç okula gitmemiş (10 üzerinden 6.09) ile ilkököl (6.70) ve ortaokul mezunu (7.02) kadınların mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık varken, diğerleri (lise (6.6) ve üniversite mezunu (6.54)) arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Yani, hiç okula gitmemişler, ilkököl ve ortaokul mezunlarına göre daha mutsuzdur. Kadınların

mutluluk düzeyinde anlamlı olan bir başka değişken ise medeni hali ($F=10.308$, $p<.001$): Evli kadınlar (10 üzerinden 6.84), bekar (6.31), boşanmış/ayrı (5.02) ve dul (5.58) kadınlardan daha mutludur.

Maddi yaşam koşulları (having) da, kadın ve erkek arasında bir başka göze çarpan anlamlı değişken olarak karşımıza çıkıyor ($p<.001$). Evdeki yaşam koşullarını (nem, tuvalet, çürüme vs.), yiyecek, kıyafet, ısınma gibi temel ihtiyaçları karşılayabilmeyi, ev harcamalarını kolayca yapabilmeyi, faturalar, kira gibi ev ile ilgili ödemeleri yapabilmeyi esas alan maddi yaşam koşulları, gelir ve refah kavramı ile ilgilidir. Araştırma sonuçlarına göre, kadınlar (100 üzerinden 59.36), Türkiye ortalamasının (63.03) altında, erkekler (66.68) ortalamasının üzerinde yer almaktadır. İndeks değeri ne kadar yüksekse, maddi yaşam koşulları o kadar iyidir. Bu bağlamda, erkeklerin maddi yaşam koşulları kadınlarınkinden daha iyi durumdadır. Dolayısıyla, kadınların maddi yaşam koşulları ve maddi kaynaklara ulaşabilmeleri erkeklerinkine göre daha sınırlı ve problemlidir. Bir başka deyişle, kadınlar çok daha kötü maddi yaşam koşullarına sahipler ve bu nedenle erkeklere göre çok daha fazla problemle karşılaşabilmektedirler. Hane harcamalarını karşılamakta zorlanmak, yüksek yoksulluk riskine işaret ediyor (Böhnke, 2005:44). Bu açıdan bakarsak, kadınların erkeklere göre daha fazla risk altında olduğunu söyleyebiliriz.

Aile, arkadaşlar, akrabalar, komşularla iletişim sıklığı; bakım, maddi destek gibi başka birine ihtiyaç durumlarında birinden yardım alabilmek, çocuk sahibi olmak ve medeni durum ile ölçülen sosyal ilişkilerde (loving), kadın (100 üzerinden 68.36) ve erkek (69.22) arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>.05$). İndeks değeri ne kadar yüksekse, sosyal ilişkiler ve yardımlaşma düzeyi o kadar iyidir. Bu bağlamda, sosyal ilişkilerin kadın ve erkek arasında farklı olmayışı, ikisi için de geçerli olan Türkiye’deki güçlü aile bağları, yüksek evlilik oranı, çocuk sayısı, bireyselleş(e)memiş kültürel yapı (collectivistic culture), güçlü yardımlaşma düzeyi ile açıklanabilir (Çakıroğlu, 2007:87).

Kurumlara güven, başka insanlara güven, sosyal gruplar arasındaki gerilim ve sağlık, eğitim, çocuk ve yaşlı bakımı gibi kamu hizmetlerinin kalitesi başlıklarıyla ölçülen toplum kalitesi (being) değişkeninde de, kadın (100 üzerinden 66.49) ve erkek (67.97) arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>.05$). İndeks değeri ne kadar yüksekse, bir kişi yaşadığı toplumun kalitesinin o kadar yüksek olduğunu düşünüyor demektir. Ayrıca bu düşünme veya değerlendirme, kişinin toplumsal farkındalığının ve toplumdan kopuk olmayışının da göstergesidir. İndeksi oluşturan sorulara tek tek baktığımızda ise, kadın ve erkeğin değerlendirmelerinin farklı olduğunu görüyoruz ($p<.05$): Örneğin kadınlar halk taşımacılığı, eğitim sistemi, çocuk ve yaşlı bakım hizmetleri, resmi emeklilik sistemi gibi kamu hizmetlerinin daha kaliteli olduğunu ifade ediyorlarken, erkekler bu hizmetlerin çok da kaliteli olduğunu düşünmüyorlar. Buna benzer bir şekilde, kadınlar; meclise, legal sisteme, basına, polise, hükümete ve politik partilere, erkeklerden daha çok güveniyorlar. Öte yandan başka insanlara, erkeklerden daha az güveniyorlar. Bu değerlendirmelere bakarsak, kadının kamusal alandaki var oluşunun ve kamu hizmetleriyle olan ilişkisinin erkeğinkinden daha az olması ile belli bir yargıya veya önyargıya

vardığını söyleyebiliriz. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, araştırma sonuçlarına göre; kamusal alanda kadına göre daha fazla yer alan erkeğin, kamu hizmetlerini daha çok kendi deneyimlerine dayanarak, kadına göre daha doğrudan değerlendirdiğini ifade edebiliriz.

Toplum kalitesi (being), kişinin toplumla bütünleşmesini ifade ediyorken (Allardt, 1993:91) yabancılaşma, toplum ve birey arasındaki kopukluğu ifade ediyor. Kısaca, kişinin kendini diğer insanlardan, toplumdan ve süreçten uzak hissetmesi (Marshall, 1999:789), aidiyet duygusunun olmaması, topluma ve adalete güvensizlik olarak tanımlayabileceğimiz yabancılaşma; yaşam kalitesi ve mutluluk için önemli bir değişkendir. Araştırma sonuçlarına göre ise, yabancılaşma alanında kadın (100 üzerinden 34.38) ve erkek (32.89) arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>.05$). Ancak kadının yabancılaşma düzeyi genel ortalamanın (33.63) üzerinde iken, erkek ortalamasının altındadır.

Son olarak, Allardt'ın modeline dayanan maddi yaşam koşulları (having), sosyal ilişkiler (loving), toplum kalitesi (being) ve yabancılaşma indekslerinden yarattığımız yaşam kalitesi indeksine göre, Türkiye'nin yaşam kalitesi ortalaması 55.28 (100 üzerinden)'dir. Ortalamanın biraz üzerindeki bu değer, genel olarak bize Türkiye'deki maddi yaşam koşulları, kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu hizmetlerine güven, başkalarına güven, sosyal gruplar arasındaki gerilim, toplumsal refah gibi birçok alan hakkında fikir vermektedir. Veenhoven'ın (2000b:4) yaşam kalitesini "yaşanabilirlik" (livability veya habitability) olarak tanımladığı düşünülürse, Türkiye'nin orta derecede yaşanılabilir bir ülke olduğu sonucuna varılabilir.

Kadın ve erkek arasındaki yaşam kalitesi derecelerine bakarsak, cinsiyete göre yaşam kalitesinin anlamlı farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz ($p<.001$). Kadınlar (100 üzerinden 53.46), Türkiye ortalamasının altında yer alırken, erkekler (57.06) ortalamanın üzerinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, kadınların yaşam kalitesi; genel ortalamadan ve erkeklerinkinden daha düşüktür. Maddi yaşam koşulları, gelir düzeyi, eğitim seviyesi, kamusal hizmetlerden yararlanma, yabancılaşma, sosyal ilişkiler açısından daha önce incelediğimiz kadın ve erkek arasındaki farklılıklar/uçurum düşünüldüğünde, cinsiyetler arasındaki yaşam kalitesi farkı sürpriz değildir.

Daha özelde kadınların yaşam kalitesi ile ilişkili olan değişkenlere baktığımızda ise, medeni durumun ($F=9.294$, $p<.001$) ve eğitim seviyesinin ($F=5.931$, $p<.001$) anlamlı olduğunu görüyoruz: Çocuklu boşanmış, dul ya da ayrı yaşıyor olmak yaşam kalitesi açısından diğer gruplara göre olumsuzluk yaratan bir durum (100 üzerinden 44.59). Bir başka deyişle, bu gruptaki kadınlar, bekar (53.97), evli (57.53) veya evli ve çocuklu (55.05) kadınlara göre yaşam kalitesi açısından en dezavantajlı grubu oluşturuyorlar. Daha detaylı bakacak olursak; en dezavantajlı oldukları alanlar, maddi yaşam koşulları ($p<.01$), sosyal ilişkileri ($p<.001$) ve yabancılaşma düzeyi ($p<.001$)dir. Bunlar, maddi kaynakları/imkanları kısıtlı, hane harcamalarını ve temel ihtiyaçlarını kolayca yapamayan, sosyal çevreleri ve ilişkileri sınırlı, sosyal yardım kaynakları az, kamu kurumlarına ve başka insanlara güveni azalmış, topluma dahil olamamış kadınlardır.

Farklı eğitim seviyesindeki kadınların yaşam kalitesi düzeyinde de farklılık gözlenmektedir: Hiç okula gitmemiş (100 üzerinden 49.41) olmak ile ilkokul (53.36), ortaokul (54.38), lise (56.80), üniversite mezunu (56.98) olmak arasında anlamlı bir farklılıktan söz edebiliriz. En büyük anlamlı farklılık ise, hiç okula gitmemiş kadınlar ile üniversite mezunu olan kadınlar arasında gözleniyor. Eğitim seviyesi ile istihdam, gelir, maddi kaynaklar ve sosyal katılım/yardımlaşma arasındaki ilişkisellik göz önüne alınarak bu veriler yorumlandığında, kadının eğitim seviyesinin onun yaşam kalitesi için vazgeçilmez bir değişken olduğunu vurgulamak gerekir. Araştırma bulgularına göre ise, kadınların eğitim seviyesi ile maddi yaşam koşulları (having) ($F=41.614$, $p<.001$), sosyal ilişkileri (loving) ($F=9.880$, $p<.001$) ve toplum kalitesi (being) ($F=4.831$, $p<.01$) arasında anlamlı bir ilişki gözlenmektedir. Bu üç değişken içinde en dezavantajlı olan kadınlar, hiç okula gitmemiş kadınlardır. Eğitim seviyesi onlardan farklı olan kadınlar ise, hiç okula gitmemiş kadınlara göre daha iyi durumda olsalar bile, erkeğe göre dezavantajlı konumdadır.

Yaşam Kalitesi ve Mutluluk İlişkisi

Literatürdeki yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisine dair çalışmalarda, bu iki kavram arasında pozitif bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Çalışmamızda da, literatürdeki çalışmaları destekleyen sonuçlara varılmıştır. Genel olarak söyleyebiliriz ki, Türkiye’de mutluluk ve yaşam kalitesi arasında pozitif korelasyon vardır ($r=.423$, $p<.001$). Cinsiyete göre bu ilişkisellik aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 6: Cinsiyete göre Mutlulukla İlişkili Değişkenler

	Kadın	Erkek
Yaşam kalitesi *	.423	.429
Maddi yaşam koşulları (having)*	.315	.335
Sosyal ilişkiler (loving)*	.249	.130
Toplum kalitesi (being)*	.248	.213
Yabancılaşma*	-.246	-.316

* $p<.001$

Çalışmamızda yarattığımız indekslerle mutluluk arasındaki ilişkiselliğe bakıldığında, cinsiyete göre her bir değişkenin anlamlı düzeyde ($p<.001$) mutluluk ile ilişkili olduğu görülmektedir. Unutulmamalıdır ki, bu ilişkisellik nedensellik değildir. Dolayısıyla, cinsiyete göre baktığımız bu ilişkisellikteki asıl amaç, bu ilişkilerin cinsiyete göre nasıl farklılık sergilediğini göstermektir. Yaşam kalitesi ve mutluluk arasındaki ilişki derecesi her iki cinsiyet için de yaklaşık olarak aynı düzeydedir (kadın için $r=.423$ iken erkek için $r=.429$). Ancak yaşam kalitesini oluşturan alt alanlara baktığımızda ise, bazı farklılıklar göze çarpmaktadır: Maddi yaşam koşulları (having) her iki cinsiyet için de diğer

alanlara göre mutluluk ile daha fazla ilişkilidir. Erkek için ikinci sırada yabancılaşma yer alırken, kadın için sosyal ilişkiler (loving) ikinci sıradadır. Buna karşın, sosyal ilişkiler (loving) erkek için son sırada yer almaktadır. Cinsiyete göre bu ilişkisellikleri tek tek karşılaştırdığımız da ise şunları söyleyebiliriz.

Literatürde, mutluluğun zenginlik/refah gibi kavramlarla ilişkisini konu edinen birçok çalışma mevcuttur. Ancak gelirin/zenginliğin/refahın mutluluk üzerindeki etkisine dair fikir birliği yoktur (Veenhoven, 1989a). Bu çalışmada maddi yaşam koşullarının (having), mutluluk anlamında kadına ($r=.315$) göre erkek ($r=.335$) için daha önemli (daha fazla ilişkili) olduğu görülmektedir. Sosyal ilişkiler, yaşam kalitesinin önemli bir alanıdır (Flora, 1998:99) ve mutluluk sosyal ilişkilerden çok fazla etkilenir (Allardt, 1993:91; Argyle, 1994:31; Böhnke, 2005:48; Haller vd., 2006:169; Sirgy vd., 2006:396). Cinsiyete göre baktığımızda ise; sosyal çevre ile iletişim sıklığı, sosyallik, yardımlaşma/dayanışma, medeni durum ve çocuk sahibi olmayı içeren sosyal ilişkiler (loving); erkeğe ($r=.130$) göre kadın ($r=.249$) için mutluluk ile ilişkisi bakımından daha anlamlı ve güçlü bir değişkendir. Özellikle kadın için evli ve çocuk sahibi olmanın maddi kaynaklar açısından olumlu etkileri olduğu daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda düşünülürse, sosyal ilişkilerin/bağların güçlü olması, yaşam kalitesini etkileyen maddi kaynakların daha iyi olmasına yönelik yaşam stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Birey toplumun bir parçasıdır ve onu algılama biçimi, ondan memnuniyet derecesi onun mutluluk düzeyine yansır. Kurumların kalitesini, kurumsal hizmetleri, kurumlara güveni, toplumsal gruplar arasındaki gerilimi ve başka insanlara güveni içeren toplum kalitesi (being), mutlulukla ilişkisi anlamında erkeklere ($r=.213$) göre kadın ($r=.248$) için daha fazla ilişkilidir. Toplumla bütünleşmenin diğer yanını oluşturan yabancılaşma ise, mutluluk anlamında kadına ($r= -.246$) göre erkek ($r= -.316$) için daha çok ilişkilidir. Mutluluk ve yabancılaşma arasındaki negatif ilişki, yüksek düzeydeki yabancılaşmanın, kişinin mutlu olmasını engelleyen bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, kişinin kendini toplum dışında hissetmesi, onun mutsuz olmasına neden olmaktadır. Ancak, erkek için yabancılaşmanın mutluluk için kadına göre daha önemli olması, onun kamusal alandaki yeri ile düşünülmelidir. Daha çok özel alanda yer alan kadın için ise, daha dar alandaki sosyal ilişkilerle (aile, komşu, anne-baba, kardeşler, akrabalar vb.) mutluluk düzeyi arasındaki anlamlı ilişkinin erkeğe göre daha fazla olması da, erkeğin kamusal alandaki daha fazla yerini vurgulamaktadır. Buna bağlı olarak, toplum kalitesi ve mutluluk arasındaki ilişkide cinsiyet farklılığının, kadının toplumda yer edinmesinin, onu mutlu etmesi açısından önemli olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Yani, kamusal alanda var olamamış kadının, bu alanda erkek kadar var olabilmesi onu mutlu etmesi söz konusu olabilir. Görünmez alanlarda yer alan kadın, kendi yaşam alanı içinde mutluluk kaynakları yaratmaya çalışmakta ve daha çok ailesini/çocuklarını mutluluk kaynağı olarak görmektedir. Buna karşın erkeğin, daha çok iş, başarı ve parayı mutluluk

kaynağı olarak görmesi, onun özel alandaki yerinin kadına göre “azlığı” ile yorumlanabilir (TÜİK; 2011).

Sonuç

Yaşam kalitesi ve mutluluk ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de kadının durumunu incelediğimiz bu çalışmada, Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi 2007 verileri kullanılarak oluşturulan indekslerle kadının erkeğe göre birçok farklı yaşam alanındaki durumu gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara göre, kadın ve erkek arasında mutluluk düzeyinde anlamlı bir farklılık gözlenmezken, kadın-erkek eşitsizliği birçok alanda yeniden karşımıza çıkmaktadır. Eğitim seviyesi, medeni durum ve ücretli bir işte çalışma konusunda görülen eşitsizlikler; maddi kaynakları, sosyal ilişkileri ve toplumsal bütünleşmeyi olumsuz yönde etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Erkek ve kadın arasındaki yaşam kalitesindeki farklılığa rağmen, mutluluk düzeyindeki benzerlik, daha çok sosyalizasyon süreciyle ilişkili olabilir. Kendisinden daha kötü koşullardakiler üzerinden kendi durumunu değerlendirip “şükür etme” anlayışıyla yetiştirilen kadın ve erkekler, mutluluk değerlendirmesini de buna göre yapmaktadırlar. Özellikle kadınların, sosyalizasyon sürecindeki “pasif özneler” olarak yetiştirilmesi, eğitim seviyesindeki düşüklük, dini, geleneksel ve diğer kültürel faktörler bir araya geldiğinde, kendilerini mutsuz olarak nitelendirmenin yanlış olacağını düşünebilirler. Dolayısıyla, mutluluğun psikolojik bir durumdan çok, kültürel bir durum olduğu ifade edilebilir. Ancak bu durumu açıklamak için, derinlemesine yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Elimizdeki verilerden bunu tam olarak yorumlamak maalesef mümkün değildir. Nitel tekniklerle yapılacak her türlü çalışma bu alandaki boşlukları doldurması ve durumu daha iyi açıklaması açısından önemli olacaktır.

Türkiye’de kadının, erkeğe göre maddi kaynaklarla ilgili daha fazla sorun yaşadığını görüyoruz. Kadın, hem kaynaklara sahip olmak, hem de sahip olduğu kaynaklar açısından dezavantajlı durumdadır. Bu durum yoksulluk riskini artıran bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Gelir dağılımındaki ve maddi yaşam koşullarındaki eşitsizlikler; kadının eğitim seviyesi ve medeni durumuyla ilişkili görünüyor. Özellikle hiçbir okula gitmemiş olmak ve çocuklu boşanmış/dul/eşinden ayrı yaşıyor olmak, maddi yaşam koşulları açısından olumsuzluk yaratıyor. Başka bir ifade ile, hiç okula gitmeyen kadınlar ve çocuklu boşanmış/dul/eşinden ayrı yaşayan kadınların maddi yaşam koşulları hem erkeklere hem de diğer kadınlara göre daha düşük seviyededir.

Kağıtçıbaşı (2010:9), kadının toplumdaki konumu için eğitimin temel belirleyicilerden biri olduğunu belirtir. Görüldüğü gibi çalışmamız da; eğitimin, kadının yaşam koşullarını belirleyen temel bir olgu olduğunu ortaya koyuyor. Kadın ve erkek arasındaki eğitim eşitsizliğinin nedenleriyle ilgili olarak yapılan çalışmalar, temelde üç neden/faktör üzerinde duruyor: ailenin çocuğa eğitim fırsatı verdiğinde kızlarına yönelik ayrımcılığı, yoksulluk ve çocuk işçiliği (Narlı, 2000). Ekonomik anlamda dezavantajlı bir aile, Rankin vd.’ne (2008:283) göre

özellikle köylü ve kentli yoksul aileler, eğitim alması için erkek çocuğuna öncelik vermeyi tercih ediyor. Genel olarak erkek çocuk, gelecek için “garanti sağlayacak evlat” olarak görülüp “yatırım” yapıyor. Kız çocuk ise evlenip başka bir eve gidecek evlat olmakla birlikte “temel okur-yazarlık dışında fazla bir eğitim gerektirmediği düşünülen ev hanımlığı ve annelik rollerine” (Erman, 2002) hazırlık için daha fazla okula gitmesine gerek olmadığı düşünülüyor. Sonuçta okula gitme önceliği erkek çocuğun oluyor. Ayrıca kız çocuğun emeği hem ev içinde hem de ev dışında kullanılıyor. Kardeşlerine bakmak, ev işlerinde annesine yardımcı olmak, gerektiğinde bahçede/tarlada çalışmak gibi ücretsiz aile işçiliği de yapıyor. Bu emek yoğun işler, okula devamı olumsuz yönde etkilediği için eğitim hayatı yarım kalabiliyor (Rankin vd., 2008:283). Bu durumda, sosyal politikalar ön plana çıkıyor. Türkiye’de kız çocukların okullaşma oranında artışı sağlamak amacıyla zorunlu sekiz yıllık eğitim kararı, buna örnek olarak gösterilebilir.

Çalışmamızda öne çıkan sonuçlardan bir başkası da; toplumun dışında hissetme, başkaları tarafından hor görülme, geleceğe yönelik umutsuzluk gibi duyguları barındıran yabancılaşmanın, medeni durum ve eğitim durumuyla ilişkisi olmasıdır. Kadınların kendini toplumun bir parçası olarak görmemesi, kadınların kamusal alanda erkeğe göre daha az var olmasıyla da açıklanabilir. Türkiye’de kadınların istihdam alanında daha az yerinin olması onları toplumun bir parçası olmaktan uzaklaştırmaktadır. Kağıtçıbaşı’na (2010:12) göre, kentsel kadının istihdam oranının azlığı, kadının eğitim seviyesinin düşüklüğü ile ilgilidir. Hem kentte, hem de kırsal alanda doğrudan kamusal alanla, hizmetlerle ve kurumlara muhatap olan erkek olmaktadır. Kadının seçim dönemlerinde oy kullanmak dışında, kurumsal ve toplumsal katılımı ilgili bağı yok denebilir.

Toplumsal kalite (being) ölçeğindeki kadına göre erkeğin daha yüksek değeri de, erkeğin kamusal alanı göstermektedir. Bir başka gösterge de, yabancılaşmanın kadına göre erkek için mutlulukla ilişkisinin düzeyidir. Erkek, mutluluğu için kamusal alanda var olmalı ve kendini onun bir parçası olarak hissetmelidir. Bu durum da, sosyalizasyon sürecine bağlı olarak düşünüldüğünde; erkeğin “aile reisi”, “eve ekmek götüren kişi” olarak yetiştirilmesi ile örtüşmektedir. Kadın özel alan için yetiştirilirken (ev kadınlığı, annelik rolleri vb.), erkek kamusal alanda olup mücadele eden, eve ekmek götüren, ekmeğini taştan çıkararak kişi olarak yetiştirilmektedir. Kadının bu koşullarda yaşam kalitesini yükseltmesi, ancak evlilik ile gerçekleşmektedir.

Evli olmayan kadınların, evli kadınlara göre maddi yaşam koşulları, sosyal ilişkileri daha sınırlı ve yabancılaşma düzeyleri daha yüksektir. Bu bağlamda, evlilik, kadın için hem kaliteli hem de mutlu bir yaşam demektir. Eğitim seviyesi düşük, herhangi bir becerisi olmayan, ücretli bir işte çalışmayan, çocuklu bir kadın için medeni durum önemli bir değişken olarak karşımıza çıkıyor. Evlilik bu anlamda, bir yaşam stratejisi olarak yorumlanabilir. Boşanması veya eşinin ölümü söz konusu olduğunda gelirinde, maddi yaşam koşullarında ve sosyal ilişkilerinde yaşanan değişim; yaşam kalitesini ve

mutluluğunu olumsuz şekilde etkiliyor. Dolayısıyla yaşam kalitesi ve mutluluk anlamında, medeni durumu Arun vd.’nin (2011) belirttiği gibi “bir eşitsizlik biçimi” olarak görüyoruz.

Sonuç olarak, Türkiye’de kadının yaşam kalitesinin erkeğe göre düşük düzeyde olması; eğitim seviyesi, medeni durumu, geliri ve istihdam durumu ile yakından ilişkilidir. Kısacası, Türkiye’de kadının erkeğe göre “kalitesiz” ancak göreceli olarak “mutlu” bir yaşam sürdüğünü söyleyebiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki, kadının durumunu daha detaylı incelemek için bölgesel farklılıkların, yaş gruplarına göre değişimlerin ve kadınlar arasındaki daha alt grupların değerlendirmesini yapan çalışmalara ihtiyaç vardır.

Notlar

- ¹ Daha fazla bilgi için bakınız: Ferris (2004)ve Sirgy et al. (2006).
- ² Daha detaylı bilgi için bakınız: Çakıroğlu A. (2007).
- ³ Yaklaşımın öncülerinden Aristuppus ve Epikürçülere göre, hayatın amacı mutluluğun kaynağı olan hazzın maksimum düzeye yükseltilmesidir. Başka bir deyişle, mutluluk acı ve hazzın dengelenmesidir. Ne kadar çok haz, ne kadar az acı var ise hayat o kadar iyidir ve kişi o kadar mutludur (Bruni, 2004; Brülde, 2007:3-4,17-20; Haybron, 2000a: 215; 2000b, 2003:310, 2005; Shmotkin, 2005:291; Sirgy vd., 2006:384, 355; Veenhoven, 2001a, 2001b; Yetim, 2001:23-206).
- ⁴ Mutluluk dünyadaki en büyük güzellik ve faydadır. İnsanlar mümkün olduğunca bunu artırmalıdır (Chekola, 2007: 56; Diener vd., 1997: 200; Frey vd., 2000; Glatzer, 2000:507; Haybron, 2000b; Nesse, 2004: 1333; Ott, 2005:397; Phillips, 2006:62; Shmotkin, 2005:291; Veenhoven, 1989b, 1991c, 2001a, 2001b, 2003, 2004b; Veenhoven vd., 2005:421-2; Yetim, 2001:23).
- ⁵ Mutluluk erdem veya ahlak yerine evrensel temel ihtiyaçların karşılanmasına dayanır (Allardt, 1993:88-9; Böhnke, 2005:6; Heady vd., 1991; Kim, 1998:1-2; Schyns, 1998:5-9; Sirgy vd., 2006:391-392; Veenhoven, 1989a, 1991a; Yetim, 2001:207).
- ⁶ Mutluluk arzulanan hedeflere ulaşılmasıdır. Amaca yönelik her ilerleme, pozitif duygu (mutluluk) yaratırken, yetersiz ilerleme veya amaca ulaşamama negatif duygu (üzüntü, mutsuzluk) yaratır (Diener vd., 1999).
- ⁷ Kişiler başka insanlarla, geçmiş koşullarla, arzular ve beklentilerle karşılaştırma yaparak mutluluğunu belirler ve değerlendirir. Burada önemli olan karşılaştırılan durumlar aradaki farktır (Bruni, 2004; Fuentes vd., 2001:292-3; Glatzer, 2000:509; Haller vd., 2006:174; Kim, 1998:1-2; Ott, 2005:398; Rojas, 2005; Schyns, 1998:5-10; Sirgy vd., 2006:392-393; Shmotkin, 2005:292; Veenhoven, 1989a, 1991a, 1997, 2001a, 2001b; Yetim, 2001:263-267).
- ⁸ Bu kurama göre, mutluluk görecelidir ve yaşam kalitesine bağlı değildir. Örneğin “mutlu fakir” veya “mutsuz zengin” (Philips, 2006:39).
- ⁹ 2011 verisi henüz paylaşıma açılmadığı için 2007 verisi, araştırma serisinin güncel veri seti olarak kullanılmaktadır.
- ¹⁰ İndeksler şu şekilde oluşturulmuştur: Her bir indeks için gerekli sorular ikili (binary) formata çevrilmiş ve istenen özellik 1, diğer durumlar için ise 0 kodlanmıştır. Yaşam kalitesi indeksi ise, diğer indeksler kullanılarak oluşturulmuştur. İndekslerle ilgili daha genel bilgiyi için bakınız: Arun Ö. & Çakıroğlu-Çevik A. (2013).
- ¹¹ İndeks değerleri kaynak çalışmadan farklı olarak 100 üzerinden hesaplanmıştır. Böylece Yaşam Kalitesi İndeksi, farklı indeks değerleri ağırlıklandırılarak oluşturulmuştur. İlk üç indeks Allardt’ın modelinde olumlu ifadeler ile belirtilmiş ve toplanmış, yabancılaşma ise negatif olduğu için toplanmamıştır.

Kaynakça

- Ahuvia A.C. (2002). Individualism/Collectivism and Cultures of Happiness: A Theoretical Conjecture on the Relations Between Consumption, Culture and Subjective Well-Being at the National Level. *Journal of Happiness Studies*, 3: 23-36.
- Allardt E. (1993). Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. İçinde, Nussbaum M. & Sen A. (Eds.), *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press: 88-94.
- Altman J.C. & Goldberg G.S. (2004). The Quality of Life Paradox: A Study of Former Public Assistance Recipients. İnternet adresi: <http://www.adelphi.edu/peoplematter/pdfs/Altman.pdf>. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Anderson, B. (2004). Quality of life (and ISTs) - A Review. İnternet adresi: www.socquit.net/Presentations/2_Ben_QoL-Review.ppt. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Anderson R., Mikulic B., Vermeylen G., Yrjanainen M.L. & Zigante V. (2009). *Second European Quality of Life Survey-Overview*. Dublin, Ireland: European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions.
- Andre P. & Bitondo D. (2001). Development of a Conceptual and Methodological Framework. İnternet adresi: http://www.ceaa-acee.gc.ca/015/001/015/3_e.htm. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Argyle M. (1994). *The Psychology of Happiness*. London, New York: Routledge.
- Arun Ö. & Arun B.K. (2011). Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4): 1515 -1527.
- Arun Ö. & A. Çakıroğlu-Çevik (2013). Quality of Life in an Ageing Society: A Comparative Analysis of Age Groups in Turkey. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 46: 734-739.
- Aslaksen I., Flaatten A. & Koren C. (1999). Introduction: Quality of life Indicators. *Feminist Economics*, 5(2): 79-82.
- Baldwin S., Godfrey C. & Propper C. (1990). Introduction. İçinde Baldwin S. et al. (Eds.), *Quality of Life Perspectives and Policies*. London, New York: Routledge: 1-6.
- Böhnke P. (2005). First European Quality of Life Survey: Life Satisfaction, Happiness and Sense of Belonging. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. İnternet adresi: www.eurofound.eu.int/publications/files/EF0591EN.pdf. Erişim tarihi: 1.6.2015.

- Bowling A. & J. Windsor (2001). Towards the Good Life: A Population Survey of Dimensions of Quality of Life. *Journal of Happiness Studies*, 2: 55-81.
- Brülde B. (2007). Happiness Theories of the Good Life. *Journal of Happiness Studies*, 8:15-49.
- Bruni L. (2004). The Economics of Happiness. Seminar at Centre for Administrative Innovation in the Euro Mediterranean Region. İnternet adresi: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/caimed/unpan019404.pdf>. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Çakıroğlu A. (2007). The Relationship Between Quality of Life and Happiness in Turkey. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Çakıroğlu A. & Ö. Arun (2009). Is Happy Aging Possible? Determinants of Happy Aging in Turkey. *Gerobilim, Journal on Social and Psychological Gerontology*, 1: 49-70.
- Campbell A. (1976). Subjective Measures of Well-Being. *American Psychologist*, 31(2): 117-124.
- Chekola M. (2007). Happiness, Rationality, Autonomy and the Good Life. *Journal of Happiness Studies*, 8: 51-78.
- Christoph B. & H.H. Noll (2003). Subjective Well-Being in the European Union During the 90s. *Social Indicators Research*, 64: 521-546.
- Cobb C.W. (2000). Measurement Tools and the Quality of Life. Redefining Progress. İnternet adresi: www.rprogress.org./pubs/pdf/measure_qol.pdf. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Cummins R.A. (1997). The Comprehensive Quality of life Scale-Intellectual Disability (5th Ed.) Manual. Toorak: Deakin University School of Psychology.
- Cummins R.A. (1998). The Second Approximation to an International Standard for Life Satisfaction. *Social Indicators Research*, 43: 307-334.
- Delhey J., Böhnke P., Habich R. & Zapf W. (2002). Quality of Life in a European Perspective: The Euromodule As a New Instrument for Comparative Welfare Research. *Social Indicators Research*, 58: 163-176.
- Diener E. & Suh E. (1997). Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 40: 189-216.
- Diener E., Suh E.M., Lucas R.E. & Smith H.L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, 125: 276-302.
- Easterlin R.A. (2001). Income and Happiness: Toward a Unified Theory. *The Economic Journal*, 111: 465-484.
- Easterlin R.A. (2003). Explaining happiness. *PNAS*, 100(19): 11176-11183.

- Erman T. (2002). Money-Earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women in the City: The Case of Turkey. *Women's Studies International Forum*, 25: 395-410.
- Fahey T., Nolan B. & Whelan C.T. (2003). Monitoring Quality of Life in Europe, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. İnternet adresi: <http://www.eurofound.eu.int/publications/files/EF02108EN.pdf>. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Ferrer-i-Carbonell A. & Frijters P. (2004). How Important is Methodology for the Estimates of the Determinants of Happiness. *The Economic Journal*, 114: 641-659.
- Ferris A.L. (2004). The Quality of Life Concept in Sociology. *American Sociologist*, 35(3): 37-51.
- Flora C.B. (1998). Quality of Life Versus Standard of Living. Winter 1998-99. İnternet adresi: <http://www.ncrcrd.iastate.edu/newsletter/Winter%209899From%20the%20Director.html>. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Frey B. & Stutzer A. (2000). Maximizing Happiness? *German Economic Review*, 1(2): 145-167.
- Fuentes N.& Rojas M. (2001). Economic Theory and Subjective Well-Being: Mexico. *Social Indicators Research*, 53: 289-314.
- Gerson E.M. (1976). On 'Quality of Life'. *American Sociological Review*, 41(5): 793-806.
- Glatzer W. (2000). Happiness: Classic Theory in The Light of Current Research. *Journal of Happiness Studies*, 1: 501-511.
- Hajiran H. (2006). Toward A Quality of Life Theory: Net Domestic Product Of Happiness. *Social Indicators Research*, 75: 31-43.
- Haller M. & Hadler M. (2006). How Social Relations and Structures Can Produce Happiness and Unhappiness: An International Comparative Analysis. *Social Indicators Research* 75: 169-216.
- Haybron D.M. (2000a). Two Philosophical Problems in The Study of Happiness. *Journal of Happiness Studies* 1(2): 207-225.
- Haybron D.M. (2000b). Happiness and the Importance of Life Satisfaction". Presented New Jersey Regional Philosophical Association's Fall 2000 Conference. İnternet adresi: <http://www.slu.edu/colleges/AS/philos/HappinessAndTheImp.pdf>. Erişim tarihi: 1.6.2015.
- Haybron D.M. (2005). Life Satisfaction, Ethical Reflection and the Science Happiness. Konferans Tebliği. New Jersey Regional Philosophical Association's Fall 2000 Conference, Kasım 2000.

- Heady B., Veenhoven R. & Wearing A. (1991). Top-Down Versus Bottom-Up Theories of Subjective Well-Being. *Social Indicators Research*, 24: 81-100.
- Inkeles A. (1993). Industrialization, Modernization and The Quality of Life. *International Journal of Comparative Sociology*, 34(1/2): 1-23.
- Kağıtçıbaşı Ç. (2010). Giriş: Türkiye’de Kadın ve Eğitim. İçinde Durudoğan H., Gökşen F., Oder B.E., Yüksek D. (Eds.), *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 9-22
- Kajanoja J. (2002). Theoretical Bases for the Measurement of Quality of Life. İçinde Gullone E. & Cummins R.A. (Eds.), *The University of Subjective Wellbeing Indicators*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers: 63-80.
- Kashdan T.B. (2004). The Assessment of Subjective Well-being (issue raised by the Oxford Happiness Questionnaire). *Personality and Individual Differences*, 36:1225-1232.
- Kim B. (1998). Socioeconomic Status and Perception of the Quality of Life in Korea. *Development and Society*, 27(2): 1-15.
- Kovac D. (2004). Quality of Life: A Megaconcept of Coming Époque. *Psychology Science*, 46(1): 167-186.
- Liu B. (1975). Quality of Life Indicators in the U.S. Metropolitan Areas, Washington, D.C.: Government Printing Office.
- Luer R.H. (1978). *Social Problems and the Quality of Life*. Dubuque, Iowa: William C. Brown Co. Publishers.
- Matutinovic I. (1998). Quality of Life in Transition Countries: Central East Europe with Special Reference to Croatia. *Social Indicators Research* 43: 97-119.
- Megone C. (1990). The Quality of Life: Starting from Aristotle. İçinde Baldwin S. et al. *Quality of Life Perspectives and Policies*. London, New York: Routledge: 28-41.
- Myers D.G. & Diener E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science*, 6(1): 10-19.
- Narlı N. (2000). The Profile of Woman in Turkey. Yayınlanmamış Konferans Tebliği. Mediterranean Conference XXII. 11-16 Temmuz, İstanbul.
- Nesse R.M. (2004). Natural Selection and the Elusiveness of Happiness. *Philosophical Transactions of The Royal Society B*, 359:1333-1347.
- Noll H. (2002). Towards A European System of Social Indicators: Theoretical Framework and System Architecture”. *Social Indicators Research*, 58: 47-87.

- Noll H. (2004). Social Indicators and Quality of Life Research: Background, Achievement and Current Trends. İçinde Genov N. (Ed.), *Advances in Sociological Knowledge Over Half a Century*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften: 151-182.
- Ott J. (2005). Level and Inequality of Happiness in Nations: Does Greater Happiness of a Greater Number Imply Greater Inequality in Happiness? *Journal of Happiness Studies*, 6: 397-420.
- Özcan Y.Z., Ayata S., Akçay A., Arun Ö. & Erciyas C. (2003). Toplumsal Yapı, Refah Göstergeleri ve Toplumsal Raporlama. Ankara: TÜBİTAK Raporları.
- Phillips D. (2006). *Quality of Life: Concept, Policy and Practice*. London and New York: Routledge.
- Rankin B. & Aytaç I. (2008). Religiosity, the Headscarf and Education in Turkey: An Analysis of 1988 Data and Current Implications. *British Journal of the Sociology of Education*, 29(3): 273-287.
- Rapley M. (2003). *Quality of Life Research-A Critical Introduction*. London: Sage Publications.
- Rojas M. (2005). A Conceptual-Referent Theory of Happiness: Heterogeneity and its Consequences. *Social Indicators Research*, 74: 261-294.
- Saraceno C. (2004). Introduction. Quality of Life in Europe, First Results of a New Pan-European Survey 2003. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions:1-3. İnternet adresi: www.eurofound.eu.int/publications/files/EF04105EN.pdf. Erişim tarihi: 1.5.2015.
- Schuessler K.F. & Fisher G.A. (1985). Quality of Life Research and Sociology. *Annual Review of Sociology*, 11: 129-149.
- Schyns P. (1998). Crossnational Differences in Happiness: Economic and Cultural Factors Explored. *Social Indicators Research*, 43: 3-26.
- Sen A. (1998). *Development as Freedom*, NY: Anchor Books.
- Sen A. (2003). Development as Capability Expansion. İçinde Parr S.F. & Shiva Kumar A.K. (Eds.), *Readings in Human Development*. New Delhi: Oxford University Press.
- Shackman G., Liu Y. & Wang X. (2005). Measuring Quality of Life Using Free and Public Domain Data. *Social Research Update*, 47(online). İnternet adresi: <http://www.soc.surrey.ac.uk/sru/SRU47.pdf>. Erişim tarihi: 1.5.2015.
- Shmotkin D. (2005). Happiness in the Face of Adversity: Reformulating the Dynamic and Modular Bases of Subjective Well-Being. *Review of General Psychology*, 9(4): 291-325.

- Sirgy M.J. (2001). *Handbook of Quality of Life Research: An Ethical Marketing Perspective*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Sirgy M.J., Michalos A.C., Ferriss A., Easterlin R.A., Patrick D. & Pavot W. (2006). The Quality-Of-Life (QOL) Research Movement: Past, Present and Future. *Social Indicators Research*, 76: 343-466.
- Slottje D.J. (1991). Measuring the Quality of Life Across Countries. *The Review of Economics and Statistics*, 73(4): 684-693.
- Smith D.(1973). *The Geography of Social Well-Being in the United States: An Introduction of Territorial Social Indicators*. New York: McGraw-Hill.
- Tekeli İ., Güler Ç., Vaizoğlu S., Algan N.& DüNDAR A.K. (2004). Yaşam Kalitesi Göstergeleri: Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı: 6. Ankara: TÜBA.
- TÜİK (2011). Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2011. Ankara: TÜİK.
- Uchida Y., Norasakkunkit V. & Kitayama S. (2004). Cultural Constructions of Happiness: Theory and Empirical Evidence. *Journal of Happiness Studies* 5: 223-239.
- Veenhoven R. (1989a). National Wealth and Individual Happiness. İçinde Grunert K. & Oelander F. (Eds.), *Understanding Economic Behaviour*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Veenhoven, R.(1989b). Introduction. Veenhoven R. Ed.), *How Harmful is Happiness? Consequence of Enjoying Life or Not*. The Netherlands Universitaire Pers Rotterdam: 1-6.
- Veenhoven R. (1991a). Is Happiness Relative? *Social Indicators Research*, 24: 1-34.
- Veenhoven R. (1991b). Cross-National Differences in Happiness-Cultural Bias or Societal Quality? İçinde Bleichrodt N. and Drenth P.J. (Ed.), *Contemporary Issues In Cross-cultural Psychology*. Amsterdam: Sewts&Zeitlinger: 168-184.
- Veenhoven R. (1991c). Questions on Happiness- Classical Topics, Modern Answers, Blind Spots. İçinde Strack F., Argyle M. & Schwarz N. (Eds.), *Subjective Wellbeing: An Interdisciplinary Perspective*. London: Pergamon Press: 7-26.
- Veenhoven R. (1993). Happiness as an Indicator in Social Policy Evaluations-Some Objections Considered. İçinde Messman Schulz K., Koster J.T.A., Leeuw F.L. & Wolters B. (Eds.), *Between Sociology and Social Practice Essays on Social Policy Research*: Nijmegen: ITS Institute For Applied Social Sciences.
- Veenhoven R. (1994). Is Happiness a Trait? *Social Indicators Research*, 32: 101-160.

- Veenhoven R. (1996). Happy Life-Expectancy- A Comprehensive Measure of Quality of Life in Nations. *Social Indicators Research*, 39: 1-58.
- Veenhoven R.(1997). Advances in Understanding Happiness. *Revue Québécoise de Psychologie*, 18: 29-74.
- Veenhoven R. (2000a). Wellbeing in The Welfare State- Level not higher, distribution not more equitable. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2: 91-125.
- Veenhoven R. (2000b). The Four Qualities of Life- Ordering Concepts and Measures of the Good Life. *Journal of Happiness Studies*, 1: 1-39.
- Veenhoven R. (2001a). What We Know About Happiness. Konferans Tebliği Gross National Happiness Dialogue. Woudschoten, Zeist, The Netherlands, January 14-15, 2001.
- Veenhoven R. (2001b). Happiness in Society. Jutta Allmendiger (Hrsg), Gute Gesellschaft? Verhandlungen des 300 Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie, Leske+Budrich: 1265-1314.
- Veenhoven R.(2001c). Quality of Life and Happiness : Not Quite The Same. İçinde DeGirolamo G. et al (Eds.), *Salute e Qualita Dell Vida*. Torino: Centro Scientifico: 67-95.
- Veenhoven R. (2002). Why Social Policy Needs Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 58: 33-45.
- Veenhoven R. (2003). Happiness. *The Psychologist*, 16(3): 128-9.
- Veenhoven R. (2004a). World Database of Happiness-Continuous Register of Research on Subjective Appreciation of Life. İçinde Glatzer W., VonBelow S., Stoffregen M. (Eds.), *Challenges for Quality of Life in The Contemporary world: Advances in Quality of Life Studies, Theory and Research*. Dordrecht The Netherlands: Kluwer Academic Publishers: 75-90.
- Veenhoven R. (2004b). Happiness As An Aim in Public Policy-The Greatest Happiness Principle. İçinde Linley A., Joseph S. & Hoboken, N.J. (Eds.), *Positive Psychology in Practice*. USA: John Wiley and Sons: 658-678.
- Veenhoven R. (2004c). Is Life Getting Better? Konferans tebliği. 2nd European Conference on Positive Psychology, July 2004, Pallanza, Italy.
- Veenhoven R. (2005). Apparent Quality of Life in Nations. *Social Indicators Research*, 71: 61-68.
- Yetim Ü.(2001). *Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri*. İstanbul: Bağlam.
- Zhao B., Heath C.J. & Fogue R.E. (2005). Quality of Life and Use of Human Services among Households. *Consumer Interest Annual*, 51: 83-106.

Neoliberalizm, Avukatlık Mesleğinin Dönüşümü ve Kadın Avukatlar

Nagehan Gürbüz Ersoy*
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Burcu Konakçı**
Çukurova Üniversitesi

Öz

Neoliberal politikaların yarattığı dönüşüm hukuk alanına da yansımış ve avukatlık mesleğinin yapılış biçimini değiştirmiştir. Neoliberalizm ile birlikte ortaya çıkan yeni ve karmaşık hukuki sorunların çözümü konusunda uluslararası şirketlerin taleplerine ve beklentilerine cevap verebilecek yeni bir avukatlık yapılanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca cevap vermek üzere kurulan büroların ayırt edici özelliği ise şirketlerin farklı alanlardaki hukuki sorunlarına çözüm üretebilmek amacıyla iyi eğitimden geçmiş, birden çok yabancı dile hakim, genç avukatları istihdam etmesidir. Bu bürolarda çalışmak, yüksek maaş ve kariyer imkanları sebebiyle cezbedici olmakla beraber adliyelerle ilişkisi sınırlı, sadece belli alanlarda uzmanlaşmış, dava dosyalarının yalnızca belirli aşamalarıyla ilgilenen yeni bir avukatlık biçiminin doğmasına neden olmaktadır. Çalışmamızın ana eksenini ise ülkemizde faaliyet gösteren bu tür bürolarda çalışan ve yukarıda anılan özellikleri haiz kadın avukatlar oluşturmaktadır. Bahsi geçen büroların çalışma koşullarına içkin olan ve neoliberalizm ile güçlenen rekabet, yabancılaşma, kademelenme gibi unsurların iş yerinde ve iş dışında kadınların yaşamlarına ne şekilde yansıdığı yapılan görüşmeler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, adalet sisteminin taşıdığı eril yapının devamı olan bu tür bürolarda, kadın avukatların iş görüşmelerinden işten çıkarılmaya dek maruz kaldıkları cinsiyetçi uygulamalara yer verilmiştir. Ücret ve kariyer bakımından iyi bir statüde bulunan kadın avukatların ev içi işbölümünde yaşadıkları deneyimler yapılan görüşmeler çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: neoliberalizm, kadın, avukat, toplumsal cinsiyet, işbölümü, ayrımcılık.

* Arş.Gör. Nagehan Gürbüz Ersoy, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul-Türkiye. E-posta: nagehangurbuz@yahoo.com.

** Arş.Gör. Burcu Konakçı, Çukurova Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Adana-Türkiye. E-posta: konakci.burcu@gmail.com.

Neoliberalism, the Transformation of the Practice of Law and Women Attorneys

Nagehan Gürbüz Ersoy
İstanbul Medeniyet University

Burcu Konakçı
Çukurova University

Abstract

The transformation created by the neoliberal policies has also affected the field of law and has changed the way the profession of law is exercised. A new type of attorneyship that could meet the expectations and fulfill the requirements of international companies with regard to the novel and complex legal issues emerging from Neoliberalism was needed. The distinguishing characteristic of these law firms which are established to meet such needs is that these firms employ well educated, multilingual young attorneys in order to address the companies' diverse set of legal matters. Even though that it is tempting to work for these firms with all their career and six-figure income opportunities, it creates a new style of attorneyship that has weak ties with the courthouse and is based on specialized attorneys dealing only with certain instances of a case. The focus of our article will be on the woman attorneys who are working in such law firms, and that bear the qualifications mentioned above. The reflections of the factors (e.g. competition, alienation, pecking order) on the lives of woman is evaluated within the context of the interviews made whether it concerns their life in or out of the office. In this sense, a vast array of sexist applications starting from the job interview until the dismissal at these law firms which are the extensions of the patriarchal structure inherent to the justice system are recounted. The division of domestic labor and the related experiences of women attorneys with respectable salaries and careers are discussed in the scope of the interviews.

Keywords: neoliberalism, woman, attorney, gender, division of labor, discrimination.

Giriş

Neoliberal politikalar siyaset, eğitim, sağlık gibi alanları olduğu kadar hukuk alanını da etkilemiş ve bu alanda değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Uluslararası sermayenin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine dahil olması ile birlikte yeni ve karmaşık hukuki sorunlar ortaya çıkmış ve bu sorunların çözümü konusunda şirketlerin ihtiyacını karşılayabilecek hukukçulara ihtiyaç doğmuştur. Çalışmamızın kapsamını da doktrinde “proje büroları” (Akbaş, 2011: 204) olarak ifade edilen ve bu ihtiyacı karşılamak üzere kurulan hukuk büroları oluşturmaktadır. Bu bürolar, hitap ettiği müvekkil kitlesi, faaliyet alanları, çalıştırdığı avukat profili ve sayısı, örgütlenme yapısı ve müvekkillerine sundukları hizmet gibi konularda diğerlerinden farklılaşmaktadır.

Öncelikle söz konusu büroların hitap ettiği müvekkil kitlesinin çok uluslu büyük şirketler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’ye yatırım yapmayı planlayan ve söz konusu yatırım için muhtemel riskleri ve iç hukuktaki düzenlemeleri öğrenmek isteyen şirketler bu türdeki bürolara başvurmakta ve kendilerine ayrıntılı raporlar sunulmaktadır. Bu bürolara “proje büro” denmesinin sebebi de büroya alınan işlerin “dava”dan ziyade “proje olarak” nitelendirilmesidir (Akbaş, 2011: 204).

Rekabet hukuku, birleşme ve devralmalar, proje finansmanı, bankacılık ve finans, özelleştirmeler, tahkim, kamu özel ortaklıkları ve inşaat gibi çalışma alanları bu tarz büroların ortak faaliyet alanlarıdır. ABD avukatlık şirketi tipi örgütlenme yapısına sahip olan bu bürolarda çalışan avukat sayısı da klasik bürolardan farklıdır. Görüşme yaptığımız avukatların çalıştıkları bürolarda yaklaşık 50-60 civarında avukat görev yapmaktadır. Yardımcı personelle birlikte bu tür bürolarda çalışan sayısı 70-80 kişiye kadar çıkmaktadır. İnsan kaynakları, idari işler, mali işler gibi birimleri bulunan bu tür büroları görünüş itibarıyla şirketlerden ayırmak oldukça güçtür.

Çalışmamız kapsamında yedi farklı büroda görev yapmakta olan 26-30 yaş aralığında on bir kadın avukat ile görüşülmüştür. Yöntem olarak derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüştüğümüz kadın avukatların ortak özelliklerine gelinecek olursa, sekiz katılımcı Anadolu Lisesi, beş avukat yabancı dilde eğitim yapan özel okullardan mezun olup bir ya da birden fazla yabancı dile hâkimdirler. Katılımcıların tamamı Türkiye’nin önde gelen hukuk fakültelerinden mezundur ve üç katılımcının yurt dışında, ikisinin de yurt içinde yüksek lisans eğitimleri bulunmaktadır. Yine katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının orta ve üst kategoride yer aldığı ve kent kökenli olduğu söylenebilecektir.

Özellikle bu tip bürolarda çalışan kadın avukatları tercih etmemizin bir nedeni neoliberal politikaların kadın çalışanlara olan etkisini incelemek iken, bir diğer nedeni de sistemin kadınların kariyer sahibi olarak güçleneceği ve erkeklerle eşit düzeyde **olacağı** söyleminin doğruluğunu araştırmaktır. Bu amaçla katılımcı avukatlara evdeki işbölümü, medeni hal, çocuk bakımı konularında sorular yöneltilerek, iş yeri dışındaki toplumsal cinsiyete dayalı iş

bölümünün iş hayatına etkisi görülmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte görüşülen avukatlara iş yerinde “kadın olmaktan” kaynaklanan bir ayrımcılığa veya tacize maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin sorular da sorulmuştur.

Proje Büroların Neoliberal Dönüşüm Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Neoliberal politikaların hedefi piyasa kurallarının her alanda geçerli olmasını sağlamaktır (Özdek, 2011:218). Avukatlık mesleği de neoliberal politikardan payına düşeni almıştır. Meslekte piyasanın talebi doğrultusunda bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır (Akbaş, 2011:188-189). Avukatlık mesleğinin klasik nitelikleri olan bağımsızlık, şahsen ifa, kamusalılık ve ticari olmama gibi hususlar adeta rafa kaldırılmıştır (İnanıcı, 2008: 24, 46-47). Büroların uluslararası sermayenin talepleri doğrultusunda örgütlenerek şirketleşmesi, avukatların belli alanlarda uzmanlaşması ve iş tanımlarının belli alanlara ve belli işlere özgülmesi, ücretli avukatlığın giderek kural haline gelmesi ve avukatlar arasında kademelenme bu dönüşümün belli başlı ayaklarını teşkil etmektedir. Yapılan görüşmeler ışığında bu dönüşümün unsurları ele alınacak ve bu yapı karşısında kadın avukatların tutumları irdelenmeye çalışılacaktır.

Çalışma Koşulları

Emek sürecinin gözetimi ve emek zamanı ile emek dışı zaman arasındaki sınırın muğlaklaşması neoliberalizmin çalışma ilkelerindedir (Uçarol, 2014: 19). Katılımcılardan çalışma sürelerine ilişkin olarak aldığımız cevaplar da bu ilkeleri doğrular niteliktedir. Görüştüğümüz kadın avukatlara öncelikle günde kaç saat çalıştıkları sorulmuştur. Katılımcıların tamamının verdiği cevap günde en az 12-13 saat çalıştıklarıdır. Bu çalışma saatleri yoğun dönemlerinde 17-18 saate kadar çıkabilmektedir. Katılımcılar içinden iki avukat aralıksız 48 saat çalıştığını ve hatta ofiste duş almak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Resmi çalışma saatleri ise takribi 09.00- 19.00 şeklinde olmakla birlikte katılımcıların tamamı iş yoğunluğundan dolayı hiçbir zaman 19.00’da çıkmadıklarını söylemektedirler. Yine görüşülen avukatların tamamı hafta sonu en az bir gün çalışmaya devam ettiklerini ifade etmektedirler.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus da yukarıda da ifade edildiği üzere emek zamanı ile emek dışı zaman arasındaki sınırın muğlaklaşmasıdır. Katılımcıların eve geldikten sonra da sürekli akıllı telefonlarına bakmaları, e-postalarını kontrol etmeleri ve daima ulaşılabilir olmaları gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle yaptıkları iş, hayatlarının kalan kısmına da sızmakta ve onları zamanla başka hiçbir şeye vakit ayıramaz hale getirmektedir¹. Bir iki örnekle durumu açıklayacak olursak görüştüğümüz avukatlardan biri acil olduğu söylenen bir iş sebebiyle gece yatağından kaldırıldığını anlatırken, diğeri cumartesi gecesi dışarı çıkmak için hazırlanırken işyerinden arandığını ve o gece evde kalarak müvekkille internet üzerinden görüşme yaptığını ifade etmektedir.

Çalıştıkları ortam konusuna değinecek olursak, katılımcıların biri dışında tamamının plazada çalıştığını ve bu durumdan büyük çoğunluğunun memnun olduğunu söyleyebiliriz. Plazada çalışmanın prestiji de beraberinde getirdiğine dair bir algının var olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı avukatlardan birinin çalıştığı plazayı anlatırken “havalı” sıfatını kullanması da bu tezi destekleyici niteliktedir. Bir başka avukat, çalıştığı büronun üst düzey müvekkilleri ile görüşmek için kullandığı toplantı salonunun boğaz manzaralı olmasının onu mutlu ettiğini ve bu ortamın normal koşullarda aynı masada oturmasının mümkün olmadığı kişiler ile bir arada olmasını sağladığı için onu tatmin ettiğini ifade etmiştir. Yine bu toplantılar aracılığıyla “onların” dünyasına aitmiş gibi hissettiğini de dile getirmiştir. Ancak katılımcılardan dördü penceresi olmayan ya da açılmayan odalarda gün ışığı görmeden ve temiz hava almadan çalışmanın onları mutsuz ettiğini söylemişlerdir.

Katılımcıların adliyelerle ilişkisi ise oldukça sınırlıdır. Görüştüğümüz kişiler arasında adliyeye en son üç yıl önce gittiğini ifade eden avukatlar vardır. Büronun adliye işleri ise çoğunlukla katipler ya da stajyerler tarafından halledilmektedir. Görüştüğümüz avukatların yedisi adliyeye gitmiyor oluşundan dolayı çok mutludur. Bazı katılımcılar bürodaki işleri yetiştiremedikleri için adliyeye gitmeyi zaman kaybı olarak değerlendirirken, bazıları bu tarz bürolarda çalışmayı adliyeye gidilmediği için tercih ettiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların kimisinde adliye işlerinin daha basit ve fakat kendi yaptıkları işin daha karmaşık, kompleks ve standardın üstünde olduğuna dair bir algı da bulunmaktadır. Uzun çalışma saatlerine, yoğun tempoya ve ağır koşullara dayanabilme gücü ile katılımcılarda var olan bu algı arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Performans Değerlendirmesi, Ücretler ve Kademelenme

Performans değerlendirme, ücretler ve kademelenme birbiriyle iç içe geçmiş üç konu olduğu için birlikte ele alınmalıdır.

Öncelikle çalışmamıza konu olan büroların diğer bürolardan farklı olarak çok katı bir hiyerarşik yapılanmaya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Avukatlar stajyer avukat, junior avukat, mid-level avukat, senior avukat, partner şeklinde kademelenmeye tabi tutulmaktadır. Her bir kademenin içinde de çeşitli aşamalar bulunmaktadır. Örneğin 1 yıllık kıdemi olan junior avukat ile 3 yıllık kıdemi bulunan junior avukatın statüsü birbirinden farklı olabilmektedir. Ayrıca her bir seviyedeki avukatın farklı iş tanımları, hakları² bulunmakla birlikte ücretler de birbirinden farklılaşmaktadır.

Kıdemler ise sadece çalışılan yıl esas alınarak hesaplanmamaktadır. Her bir yılın sonunda yapılan performans değerlendirme belirleyici olmaktadır. Performans değerlendirme ise her bir avukatın çalıştığı saat ve müvekkilden alınan meblağ üzerinden hesaplanmaktadır. Bu yüzden her bir avukatın her bir müvekkil için ne kadar çalıştığının ölçüldüğü bir sistem bulunmaktadır³. Bu sistem hem avukatın “verimliliği”ni ölçmek hem de müvekkile ne kadar fatura edileceğini belirlemek açısından uygulanmaktadır. Sistemin özünün her bir

avukatın ne kadar sürede hangi miktarda para kazandırdığının ölçülmesi olarak özetlemek yanlış olmayacaktır.

Ücretler de yapılan bu performans değerlendirmesine göre belirlenmektedir. Görüştüğümüz avukatlar genel olarak aldıkları ücretlerden⁴ memnundurlar. Gerçekten emsalleriyle karşılaştırıldığında alınan ücretlerin oldukça tatmin edici olduğu söylenebilir. Ancak çalıştıkları saatler ve koşullar göz önünde bulundurulacak olursa emeklerinin karşılığını gerçekten alıp almadıkları incelenmeye muhtaçtır. Nitekim görüştüğümüz kadın avukatlardan sekizi bürolarda geçirdikleri saatlerin, kırılgan ciltlerinin, beyazlayan saçlarının, bozulan sağlıklarının, uyuyamadıkları gecelerin maddi bir karşılığı olamayacağını söylemiştir. Fakat yine de bu işin kendilerini çok geliştirdiğini ve büroda geçirdikleri uzun ve yorucu saatlerin kendilerine ve geleceklerine yatırım olduğu için bu durumdan çok rahatsız olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Performans değerlendirmesi ile yakından ilgili bir diğer konu da kuşkusuz işten çıkarmalardır. Ancak katılımcıların nerdeyse tamamına yakını çalıştıkları bürolarda işten çıkarılmaların çok nadir olarak gerçekleştiğini, büronun yoğun temposuna ve ağır çalışma koşullarına ayak uyduramayan avukatların kendiliğinden ayrıldıklarını söylemişlerdir. Bununla birlikte performans değerlendirme toplantısı sonrasında yükseltilmeyen avukata aslında yöneticileri tarafından işten ayrılması yönünde örtülü bir mesaj verildiği ve bu mesajı aldıktan sonra artık orada çalışmanın pek uygun olmayacağı da dile getirilmiştir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus, görüşülen kadın avukatların biri dışında tamamının daha çok çalışmaya ve rekabete teşvik eden bu kademelenme ve performans değerlendirme sistemlerine uyum sağladıklarıdır. Hatta birçoğu bu sistemi doğal ve faydalı bulmaktadır. Eril bir yapı teşkil eden bu sistemin kadın avukatlar tarafından nasıl onaylanabildiğini anlamak için bu tür bürolardaki işbölümünün ve yabancılaşmanın da incelenmesi gerekmektedir.

İşbölümü ve Yabancılaşma

Yukarıda kademelenme bahsinde de ifade edildiği üzere çalışma konusu bürolarda her bir aşamadaki avukatın birbirinden farklı iş tanımları bulunmaktadır. Örneğin stajyerler adliyeye gitmektedirler ve kendinden üst seviyelerdeki avukatların verdikleri tüm işi yapmak zorundadırlar. Daha üst seviyelerde yer alan avukatlar ise kendilerine bağlı olan avukatların yaptıkları her işten sorumludurlar. Stajyerler ve junior olarak tabir edilen avukatlar daha çok araştırma ve dokümantasyon işleri ile ilgilenirken, mid-level ve senior avukatlar proje gidişatları ile ilgilenmektedir. Müvekkil seçimi ve yapılacak işlerin kabulü konusunda ise partner avukatların münhasıran söz sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda söz konusu bürolarda katı bir iş bölümünün olduğundan söz etmek mümkündür. Projenin her evresinde ayrı bir kademedeki avukatın sorumlu olduğu söylenebilecektir. Bir başka deyişle proje parçalara bölünmekte ve her bir avukat da bu projenin belli bir parçası ile

ilgilenmektedir. Yapılan iş tek bir avukatın emeği olmaktan çıkmakta ve bu durum bizi avukatın işçileşmesi ve yabancılaşması sürecine götürmektedir. Hangi kademede olursa olsun ücretli olarak çalışan avukat emek gücünü satmakta, partner olarak tabir edilen avukatlar ise ücretli avukatların emek gücünü satın alarak zenginleşmektedir (Akbaş, 2011: 130).

Marx'ın yabancılaşma kavramının ilk yönü insanın kendi emek ürününe yabancılaşmasıyken ikincisi üretim faaliyetine yabancılaşmadır. Marx ilk yabancılaşmayı şu şekilde ifade eder: "Emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak, ona karşı koyar." (Marx, 1976: 62). İkinci tür yabancılaşmada ise işçi çalışırken mutsuzdur ve özgür bir fiziki ve entelektüel etkinlik göstermeyip bedenine ve zihnine eziyet eder (Marx, 1976: 65). Araştırma konumuz olan bürolarda yabancılaşmanın iki türünün de olduğu söyleyebiliriz.

Görüşüğümüz avukatlardan bir kısmı bazı durumlarda birbirini tekrarlayan, usule ilişkin sıkıcı ve yorucu işler yapmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Örneğin birleşme ve devralma süreçlerinde bir avukat sadece şirket defterlerini kontrol ederken, diğeri sadece hisseleri gözden geçirmektedir. Bu durum avukatı yalnızca ona verilen görevi en iyi şekilde yapma hedefiyle sınırlamakta ve yaptığı işin bütünü ile bağ kurmaktan uzaklaştırmaktadır. Çoğunlukla bu tür çok çalışmayı gerektiren ve dikkat isteyen işleri yapanlar ise kadın avukatlardır. Bir katılımcının bu konudaki ifadesi şu şekildedir: "Bizler işçi arılar gibiyiz. Titiz ve çalışkan.... İş hakkında karar veren, müvekkille görüşen ise erkekler"⁵.

Marx'ın bahsettiği yabancılaşmanın ikinci biçimi de proje bürolarda çalışan kadın avukatlar bakımından geçerlidir. Görüşüğümüz avukatların biri dışında hepsi çalışma koşullarından dolayı bedensel ve psikolojik rahatsızlıklara sahip olduklarını söylemişlerdir. Uykusuzluk ve kronik yorgunluk hemen hemen tüm katılımcıların ortak sorunudur. Yine görüşülen avukatlar çalışma hayatlarının belli bir bölümünde strese bağlı hastalıklarla yüzleştiklerini ifade etmiştir. Anksiyete bozukluğu ve depresyon da kadın avukatlar arasında yaygındır. Katılımcılardan biri çalıştığı büroda psikolojik destek amacıyla terapiye gidenlerin sayısının çok fazla olduğunu ve terapinin onlar için adeta doping niteliğinde olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğere mesele de kuşkusuz uzmanlaşmadır. Görüşüğümüz avukatlardan hepsi belirli alanlarda uzmanlaşmış olduklarını ve çoğunlukla bu durumdan memnun olduklarını söylemişlerdir.

Uzmanlaşma ilk bakışta belirli bir alana yoğunlaşmış olmanın verdiği avantaj sebebiyle olumlu olarak algılansa bile avukatlık mesleğine yönelik ciddi bir tehlike barındırmaktadır. Doktrinde de isabetle üzerinde durulduğu üzere uzmanlaşma, avukatı hukuk teknisyenine dönüştürme tehlikesini içerisinde barındırmaktadır (İnancıcı, 2008c: 100). Teknisyenleşmeden kasıt bireyin yaptığı faaliyeti "iş" olarak görmeye ve toplumsal işlevinden bağımsız olarak algılamaya başlamasıdır. Hukukun neoliberal ilkeler doğrultusunda dönüşümü ile birlikte teknisyenleşme avukatlık mesleğine de hakim olmaya başlamıştır. Bilhassa proje bürolar olarak tabir ettiğimiz bürolarda çalışan

avukatlar yaptıkları faaliyeti teknik bir işe indirgemiş ve yalnızca müvekkillerinin çıkarları ile belirlenen dar bir amaç doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, avukatlığın kamu hizmeti niteliği göz ardı edilerek bütünsel bir adalet anlayışından uzaklaşmıştır (İnanıcı, 2008:51-62).

Yaptığımız görüşmeler de bu tezleri doğrular niteliktedir. Katılımcıların altısı ilgilendikleri dosyalarla fikrinsel çatışmalar yaşamadıklarını ve yaptıkları işi çok da sorgulamadıklarını ifade etmiştir. Birçoğunun bu yöndeki sorumuza cevabı “İşim bu”, “Ben yapmasam başkası yapacak”, “İdealist değilim”, “Müvekkilim ne diyorsa ben onu yapıyorum” “Ben bu işi para için yapıyorum” şeklinde olmuştur. Bir katılımcının bu soruya verdiği cevap mesleğin yapılış biçiminin o mesleğin niteliğini ne ölçüde değiştirdiğini gösterir niteliktedir. Bahsi geçen katılımcı, İş Hukuku ile ilgilenmektedir. Haksız yere işten çıkarılan işçilere üzüldüğünü ancak bu durumdan o insanları fiilen görmediği için çok da etkilenmediğini ifade etmiştir. Yaptığı faaliyetin evrak işinden ibaret olduğunu bu yüzden de bir şey hissetmediğini söylemiştir. Başka bir katılımcı ise yoğun çalışmaktan ötürü bu tür sorgulamalara vaktinin olmadığını dile getirmiştir. Katılımcıların beşi ise yaptıkları işi zaman zaman sorguladıklarını dile getirmiştir. Örneğin doğayı tahrip eden enerji santrallerinin kurulması sürecinde müvekkillerine hukuki yardım sunmak zorunda kalan avukatlardan bazıları bu durumdan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Birlikte çalışacakları müvekkilleri kendilerinin seçemiyor olmasının ve ideolojik olarak onaylamadıkları projelerin⁶ gerçekleşmesini sağlamalarının bu bağlamda en önemli sorunlardan olduğu söylenebilir. Çalışmamızın ana eksenini hukuk bürolarındaki kadın avukatların çalışma koşulları ile toplumsal cinsiyet ilişkisinin neoliberalizm çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır. Neoliberal politikalar ile kapitalizm ve ataerki ilişkisi birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceğinden çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Proje Büroların Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi

Eş ve Anne Rollerinin Proje Bürolarda Algılanış Biçimi

Kapitalizm ve ataerki sistem ilişkisini inceleyen araştırmalar, kadının toplumsal konumu ile çalışma hayatındaki yerinin birbirine paralel bir seyir izlediğini, kadınların ev içindeki anne ve eş rollerinin emek piyasasında da sürdüğünü tespit etmiştir (Öztürk&Dedeoğlu, 2010: 16). Yaptığımız çalışmada ise bu tespitin zıttı gibi görünen bir olgu ile karşılaşılmıştır. Cinsiyetçi işbölümüne dayanarak kadınların sürdürmesi beklenen “anne ve eş olma” rolleri katılımcılardan beklenmemekte, tersine daha çok çalışmaları beklentisiyle yönetim, katılımcılara evlenmemek ve çocuk yapmamak yönünde telkinde bulunmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen avukatlardan ikisi evli, birisi sevgilisi ile birlikte yaşamakta, geriye kalan sekiz katılımcı ailesiyle birlikte veya yalnız yaşamaktadır. Evli olan katılımcı sayısının azlığı bir tesadüf

olmayıp, bu hukuk bürolarında çalışan kadınların büyük bölümü genç yaşta ve bekar. Evli veya çocuğu olan kadınlara görüşmek amacıyla ulaşmaya çalıştıysak da, kendilerinden “vakit yokluğu” nedeniyle olumsuz yanıt aldık.

İş hayatında kadın çalışanların cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşılaşmalarının ilk durağı “iş görüşmeleri”dir. Görüşme yaptığımız avukatlardan birisi iş görüşmesinde kendisine “evlenmeyi düşünüyor musun?” sorusunun yöneltildiğini belirtmiş ve bunu ayrımcı bir uygulama olarak gördüğünün altını çizmiştir. Toplumsal cinsiyet kabulleri nedeniyle evlenme ve çocuk yapma görevleri, emek piyasasında kadınların, kısa süreli ve güvenilir olmayan çalışanlar olarak kabul edilmelerine sebep olmaktadır (Ecevit, 1998:283). Ataerki ile kapitalizm karşılıklı çıkarlara, çatışmalara ve uzlaşmalara dayanarak yürümekte olup, ekonomi ve piyasa durumunun ihtiyacı oranında kadınların işgücüne katılımını belirlemektedir; bu belirleme sırasında terazi bazen ataerki lehine bazen kapitalizm lehine işlemektedir (Öztürk&Dedeoğlu, 2010: 10). Örnek çalışmamızda bir çalışanın haftanın en az 6 günü, 11 ila 18 saat çalışması beklenmektedir. Bu koşullarda ev işleri ve çocuk bakımına zaman kalmayacağı aşikârdır. Söz konusu durumda emek piyasasının genç yaşta ve evlenmemiş kadın çalışanlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Altını çizmek istediğimiz bir diğer sorun ise, iş görüşmelerinde kadınlara yöneltilen cinsiyet bakımından ayrımcı soruların erkek avukatlara sorulmuyor olduğu gerçeğidir. Bu ayrım, Öztürk ve Dedeoğlu’nun (2010) ifade ettiği gibi, toplumsal cinsiyet rollerinin emek piyasasındaki uzantısıdır; erkek meslektaşları ile aynı eğitimi almış başarılı kadınların ev içindeki rolleri ve görevleri kendilerine iş hayatının en başında hatırlatılmaktadır: Yeniden üretim anlamına gelen ev işleri ve çocuk bakımı.

İş görüşmesini tamamlayıp işe kabul edildikten sonra bu hukuk bürolarında çalışmaya başlayan kadın avukatların evlilik ve çocuk konusunda maruz kaldıkları ayrımcılık iş hayatı boyunca sürmektedir. Katılımcılardan birisi “bekâr ve çocuksuz” olması nedeniyle bu çalışma koşullarını kaldırabildiğini ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı, şirketin üst kademelerinde çalışan ve partner olarak tabir edilen kadın avukatların oldukça az bir kısmının evli ve/veya çocuklu olduğunu söylemiştir. Aynı katılımcı “penisli kadınlar” olarak tarif ettiği bu yöneticilerin evliliklerinin dahi statüye göre belirlendiğini -aynı statüden olanlarla evlilik- ifade etmektedir.

Katılımcılar evlenme ve hamilelik konularında yaşanan başka tür ayrımcı uygulamalardan da bahsetmişlerdir. Arkadaşına kıdemli avukatların açıkça “evlenme” dediğini anlatan bir katılımcı, aynı avukata kız isteme merasimine gitmesi için izin verilmediğini söylemiştir. Bir başka katılımcı hamile bir avukat arkadaşına yönetim tarafından, kürtaj olması yönünde baskı yapıldığını aktarmıştır. Doğum izninden dönen avukatlara iş verilmeme veya kademe atlamasının engellenmesi suretiyle ayrımcılık yapıldığı da ifade edilmiştir⁷.

Türkiye’de doğum iznine pek sıcak bakmayan hukuk bürolarının Avrupa’daki merkezlerinde çalışan kadınların, buradan daha iyi koşullarda çalıştığını söyleyen bir katılımcı, Avrupa’dakilerin daha fazla hakka sahip olduklarını, bu farkın Türkiye’nin hukuk pratiğiyle de ilgili olduğunu

belirtmiştir. Piyasadaki neoliberal dönüşüm ile emek piyasasındaki cinsiyet eşitsizliğinin üçüncü dünya ülkelerinde, ABD gibi gelişmiş ülkelere kıyasla daha derin eşitsizlikler doğuruyor olması bu anlamda dikkate değerdir (Eisenstein, 2013: 46).

Çocuk Bakımı

Katılımcıların tamamı, bu uzun saatlere yayılan ve hafta tatilini dahi kullanamadıkları çalışma koşullarında bir çocuğa bakamayacaklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan birisinin verdiği örnek dikkat çekicidir: Doğum yapan kıdemli bir avukatın bebeği için bakıcı tutulmuş ve hem bakıcıyı hem ev işlerini organize etmesi için bu avukatın anne ve babası farklı bir şehirden İstanbul'a taşınmıştır⁸. Bir başka katılımcı, yönetici pozisyonundaki kadın avukatların çocuk bakımı konusundaki tavırlarına eleştirel yaklaşarak bu kadınların meslek hayatlarında sahiplendikleri eril rolü çocuk bakımında da sürdürdüklerini ve çocuklarına "erkek gibi" baktıklarını söylemiştir. Bu konuyu detaylandırmasını talep ettiğimizde, bahsi geçen kadın yöneticilerin çocuklarına haftada birkaç saat ayırdıkları, bunun dışında çocuğun bakıcılar tarafından büyütüldüğü yönünde cevap vermiştir.

Görüşülen bir diğer avukata çocuğa ilişkin sorumluyu yöneltmemiz üzerine kreş konusu gündeme gelmiştir. Katılımcı avukat işyerinde kreş olmasını "çocuklu kadın sayısının azlığı" ile açıklamıştır. Bu yanıtta şu iki ayrıntı konumuz açısından önemlidir: İlki cinsiyete dayalı işbölümü algısının yansımaları olarak çocuk bakımının kadına ait bir rol olduğu kabulü ile çocuklu erkek çalışan sayısına göre kreşin belirlenmemesi ve bu durumun olağan karşılanmasıdır. İkincisi ise, çocuk bakımını kolaylaştıracak kreş gibi bir kuruma yatırım yapılmamasının çocuklu kadınların emek piyasasında istenmediğine işaret eden ekonomik ve politik bir tercih olmasıdır. Bu tercih devlet tarafından mevzuat yoluyla desteklenmekte, "çocuk bakımı" kadının bir görevi olarak sunulmakta ve işyerlerinde kreş ile emzirme odasının olası zorunluluğu yasal mevzuattan çıkarılmaktadır (Nakipoğlu, 2009: 34).

Ev İşleri

Çalışmamızın önemli bir ayağını oluşturan ev işleri konusu ya da diğer adıyla "kadınların karşılıksız ev emeği" ikinci dalga feminizm tarafından 60'ların sonu 70'lerin başında tartışılmaya başlanmıştır (Savran, 2009:15). Kadınların emek piyasasına yüksek oranlarda dahil olmalarıyla birlikte, omuzlarındaki ev işleri ve çocuk bakımı işleri azalmamış, bu durum kadınların hem evde hem de işte mesai yapmalarına neden olmuştur. Marksist iktisatçılar tarafından ev emeği, artı-değer üretip üretmediği ekseninde tartışılırken, bu işleri neden kadınların yaptığı sorusu ilk kez feminist kuramcılar tarafından sorulmuştur (Savran, 2009: 17).

Katılımcılar, ev işlerine dair yönelttiğimiz soruya çoğunlukla şu cevabı vermişlerdir: "Evde vakit geçiremediğim için yemek ve temizlik

yapmıyorum”⁹. Evli katılımcılar eşlerinin ev işlerinde kendilerine yardım ettiklerini söylemişlerdir¹⁰. Birisi eşinin sadece silme ve süpürme işlerini yaptığını, mutfak, banyo gibi detay gerektiren temizliği her zaman kendisinin yaptığını söylemiştir. Bir diğeri ise gündelikçinin temizliğe geldiği günleri eşinin evde olduğu günlere denk getirdiklerini ve bu konuyla eşinin ilgilendiğini ifade etmiştir.

Yalnız yaşayan katılımcılardan gelir durumu diğerlerine nazaran düşük olanlar ev işlerini kendilerinin yaptıklarını ve evde vakit geçirmediği için bunun bir sorun yaratmadığını belirtmişlerdir. Bunlardan birisi zorlandığında annesini çağırılmaktadır. Daha yüksek gelire sahip olan ve yalnız yaşayan katılımcılar hem haftada bir gündelikçi çağırılmakta hem de annelerinden yardım istemektedirler. Katılımcılardan dokuz anneleri ile aynı şehirde yaşamamaktadır ve önemsiz görünen bu ayrıntı ev işlerinde annenin sorumluluğuna işaret etmektedir. Ailesi ile yaşayan bir katılımcı ise, ailesi ile yaşamasaydı asla bu işi yapamayacağını, zaman yokluğundan ötürü kıyafet alışverişini dahi annesinin yaptığını söylemiştir.

Maddi olarak iyi durumda olanların gündelikçi tutsalar dahi ev işlerinin ve gündelikçinin organizasyonu için “anne”ye başvurmaları bir tesadüf olarak görülemez. Özkaplan’a göre, aile hayatının idame ettirilmesi her durumda ailedeki genç veya yaşlı diğer kadınlara kalmaktadır (Özkaplan, 2009: 23, Bora, 2008: 10). Diğer yandan annenin bu emeği görünmeyen ve karşılıksız bir emek olduğundan önemsenmemekte, yapması onun bir görevi olarak kabul edilmektedir. Savran’a göre, bu durum annenin bu işi “sevgi” karşılığında yapıyor olmasından ve kadınların emeğinin önemli bir oranının “duygusal, zihinsel ve manevi” özellikler arz etmesinden ileri gelmektedir (Savran, 2009:19,34). Bu tespitler doğrultusunda katılımcıların, babalarından, abilerinden veya ailenin diğer erkek bireylerinden değil de annelerinden yardım almaları konumuz açısından önemlidir.

Kadın Avukatların Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Bürolarda Uğradıkları Ayrımcı Uygulamalar

Türkiye, kadınların işgücüne katılım oranları konusunda kendisiyle benzer sosyo-ekonomik durumdaki ülkelerin dahi oldukça gerisinde olan ve cinsiyet ayrımcılığının yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir. Katılımcılara yönelttiğimiz ayrımcılık sorularına verilen cevaplar kapsamında bu tip hukuk bürolarında yaşanan ayrımcılıkların farklı boyutlarını açıklamaya çalışacağız. Öncelikle üç katılımcı soruyu detaylandırmamıza rağmen net bir şekilde “bir ayrımcılık hissetmedikleri”ni söylemişlerdir¹¹. Diğer katılımcıların cevapları yer yer birbiriyle kesişmekle birlikte farklı cevaplarla da karşılaşmıştır. Birçok katılımcı “iş saatlerinin uzun olması, evlilik, çocuk” gibi nedenlerle kadınların bu işi uzun süre yapamadıkları yorumunda bulunmuşlardır. Kademe ilerledikçe kadın sayısının azaldığı tespitini yapmışlardır. Bir katılımcı işe alımlarda dış görünüşün önemli olduğunu, bir avukatın “güzel kız” diye işe alındığını

belirtmiştir. Buna karşılık “dış görünüşten ziyade ağır çalışma koşullarına dayanmanın önemli olduğunu” ifade edenler de olmuştur¹².

Ayrımcılığa ilişkin sorularımızı detaylandırdığımızda katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının ortaya çıktığını görmekteyiz. Belli başlı ifadeleri şu şekilde özetlemek mümkündür: “Erkekler fiziksel olarak bu tempoya daha uygunlar ve stresle daha iyi başa çıkabiliyorlar.”, “Erkekler birbirleriyle ilişki kurarlarken daha rahatlar ve çözüm odaklılar. Kadınlar daha detaycı, erkeklerinkini daha doğru buluyorum. Kadın yöneticiyle çalışmak zor, duyguları ön plana çıkıyor. Kadınlar daha hassas ve inatçı yapıdadırlar.” “Yeterince mantıklı olmadıkları gibi dinlemeyi de bilmiyorlar.”, “Kadınlar fazla duygusal ve detaycı davranarak kendilerini yıpratıyorlar.”, “Erkek işi daha az sahiplenirken kadınlar sahiplenip fazla sorumluluk alıyorlar.”, “Erkeklerden hayatın diğer alanlarına dair beklenti az olduğundan bu işi daha uzun süreli yapabilirler.”.

Kadın ve erkek üzerine toplumsal ve kültürel olarak yerleşmiş olan bu kabuller üretim alanında da değişmemekte ve hatta derinleşerek norm halini almaktadır (Ecevit, 1998: 270-271). Bununla birlikte yapılan işlerin çoğunluğunun detaycılık ve sabır gerektiren işler olması ve bunları kadınların yapması ancak toplantılara projelerin ve dosyaların “işçiliğini yapan” kadın avukatların götürülmemesi bir başka sorundur¹³. Bir katılımcı bütün işi kendisi yapmış olsa dahi toplantılara erkek meslektaşlarının götürüldüğünü, gerekçe olarak ise “kızların daha beceriksiz ve duygusal olduklarını” gösterildiğini söylemiştir. Üretimin en alt kademesinden en üst kademesine dek kadınların daha rutin ve hamallık gerektiren işlerde istihdam edildikleri bir gerçektir. “Sabır, fiziksel güçsüzlük ve zayıflık” kadınların doğuştan gelen özellikleri olarak varsayılmaktadır (Ecevit, 1998:279). Yaptığımız görüşmelerde bu varsayımı taşıyanın sadece üst düzey yöneticiler olmadığı, kadın avukatların da bu varsayımı çoğunlukla içselleştirdikleri, birkaç yorum dışında eşitsizliğin temelini daha derinlerde olduğunun görülmediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan erkeklerin yükselmesinde evlilik, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı sorun olmazken -zaten onlar için bu işleri yapan bir “eş”in olduğu kabul edilir-kadınları bu sebeple yükseltmemek içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet normlarını göstermektedir (Ecevit, 1998:271).

Birkaç katılımcının ifadesiyle, bu tip hukuk bürolarında önemli olanın “yetenek” olmaması, “çok çalışmak, gayret göstermek ve iyi niyet” in kıstas olması hem neoliberalizmin iş koşulları bakımından hem de toplumsal cinsiyet bakımından önemlidir. Toplumsal cinsiyete göre sınıflandırmada kadınların cinsiyetten kaynaklanan dezavantajlarını aşmak için daha çok çalıştıkları, işi sahiplendikleri gerçeği rutin işleri yapmalarına sebep olurken, erkeklerin yükselmesi için bu kadar gayret göstermeleri beklenmemektedir (Ecevit, 1998: 271). Diğer yandan katılımcıların “partner”liğe yükselmiş kadınlar için “erkek gibi davranan, sinirli, erkek avukatlarla çalışmayı tercih eden” yorumları kadınların erkek işi olarak kabul edilen yönetim işlerine dahil olabilmek için kadınlık rollerinden sıyrılmalarının beklendiğini göstermektedir (Ecevit, 1998:271). Fakat bu eşitliğin pek çok açıdan erkekten yana bir “eşitlik” olduğu, kadının ev veya sosyal hayatındaki cinsiyet rollerinde bir dönüşüm

yaratmadığı, yalnızca erkek egemen düzene uyum sağlamasının beklendiği açıktır.

Cinsiyet ayrımcılığının başka görünüşleri ise bu tip hukuk bürolarında hakim olan erkek egemen dil ile yaşanan taciz vakalarıdır. Katılımcılar tarafından ifade edildiği kadarıyla erkek yöneticiler ile erkek çalışanlar arasında bir “erkek muhabbeti” yürümektedir. Yöneticilerin bu nedenle erkeklerle daha yakın ilişki kurdukları, örneğin toplantılara erkekleri götürdükleri söylenmiştir. Bir başka katılımcı iş ortamında genel olarak küfre dayalı eril bir dilin mevcut olduğunu ifade etmiştir¹⁴. Daha önce çalıştığı ve şimdikine benzer sistemle işleyen büroda kendisinden kıdemli olan bir erkek avukatın ısrarlı aramaları dolayısıyla tacize uğrayan bir katılımcı duruma dair rahatsızlığını dile getirmiştir. Bir diğeri ise birçok kadın avukatın işe başladığında senior avukatın erkek olmasından ve dolayısıyla kendilerinden iş dışında başka şeyler talep etme ihtimalinden tedirgin olduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların çoğu başka avukat arkadaşlarının yaşadıkları taciz olaylarını içtenlikle paylaşmakla birlikte, taciz sorusunu ya geçiştirmiş ya da net bir şekilde “olmadığı” yönünde cevap vermişlerdir. Taciz konusunun derinliğine konuşulamaması görüştüğümüz kadınların sınıfsal ve toplumsal cinsiyet konularıyla yakından ilişkili olup ayrıntılı incelemeyi hak etmektedir, ancak çalışmamızın sınırları bizim bu tartışmaya girmemize ne yazık ki izin vermemiştir.

Sonuç

Neoliberal politikalar sonucu hukukta yaşanan dönüşüm yeni bir avukatlık tipinin oluşmasına neden olmuştur. Şirketleşme, uzmanlaşma, kademelenme, performansa dayalı ücretlendirme ve katı bir iş bölümü bu yeni avukatlık tipinin belirleyici özellikleridir. Bahsi geçen bürolarda çalışan kadın avukatlar ile yapılan görüşmeler aracılığıyla neoliberalizm ve ataerki arasındaki bağ ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tür büroları neden kadın avukatların daha çok tercih ettiği ve bu bürolardaki çalışma sistemine neden kadın avukatların daha kolay uyum sağlayabildikleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Görüşülen birçok kadın avukat ağır çalışma koşullarına rağmen yaptıkları işi sevdiklerini, mesleklerinin kendilerini geliştirdiğini ve çalıştıkları yerde diğer bürolarda bakacakları davalardan daha önemli ve daha farklı işlerle uğraştıklarını ifade etmişlerdir. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, yoğun çalışma temposuna kendilerine yatırım yaptıklarını düşünerek dayanmakta ve yaptıkları işe dair her türlü sorgulamayı devre dışı bırakmaktadırlar. Rol aldıkları projelerle ilgili olarak ideolojik sorgulama yapmalarının temel nedenlerinden biri de budur. Projelerin parçalara ayrılması ve her bir avukatın tek bir parça ile uğraşarak dosyalara ilişkin bütünsel bir bakış açısı geliştirememesi de bir diğer nedendir.

Çalışmamızın diğer amaçları ise neoliberalizmle dönüşmekte olan avukatlık mesleğinde ataerki ilişkilerin de dönüşüme uğrayıp uğramadığını araştırmak ve kariyer bakımından iyi bir statüde bulunmanın ev içi işbölümüne nasıl

yansıdığına ortaya koymak idi. Yaptığımız görüşmeler neticesinde iyi eğitilmiş, üst sınıfa mensup, kariyer sahibi bu kadınların da hem işyerinde hem de ev içinde ayrımcılığa uğradığını gözlemledik. Yoğun iş temposuna ve strese dayanıklı olmak veya iyi bir eğitim almış olmak konularında erkeklerle eşit olan kadınlar, konu evlenmek, çocuk yapmak, ev işleri olduğunda eşit kabul edilmemektedirler. Erkeklerin çocuk yaptıktan sonra, değil işten ayrılmak evi geçindirmek için daha çok çalışmasını gerektiren rolü, onu işyerinde güvenilir ve istikrarlı bir çalışan yaparken kadına “anne ve eş olma” rolleri işe alım sürecinden başlayarak her evrede çeşitli biçimlerde hatırlanmakta ve sisteme uyum sağlayabilmesi için gerektiğinde bu rollerden vazgeçmesi dayatılmaktadır.

Ayrıca her ne kadar çalışma konumuzu teşkil eden avukatlar içinde buldukları sınıf ve edindikleri eğitim sebebiyle belli avantajlara sahip olsalar da, yine de kendilerinden hem ev içindeki yükleri üstlenmeleri hem de uzun çalışma saatlerine ve performans değerlendirmelerine tabi tutularak pazar ekonomisine dahil olmaları istenmektedir. Kuşkusuz böyle bir tespitte bulunmak kadınların bu tür bürolarda yer almamalarını ve kamusal alanda daha az görünür olmalarını talep etmek anlamına gelmemektedir. Hukuk bürolarını şirketleştirerek uluslararası pazar ekonomisinin adaleti belirlediği bir sisteme dönüştüren politikalara karşı koymak, ancak kadın çalışanların da bu alanda var olabilmesi ve sorunların doğrudan muhatabı olabilmeleri ile gerçekleşebilir. Bunun aksi kadınların evde rutin ve tekrar işlere mahkum edilmesi veya piyasada “kadın işi” denilen alanlara hapsedilmesini savunmak olacaktır ki, bu savunu da kendi içerisinde çelişkiye düşecektir. Bu nedenle kadınları kamusal alana dahil eden sosyal politikaların işlevsel olabilmesi için kapitalizm analizi ile toplumsal cinsiyet analizi birlikte ele alınmalıdır.

Notlar

- ¹ İş ile boş zamanın iç içe geçtiği bu yeni çalışma biçiminin kapitalizmi aratmadığına ve farklı bir emek sömürüsü içerdiğine dair yorumlar için bkz. Bora, T., Erdoğan, N., (2005). Cüppenin, Kılıcın ve Kalemın Mahcup Yoksulları: Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar, Boşuna Mı Okuduk: Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği (13-44). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ² Kademelenmeyi daha net ortaya koymak bakımından bir iki örnek yerinde olacaktır. Görüşme yaptığımız avukatlardan birinin naklettiğine göre, e-posta atarken dahi kıdem sırasına riayet etmek gerekmektedir. Bu usul atlanarak atılan e-postalar büroda huzursuzluğa sebep olabilmektedir. Yine bir başka örnek de büro tarafından dağıtılan telefonlarla ilgilidir. Bu telefonlar sadece junior üstü avukatlara verilmektedir.
- ³ Avukatlar için yıllık ve aylık çalışma hedefleri de bulunmaktadır. Örneğin görüştüğümüz avukatlardan biri yılda en az 1800 saat çalışması gerektiğini ifade etmiştir.
- ⁴ Katılımcıların aldıkları aylık ücretler 5000 TL-13.000 TL aralığındadır.
- ⁵ Bu tespiti doğrulayan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü anlayışının emek piyasasına yansımaları durumu ayrımcılık başlığı altında daha detaylı irdelenecektir.
- ⁶ Katılımcılardan biri HES yapmak isteyen müvekkil şirkete “köyde olay çıktı ama hukuki olarak herhangi bir sorun teşkil etmez” şeklinde rapor hazırlayabildiklerini anlatmıştır.
- ⁷ Birçok sektörde ve işyerinde bu tip ayrımcı uygulamalara rastlanmaktadır. Kadınların belli bir tarihten önce doğum yapmayacağına söz vermelerini içeren sözleşmeler mevcuttur. Ayrıca

- Türkiye’de kadın-erkek eşitliğini sağlayan ve işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı engelleyecek hukuki düzenlemeler Anayasa, İş Kanunu, CEDAW, AİHS, ILO Belgeleri ile 2006/17 sayılı Genelge’de yer almakla birlikte uygulamada ciddi aksaklıkların olduğu görülmektedir. Bkz: Nakipoğlu, İş Görüşmelerinin Sorusu: Annelik, Feminist Politika, 1: 34.
- ⁸ Bakım emeğinin taşıyıcılığını aileden bir başka kadının devralması konusu ev işleri bölümünde işleneceğinden burada değinilmemiştir.
- ⁹ Katılımcılardan birisi son bir yılda evde en fazla üç veya dört kez yemek yapabildiğini, evde vakit geçirememenin motivasyon kırıcı olduğunu söylemiştir.
- ¹⁰ Evli katılımcılardan birisi haftanın altı günü çalışıp bir gününü temizlik ve yemek yaparak geçirmekten bunaldığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Eşim olmasaydı ben yemek ve temizlikle bu kadar uğraşmazdım, aslında ben dağınık bir insanım, eşim şehir dışındayken kıyafetlerimi çıkarıp oraya buraya atıyorum ve çok rahat ediyorum, yalnızlığı ve özgür olmayı özleyorum.”
- ¹¹ Bunlardan birisi, piyasadaki daha küçük hukuk bürolarının “kadın avukat arayan iş ilanları”nı örnek göstererek, kendi çalıştığı avukatlık ortaklıklarında böyle bir muamele görmediğini belirtmiştir.
- ¹² Dış görünüşün etkili olduğunu düşünen bir katılımcı kendi şirketlerinde diğerlerine nazaran daha kapalı giyinen ve çok açık giyinen iki kişiden yönetimin rahatsız olduğunu söylemiştir. İşe başlarken kendilerine giyim kuralları olarak “döpiyes giyinmek, saçların toplu olması, eteğin diz boyunda olması...” gibi ayrıntılar bildirilmektedir.
- ¹³ “İşçi anı” ifadesi katılımcılardan birisine ait olup, yönetimden aşağıdaki kademeleri tarif etmek amacıyla kullanılmıştır.
- ¹⁴ Plazalarda çalışan farklı sektördeki beyaz yakalılardan maruz kaldıkları bu tür ayrımcılıklar için bkz. Günsever B., Ulusoy D. (Kış 2012). Pınar Akıncı ve Türkan Elaldı ile söyleşi: Plazalardaki “görünmeyen emek”, Feminist Politika, 13, (4-5). Berber N. (2011). Özel Sektörde Yönetici Kadınların Cinsiyet Kimliği ve Feminizm Algısı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

Kaynakça

- Acar-Savran G. (2009). *Beden, Emek, Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Akbaş K. (2011). *Avukatlık Mesleğinin Ekonomi Politikası: Avukatların Sınıfsal Konumlarındaki Değişim*: İstanbul Örneği. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Berber N. (2011). *Özel Sektörde Yönetici Kadınların Cinsiyet Kimliği ve Feminizm Algısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Bora A. (2008). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora T. & Erdoğan N. (2005). Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları: Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar. İçinde Bora A. , Erdoğan N., Bora T. & Üstün İ. (Eds.), *Boşuna Mı Okuduk: Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları: 13-44.
- Dedeoğlu S. & Öztürk-Yaman M. (2010). Kapitalizm ve Ataerki Çerçevesinde Kadın Emeği. İçinde Dedeoğlu S. & Öztürk-Yaman M. (Eds.), *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV): 9-25.

- Ecevit Y. (1998). Türkiye’de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi. İçinde Hacımirzaoğlu A.B.(Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları: 267-284.
- Eisenstein H. (2013). Feminizm ve Neoliberal Küreselleşme Arasında Gizli ve Tehlikeli bir İlişki mi Mevcut? Özügurlu A. (Ed.), *21. Yüzyıl Feminizmine Doğru*. Ankara: Notabene Yayınları: 29-69.
- Günsever B. & Ulusoy D. (2012). Pınar Akıncı ve Türkan Elaldı ile söyleşi: Plazalardaki ‘Görünmeyen Emek’. *Feminist Politika*, 13: 4-5.
- İnanıcı H. (2008). *21. Yüzyılda Avukatlık ve Baro: Eleştirel Bir Değerlendirme*. İstanbul: Legal Yayınevi.
- Marx K. (1976). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe* (Çev. Somer K.). Ankara: Sol Yayınları.
- Nakipoğlu S. (2009). İş Görüşmelerinin Sorusu: Annelik. *Feminist Politika*, 1:34.
- Özdek Y. (2011). Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü. İnternet adresi: http://www.kamuhukukculari.org/upload/dosyalar/KHP_2011.pdf. Erişim tarihi: 13.03.2015.
- Özkaplan N. (2009). Kadınlar, Kriz ve Eğilimler. *Feminist Politika*, 1: 22-23.
- Uçarol A. B. (2014). Çalışma Mekânının Emekçiler İçin Organizasyonu: Plazalar ve Açık Plan Ofisler. *Güncel Hukuk*, 9(129):18-21.

Book Reviews/Eser Tanıtımları

Gül Özyeğin (2015). *New Desires, New Selves: Sex, Love, and Piety among Turkish Youth* (Yeni Arzular, Yeni Kendilikler: Türk Gençleri Arasında Cinsellik, Aşk, Dindarlık). 384 sayfa. New York: NYU Press. ISBN: 147985381X, 9781479853816.

Cinsellik ve Kendi Olma Süreçleri

Gül Özyeğin'in 2015'te New York Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan *New Desires, New Selves: Sex, Love, and Piety among Turkish Youth* (Yeni Arzular, Yeni Kendilikler: Türk Gençleri Arasında Cinsellik, Aşk, Dindarlık) adlı eseri, sınıf, cinsel yönelim ve dinsel inanç bakımından birbirinden farklı gençlerle yapılan görüşmelere, söyleşilere dayanan bir sosyoloji çalışmasıdır. Bu farklılıkları bir araya getiren ve onları birbirine bağlayan izlek, kimliğin, daha doğrusu, kendiliğin gizlilik ile açıklığın bir oyunu, alışverişi, pazarlığı içerisinde ortaya çıkışıdır.

Sosyolojik yöntem bize yaşanmış, yaşanan hayatlardan gelen bilgiyi kavramsallaştırma imkânı sunar. Yaşanmış hayatlardan ve anlatılardan yola çıkarak, tarihsel bir zaman ve mekanda belli ilişkilerin şekillendirdiği insan toplulukları ve grupları hakkında bilgiye ulaşmamız mümkün olur. Fakat sosyoloji bu kavramsal bilgiyi deneyimle sınanmaya açık tutar. Sosyolojik düşünce, deneyimlerin ve kavramların dinamik bir biçimde birbirini şekillendirdiği bir şantiye alanına benzer; öyle ki bu alanda hiçbir şey zaten hazır bulunmaz ve çoktan tamamlanmış gibi görülmez. Bu yöntem sayesinde hem bir kavramın bir deneyimden nasıl doğduğunu düşünebilir hem de önceden varolan bir kavramı deneyimle sınyayı yenileme şansına sahip oluruz. Ben bu tanıtım yazısında Özyeğin'in bu yöntemi kullanarak irdelediği kimlik ve kendilik süreçlerine ilişkin felsefi tezi belirgin kılmaya çalışacağım.

Bu kitap Türkiye ile ilgili, fakat aynı zamanda, felsefi bir tez de kuruyor: Özyeğin'in deneyimlerden çıkardığı veya deneyimlerde somutlaştırdığı bu tez temel olarak kendi olma süreçleriyle ilgilidir. Özyeğin'e göre, bu süreçler 'yeni'dir. Araştırmacı, kendi olma süreçlerinde, dinsel, cinsel ve sınıfsal çeşitliliğe bakarken bu süreçleri tarihlendirir; hatta tarihselleştirir. Neo-liberal ekonominin ve değerlerin hakim olduğu bir çağa ait süreçlerdir bunlar. Bununla birlikte, araştırmanın meselesinin, bir dönemi anlatmakla, ona özgü olanı, ayırt edici karakteristiğini ortaya çıkarmakla sınırlanamayacağını düşünüyorum. Özyeğin, dikkatini fenomenolojik bir biçimde, bu kendi olma süreçlerinin nasıl yaşandığına, hakikatle ilişkilerine yöneltiyor. Bu kendi olma süreçlerinde kişinin hakikatinin ne kadar gizli, ne kadar açık olduğuna bakıyor; kişinin hakikati ile toplumsal yasağın ve sırrın nasıl pazarlık ettiğine odaklanıyor. Özyeğin'e göre, kendi olma süreçleri, cinsellikle ve aşkın yaşanma halleriyle iç içe geçmiş, ayrılmaz bir biçimde ilişkilidir. Hatta diyebiliriz ki, kendi olma süreçlerine ilişkin bir çalışma cinselliğe ilişkin bir çalışmadan ayrı tutulamaz, bir cinsellik çalışması olmak zorundadır. Tarihten bağımsız olarak öne süreceğimiz bir hakikat mi bu,

yoksa çağımızın bir görünümü, fenomeni mi? Kendi olma süreçleri cinsel süreçlerden ayrılmazsa, yenilik ve eskilik bunların tarihsel şekillenişine ilişkin bir belirlenimdir:

Kitabın arka planında bulduğum felsefi yaklaşımı biraz daha açmak isterim: Kitabın temel kavramı “kimlik” değil, “kendilik”, yani özdeşlikten, ayrılıktan değil, başka bir şeyden bahsediyoruz. Bununla beraber Özyeğin kendilik (*selfhood*) için de kimlik (*identity*) terimini kullanıyor bazen. Burada Paul Ricoeur’un *Bir Başkası Olarak Kendi (Soi-Meme Comme un Autre)* kitabında yaptığı bir ayrıma başvurmayı faydalı görüyorum: Kendilik olarak kimlik ile kişinin ayrılığı veya özdeşliği olarak kimlik arasındaki ayrım budur. Özyeğin’in kitabı, cinsel kimliğin (*sexual identity*) fiziksel ve psikolojik olarak belirleyici özelliklerinin neler olduğunu ve bunlara dayanarak insanları bir toplumun içinde nasıl konumlandırırdığımızı tartışıyor. Cinsel kimlik, Özyeğin için, bir ayrılığın, zaman içinde aynı kalanın kurulmasına ilişkin bir kavramdır; aslında bir kişinin fiziksel, psikolojik, bedensel özellikleriyle ilgili olmaktan çok, bir tikelin bir tümelin içinde yerleştirilmesiyle veya bir insanın bir grubun üyesi olarak görülmesiyle ilgili. Kuir kuram da bu cinsel kimlik kavrayışını sorguluyor. Özyeğin’e ve kuir kurama göre, cinsel kimlik bir öz değil, bir sınır kavramdır. Çekirdeği merkezde değil, sınırlarda yer alır. Cinsel kimlik atfetme de bu sınırların akışkanlığına dayanır; yani zamana, mekana, tarihsel ve siyasi olaylara, farklı toplumsal bağlamlara, ilişkiselliklere bağlı olarak cinsel kimlik atfetme de değişebilir, kadın ile erkek, heteroseksüel ile eşcinsel, hatta heteroseksüel olmayan çeşitliliklerin atfedilmesi böyle anlaşılabilir. Özyeğin’de dikkat çeken jest, “kendilik” ve “kimlik” terimlerini birbirine yakın kullandığı yerlerde aslında cinsel kimliğin bir kendilik olarak okunması gerektiği iması. Eşcinsellikle, bakirelikle, dindartlıkla ilgili söylemi de bunun içine yerleştirmemiz gerekiyor. Örneğin kitap diyor ki: Heteroseksüel bir Türkiyeli kadının evlenene kadar bakire olmayı veya olmamayı seçmesinin genel bir açıklaması aslında yapılamaz. Ailesinin toplumsal cinsiyet normlarını ne kadar desteklediği, kadının anne babasıyla ilişkisinin ne kadar dürüst olabildiği, erkek sevgiliyle ilişkisinin onun için ne kadar güven verici olduğu gibi her kadının kendi biricik olgusalılığına ilişkin şartlara bağlı olarak bakireliği konuşmak gerekir. Kendiliği, kişinin kendi hayatına ilişkin anlatısında bekaretle ilgili sınırların nasıl koyulduğunu ve nasıl değiştiğini takip ederek tanıyabiliriz. Bu da tekil bir hikayede sosyolojik veya antropolojik tümelin eğitim, ekonomik sınıf, vs., gibi şartlar veçhesinden bir görünümünü sunar bize.

Özyeğin’in kitabındaki çözümlerlere baktığımızda ne kimlik politikalarıyla bağlanan bir cinsel kimlik tartışmasıyla ne de bunun nasıl alt üst edileceği sorunsatıyla ilgili olduğunu fark ediyoruz. Temel kavramımız “kendilik”, bir anlatı içinde, ötekiyle cinsel ilişki içinde aranıyor. Aşk ve dindartlık birbirine çok yakın, çünkü bunlar da cinsellikle ilgili şeyler. Aşk, cinselliğe dökülme bile cinsel enerjimizin, arzumuzun başka bir varlığa yönelmesi ve yatırılmasıdır. Dindartlık da bu yaşantıya normatif sınırlar koyar, onu değerlendirmeyi ve düzenlemeyi sağlar. Dindartlık cinselliğin sürekli olarak izlendiği ve kişinin kendiliğinin cinsellik (özellikle de cinsel yasaklar ve ayıplar, nefis vs) bakımından

sorgulandığı bir yaşam tarzıdır. Kişinin kendi cinsel arzusuyla hesaplaşmasının, onu bedensel ve nefsi olmaktan çıkarıp aşkın bir düzeye taşımasının sürekli yeridir din.

Peki neden cinsellik kendi olmak, kendini kurmak, inşa etmek, ortaya çıkarmak süreçlerinden ayrılmaz? Cinsellik hayatın bir parçası değil, bütünüdür; bütün hayatı soru haline getirir demıştır Bataille. Cinselliğin, cinsiyetlenmiş bedenın nasıl yaşandığı ile kişinin kendi olma ile olmama tecrübeleri arasındaki sıkı ilişki, üstüne düşünülmesi gereken bir alan açıyor. Cinsellik tabularıyla, yasaklarıyla ele alındığında, arzumuz ile toplum, kültür, yani, normlar ve değerler dünyasıyla bir pazarlık alanı olarak ortaya çıkıyor. Burada pazarlığı yapılan ve o pazarlığın sonunda şekillenen kendiliktir elbette. Özgürlüğümüzü, hakikatimizi, hayatlarımızın ne kadar yalan, ne kadar gerçek olduğunu bu pazarlık belirler. Arzunun, bedenın normlar ve değerlerle karşılaştığı yerde hiç kimse ne tamamen açık ne de tamamen gizlidir. Açıklık ve gizlilik yere, zamana ve ilişkilere, sahip olduğumuz imkânlarla ve güçlere bağlı olarak değişir. Yüzümüzü kime nasıl, ne kadar göstereceğimiz, bu yüzün kendisini ne zaman, nerede, nasıl bir cephe, görünüş kurarak sunacağı, her tekil durumda tekrar kararlaştırılması gereken ve hayatımızda her daim mevcut olan zor bir sorundur. Görünürlük hiçbir zaman tek celsede çözüme kavuşmayan, her zaman yeniden görülmesi gereken tek davadır. Elbette kimse görünürlüğünü tamamen kendisi denetleyemez; hayat herkesi tüm gizlenme çabasına rağmen belli bir ölçüde açığa vurur. Yine de açığa vurulanın sözle de teyit edilmesi gerekir; söz bilinenin toplumsal varlığa kabulünün anahtarıdır. Toplum, birey başkalarının hakkında verdiği hükme tamamen tabi değilse eğer, konuşulmadığı ve teyit edilmediği sürece yaşanan hakikatten vazgeçme kapısını açık tutar. O halde yüzünü gösterme de gizleme de hem davranış hem de bir tekrar ve teyit olan sözle ilgilidir. Bu kitabın cinsel kimlikle ilgili olmadığını söylemiştik: Özyeğin cinsel süreçler olan kendi olma süreçlerinin sınıf, cinsellik, cinsel yönelim, inanç gibi boyutlarda farklı yaşandığı için farklı süreçler, farklı serüvenler, farklı kimlikler doğurduğunu anlatıyor. Kimlik ile kendilik arasındaki ilişkiyi nasıl kurmalı? Kimlik bir özdeşleştirmeye/özdeşleşmeye dayanıyor. Başkaları tarafından nasıl görüldüğümüzle ilgili. İnsanın fiziksel veya psikolojik özelliklerine dayanan bir sınıflandırmadan çok kişinin bir grubun bir üyesi olarak görülmesiyle, o grubun içine yerleştirilmesiyle meydana geliyor. Kendilik ise başkasıyla ilişkiye, o ilişkinin zamanda dünyada açılan, kısmen kamusallaşabilen kısmen kamusallaşmayan hakikate ilişkin. Belki de cinsel kimlik ile cinsel kendilik arasında açık uçlu bir diyalektik ilişki bulunduğunu varsaymak gerek, çünkü bunlar toplumsal görünürlüğümüzün başkaları tarafından görülme ve başkalarına kendini gösterme boyutlarıyla ilgilidir; bu iki boyutu biri diğeri olmadan düşünmek mümkün değildir.

Prof.Dr. Zeynep Direk
Galatasaray Üniversitesi
İstanbul-Türkiye
E-posta: zdirek@gsu.edu.tr

Book Reviews/Eser Tanıtımları

Elisabetta Costa (2016). Social Media in Southeast Turkey. 300 pages. New York: Taylor & Francis Group. ISBN: 1910634522, 9781910634523.

Elisabetta Costa's book is actually a part of a bigger project. This project includes 9 different researches conducted in Brazil, Chile, China, England, India, Italy, Trinidad and Turkey by different researchers. All of them aim to understand what social media has become in each place and the local consequences including local evaluations (Miller, 2016: v). Each of these monographs is not comparative yet there is another volume named "*How the World Changed Social Media*" written by Daniel Miller that comparative results of each monographs and also a bigger picture of the project are included.

As a part of this project, Costa lived 15 months in Mardin between April 2013 and August 2014 in order to understand the impact of social media in there. During these 15 months Turkey's political climate has been shaped by Gezi Park protests, the local elections in March 2014, the Israeli war against Gaza, autonomy of Rojava, the rise of ISIS and the crisis in Iraq and Syria (Costa, 2016: 78). I believe witnessing all these in just 15 months; tell something just by itself about the political and cultural environment of Turkey.

People living in Turkey experienced these processes in some way. Yet, considering the geographical situation of Mardin, for someone living in there, these experiences might be different from the majority. Therefore, it is important to listen people whose voice is not heard much by the majority of population instead of generalizing our own perspectives about social or political issues. Social researches are tending to generalize the findings by looking one place through positivistic approach. In fact, since individuals seen as data providers and the data may speak for itself, there is a trend suggests measuring the data with an "extreme credibility" instead of trying to understand what people are doing and why (Gürsakal, 2014: 181).

Also Costa refers to the tendency to imagine that the diffusion of the same digital technologies brings cultural homogenization and leads to social transformations in the direction of a more modern, developed or democratic society. However, there is no unique model of change or only one way being modern as studies have shown that the same technologies are used in quite different ways in different contexts and have different cultural and social consequences (2016: 3)

Costa's study based on this assumption and I think Costa's research's value lies here, not only because her aim is to understand but also because she had spent time with people in there and lived in Mardin. Contrary to Malinowski's advice about anthropologists should leave their comfort zone and go to the field in order to understand the perspective of locals there, Mardin probably

wouldn't be the first choice of many researchers (Burke, 2014: 11). Costa explains the difficulties that she encountered within Mardin; for example, locals accused her for being a UK spy as a European researcher. She also tells it was not easy to live there as a single woman on her own. She mentions that she had access for both worlds of men and women but in order to have better access to the masculine domain; she recruited male research assistants (Costa, 2016: 25).

During the study, Costa says that she developed closed relationships with around 10 families and about a 100 individuals; also she met and talked to thousands of people. In addition to interviewing around 100 people she carried out 2 different questionnaires with around 250 people. She had also conducted an online analysis of images and conversations on around 200 Facebook profiles and a few Instagram and Twitter accounts (Costa, 2016: 25).

In the beginning of the book, she describes her field site, Mardin, which is not far from the Syrian border and comprises a heterogeneous population of Arabs, Kurds, Syriac Christians and Turks (Miller, 2016: 25). Most of the research was carried out in Yenışehir, the wealthiest, modern part of the city, which has developed over the last 15 years. Costa explains that for a greater focus on social transformations, she selected this modern new city as the field site where men and women are more educated. In her study, Costa focused on young generation including Kurds and Arabs. She describes Yenışehir where the Arab culture is not hegemonic and people speak Turkish more than Arabic or Kurdish (Costa, 2016: 17). Nevertheless, it is not clearly noticed which languages Costa speaks and whether she got help or not from the assistants in order to overcome the language barrier.

In her study, Costa explains that in Mardin, people have traumatic experiences of life and this has shaped a feeling of fear and suspicion towards the "other" which is sometimes the state or a particular social group. (2016: 52) Considering Mardin's social history, where people witnessed and experienced political violence, this fear that shaped makes sense. Also this violence has reproduced a list of themes that in the offline world are "not said" and "not discussed" as Costa reveals (2016: 173). Because of the liberating and empowering characteristics of social media, its effect about this fear attracts curiosity, whether social media made the unsayable, sayable. However Costa figures out that social media has reproduced this. Since the internet is a place under state and social surveillance, the control on social media is more widespread and diffuses than offline thus the fear about politics reaches even further (Costa, 2016: 136). On the other hand social media also shifted the limits between the publicly visible and invisible (Costa, 2016: 173). Which means the government supporters are more visible and even more easily express their political ideas on social media than offline while Kurdish people feels threatened about sharing their political ideas (Costa, 2016: 138)? Besides, criticism towards the Turkish government was expressed mainly in quiet tones on Facebook (Costa, 2016: 158). The fear of safety and social relationships determine the presence or absence of political posting. In other

words, Costa figures out Facebook have strengthened the political inequality between those who adhere to the ideological model of the Turkish nation and those who do not (2016: 161).

In Mardin expressing political ideas on social media is not the only threat for some people. Unlike many others from different geographies, they also do not display intimate social relations and friendships. Because they reproduce the traditional boundaries online and they also fear that this newly produced visibility may reveal what has to be kept hidden (Costa, 2016: 80). Costa points that although people want to be visible; the disclosure of intimate, the visibility itself is a threat for people in Mardin. Yet, they are creating a balance such as focusing upon images of food, or showing the sitting rooms instead of more intimate zones like bedroom (2016: 168, 169). Costa says photos with food are very common because this is a perfect visual sign to express a rich sociality without having to show pictures of people and by doing so they display enough to achieve fame but not so much to lose morality and honor (2016: 63, 169).

Another important detection in the study is about social media creating new opportunities for women. Women aren't seen as autonomous and independent individuals. They kept under control, usually by their older male relatives. According to Costa, women achieved a new visibility with social media (2016: 28). Even though they usually use social media through fake names, identities or being very careful with the privacy settings, they participate in a new public life. Through social media, young generation, especially students and young women have the chance to contact with foreign people from other cities or countries and widen their social network (2016: 169). However, Costa adds that it has not changed the nature of already existing offline friendship in any substantial way (2016: 100). Also on social media people are always being checked up on by their family members, relatives and friends so they conform even more strictly to traditional and conservative social norms (2016: 50). In other words, while new technologies like smartphones and social media platforms like Facebook, creating more space for self-presentation and privacy it is also creating new surveillance and control mechanisms which are sometimes much more stronger than offline.

On the other hand, when it comes to men, they continue to look at women and harassing them on social media but as a consolation they have also increasingly become the object of the gazes of women since women use Facebook to observe the behavior of men and gossip about them (Costa, 2016: 169- 170). It is understood that the emancipatory characteristic of social media embodies at experiences like romantic relationships in online platforms, secretly and far from other people's eyes and gaze. In parallel, Miller states that social media has created more opportunities for secret interactions among men. Gay identities have not become more visible and public but homosexual encounters may now be secretly arranged more easily (Miller, 2016: 124)

Based on her observations, Costa makes a good analogy; since people present their best public “self” in front of the gaze of others on Facebook, Costa likens this into traditional wedding ceremonies where women and men meet, different extended families and friends gather together and because weddings are the only public social events where women and men meet just like Facebook (2016: 51). This analogy with the traditional wedding is also reflects a kind of hyper-visible space where people look very different from their ordinary appearance and where they are not only more careful about how they appear in public, but also see it as an opportunity to display their aspirations and claims to status (2016: 79).

As a result of the study, Costa indicates that in Mardin, social media has extended individualistic inclinations and romantic desires while at the same time it is making people more concerned with the public performance of traditional values of honor and modesty (2016: 165). It appears that social media can be simultaneously both more conservative and more liberating than life offline as Miller argues (Miller, 2016: 127).

The book allows us to consider the contradictions whether social media is liberating, emancipatory or controlling in a local scale. As Hinton & Hjorth mentioned (2013: 3) and Costa found out, social media is neither entirely empowering nor entirely controlling, it is, in fact, both. At the heart of the arguments about social media as empowering, is the decentralization of content production. In other words, since today internet allows majority to produce and reproduce media content, undermines the monopolies and systems of power; it is considered as democratizing and emancipatory medium (Hinton & Hjorth, 2013: 22).

However, as it is understood from the study, social media has created new fears, surveillance and control mechanisms, it is more conservative than offline and specifically Facebook has strengthened the political inequality since people do not share their political ideas because they are worried about their safety. That’s why instead of simply defining hyper-conservatism of public appearance online as a reflection of offline world, Costa defines Facebook as a hyper-conservative place that creating a unique ultra-conservative space in its own way that has no offline equivalent (2016: 171).

On the other hand, it is stated that especially for women and young generation social media provide an alternative network for socializing as long as it is a secret and as long as you are visible without seen. Then, becoming visible, by representations of selves on social media as one of the social media’s liberating arguments, in this case, is dangerous. It is thought-provoking that if it is still emancipation, liberation or empowerment when it is invisible? In other words maybe we shouldn’t ignore the need for a reflection of emancipation in offline as we shouldn’t ignore the opportunities social media creates.

In this book, there is more than the impact of social media in Mardin since Costa lets people she studied with to tell their stories. This ethnographic study presents an opportunity to listen the stories of people in Mardin, for instance,

we get chance to read about the state violence from a victim's perspective; we listen a woman telling about her husband who took their children and left her for another woman he met online. While reading the book sometimes it feels like watching a documentary and it should read by not just academics but also by the ones who would like to touch the other's lives.

References

Burke P. (2014). *Tarih ve Toplumsal Kuram*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınlar.

Costa E. (2016). *Social Media in Southeast Turkey*. London: UCL Press.

Gürsakal N. (2014). *Büyük Veri*. Bursa: Dora.

Hinton S. and Hjorth L. (2013). *Understanding Social Media*. London: Sage.

Miller D. (2016). *How the World Changed Social Media* London: UCL Press.

Res.Asst. Serra Sezgin
Ankara University
Ankara-Turkey
E-mail: sezgin.serra@gmail.com

Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar / Authors in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Makaleler / Articles

Semiha Arı (PhD Student)
Eskişehir Anadolu University
Eskişehir-Turkey

Aylin Çakıroğlu-Çevik
(Research Assistant)
Middle East Technical University
Ankara-Turkey

Dr. Çağla Diner
Kadir Has Üniversitesi
Antalya-Turkey

Dr. Burcu Hatiboğlu Eren
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Nagehan Gürbüz Ersoy
(Research Assistant)
İstanbul Medeniyet University
İstanbul-Turkey

Dr. Özge Sanem Özateş Gelmez
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Karen Grandy
Saint Mary's University
Halifax NS-Canada

Assoc.Prof. İlknur Yüksel
Kaptanoğlu
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Burcu Konakçı
(Research Assistant)
Çukurova University
Adana-Turkey

Assoc.Prof. M. Murat Yüceşahin
Ankara University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Çağla Kubilay
Ankara Üniversitesi
Ankara-Turkey

Eser Tanıtımı/Book Review

Prof. Zeynep Direk
Koç Üniversitesi
İstanbul-Turkey

Res.Asst. Serra Sezgin
Ankara University
Ankara-Turkey

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar / Referees in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Assoc.Prof. Derya Güler Aydın
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Olga Selin Hünler
İzmir Ekonomi University
İzmir-Turkey

Assist.Prof. Nazime Beysan
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assoc. Prof. Besime Pınar Özdemir
Ankara University
Ankara-Turkey

Prof.Dr. Nefise Bulgu
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Prof. Dr.Aylin Özman
TED University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Özlem Cankurtaran
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assit.Prof. Emek Çaylı Rahte
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Prof. Dr.Ayşe Durakbaşa
Marmara Üniversitesi
İstanbul-Turkey

Prof.Dr.Gülay Toksöz
Ankara University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Gülsüm Depeli
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Melike Aktaş Yamanoğlu
Ankara University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Nüket Paksoy Erbaydar
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Sibel Yardımcı
Mimar Sinan Fine Arts University
İstanbul-Turkey

Prof.Dr.Nuran Zeren Gülersoy
İstanbul Technical University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Seda Orbay Yucel
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Prof.Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör
Middle East Technical University
Ankara-Turkey

**Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies
Notes for Contributors**

General Principles

- 1) Essays can be sent by online through the web page of the journal or by the following e-mail address:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın / Woman 2000* publish in Turkish and English.
- 3) Manuscripts submitted to *KADIN / WOMAN 2000* is expected to contain original work and should not have been published in an abridged or other form elsewhere. Acceptance of a paper will imply assignment of copyright by its author to *KADIN / WOMAN 2000 and EMU Press*; but the author will be free to use the material in subsequent publications written or edited by the author provided that acknowledgment is made of *KADIN / WOMAN 2000* as the place of the original publication.
- 4) All ideas, views, hypothesis or theories published in *KADIN / WOMAN 2000* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of Eastern Mediterranean University or Center for the Women's Studies.
- 5) All manuscripts are assessed by at least two academic referees without any sign of the author(s)' identity and the evaluation of referees without their names are sent to the author by the chief editor.
- 6) The publisher and editors reserve the right to copyedit and proofread all the articles accepted for the publication. Copy of edited manuscripts will be sent to authors prior to publication.

Instructions to Authors

- 1) Contributors must submit their manuscripts electronically including the original figures and tables to the editor.
- 2) Manuscripts must be typed in double-spaced, with Times New Roman 12 font. The length of the articles should not exceed 9000 words and the book reviews may be around 500-2500 words.
- 3) The spelling guidelines of The Foundation of Turkish Language for the Turkish manuscripts must be taken as standard for the spelling of loan words in Turkish. Loanwords accepted in English usage should be spelled in accordance with the *Oxford English Dictionary* and its supplements. Other foreign words must be written in Italics and explained in parenthesis or at deep notes if necessary.
- 4) Manuscripts must consist of the title page, the abstract pages, both in Turkish and in English, the main article, appendix, tables, figure captions, figures, end notes, the correspondence address of the author. All these must be written on separate pages. Articles sent in both languages Turkish and English will be published together.
 - a. A title page should be prepared carrying the article title consisting of not more than 10-12 words (maximum 50 characters including the spaces), author's full name (in the form preferred for publication), and author's affiliation including mailing address.
 - b. Abstracts, not exceeding 300 words both in Turkish and English must begin from new pages. Below these the 'Key Words' and 'Anahtar Kelimeler' (not more than 10 words) must be added.
 - c. The article must begin from a fresh page.
 - d. References should be given in the text in this format: (Surname of the Author, Year of publication and page(s) quoted), (Brown, 2003: 23). Other additional information may be numbered consecutively and appear as footnotes.
 - e. Quoted unpublished material should have full location reference.
 - f. Tables and figures should have captions and numbers. The captions of the tables and figures must be written on the top, and references and explanations related to the figures must be written below the table.

- g. Original drawings or pictures must be submitted in a form ready for the printer. Each illustration should bear a number. Captions should be presented separately on a sheet at the end of the manuscript and should be identified by number.
- h. Equations should be numbered consequently. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. In cases where the derivation of formulae has been abbreviated, it is of great help to the referees if the full derivation can be presented on a separate sheet (not to be published).
- i. The references quoted or referred in the text must be listed alphabetically in the 'References' in this format: Surname initial of the name of the author (date of publication). *Full title of the book* (in italic) or full title of the article/chapter (in regular font) and *The name of the journal/book* (in italic), the place of publication: publisher, pages of the article published in the journal. Quoted unpublished material should have full location reference.

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) The points not mentioned here please consult APA style or Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Articles that do not obey these rules will be returned to the author for the necessary changes. Papers not accepted by the editorial board will be sent back to the author together with the original figures and tables.

Correspondence Address

Kadın / Woman 2000
Center for Women's Studies
Eastern Mediterranean University
Faculty of Business and Economics- Annex Building BE159

Gazimağusa - Turkish Republic of Northern Cyprus
(Via Mersin 10 - Turkey)

Tel: (+90 392) 630 2269
Fax: (+90 392) 392 365 1017

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web address: <http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

**Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Yayın İlkeleri**

Genel İlkeler

- 1) Yazarlar, *Kadın/Woman 2000*'de yayımlanmasını istedikleri bilimsel çalışmalarını dergi sayfasından yer alan makale gönderimi sekmesinden ya da aşağıdaki e-posta adresine gönderebilirler:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın/Woman 2000*, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.
- 3) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ - Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayımlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.
- 4) Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesini veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezini bağlamaz.
- 5) Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki akademik danışman tarafından incelenir. Yapılan değerlendirme hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- 6) Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.

Yazım Kuralları

- 1) Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte elektronik olarak gönderilmelidir.
- 2) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilecek yazılar, tercihen Times New Roman fontu ile 12 punto olarak yazılmalıdır. Yazıların uzunluğu makalelerde 25-30 sayfayı veya 9000 kelimeyi aşmamalı, kitap tanıtımlarında ise 1-7 sayfa veya 500-2500 kelime arasında olmalıdır.
- 3) Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- 4) Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile yazı Türkçe yazılmış ise İngilizce, İngilizce yazılmış ise Türkçe olarak genişletilmiş özet (Abstract) bölümlerini içermelidir. Yazarın makalesini hem Türkçe hem de İngilizce olarak göndermesi halinde yazısı iki dilde de yayımlanabilecektir.
 - a) Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimedenden oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı ve çalıştığı kurumu içermelidir.
 - b) Türkçe ve İngilizce olmak üzere 'Özet' ve 'Abstract' başlıkları altında her iki dilde de 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır. Bunların altında ayrıca 'Anahtar Kelimeler' ve 'Key Words' başlıkları ile makale ile ilgili önemli anahatar kelimeler (en fazla 10 kelime) yazılmalıdır.
 - c) Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
 - d) Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, Yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir. Metinle ilgili ek bilgiler üst numaralarla verilmeli, metin sonundaki Notlar kısmında aynı numara ile eklenmelidir.
 - e) Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kay-naklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.

- f) Tablolar metin içine konmayıp, her biri ayrı bir sayfaya yazılmalı, metin içindeki yeri marjin içinde belirtilmelidir.
- g) Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alış sıralarına göre numaralandırılmalı, metin içindeki yerleri Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmeli, resimlerin arkalarına ise resim numaraları, yazarın soyadı ve kısaca makale ismi yazılmalıdır. Ayrıca bunlara ait açıklamalar ayrı bir sayfada sıra ile belirtilmelidir. Resimler disket veya CD üzerinde TIFF formatında gönderilebilir.
- h) Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.
- i) Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *Italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir. Kaynak: Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Bu duyuruda belirtilen kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

İletişim Adresi

Kadın / Woman 2000

Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

Doğu Akdeniz Üniversitesi

İşletme ve Ekonomi Fakültesi- Ek Binası, BE159

Gazimağusa - Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Tel: (392) 630 2269

Fax: (392) 392 365 1017

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <http://kwj2000.journal.emu.edu.tr>